

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА СОЦИЈАЛНА РАБОТА И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА
„МАЈКА ТЕРЕЗА“

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

ПЛУРАЛИЗМОТ ВО СОЦИЈАЛНАТА ЗАШТИТА
НА СТАРИТЕ ЛИЦА

Ментор:

Проф. Д-р Сунчица Димитријоска

Кандидат:

М-р Даниел Павловски

Скопје, 2013

Содржина	страна
ВОВЕД	6
ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ	14
I. Староста и социјалната заштита	15
1. Старост и стареење.....	15
2. Демографско стареење.....	19
2.1. Демографски трендови во Европската Унија.....	22
2.2. Процесот на демографско стареење во Република Македонија.....	24
3. Социјална заштита.....	27
3.1. Системи за социјална заштита на стари лица.....	31
3.2. Формални и неформални системи за социјална заштита на стари лица.....	36
3.2.1. Институционална и вонинституционална социјална заштита на стари лица.....	40
3.2.1.1. Социјални услуги.....	44
3.2.2. Улогата на семејството во обезбедување помош и поддршка за своите стари и немоќни членови.....	47
II. Плурализам во социјална заштита на стари лица	53
1. Причини за развој на плурализмот во социјалната заштита.....	53
1.1. Карактеристики на плурализмот во социјалната заштита на стари лица.....	55
1.2. Развојот на плурализмот во социјалната заштита со Република Македонија.....	61
1.3. Плурализмот и децентрализацијата во социјалната заштита.....	63
1.4. Децентрализација на социјалната заштита во Република Македонија.....	66
2. Актери во плурализмот на социјалната заштита.....	67
2.1. Улогата на државата во областа на социјална заштита на стари лица.....	68
2.2. Улогата на општините во областа на социјална заштита на стари лица.....	72
2.2.1. Улогата на локалната заедница во социјалната заштита на стари лица.....	77
2.3. Непрофитниот (невладин) сектор во областа на социјална заштита на стари лица.....	81
2.4. Приватниот профитен сектор во областа на социјална заштита на стари лица.....	87

2.4.1.	Јавно приватното партнерство.....	89
2.4.2.	Регулирање на моделот на јавно приватно партнерство во Република Македонија.....	92
3.	Сервиси за поддршка на старите лица и неформалните даватели на социјални услуги.....	96
3.1.	Дневен центар и клубови за стари и возрасни лица.....	99
3.2.	Центар за давање помош во домашни услови.....	100
3.3.	Групи за поддршка.....	101
3.4.	Психо-едукативни групи и обуки за стекнување вештини.....	102
3.5.	Индивидуално и семејно советување.....	102
3.6.	Сервиси за привремено згрижување на стари лица – Respite care.....	103
3.7.	Сервиси за долгорочна грижа.....	104
3.8.	Нега во заедницата (Community care).....	105
3.9.	Електронска (он-лине) поддршка.....	106
III.	Правни основи за социјална заштита на стари лица.....	107
1.	Заштитата на старите лица во меѓународната регулатива.....	107
1.1.	Мадридски Меѓународен Акционен План за Стареење.....	109
1.2.	Министерска декларација, Виена 2012 година „Обезбедување општество за сите генерации: промовирање квалитетен живот и активно стареење”.....	110
2.	Национална легислатива за социјална заштита за стари лица.....	115
2.1.	Закон за социјална заштита.....	116
2.2.	Закон за семејството.....	121
2.3.	Национална програма за развој на социјалната заштита 2011 – 2021.....	125
2.4.	Национална стратегија за стари лица 2010 – 2020.....	129
2.5.	Програма за остварување на социјалната заштита за 2013 година.....	133
	ИСТРАЖУВАЧКИ ДЕЛ.....	135
I.	Методолошка рамка на истражувањето.....	136
1.	Формулација на предметот на истражување.....	136
2.	Цели и задачи на истражувањето.....	137
2.1.	Научна цел и задача на истражувањето.....	137
2.2.	Практична цел на истражувањето.....	138

3.	Дефинирање на основните поими на истражувањето.....	138
4.	Хипотези на истражувањето.....	140
5.	Варијабли на истражувањето.....	142
6.	Организација на истражувањето.....	144
6.1.	Пристап и вид на истражувањето.....	144
6.2.	Техники и инструменти за собирање на податоци.....	145
7.	Примерок на истражувањето.....	145
8.	Текот на истражувањето.....	147
9.	Средување и обработка на податоците.....	147
II.	Резултати од истражувањето.....	149
1.	Субјекти кои работат во областа на социјална заштита на стари лица уште пред примена на процесот на плурализам.....	149
1.1.	Министерство за труд и социјална политика.....	150
1.1.1.	Организациска поставеност на Министерството за труд и социјална политика во делот на заштитата на старите лица.....	154
1.2.	ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје.....	155
1.3.	Центри за социјална работа.....	157
1.3.1.	Права и услуги кои старите лица најчесто ги остваруваат преку центрите за социјална работа.....	159
1.3.2.	Организациска поставеност на центрите за социјална работа.....	161
1.3.3.	Соработка помеѓу центрите за социјална работа и останатите субјекти во областа на социјална заштита на стари лица.....	163
1.4.	Установи за социјална заштита на стари лица.....	165
1.4.1.	Јавни установи за социјална заштита на стари лица.....	166
1.4.1.1.	Корисници во јавните установи за социјална заштита на стари лица.....	169
1.5.	Пензионерски домови во надлежност на Фондот на пензиското и инвалидското осигурување на Македонија.....	174
2.	Субјекти кои се вклучија во областа на социјална заштита на стари лица откако беше воведен процесот на плурализам.....	177
2.1.	Општините во областа на социјална заштита на стари лица.....	177
2.1.1.	Карактеристики на општинската администрација во областа на социјална заштита.....	178
2.1.2.	Комисија за социјална заштита.....	180

2.1.3.	Социјална слика (мапа) на општината.....	180
2.1.4.	Развоен-стратешки документ за социјална заштита.....	181
2.1.5.	Годишна програма за социјална заштита.....	182
2.1.6.	Финансиски средства кои општините ги одвојуваат за реализација на активности за социјална заштита на стари лица.....	183
2.1.7.	Активности на општините во областа на социјална заштита на стари лица во периодот 2008-2012 година.....	184
2.1.8.	Објавување јавни повици за финансирање проекти од областа на социјална заштита на стари лица.....	185
2.1.9.	Проекти во областа на социјална заштита на стари лица.....	186
2.1.10.	Идни активности во областа на социјална заштита на стари лица.....	188
2.1.11.	Протоколи и/или меморандуми за соработка со релевантни субјекти во областа на социјална заштита на стари лица.....	189
2.1.12.	Иницијативи на правни и физички лица за организирање форми за социјална заштита на стари лица.....	190
2.1.13.	Обезбедување поддршка за развој на мрежата од даватели на социјални услуги.....	191
2.1.14.	Заеднички активности помеѓу општините и стопанските субјекти.....	192
2.1.15.	Проблеми со кои се соочуваат старите лица кои живеат во рурални средини.....	193
2.2.	Приватниот профитен сектор и неговата улога во социјалната заштита на стари лица.....	197
2.2.1.	Приватни установи за социјална заштита на стари лица.....	197
2.2.1.1.	Корисници во приватните установи за социјална заштита на стари лица.....	201
2.3.	Невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица.....	205
2.3.1.	Црвен крст на Република Македонија.....	208
2.3.2.	Сојуз на здруженијата на пензионери на Република Македонија.....	211
2.3.3.	Здружение за унапредување на условите за грижа и сместување на стари и изнемогнати лица „Хуманост“.....	214
3.	Ставови на корисниците и давателите на социјални услуги за влијанието на процесот на плурализам врз социјалната заштита на стари лица.....	217
3.1.	Корисници на социјални услуги.....	217
3.1.1.	Конкурентност во областа на социјална заштита на стари лица.....	218
3.1.2.	Понуда во областа на социјална заштита на стари лица.....	219
3.1.3.	Нови форми на социјална заштита на стари лица.....	221
3.1.4.	Достапност на услугите.....	222
3.1.5.	Квалитет на услугите.....	224
3.1.5.1.	Задоволство од квалитетот на услугите.....	225
3.1.6.	Задоволство од организација на установата.....	227

3.1.7.	Односот на вработените кон корисниците.....	229
3.1.8.	Информираност на старите лица за правата и услугите од социјална заштита.....	230
3.1.9.	Партиципација на старите лица во креирање на политиките.....	231
3.2.	Даватели на социјални услуги.....	233
3.2.1.	Конкурентност во областа на социјална заштита на стари лица.....	233
3.2.2.	Понуда во областа на социјална заштита на стари лица.....	235
3.2.3.	Нови форми на социјална заштита на стари лица.....	236
3.2.4.	Достапност на услугите.....	237
3.2.5.	Квалитет на услугите.....	239
3.2.6.	Оценка на правната основа за социјална заштита на стари лица.....	241
3.2.7.	Соработка помеѓу креаторите на политиките, давателите на социјални услуги и корисниците.....	242
3.2.8.	Соработка помеѓу давателите на социјални услуги.....	243
3.2.9.	Партиципација на давателите на социјални услуги во креирање на политиките.....	244
3.2.10.	Усогласеност помеѓу праксата и политиките што се прокламираат за заштита на старите лица.....	245
4.	Анализа на документација за влијанието на плурализмот врз состојбата во областа на социјална заштита на стари лица.....	247
ЗАКЛУЧОЦИ		254
ПРЕПОРАКИ		260
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА		265
ПРИЛОЗИ		278
	ПРИЛОГ 1.....	279
	ПРИЛОГ 2.....	282
	ПРИЛОГ 3.....	285
	ПРИЛОГ 4.....	289

ВОВЕД

Старењето на населението е процес кој е карактеристичен за најголем број од земјите во светот, вклучително и за Република Македонија. Како резултат на овој процес се случува значителен и континуиран пораст на бројот на стари лица, паралелно со што се одвива и забележително зголемување на побарувачката за услуги од социјална заштита.

Обезбедувањето квалитетни и достапни услуги од социјална заштита се едни од главните цели на сите системи за социјална заштита, при што постои широк спектар на пристапи во обезбедувањето услуги од социјална заштита за корисниците. Како резултат на ова постои богатство од искуства и идеи кои се во насока на модернизирање, подобрување и проширување на системите за социјална заштита со цел на соодветен начин да одговорат на предизвиците од демографското стареење.

Интенцијата и заложбата на светстаката научна и стручна јавност е дека пристапот до услуги од социјална заштита не треба да биде зависен само од способноста на поединецот да ги плати услугите. За да се избегне таквото сценарио, се користат различни комбинации помеѓу јавното и приватното финансирање, кои обезбедуваат одржлива и континуирана социјална заштита. Во овој процес целта е да се добие поголема достапност, квалитет и капацитет на услугите, без да се жртвува автономијата и достоинството на корисниците, давајќи приоритет на услуги во домот и заедницата на корисникот.

Генерално земено, сите системи за социјална заштита се насочени кон обезбедување универзален пристап до високо квалитетни и прифатливи социјални услуги за граѓаните. Меѓутоа, како резултат на процесот на демографско стареење, финансиските и останатите предизвици се сè побројни и посложени, со што постигнувањето на целта на социјалната заштита е се потешка. Во иднина државната власт, од една страна ќе се соочува со зголемена побарувачка за социјални услуги од се поголемиот број стари лица, но и ограничени ресурси за нивно задоволување, од друга страна. Заради овие причини се наметнува потребата од распределба на одговорноста помеѓу државата и останатите засегнати страни во процесот на грижа за старите лица. Односно изнаоѓање механизми за поголемо учество на локалните власти, приватниот профитен сектор, невладиниот сектор, семејството и личната одговорност на секој поединец. Активното учество на споменатите субјекти не значи нивно подеднакво учество, туку воспоставување соодветна рамнотежа и баланс земајќи ги во предвид

политичките, економските, социјалните, културните, етничките и останати карактеристики на замјата, но и регионалните и локални специфичности и обележја внатре во неа.

Зголемената улога и одговорност на субјектите кои не се дел од јавниот сектор се поврзува со кризата на социјалната држава. Концептот за развој на плурализмот во социјалната заштита на старите лица во голем дел се темели токму на критиките за доминантната улога на државата и нејзините установи во испорачување на социјалните услуги.

Обидите за намалување на улогата на државата во обезбедувањето услуги од социјална заштита до старите лица, меѓу другото, се потпираат на фактот дека во многу случаи државните социјални програми знаат да бидат бирократизирани. Нивните процедури знаат да бидат долготрајни, што значи дека не секогаш се уважува потребата од итност во решавање на зголемениот број и сложеност на социјалните проблеми кај старите лица. Во надминување на ваквата состојба во развиените земји се вклучуваат невладиниот и приватниот профитен сектор кои многу побрзо и полесно се прилагодуваат на новонастанатите услови.

Во иста насока се и тврдењата кои наведуваат дека државните програми знаат во одредени случаи да бидат и недоволно ефикасни, бидејќи во позадина на социјалните програми кои ги спроведува државата стои цел административен апарат кој е тешко прилагодлив. Во рамки на државните програми тешко се развива претприемачкиот дух и практикувањето на евалуација на социјалните програми, додека социјалната администрација има тешко прилагодлива хиерархиска структура.

Поради овие, но и голем број други причини, приватниот профитен и непрофитен сектор во развиените земји имаат сè поголема улога во испорачувањето на социјални услуги, при што акцент се става на востановување и развој на соработка со единиците на локалната власт и нивна партиципација во оваа област.

Присутноста на плурализмот во социјалната политика и испорачувањето услуги за старите лица во одредена земја е одраз пред се на нејзината специфична култура и политички карактеристики. Така на пример во скандинавските земји традиционално преовладува јавниот-државен сектор кој е одговорен за организирање и финансирање на социјалните услуги. Приватниот непрофитен сектор најмногу е присутен во Холандија и Германија. Во овие земји, како и во Велика Британија и Франција, семејството игра голема улога во тие услуги, додека пак пазарот и пазарните механизми имаат најзначајна улога во Велика Британија. Меѓутоа, дел заради

финансиски, дел заради идеолошки причини, сите земји ги поддржуваат невладините програми: непрофитниот сектор, семејството и пазарот.

Со цел на ефикасен и соодветен начин да се излезе во пресрет на зголемената потреба од социјални услуги наменети за старите лица, се наметнува потребата од рационално искористување на сите расположливи ресурси на национално и локално ниво. Активното учество и искористувањето на ресурсите со кои располагаат државата, општините, приватниот и невладиниот сектор, како и семејствата и самите стари лица, ја сочинуваат основата на плурализмот во социјалната заштита.

Од страна на стручната јавност на плурализмот во социјалната заштита на стари лица во Република Македонија не му е посветено потребното внимание. За надминување на ваквата состојба потребно е вложување поголемо научно внимание во елаборирање на клучните начела и принципи на процесот на плурализам, можностите за негов развој, како и причините за негова примена. Со игнорирање на принципите на плурализмот се ризикува да останат неискористени, целосно или делумно, ресурсите и потенцијалите на голем број субјекти кои можат и треба да дадат позитивен придонес во развојот на социјалната заштита на старите лица и во создавањето услови за достоинствен живот во староста.

Овој труд претставува обид на научен начин да се отворат и одговорот дел од прашањата кои се клучни за разбирање на процесот на плурализам и неговата примена во областа на социјалната заштита на старите лица. Во него се содржани научни факти, информации и податоци кои имаат за цел објаснување на неговата суштина и карактеристики. Исто така, во него се прикажани и теоретските размислувања на голем број автори од европа и светот, искуствата од повеќе земји, како и резултатите од истражувањето кое за потребите на овој научен труд е реализирано во Република Македонија.

Трудот се состои од два дела кои меѓусебно се надополнуваат и формираат една целина. Првиот дел го сочинуваат теоретските расправи и во него се дава одговор на прашањата кои се клучни за опис и разбирање на процесот на плурализам во социјалната заштита на старите лица, додека вториот дел претставува приказ и анализа на резултатите од истражувањето направено за потребите на овој труд во Република Македонија.

Теоретскиот дел се состои од три глави и основната цел на овој дел од трудот е теоретски да се објаснат, опишат и претстават сите клучни елементи кои се однесуваат на социјалната заштита на стари лица.

Првата глава се однесува на староста и социјалната заштита. Оваа глава се состои од три подглави.

Во првата подглава се дефинирани поимите старост и стареење, односно претставени се дел од различните приоди што различни автори ги имаат во опишувањето на овие поими, односно даден е опис на поимите според различни автори.

Содржината на втората глава се однесува на процесот на демографско стареење и истата се состои од воведен дел и две подглави. Во воведниот дел од оваа глава се презентирани податоци за процентуалното учество на старите лица во вкупното население во светот, како и податоци одделно по региони. Во овој дел прикажани се статистички податоци и за соодносот помеѓу старите лица од машки и женски пол.

Во првата подглава претставени се демографските трендови во Европската Унија. Во овој дел се анализирани статистички податоци за бројот на стари лица и нивниот постојан пораст, статистичките предвидувања за континуираното зголемување на процентуалното учество на оваа возрасна група во вкупното население и сл. Исто така, во овој дел се анализира и влијанието на процесот на демографско стареење врз општествата и притисокот што овој процес го врши врз системите за социјална заштита.

Во втората подглава дадени се информации и направена е анализа на демографското стареење во Република Македонија. Во овој дел направена е детална анализа на податоците добиени од пописите за бројот на население во Република Македонија од започнувајќи од 1948 година, заклучно со последниот попис кој е спроведен во 2002 година. Имајќи во предвид дека последниот попис е спроведен пред повеќе од десет години, во овој дел од аспект на процесот на демографско стареење анализирани се и податоците добиени од проценките за бројот на население што секоја година ги прави Државниот завод за статистика на Република Македонија.

Третата подглава се состои од вовед и два дела. Во воведниот дел од оваа подглава се дефинира социјалната заштита, се отвара прашањето за дилемата на дел од стручната јавност за соодветноста на овој термин и за можноста од негова замена со „социјални права на граѓаните” и сл. Исто така, во овој дел се опишува и влијанието што процесот на демографско стареење и трансформацијата на структурата на семејството го вршат врз системите за социјална заштита.

Во првиот дел од третата подглава се опишани целите на системите за социјална заштита на стари лица, како и разликите што постојат помеѓу универзалниот и селективниот пристап во обезбедувањето права и услуги за старите лица. Исто така, во

овој дел направена е анализа и прикажани се клучните елементи на системите за социјална заштита на стари лица што постојат во одделни земји во светот.

Во вториот дел од третата подглава се анализирани формалните и неформалните системи за заштита на стари лица и нивните индивидуални карактеристики. Исто така, во овој дел се анализира и прашањето за соодносот и воспоставувањето рамнотежа помеѓу формалните и неформалните системи со цел обезбедување соодветна заштита на старите лица. Во овој дел се опишува улогата и важноста на семејството во давањето помош и поддршка на своите стари и немоќни членови, меѓутоа се анализира и потребата од државни мерки со цел обезбедување поддршка на семејството во извршувањето на оваа негова функција. Овде се зборува и за поделбата на социјалната заштита на институционална и вонинституционална, се опишуваат нивните карактеристики, нивните предности и недостатоци, како и светските трендови во нивната употреба. Во овој дел од трудот е дефиниран и поимот „социјални услуги” и се опишуваат неговите клучни карактеристики. Објаснети се начините и стратегиите за испорака на услугите до старите лица, како и видот и начинот на нивно плаќање. Исто така, во овој дел се опишува и поделбата на социјалните услуги кои се наменети за старите лица и постоењето на широк спектар и варијации на услуги во зависност од културните, економските, политичките, социјалните и вредносни карактеристики на секоја земја одделно.

Втората глава од трудот се фокусира на клучните прашања и аспекти кои непосредно се однесуваат на процесот на плурализам во социјалната заштита на стари лица и истата се состои од три подглави.

Првата подглава од овој дел од трудот се состои од вовед и три дела. Во воведниот дел се објаснуваат и анализираат причините за примената на плурализмот во оваа област.

Во првиот дел од првата подглава се анализираат почетоците на примената на плурализмот во социјалната заштита на стари лица во светот, опишани се неговите позитивни аспекти и презентирани се научните размислувања за различните улоги на државата и останатите релевантни субјекти низ историјата. Во овој дел се објаснети и предизвиците со кои се соочуваат јавните власти во обезбедувањето услуги од социјална заштита на старите лица, потребата од соработка и споделување на ризиците и одговорноста со останатите субјекти, како и објаснувањата за влијанието на плурализмот врз обемот и квалитетот на социјалната заштита на стари лица.

Во вториот дел се анализираат почетоците на процесот на плурализам во Република Македонија, презентирани се информации за тоа кога се поставени основите за негова примена и кога е започнат овој процес. Исто така, презентирани се основните законски одредби кои ја овозможуваат имплементацијата на плурализмот во заштитата на старите лица.

Во третиот дел се објаснува комплементарноста на процесот на децентрализација со процесот на плурализација во социјалната заштита на стари лица. Во овој дел се објаснуваат целите на децентрализацијата, нејзините клучни аспекти, како и пропратните елементи и процеси кои се важни за успешна и ефикасна примена на децентрализацијата во оваа област. Во анализата на овој процес се посветува внимание и на предизвиците со кои се соочува во неговата практична примена и реализација. Исто така, во овој дел се презентирани и податоци и информации за законската основа и почетоците на процесот на децентрализација во областа на социјална заштита на стари лица во Република Македонија.

Втората подглава се фокусира на научна анализа и објаснување местото и улогата на клучните актери, кои според процесот на плурализам, се вклучени во обезбедувањето услуги од социјална заштита на стари лица. Овој дел од трудот е составен од четири дела.

Во првиот дел се анализира улогата на државата во обезбедувањето социјални услуги за стари лица, но се анализираат и причините за потребата од намалување на одговорноста на државата како финансиер и испорачувач на услугите. Во овој дел е опишана и објаснета поделбата на државните програми за социјална заштита на стари лица што постојат во светот.

Во вториот дел од оваа подглава се опишуваат надлежностите на општините во областа на социјална заштита на стари лица и можностите за нивно остварување. Исто така, во овој дел се анализираат предизвиците со кои се соочуваат општините, како и начините за нивно ефикасно надминување. Се детектираат клучните аспекти и субјекти кои се од исклучителна важност за обезбедување социјални услуги на локално ниво и се анализира можноста и потребата за координација на активностите кои ги реализираат различните субјекти. Во овој дел се анализирани и најзначајните елементи на локалниот пристап во решавање на социјалните проблеми на старите лица и можностите за негова успешна примена.

Третиот дел се фокусира на невладиниот сектор и неговата улога во социјалната заштита на старите лица. Во овој дел се опишани карактеристиките и основните цели

на невладиниот сектор во оваа област. Исто така, се анализираат и причините за неговото се поголемо учество во обезбедувањето социјални услуги, како и неговата позиционираност и предности во однос на останатите актери. Соодветно внимание се посветува и на законската основа која го регулира учеството на невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица во Република Македонија.

Во четвртиот дел од втората подглава се анализираат причините и потребата за вклучување на приватниот профитен сектор во областа на социјална заштита на стари лица. Презентирани се предностите и можните ризици од неговата активност во оваа област, како и начините за регулирање на меѓусебните односи со државата. Исто така, во овој дел се анализира и моделот на јавно приватно партнерство, како една од можностите за вклучување на профитниот сектор во обезбедувањето социјални услуги. Опишани се карактеристиките и предностите на овој модел, но анализирани се и законските одредби со кои се регулира оваа област во Република Македонија.

Во третата подглава се анализира неопходноста од постојење на сервиси за поддршка на старите лица и неформалните даватели на социјални услуги. Во овој дел е даден опис на формите кои се применуваат во нашата држава, но и на најчесто применуваните форми во развиените земји од европа и светот.

Третата глава од трудот се фокусира на правните основи за плурализација на социјалната заштита на стари лица и истата е составена од две подглави.

Првата подглава се однесува на заштитата на старите лица во меѓународната регулатива. Во овој дел се прави детална анализа на два документи на Обединетите Нации кои се од исклучителна важност во напорите за создавање услови за квалитетен и достоинствен живот на старите лица. Станува збор за следните документи: „Мадридски Меѓународен Акционен План за Стареење” и Министерската декларација која претставува финален документ од конференцијата одржана во Виена во 2012 година на тема: „Обезбедување општество за сите генерации: промовирање квалитетен живот и активно стареење”.

Во втората подглава направена е детална анализа на заштитата на старите лица во позитивното законодавство во Република Македонија. Во овој дел се анализираат одредби од: Уставот; Закон за социјалната заштита; Закон за семејството; Национална стратегија за стари лица 2010 – 2020; Национална програма за развој на социјалната заштита 2011 – 2021; Програма за остварување на социјалната заштита за 2013 година.

Истражувачкиот дел на трудот се состои од три глави. Во првата глава поставени се методолошките основи на истражувањето, формулиран е предметот на

истражување, поставени се целите и задачите, дефинирани се основните поими. Исто така, поставени се хипотезите и варијаблите, опишана е организацијата, пристапот и видот на истражувањето, техниките и инструментите за собирање на податоци, дефиниран е примерокот, како и техниките за собирање и обработка на податоците.

Во втората глава се презентирани добиените резултати од истражувањето, и истите се прикажани во графикони и табели. Исто така, во овој дел е дадено и толкување на резултатите.

Во третата глава од истражувачкиот дел се претставени заклучоците кои произлегуваат од податоците добиени од истражувањето. Во овој дел, врз основа на податоците од истражувањето, се потврдени општата и поединечните хипотези за влијанието на процесот на плурализам врз социјалната заштита на старите лица.

Во четвртата глава се презентирани препораките за поефикасна примена на процесот на плурализам и подобрување на социјалната заштита на старите лица во Република Македонија.

ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ

I. Староста и социјалната заштита

1. Старост и стареење

Поимите старост и стареење меѓусебно јасно се разликуваат, стареење претставува природен неповратен физиолошки процес, кој кај различни лица напредува со различна брзина, додека староста претставува одреден животен период кој е поврзан со хронолошката возраст.

Според Despot-Lučanin (2003), на поимно ниво, под стареење се подразбира процес во текот на кој се случуваат значителни промени во функционалните капацитети на индивидуата. Вообичаено се разликуваат три основни видови стареење: а) биолошко – промени, успорување и опаѓање на функциите на организмот со текот на времето; б) психолошко – промени во психичките функции и прилагодување на личноста која старее и в) социјално – промени во односот помеѓу лицето кое старее и општеството во кое живее. Додека пак, старост е последниот развоен период во животниот век на индивидуата, кој може да се дефинира според хронолошката возраст (на пр. откако ќе наполни 65 години), според социјалните улоги и статус (на пр. откако ќе се пензионира) или според функционалниот статус (на пр. откако ќе постигне одреден степен на опаѓање на функционалните способности). Заедничко за сите наведени критериуми е фактот дека староста претставува период, но и правец кон кој се одвива развојот на секоја индивидуа и во кој се влегува во некој одреден момент, без оглед на полот, социјалниот статус, расната или етничка припадност.

Поимот стареење вообичаено предизвикува две основни негативни конотации. Едната е пропаѓање, слабеење, додека другата е старост, односно хронолошка возраст како главна одредница на промените во процесот на стареење (Baltes and Willis, 1977).

Во однос на дефинирање на стареењето карактеристично е што постојат многу потешкотии, пред се заради фокусираноста на истражувачите кон одредено научно подрачје (биолошко, психолошко, социјално), како и заради разликите помеѓу одделни општества и култури. Заради овие причини, но и заради потребата од подобро запознавање со процесот на стареење, се наметнува потребата од создавање интегративна теорија за стареењето која ќе ги обединува биолошките, психолошките и социјалните промени во староста.

Во дефинирање на почетокот на староста, исто така, не постои унифициран пристап и општо прифатен став, туку постојат голем број разлики. Во овој контекст, почетокот на староста во различни земји различно се одредува и најчесто се поврзува со наполнети 60 или 65 години, што зависи од општествено конструираниот концепт кој се темели на законската возраст за пензионирање (Rusac, 2006).

Меѓутоа, и покрај тоа што не постои единствена и општо прифатена дефиниција за староста, останува фактот дека дефинирањето на староста не е прашање кое се однесува исклучиво на хронолошката возраст на индивидуата и неговата функционална способност, туку зависи и од квалитетот на живот, системот на вредности и карактеристики на средината во која живее (Bouillet, 2003).

Старењето претставува процес од кој ниту една индивидуа не може да избега. Сепак, влијанието на старењето може да варира не само во зависност од генетските, туку и од голем број други фактори, како што се професијата со која се занимава лицето, приходите, начинот и квалитетот на живот и сл.

Старењето се манифестира на лично, но и на општествено ниво. За поединецот старењето е процес на физички, ментални и психички промени кои се случуваат во текот на целиот животен циклус, кои во последната третина од животот значително се интензивираат (Kresnik Bergant, 2000). Тогаш започнува процесот на поголема зависност од другите, кој може да заврши и со немоќ за самостојно задоволување на сопствените биолошки и социјални потреби. Сепак, дефинирањето на староста не е само прашање на нечија хронолошка возраст и функционална способност, туку и резултат на начинот на живот, системот на вредности и карактеристики на средината во која лицето живее и сл.

Кога лицето е младо, старењето е поврзано со процесот на раст, созревање и откривање. Најголем дел од човечките способности својот врв го достигнуваат на 30 годишна возраст, меѓутоа дел од способностите можат да продолжат да растат и по оваа возраст, односно во текот на подолг период во животот. Голем дел од лицата на возраст од 65 години, денес се здрави, среќни и целосно независни, но од друга страна, одредени индивидуи почнуваат да доживуваат промени кои се доживуваат како знак на влошување или пад во одредени способности. Заради овие причини треба да се заборава на стереотипите за старите лица и кон нив да се погледне како кон посебни индивидуи, секоја со посебен сет на капацитети и потешкотии.

Кога се зборува за староста треба да се има во предвид дека старите лица не се хомогена група, бидејќи меѓусебно се разликуваат според многу карактеристики

(Poredoš, 2001). Разликите помеѓу нив, настануваат пред се како резултат на различните животни услови и искуство во текот на животот.

Помеѓу биолошката и хронолошка старост не постои знак на равенство, туку тие се условени од генотипските и фенотипски карактеристики на индивидуата и истите се изразуваат во различни животни периоди. Поради овие причини самиот процес на стареење започнува уште од самото зачнување и трае до крајот на животот. Денешните научни сознанија потврдуваат дека не може да се одреди вистинската граница помеѓу еволуциските и инволуциски фази на стареење. Сепак, со сигурност може да се каже дека со зголемување на возраста се зголемува и веројатноста за појава на болест или оштетување.

Меѓутоа, присуството на болест или оштетување не мора нужно да предизвика неспособност кај старото лице. Вистинската мерка на здравствената состојба не ја сочинува само присуството на болест, туку и степенот на функционална способност, односно неспособност. Лицата себе се доживуваат како болни, пред се во моментите кога болеста ги попречува во нормално извршување на секојдневните животни активности, односно им ја намалува способноста за самогрижа и одржување на домаќинството.

Активностите кои старите лица можат да ги извршуваат или мислат дека можат да ги извршуваат, претставуваат важен показател за здравствената состојба на лицето и неговите потреби за помош во случај на ослабување на способноста за самогрижа. Притоа, од најголема важност е способноста на старото лице да може независно да функционира во сопствениот дом.

Функционалната способност претставува еден од клучните показатели за квалитетот на живот и здравје кај старите лица, кој понекогаш е поважен дури и од присуството на некоја болест. Слабењето на функционалните и когнитивни способности обично претставуваат најдобар предикатор на потребата за институционална заштита на старите лица. Според тоа, информациите за степенот на функционална способност кај старото лице овозможуваат, пратење на промените, планирање на потребите за здравствена и социјална заштита, како и планирање на превентивни програми кои се насочени кон што подолго одржување на добрата функционална состојба на старите лица (Ikegami, 1995).

Добрата функционална состојба им овозможува на старите лица да имаат активен живот, да се дружат, работат и преземаат бројни социјални улоги. Додека пак,

потешкотиите во извршување на секојдневните животни активности претставуваат важен показател за немоќ односно неспособност.

Еден од пионерите на социјалната геронтологија Robert Havighurst (1972) наведува шест главни развојни задачи со кои, на еден или друг начин, лицата морат да се соочат во староста:

1. Прилагодување кон опаѓањето на физичката сила и здравје;
2. Прилагодување кон пензионирањето и намалените приходи;
3. Прилагодување на смртта на брачниот другар;
4. Воспоставување јасна поврзаност со сопствената возрасна група;
5. Усвојување и прилагодување кон општествените улоги на флексибилен начин;
6. Воспоставување задоволителна физичка околина за живот.

Технолошкиот напредок во медицинските науки, вклучително и напредокот во фармакологијата, извршија позитивно влијание во насока на продолжување на животниот век. Може да се каже дека во овој момент се случува извесен парадокс според кој, од една страна населението старее во демографска смисла, додека во исто време од друга страна индивидуите се подмладуваат во биолошка и психолошка смисла (Puljiz, 2002).

Новите генерации на стари лица се поздрави, подолговечни, пообразувани и истите имаат поголеми барања што се однесуваат на квалитетот на живот. Во тој контекст, денешните стари лица се соочуваат со нови предизвици, физички (телесни) и психолошки, со кои нивните родители не морале да се соочуваат. Тие живеат значително подолго и подолго уживаат во пензијата, но имаат и повеќе грижи поради долгиот живот во пензија и староста (Despot-Lučanin, 2003). Промените во должината на живот на старите лица влијае и на односите во темелните општествени институции – семејството, компаниите (стопанските субјекти), црквата и политиката. Како резултат на што, стареењето предизвикува низа социјални, економски, културни, етнички и политички консеквенции и импликации.

Староста и стареењето претставуваат важни прашања кои имаат влијание врз развојот на секое општество, што бара неодложна и координирана акција. Со други зборови, потребите и проблемите во староста создаваат непроценлив економски и социјален притисок со кој општествата треба да се соочат и справат.

Заради наведените причини се наметнува потребата од преиспитување на постоечките и изнаоѓање нови форми на заштита за старите лица, со цел создавање услови за квалитетен и достоинствен живот во староста.

2. Демографско стареење

Бројот на стари лица и нивното процентуално учество во вкупниот број на население се зголемува многу побрзо во споредба со било која друга возрасна група, што кај голем број земји создава загриженост околу капацитетот на општеството да се справи со предизвиците кои се предизвикани од демографските промени.

Демографското стареење претставува процес на зголемување на учеството на старото население (на возраст од 60 и повеќе години) во вкупното население, кој во исто време е пропратен со намалување на учеството на младото население (на возраст до 0 до 14 години) („Македонија во бројки, 2012”).

Процесот на демографско стареење произлегува од два клучни демографски фактори: зголемување на долговечноста и намалување на плодноста. Зголемување на долговечноста предизвикува зголемување на просечната возраст на населението и зголемување на бројот на стари лица, додека намалување на стапката на плодност означува намалување на бројот на живородени деца што предизвикува намалување на бројот на младо население во целина. Кон овие два фактори се приклучува и факторот миграција на младото население, што исто така влијае во насока на демографско стареење на населението.

Сепак, и покрај неоспорното влијание на споменатите фактори, се смета дека намалувањето на стапката на плодност претставува највлијателен фактор за стареење на населението во светот денес. Големиот пад во вкупната стапка на фертилитет, односно плодност, во текот на последните пет децении е примарно одговорен за стареење на населението во најразвиените земји во светот (United Nations Population Division, 2011).

Старењето на населението, односно демографското стареење претставува еден од најзначајните трендови во 21-от век, кој предизвикува сериозни и далекусежни последици врз сите области во општеството. Податоците со кои располагаат Обединетите Нации (УНФПА) говорат дека едно од девет лица во светот е на возраст над 60 години, но се претпоставува дека овој број ќе се зголеми на еден од пет до 2050-тата година, заради што стареењето на населението повеќе не смее да се игнорира.

Процесот на демографско стареење се случува во сите региони и земји во светот кои се наоѓаат на различен степен на својот развој. Најбрзо во овој процес напредуваат земјите во развој, вклучително и оние земји кои исто така имаат и голема популација на млади луѓе. Од постојните 15 земји кои имаат над 10 милиони стари лица, седум од нив се земји во развој.

Според Обединетите Нации (United Nations Population Fund - UNFPA and HelpAge International, 2012), во 1950 година, бројот на лица на возраст над 60 години во светот изнесуваше 205 милиони, до 2012 нивниот број се зголеми речиси на 801 милион. Се очекува, за помалку од десет години, овој број да достигне до 1 милијарда, а до 2050 година да се дуплира на 2 милијарди, при што се забележат одредени разлики помеѓу различни региони во светот.

Во 2012 година, во 33 земји во светот очекуваното траење на животот изнесуваше над 80 години, додека пред пет години тоа беше карактеристично само за 19 земји. Во овој момент единствено во Јапонија бројот на старо население изнесува над 30% од вкупниот број на население во земјата, но до 2050 година се очекува учеството на старо население со над 30% во вкупниот број на население во земјата да биде карактеристично за уште 64 други земји.

Во 2012 година 6% од населението во Африка е на возраст над 60 години, додека во Латинска Америка и Карибите учеството на старите лица во вкупниот број на население изнесува 10%, во Азија 11%, Океанија 15%, Северна Америка 19% и во Европа 22%.

До 2050 година, се очекува дека 10% од населението во Африка ќе биде на возраст над 60 години, 24% во Азија и Океанија, 25% во Латинска Америка и Карибити, 27% во Северна Америка и 34% во Европа.

На глобално ниво, жените го сочинуваат мнозинството на стари лица. Денес, на секои 100 жени на возраст над 60 години во светот, има само 84 мажи. На секои 100 жени на возраст над 80 години, има само 61 маж. Структурата на родовите односи влијаат врз целиот тек на животот, влијаат врз пристапот до ресурси и можности, тековно и кумулативно.

Во многу ситуации, старите жени вообичаено се поизложени и ранливи на дискриминација, вклучувајќи го слабиот (сиромашен) пристап до работни места и здравствена заштита, изложени се на злоупотреба, негирано им е (не им се признава) правото на сопственост и наследство, како и недостаток на основни минимални приходи и социјално осигурување. Меѓутоа, старите мажи, особено откако ќе се

пензионираат, исто така можат да станат ранливи поради нивната послаба мрежа на социјална поддршка и може да бидат предмет на злоупотреба, особено на финансиска злоупотреба. Овие разлики се важни импликации за јавните политики и програми (Павловски, 2008).

Анализата на популацијата на стари лица покажува дека таа не е хомогена група и за нив не е соодветно креирање униформна политика. Односно, треба да се има во предвид дека старите лица не се една категорија, туку популација во рамки на која постојат голем број разлики и специфики, во однос на возраст, пол, етничка припадност, образование, приходи и здравствена состојба. Секоја група на стари лица, како што се стари жени, мажи, најстари образувани, од урбана или рурална средина, имаат различни потреби и интереси кои треба да бидат задоволени преку програми и модели на заштита прилагодени на нивните потреби.

Предизвиците што ги наметнуваат демографските промени се огромни и имаат влијание врз сите аспекти на општественото живеење, односно демографското стареење пред поединецот, семејството, општеството и светската заедница, поставува голем број социјални, економски и културни предизвици.

Со цел справување со предизвиците, но и искористување на предностите и можностите кои се резултат на стареењето на населението, Обединетите Нации работат на сензибилизирање на политичките елити и пошироката општествена јавност во светот за неопходноста од воведување нов пристап во начинот на кој општествата, пазарот на трудот, социјалните и меѓугенерациски односи се структурирани и организирани. При што, тоа мора да биде поддржано со цврста политичка посветеност на владите и цврста база на податоци и знаења кои ќе обезбедат ефикасна интеграција на глобалното стареење на населението, во рамки на големиот процес на развој во светот. Целта е создавање услови, луѓето секаде во светот да имаат можност да стареат достоинствено и безбедно, уживајќи во животот преку целосно почитување на човековите права и слободи. Единствено преку искористување на предностите, но и справување со предизвиците кои произлегуваат од процесот на демографско стареење, може да се најде вистинскиот рецепт за успех во светот кој старее.

2.1. Демографски трендови во Европската Унија

Постојаното продолжување на животниот век во рамки на Европската Унија (во понатамошниот текст ЕУ), во текот на дваесетиот век, резултира со зголемување на долговечноста кај населението, но во исто време (од 1970 година навака), доживеа значителен пад во стапките на природен прираст. Овие два вида фактори, односно случувања, извршија значително влијание врз демографското стареење на населението, процес кој во ЕУ беше востановен во последните 30-40 години и кој се очекува да остане актуелен и во следниот половина век. Се предвидува дека овој процес ќе продолжи да се зголемува, како во апсолутни бројки, така и во процентуалното учество на стари лица во вкупниот број на население. Овие демографски промени ќе доведат до значителни предизвици за семејствата и поединците, на пример, можно е да стане вообичаено луѓето да заминуваат во пензија, додека сеуште им се живи еден или двата родители.

Набљудувано од општествена гледна точка, структурата на населението може да се разликува помеѓу одделни земји, пред се како резултат на интеракцијата помеѓу демографските фактори – како што се стапката на природен прираст или стапките на миграции, и влијанието на други фактори, како животниот стил на населението и ефикасноста на здравствениот систем на државата.

Моменталната структура на населението на ЕУ се карактеризира со особено голем број лица родени во двете декади по завршување на Втората Светска Војна. Овие генерации се нарекуваат *baby-boom* и се родени во периодот од средината на 1940-тите до крајот на 1960-тите години.

Проекциите на Еуростат предвидуваат дека во наредните децении бројот на лица на возраст над 60 години ќе се зголемува за околу два милиони секоја година, додека во исто време бројот на работно способно населени ќе се намалува (како резултат на пониските стапки на наталитет кај пост *baby-boom* генерациите). Сето ова ќе резултира со зголемување на бројот на многу стари лица (лицата на возраст над 80 години) и помал број на младо население кое ќе се грижи за нив (членови на семејството и вработените во здравствените и социјални сервиси).

ЕУ како и поголем број други региони во светот се соочува со процес на значителни промени во структурата на населението. Жителите на европа живеат подолг и поздрав живот, во споредба со претходно и се очекува дека како резултат на новите медицински откритија и подобрување на животниот стандард и во иднина да

продолжи континуираното подобрување во квалитетот и должината на животот на населението.

Според податоците на Еуростат, структурата на населението во ЕУ се менува и прогресивно старее. Проценките покажуваат дека на 1-ви јануари 2010 година, во 27-те земји членки на ЕУ, живеат 501,1 милиони лица, од кои 87,1 милион се на возраст над 65 години, односно процентот на старо население изнесува 17,4% од вкупниот број на население (Еуростат, 2011). Овие податоци, ако се споредат со податоците од 1-ви јануари 1985 година, ќе се види дека во споменатите земји во тој момент живееле 59,3 милиони лица на возраст над 65 години, односно 12,8% од вкупниот број на население. Особен раст се забележува во Словенија, Германија, Балтичките земји и Грција, каде учеството на старото население во вкупниот број на население е зголемен за најмалку 5%. Од друга страна, учеството на старите лица во вкупниот број на население најмалку е зголемен во Данска, Велика Британија, Луксембург и Шведска, каде се бележи зголемување од 1%, додека Ирска е единствената земја во која се бележи намалување на учеството на бројот на стари лица во вкупниот број на население (иако за само 0,1%).

Податоците покажуваат дека жените живеат подолго од мажите, како резултат на тоа соодносот помеѓу жените и мажите постојано се зголемува во корист на жените, од 1,1 за оние на возраст од 50 до 64 години, до 1,2 помеѓу лицата на возраст од 65 до 79 години, па се до 1.9 за најстарите (лицата на возраст над 80 години). Во рамки на ЕУ има најмалку 12 земји во кои бројот на жени на возраст над 80 години е најмалку два пати поголем од бројот на мажи во истата возрасна група, при што овој сооднос е уште поизразен во Балтичките земји членки, каде соодносот е три жени спрема еден маж.

Иако, бројот на жени е поголем во однос на бројот на мажи, во наведениот период бројот на мажи бележи пораст со што дел од половите разлики се намалени.

Стапката на семејна поддршка (дефинирана како број на лица на возраст над 85 години, во однос на 100 лица на возраст од 50 до 64 години), може да се користи за проценување на потребата семејствата да обезбедат помош за своите најстари членови. Навистина, тоа ќе стане честа појава, лицата на возраст од 50 и 60 години да имаат живи родители кои се на возраст од 80 и повеќе години. Оваа стапка во најголем број од земјите изнесува 11, додека во Шведска, Италија и Франција е поголема и изнесува 13.

Промените кои ги предизвикува демографското стареење преставуваат клучен предизвик за општеството, при што стареењето на населението создава сериозни

импликации за јавните политики и буџетот. Во овој момент, како резултат на процесот на демографско стареење на населението, во рамки на ЕУ постојат сериозни ограничувања на фискалната политика и зголемена потреба за фискална консолидација во текот на следните неколку години. Во исто време, промените во демографскиот профил на унијата имаат значително влијание и врз пазарот на трудот, семејството и индивидуите. Со цел справување со промените кои се предизвикани од процесот на стареење на населението, се наметнува потребата од долгорочен план, кој бара сериозен и мултисекториски пристап.

ЕУ препознавајќи го демографското стареење како еден од главните предизвици со кои треба да се справи во годините што доаѓаат, развива политики во неколку области, особено фокусирајќи се во насока на справување со главните економски и буџетски предизвици кои се поврзани со процесот на стареење на населението. Во овој контекст, таа азвива механизми за справување со зголемувањето на буџетските трошоци кои се предизвикани од стареењето на населението, особено трошоците за пензии и здравствена заштита. Воедно, фокусирајќи се и на охрабрување на луѓето што подолго да останат активни на пазарот на трудот и да се пензионираат на подоцнежна возраст, што значи да се обезбеди што е можно подолго задржување на старите лица на пазарот на трудот и подолг работен век.

Исто така, ЕУ вложува максимални напори и во насока на мотивирање на земјите членки за реформирање на системите за социјална заштита кои треба да се базираат на финансиска одржливост, но и капацитет да се справат со потребите на зголемениот број стари лица.

2.2. Процесот на демографско стареење во Република Македонија

Република Македонија, како и најголем број земји во светот, се соочува со значителни промени во структурата на населението. Според податоците за возрастните групи, добиени од пописите на населението, може да се види дека бројот на старо население е во постојан пораст, но исто така и неговото учеството во вкупното население. Поточно, учеството на старото население се зголемува и тоа од 6,2% во 1948 година, на 10,6% во 2002 година (Табела бр.1), додека во исто време учеството на младото население, односно населението на возраст од 0 до 14 години континуирано се намалува, од 33,2% во 1994 година на 19,2% во 2006 година и 17,3% во 2011 година, со прогнози континуирано да продолжи да се намалува и да достигне 15,4% во 2020

година и 14,4% во 2030 година (Стратегија за демографски развој на Република Македонија, 2008).

Табела бр.1 Податоци за бројот на население во Република Македонија (65+) според пописите, по пол и по години

Податоци за бројот на население во Република Македонија (65+) според пописите, по пол и по години								
Попис		65-69	70-74	75-79	80-84	85+	ВКУПНО	%
1948	Вкупно	28638	17693	13520	6013	5771	71635	6,2%
	Мажи	13485	9003	6651	3166	2878		
	Жени	15153	8690	6869	2847	2893		
1953	Вкупно	26151	22312	13761	8791	6112	77127	5,9%
	Мажи	11820	10456	7047	4269	3026		
	Жени	14331	11856	6714	4522	3086		
1961	Вкупно	22850	20871	13893	9737	7460	74811	5,3%
	Мажи	11046	9330	6569	4573	3755		
	Жени	11804	11541	7324	5164	3705		
1971	Вкупно	38359	25937	13333	9431	7799	94859	5,8%
	Мажи	19660	12373	6414	4205	3695		
	Жени	18699	13564	6919	5226	4104		
1981	Вкупно	48952	37674	41635*	86626	4,5%
	Мажи	24189	18882	19682*		
	Жени	24753	18792	21953*		
1994	Вкупно	67323	50502	20709	17372	7750	163656	8,4%
	Мажи	31107	22826	9552	8030	3439		
	Жени	36216	27676	11157	9342	4311		
2002	Вкупно	84443	61969	40384	18975	7941	213712	10,6%
	Мажи	39770	27928	17255	8095	3380		
	Жени	44673	34041	23129	10880	4561		

* Во податоците за пописот 1981 година последна возрастна група е 79 и повеќе

Извор: МАКСтат-БАЗИ НА ПОДАТОЦИ (Државен завод за статистика на Република Македонија)

Анализата на податоците за бројот на население во Република Македонија, според проценките кои се однесуваат за состојбата на 31 декември за секоја година, покажуваат дека иако во мал обем, сепак учеството на старото население во вкупното население бележи постојан пораст. Според податоци на Државниот завод за статистика, учеството на населението на возраст над 65 години во вкупниот број на население на крајот од 2012 година изнесува 12% (Табела бр. 2).

Анализата на периодот од 2002 до 2012 година, покажува дека бројот на старо население е зголемено од 213712 лица во 2002 година на 247482 во 2012 година, односно за скоро 16%.

Табела бр.2 Податоци за бројот на население во Република Македонија (65+) според проценки, по пол и по години

Население во Република Македонија на крајот на годината (состојба на 31.12) по пол и по години (65+)								
Година		65-69	70-74	75-79	80-84	85+	ВКУПНО	%
2006	Вкупно	79584	71277	44834	23404	9703	228802	11,2%
	Мажи	37321	32482	19249	9540	3872		
	Жени	42263	38795	25585	13864	5831		
2007	Вкупно	80871	71067	46456	23831	10463	232688	11,4%
	Мажи	37917	32296	19964	9727	4108		
	Жени	42954	38771	26492	14104	6355		
2008	Вкупно	81573	69731	48725	24480	11166	235675	11,5%
	Мажи	38280	31509	20960	10143	4286		
	Жени	43293	38222	27765	14337	6880		
2009	Вкупно	81462	69033	51212	24975	11824	238506	11,6%
	Мажи	38111	31218	22162	10363	4535		
	Жени	43351	37815	29050	14612	7289		
2010	Вкупно	80437	69323	52383	26549	12368	241060	11,7%
	Мажи	37516	31439	22686	10979	4684		
	Жени	42921	37884	29697	15570	7684		
2011	Вкупно	80822	67748	54181	27159	12992	242902	11,8%
	Мажи	37588	30680	23691	11057	4973		
	Жени	43234	37068	30490	16102	8019		
2012	Вкупно	82540	69171	54277	28244	13250	247482	12%
	Мажи	38363	31335	23678	11455	5024		
	Жени	44177	37836	30599	16789	8266		

Извор: МАКСтат-БАЗИ НА ПОДАТОЦИ (Државен завод за статистика на Република Македонија)

Како резултат на континуираното зголемување на бројот на старо население, од една страна, и значителното намалување на младото население, од друга страна, како и нивното учество во вкупното население, за помалку од шеесет години македонското население прескокна дури три стадиуми на демографското стареење и денес се наоѓа во состојба на демографска старост (Табела бр. 3).

Табела бр.3 Просечна старост, индекс на стареење и стадиуми на демографско стареење, Република Македонија: 1948-2006

Година	Просечна старост	Индекс на стареење	Стадиум на стареење
1948	26,1	17,0	Демографска зрелост
1953	25,9	17,0	Демографска зрелост
1961	26,6	17,0	Демографска зрелост
1971	27,8	20,0	Демографска зрелост
1981	29,6	24,0	Демографска зрелост
1994	32,8	39,0	Праг на демографска старост
2000	34,2	46,0	Праг на демографска старост
2006	36,2	58,1	Демографска старост

Извор: Стратегија за демографски развој на Република Македонија, 2008-2015

Имајќи ги во предвид економските, социјалните, здравствените, образовните, културните и други импликации, што ги предизвикува процесот на демографско стареење на населението, пред Република Македонија како земја која се стреми за интеграција во евро-атланските структури, се поставува потребата за преземање сериозни чекори за прилагодување на целокупното општество кон новата демографска реалност. Имено, за да може да одговори на предизвиците на 21-от век, од аспект на стареење на населението, неопходно е централната власт заедно со локалните власти, меѓународните организации, приватниот профитен и невладин сектор да вложат заеднички напори за прегрупирање на сите сегменти на општеството.

3. Социјална заштита

Терминот „социјална заштита” претставува широк концепт кој се однесува на комбинација од парични надоместоци и други услуги на социјална заштита кои имаат заедничка цел, да им помогнат на лицата кои се соочуваат со различни видови социјални ризици. Паричните надоместоци можат да се исплаќаат поединечно врз основа на осигурување, како на пример, старосната пензија, или дискреционо да се распределуваат според одредена потреба или проверка на приходот (Мандеј, 2011).

Мерките за социјална заштита за поединците и семејствата дејствуваат како амортизери против економските шокови и други социјални ризици со кои се соочуваат во текот на животот. Овие мерки имаат за цел да го зајакнат нивниот капацитет за надминување на предизвиците кои влијаат врз нивната благосостојба.

Кога се зборува за социјалната заштита се поголем број автори сметаат дека „социјална заштита” е несоодветен, патерналистички термин, кој на симболичко ниво го одразува авторитарното управување со социјалните служби во деведесетите години од дваесетиот век. Во кои корисникот е пасивен субјект и кои недоволно водат сметка да им помогнат на корисниците повторно да се интегрираат во општеството и да станат негови активни членови. Поради овие причини подобро е да се зборува за „социјални права на граѓаните”, отколку за „заштита” која асоцира на зависност и неспособност (Puljiz et al. 2003).

Во минатото социјалната заштита генерално беше помалку насочена кон старите лица, бидејќи бројот на оваа категорија корисници не беше многу голем, а семејствата беа поголеми поради што имаа можност да ги задоволат најголемиот дел од потребите за грижа. Меѓутоа, под влијание на процесот на демографско стареење

бројот на стари лица е во постојан пораст, како резултат на што постои и континуирано зголемување на побарувачката за услуги од социјална заштита.

Како семејствата стануваат се помали, така се намалува и бројот на роднини кои се во можност да се грижат за своите стари членови, поради што старите лица мораат се повеќе да се потпираат на системите за социјална заштита и професионалните сервиси за грижа, во споредба со минатото. Што се однесува до семејството, продолжениот животен век значи дека се поголем број луѓе кои се пред пензија, или само што станале пензионери, во исто време се грижат за многу старите и болни родители, што исто така претставува сериозен товар за идните стари лица.

Социјалната заштита, од една страна се справува со потребите на сè поголемиот број стари лица со нарушена здравствена состојба на кои им е потребен широк спектар персонализирани услуги, но од друга страна има и значителен број стари лица во добра здравствена состојба кои имаат сосема поинаков вид потреби.

Новите генерации на стари лица во текот на својот живот имаат подобра здравствена заштита споредено со претходните генерации, освен тоа, и степенот на образование на идните стари лица ќе биде сè повисок од оној на денешните. Најголем број од старите лица денес имаат основно образование, а некои и средно, во иднина тоа просечно ниво ќе се искачи најмалку на средно па дури и високо образование. Најголем дел од старите пензионери денес се квалификувани или полуквалификувани работници, а во иднина може да се очекува поголем број на стручни лица меѓу пензионерите. Исто така, може да се очекува дека ќе има се повеќе жени во групата на пензионери.

Идните стари лица можеби ќе имаат подобри финансиски приходи, но ќе им бидат поголеми и очекувањата кои се однесуваат на квалитетот на живот, при што токму во оваа област може да се очекуваат најголемите предизвици со кои ќе треба да се справат општествата. Имено, привилегиите на старите лица зависат од придонесот на помладите генерации, кои не ќе можат да бидат потпора за големата група на стари лица на оној начин на кој тие очекуваат.

Од една страна стари лица има се повеќе, додека од друга страна млади се помалку, ваквата состојба предизвикува дизбаланс и потешкотии во функционирањето и одржливоста на системите за социјална заштита. Еден од начините за справување со овие предизвици претставува продолжениот работен век на луѓето, што денес најголем дел од развиените земји и го практикуваат.

Исто така, врз развојот на социјалната заштита големо влијание има сè поголемата присутност и активност на старите лица во јавниот живот и политиката. Освен тоа, се зголемуваат и барањата на старите лица за користење стручни услуги за помош и поддршка, бидејќи повеќе тоа не го сметаат за милостина или срам, туку како нивно легитимно право.

Иако денес има се поголем број на стари лица, чии потреби за грижа е сè потешко да се задоволат, сепак мал е бројот на оние на кои им се потребни сите облици на помош и поддршка. Со цел обезбедување поголема ефикасност на системите за социјална заштита неопходно е да се знае како под влијание на општествениот развој и промени, но и со текот на процесот на стареење, потребите на луѓето се менуваат.

Светските искуства говорат дека системите за социјална заштита во кои доминира државниот интервенционизам, односно се потпираат само на државни програми во областа на социјалната заштита многу често се соочуваат со бројни предизвици во обезбедување квалитетни услуги за старите лица. Во рамки на овие системи за остварување на одредено право или добивање одредена услуга треба да биде запазена, односно спроведена точно определена процедура, која законски е пропишана, што во одреден степен го одлага моменот на добивање на услугата. Овие процедури многу често знаат да бидат долготрајни и на тој начин се нарушува итниот карактер во решавање на проблемите. Сериозен предизвик со кој се соочуваат овие системи претставува и неприлагоденоста на централизирано донесените програми кон локалните услови, но и невклученоста на корисниците, како во процесот на донесување одлуки за востановување нови програми, така и во нивната реализација (Leichsenring, 2004).

Исто така, за државниот централизиран интервенционизам е карактеристично што позади овој вид интервенции стои државна и јавна администрација на која и е потребен подолг временски период за да се прилагоди на новонастанатите состојби и за промена во одредени сегменти од нивното постапување неопходно е претходно да бидат направени одредени законски промени (Széman, 2003). Централизираниот систем бара и почитување на одредена хиерархија што, исто така, ја усложнува ситуацијата.

Со цел надминување на негативните аспекти на овој начин на функционирање, во развиените земји системите за социјална заштита се фокусирани кон создавање услови за активно учество на семејството, приватниот профитен и невладиниот сектор во областа на социјалната заштита, како и зголемување на одговорноста на општините

во оваа област. Во овој процес особено внимание се посветува на ставање на корисникот во активна позиција, како во процесот на донесување одлуки, така и во креирање на социјалните програми.

Вклучувањето на приватниот профитен и невладиниот сектор е со цел намалување на трошоците, но и поради тоа што овие субјекти, во споредба со државните програми, имаат непосреден контакт со корисниците, лесно се прилагодуваат кон средината и новонастанатите услови, и што е уште поважно не се обременети со сложени и долготрајни процедури при донесувањето одлука дали одредено лице треба да биде корисник на нивните услуги (Zimmer, 2006).

Во насока на поддршка на процесот за поголема вклученост на сите релевантни субјекти, централните и локални власти склучуваат договори со партнери од приватниот профитен и невладиниот сектор за испорачување услуги од областа на социјалната заштита, а договорите се склучуваат врз основа на јавно објавен оглас, при што на овој начин се обезбедува поголема транспарентност и јавност на социјалните програми, но се влијае и врз зголемување на нивната ефикасност. Во оваа насока голем број земји преземаат серија активности за создавање современ систем за целосна грижа на старите лица, кој ќе ги обединува сите актери во единствен систем за социјална заштита.

Во развиените земји, програмите за социјална заштита на стари лица се наоѓаат во фаза на трансформација и создавање нов модел кој ги мобилизира сите расположливи ресурси во заедницата и го укинува монополот на државата. Државата е само еден од партнерите кој има важна улога во развојот на социјалната заштита, други важни партнери во овој исклучително сензитивен процес се корисниците, локалната заедница, невладините организации, стопанскиот сектор и локалната власт (општините).

Односот помеѓу овие субјекти се објаснува преку т.н. триаголник на социјалната заштита во кој средишната улога во минатото ја имаше државата, но сега централното место го зазема невладиниот сектор кој претставува интермедијарна структура која најдобро ги поврзува сите актери. Во случај кога државата игра централна улога или кога доминира, не е можно да се искористат сите потенцијали на заедницата.

Клучното прашање што денес си го поставуваат и неразвиените, но и најбогатите земји во светот, е во која насока треба да се планираат, развиваат и реформираат клучните општествени системи за заштита на старите лица, со цел истите

да бидат способни да ги задоволат зголемените потреби на старите лица, но во исто време да не се загрози постигнатиот животен стандард и правата на останатите граѓани во општеството, како и да не се успори општествениот развој во целина.

3.1. Системи за социјална заштита на стари лица

Изменетиот баланс помеѓу генерациите претставува предизвик за социјално вклучување и интеграција на старите лица, при што за општеството процесот на стареење на населението во исто време може да биде ризик фактор или можност.

За системите за социјална заштита е карактеристично што се под влијание на голем број економски, историски, културни и религиозни сили и влијанија.

Основните цели на системите за социјална заштита на старите лица се двострани:

- Да им овозможат да задржат максимална самостојност и да продолжат да живеат во сопствениот дом и својата локална заедница што е можно подолго;
- Да им овозможат активно да учествуваат во општеството, земајќи ја во предвид нивната различност и хетерогеност.

Во однос на природата на правата, корисниците и начинот на финансирање, во рамки на политиките и стратегиите на системите за социјална заштита на стари лица, постојат два генерални пристапи, универзален и селективен.

Универзалност наспроти селективност - кого ќе одлучи државата да поддржи, само сиромашните или и несиромашните? Одлуката треба да се однесува во однос на тоа дали услугите ќе бидат насочени кон материјално необезбедените и лицата со ниски приходи или поддршката ќе се однесува на сите стари лица независно од нивната материјална состојба. Ова доведува до две опции:

- Поддршка на материјално необезбедените и лицата со ниски приходи како резултат на што се креираат програми кои се наменети само за оваа категорија корисници;
- Поддршка на сите стари лица кои имаат потреба од социјални услуги независно од нивната материјална состојба.

Пристап базиран на осигурување наспроти неосигурување – пристапот до услугите може да се заснова на право (принципот на осигурување) или на граѓанство (сите стари лица без оглед на тоа дали контрибуирале во некој од системите за

осигурување имаат пристап до услугите кои се финансираат од страна на буџетот на државата).

За пристапот базиран на осигурување е карактеристично што:

- Секој кој ги исполнува критериумите (условите) мора да добие услуга (право), независно од неговиот расположлив буџет;
- Воспоставен преку посебни закони;
- Се финансира преку придонесите на членовите (контрибутивен);
- Премијата зависи од нивото на учество, односно придонес во конкретниот систем.

Додека, пристапот базиран на неосигурување се карактеризира со тоа што:

- Услугите зависат од кондицијата на буџетот (буџетските ограничувања);
- Услугите се наменети за социјално загрозените и материјално необезбедени стари лица;
- Финансиран од државниот буџет преку општите даноци.

Земјите во светот имаат различни видови системи за социјална заштита (конзервативен, ризидуален) и различна семејна култура (семејно ориентирани, индивидуалистичка).

Кога се зборува за моделите за социјална заштита на стари лица треба да се има во предвид дека тие варираат во зависност од културните специфики и политичките обележја на земјите. Делумно поради финансиски, а дел поради идеолошки причини, сите земји ги поддржуваат недржавните програми: непрофитниот сектор, семејството и пазарот (Bežovan, 2007).

Во однос на правењето споредба помеѓу системите за социјална заштита, најчесто користен пример е трудот на Еспинг Андерсон (1990). Меѓутоа, за да конструира модели на социјални држави, тој користи информации и податоци претежно од системите за парични надоместоци, групирајќи ги државите според приближно заеднички карактеристики. Ограничувањето на овој пристап е што социјалните услуги се исклучени од неговата анализа бидејќи постојат многу малку компаративни податоци за нив.

Од друга страна, други автори, како Антонен и Сипилија (1996) понатаму го развиваат неговиот пристап и ги земаат во предвид и непаричните социјални услуги, иако тоа се покажува како исклучително тежок пристап.

За потребите на овој научен труд ќе се обидеме да направиме комбинација од анализите прикажани во трудовите на претходно споменатите автори, со цел да прикажеме неколку различни пристапи во обезбедувањето парични и непарични социјални услуги за старите лица, во рамки на системите за социјална заштита на одделни земји во светот.

1. *САД и Велика Британија* – имаат либерален режим, со ограничена одговорност на државата. Правата и услугите се добиваат врз основа на проверка на приходот, а не врз основа на принципот на осигурување. Во овие земји пазарните механизми имаат доминантна улога во обезбедување на услугите од социјална заштита, при што централната и локалните власти интервенираат само во полза на материјално најзагрозените стари лица и лицата со мали приходи. Во овој модел, државата постепено се повлекува од својата традиционална улога на директно обезбедување услуги и со останатите сектори склучува договори за обезбедување услуги од социјална заштита. Во ваквиот систем, сè поголема улога имаат приватните профитни и непрофитни организации. Во овој модел, се применува приватизацијата заради поинтензивно користење на профитниот сектор, на пример, во организирањето на резиденцијалната нега на стари лица.

2. *Скандинавските земји (Шведска, Данска, Норвешка и Финска)* – имаат универзален (граѓански) пристап, сите стари лица имаат пристап до правата и услугите кои се финансираат од страна на државниот и буџетите на општините, овој модел се карактеризира со фаворизирање повеќе директни услуги, отколку парични трансфери. Во скандинавските земји традиционално доминира државниот сектор кој е одговорен за организирање, финансирање и испорачување на социјалните услуги. Локалната самоуправа има клучна улога во креирање и планирање на социјалните услуги, за разлика од невладините организации кои имаат помал придонес и профитните организации, кои имаат минимална улога. Скандинавскиот, или поточно кажано, „нордискиот“ модел, во последните години од економски и политички причини беше значително модифициран. Универзализмот повеќе не е толку лесно прифатен и сè повеќе се зголемува улогата на невладиниот сектор, што претставува составен дел од политиката на растечкиот плурализам во обезбедување на социјалните услуги (Antonnen and Sipila, 1996).

3. *За медитеранските земји, односно, Грција, Шпанија, Португалија, Италија, Кипар и Малта* карактеристичен е моделот на семејна нега. Во овој модел, улогата на државата во обезбедувањето услуги е помала, за сметка на тоа се става акцент на

поголема одговорност на семејството во обезбедувањето грижа, со одредена помош и асистенција од страна на етаблираните невладини организации, како на пример Црвениот крст. Побогатите луѓе обично користат услуги од приватниот сектор. Во рамки на овој модел, во најголем дел жените во семејството се јавуваат како обезбедувачи на нега и грижа за старите и немоќни членови. Овде одговорноста е споделена помеѓу државата и семејството и услугите кои ги обезбедува државата се развиваат во насока да им обезбедат помош и поддршка на семејствата кои се грижат за своите стари и немоќни членови (Lowenstein, 2007).

4. *Северно-европските земји* (Германија, Австрија, Холандија и помалку, Франција и Белгија) имаат пристап базиран на принципот на осигурување. Принципот на супсидијарност особено се применува во Германија и Холандија каде услугите, главно, ги обезбедуваат невладините организации. Во Германија, услугите најчесто ги обезбедуваат релативно мал број на големи и реномирани невладини организации, додека во Холандија за тоа се грижат многубројни црковни невладини организации. Државата игра важна улога во финансирање на невладините организации. Семејството, исто така, има силна примарна одговорност. Сепак, во рамки на овој модел се забележуваат големи разлики помеѓу земјите.

Во земјите од западна европа и во скандинавските земји постои добро развиен систем на „контракинг“ помеѓу државата од една, и приватниот профитен и непрофитниот сектор, од друга страна. Во овој правно заснован однос, државата создава критериуми за квалитет, ја следи реализацијата на услугата, одредува цена на услугата и за одредена категорија на корисници ја плаќа услугата, додека приватниот и непрофитниот сектор се задолжени за испорачување на услугите до крајните корисници. Државата може услугите да ги плаќа по корисник или врз основа на паушал без оглед на бројот на корисници. Условите во договорот, меѓу другото зависат и од конкуренцијата што постои помеѓу давателите на услуги. На овој начин државата не мора да основа големи и гломазни институции за кои се потребни големи финансиски средства, туку преку купување на услуги од субјекти од останатите сектори е во можност да им излезе во пресрет на потребите на старите лица кои се наоѓаат во социјален ризик и кои не се во можност сами да ги платат овие услуги, и за кои е потребно државна интервенција преку нејзиниот систем за социјална заштита. За да се постигне оваа цел потребно е постоење развиена мрежа од даватели на услуги од областа на социјална заштита на стари лица на локално ниво, но и дефинирана цена на

чинење на секоја услуга поединечно, или пакет на услуги кои ќе бидат одредени од страна на државата.

Од аспект на одржливоста на системите за социјална заштита, тие се во состојба во која потребните ресурси за задоволување на социјалните потреби на старите лица речиси секогаш се поголеми од економските можности на општеството, без оглед во која фаза од економскиот развој и да се наоѓа. Континуираниот недостаток на средства е основна константа на секоја социјална политика која е насочена кон решавање на потребите на старите лица. Имајќи ги во предвид глобалните економски состојби и предвидувања не се очекува подобрување на оваа состојба, туку напротив можно е нејзино значително влошување. Имено, илузија е да се очекува дека со економскиот развој на општеството, неповолниот сооднос помеѓу потребите на старите лица и можностите за нивно задоволување ќе се намали, напротив, поголеми се шансите дека ќе се случи токму обратното.

Во креирање на политиките и обезбедувањето услуги за старите лица, современите системи за социјална заштита се стремат кон искористување на социјалниот капитал и активно учество на сите релевантни субјекти, државата и државните агенции и институции, општините, невладиниот и приватниот профитен сектор, семејствата и самите стари лица.

Пред системите за социјална заштита, кои имаат за цел да им овозможат квалитетен и достоинствен живот на старите лица, се поставува прашањето за координација и интеграција помеѓу здравствените и социјалните услуги. Во овој контекст особено важно е обезбедување континуитет во заштитата, меѓутоа за постигнување на оваа цел еден од најголемите проблеми во најголем дел од земјите е фрагментираноста на системите (за социјална и здравствена заштита), односно најголем дел од земјите немаат целосно интегриран систем за долгорочна грижа со здравствениот систем.

Клучни глобални предизвици со кои голем број земји се соочуваат во процесот на испорака на услуги од социјална заштита се:

- Потребата од поголемо внимание и ставање акцент на превенцијата, односно промоција на здравјето и рехабилитацијата со цел да се спречи функционалната зависност или влошување на здравствената состојба кај старите лица;
- Дијагноза и нега во случај на деменција и депресија;
- Поддршка на семејствата (пр. информации, тренинг и емоционална поддршка);

- Недостаток од провајдери кои нудат долгорочна грижа;
- Промени во структурата на семејството.

Кога станува збор за социјалната заштита, иако развиените земји и земјите во развој се соочуваат со исти или слични предизвици, сепак предизвикани пред се од процесот на демографско стареење за вторите е карактеристично:

- Поширок концепт на неформалните системи за поддршка кои го вклучуваат поширокото семејство и пошироката локална заедница, но пропратено со брз процес на внатрешна миграција и урбанизација;
- Долгорочната грижа треба да се развива во услови на многу пониски нивоа на приходи и економски развој;
- Интеграцијата на долгорочната грижа со здравствениот систем претставува многу критично и сериозно прашање;
- Заматени граници помеѓу здравствената и социјалната област и професија, како и потешкотии за развој на социјално-здравствениот пристап;
- Ограниченост на социјалниот систем;
- Големината на урбано-руралниот јаз.

Во однос на системите за социјална заштита на стари лица еден од клучните предизвици со кои се соочуваат, како развиените земји, така и земјите во развој е прашањето за балансирање на заштитата во домашни услови и онаа која се испорачува во институција, како и наоѓање одговор на прашањето за обезбедување на правото во форма на парични трансфери (готовина), наспроти обезбедување во форма на услуга.

3.2. Формални и неформални системи за социјална заштита на стари лица

Социјалната заштита подразбира паралелно постоење на формална и неформална заштита. Формалната социјална заштита подразбира помош и поддршка добиена од страна на формалните системи како што се државата и нејзините институции и организации, како и субјектите организирани од страна на општините. Додека, неформалната заштита се однесува на помош и поддршка која се обезбедува од страна на членовите на потесното и пошироко семејство, соседи, роднини и пријатели.

Формалната и неформалната социјална заштита не треба да бидат комплементарни и меѓусебно да се исклучуваат, туку да се надополнуваат и взаемно да делуваат.

За формалната и неформалната социјална заштита е карактеристично што под влијание на бројни економски и политички причини нивниот сооднос се движи во една или друга насока. Исто така, под влијание на споменатите фактори, се случуваат поместувања и на границите помеѓу јавниот и приватниот одговор на зголемената побарувачка од социјални услуги, при што разликата помеѓу државната и семејната солидарност станува неизвесна.

Под влијание на голем број економски, социјални, политички и други причини, општествата го моделираат својот однос и степен на поддршка кон старите лица, како резултат на што се менува балансот помеѓу семејната и општествената грижа за старите лица (Lowenstein, 2007). Менувањето на параметрите за семејна заштита ја наметнува потребата од нов договор помеѓу генерациите, на индивидуално, семејно и општествено ниво.

Во однос на прашањето за рамнотежата помеѓу формалната заштита и семејната грижа, односно поделба на одговорноста помеѓу семејството и државата постојат разлики и варијации од една до друга земја.

Меѓутоа, и покрај постоењето одредени разлики, сепак генерално земено скоро во сите земји во светот најголем дел од грижата за старите лица се обезбедува од страна на семејните згрижувачи, односно од страна на членовите на семејството. Поради што во голем број земји постои зголемен интерес за поддршка на семејството, но не и за негова замена.

Во поддршка на семејството, како неформален систем кој обезбедува заштита за своите стари и немоќни членови, постојат две главни стратегии:

- Обезбедување директни формални услуги за старите лица (пр. помош во домашни услови-асистент за помош во домашни услови, дневен центар за стари лица и сл.) и
- Обезбедување директни услуги за членовите на семејството кои се грижат за старото лице (пр. финансиска помош или психо-социјална поддршка).

Кога се зборува за односот помеѓу формалната и неформалната социјална заштита балансот се разликува од една до друга земја, во Германија и Шпанија, а

помалку во Англија, старите лица на возраст над 75 години најмногу помош добиваат од страна на семејството. За разлика од нив, во Норвешка и Израел, каде постои поширок спектар на формална социјална заштита, семејството обезбедува помалку инструментална и лична нега. Меѓутоа, искуствата покажуваат дека моделите кои се семејно ориентирани, односно моделите во кои семејството има доминантна улога во обезбедувањето на услуги за старите лица, како што се Германија и Шпанија, се повеќе ранливи, за разлика од системите во кои доминира формалната социјална заштита (Lowenstein, 2012).

Табела бр.4 Однос помеѓу формалната и неформалната заштита во рамки на системите за социјална заштита во Норвешка, Англија, Германија, Шпанија и Израел

	Норвешка	Англија	Германија	Шпанија	Израел
Режим на социјално осигурување	социјалдемократски	Пазарно-либерален	Конзервативно-корпоративна	Конзервативно-јужен	Мешан
Законски обврски на семејството	не	не	да	да	да
Ниво на социјална заштита	висок	среден	низок	низок	висок
Стапка на вработеност кај жените	72%	62%	61%	45%	55%
Плодност	1,7	1,6	1,3	1,1	2,7

Извор: Welfare state regime (Esping-Andersen 1990, 1999; Ferrera 1996), legal obligations between adult generations (Millar & Warman 1996), social care service levels (various sources), female work rate (von Kondratowitz 2003), fertility (UN 2002). Reference year: 2000

Комплементарност наспроти взаемност - Формалната социјална заштита не ја загрозува семејната солидарност, затоа треба да се стави акцент на комплементарност помеѓу формалната и семејната заштита, а не нивно взаемно исклучување. Заедно со обезбедувањето формална социјална заштита, семејството е „специјализирано” и најдобро „опремено” да обезбеди емоционална поддршка за старите лица.

Во овој контекст може да се зборува за два вида цели кои системите за социјална заштита на стари лица треба да ги постигнат: системско ориентирани и цели ориентирани кои поединецот (Leichsenring, 2004).

Системско ориентирани цели:

- Развој на широк спектар услуги во зедницата;

- Унапредување на квалитетот и ефикасноста преку координација на услугите;
- Договорни услуги со невладиниот и профитниот сектор;
- Идентификување на старите лица кои се наоѓаат во најголем ризик;
- Одложување на процесот на институционализација;
- Намалување на трошоците.

Цели ориентирани кон поединецот:

- Обезбедување интензивна и систематска проценка на потребите на клиентот од страна на стручни лица;
- Развој на индивидуален план за грижа, кој ќе биде динамичен;
- Посветување поголемо внимание на тешко зависните стари лица и членовите на семејството кои се грижат за нив.

Во процесот на реализација и исполнување на споменатите цели се наметнуваат одредени политички импликации. Имено, грижата за старите лица претставува мешавина (микс) помеѓу државата и личната одговорност, додека нивниот сооднос варира од една до друга земја. Спецификите на миксот зависат од два вида фактори: а) семејната култура која се однесува на подготвеноста да ги користат јавните формални системи; б) расположливоста, достапноста, квалитетот и трошоците на услугите. Во овој контекст, државата има за задача да им помогне на семејствата да ја дефинираат нивната подготвеност за грижа за своите стари членови, но и да изнајде механизми преку кои на некој начин семејствата ќе бидат „компензирани“ за негата што ја испорачуваат.

Во светлина на зголемување на трошоците за социјална заштита се наметнува потребата од изнаоѓање баланс помеѓу различните модели на социјална заштита. Исто така, се наметнува и потребата од зголемување на соработката помеѓу семејствата и формалните системи за социјална заштита со цел обезбедување сеопфатна и квалитетна заштита на старите лица.

Во насока на креирање систем за социјална заштита кој ќе биде во можност да испорачува услуги кои се соодветни на потребите и состојбата во која се наоѓаат старите лица, притоа рационално искористувајќи ги сите расположливи ресурси, голем број земји во светот преземаат интервенции на три нивоа (Lowenstein, 2012):

Макро ниво – системите за социјална заштита:

- Поголема понуда од социјални услуги;
- Поширока употреба на покреативни услуги;

- Подобар пристап до услугите со цел зголемување на нивната употреба;
- Земјите во кои семејството има легални законски обврски, треба истите да ги преиспита во светлото на желбите за независност на старите лица.

Мезо ниво – семејството (индиректни корисници):

- Развивање сервиси и услуги кои нудат поддршка на вработените (во негата на своите стари членови);
- Социјална и здравствена заштита за семејствата со цел да продолжат со грижата и поддршката за своите стари членови.

Микро ниво – стари лица (директни корисници):

- Зајакнување на старите лица и создавање услови да имаат можност за избор, во поглед на пакетот од услуги и провајдерот од кој ќе ги добиваат услугите;
- Идентификување на старите лица кои најмногу се изложени на ризик и потреба од помош во секојдневното функционирање, со цел да се развијат соодветни сервиси за нив;
- Зајакнување на позитивната слика за стареењето и старите лица.

Формалната и неформалната социјална заштита, иако во одредени фази од развојот на општествата се движат паралелно и независно една од друга, сепак се стремат кон постигнување на иста цел. Токму насоченоста кон иста цел претставува една од главните причини за нивно комплементарно постоење и дејствување.

За да се справат со предизвиците, но и да ги искористат предностите и можностите кои се резултат на процесот на стареење на населението, голем број од земјите од светот посветуваат сè големо внимание на прилагодување своите системи за социјална заштита со цел оптимално искористување на потенцијалите со кои располагаат формалните и неформалните системи.

3.2.1. Институционална и вонинституционална социјална заштита на стари лица

Во однос на местото каде се испорачуваат услугите, социјалната заштита на стари лица е поделена на институционална и вонинституционална. При што, за разлика од минатото кога се фаворизираше институционалната заштита, сега сè поголем акцент се става на алтернативните вонинституционални форми на заштита.

Институционалната заштита подразбира сместување на старото лице во установа за социјална заштита и истата се однесува на старите лица кои не се во состојба сами да се грижат за себе, а поради станбената и семејна положба немаат можност да им се обезбеди заштита на друг начин.

Во рамки на институционалната социјална заштита, на старите лица им се обезбедува сместување, исхрана, помош и нега, здравствена заштита, културно-забавни, работно-рекреативни активности, услуги на социјална работа и други услуги, зависно од потребите, способностите и барањата на корисникот.

Институционалната заштита значи одвојување на корисникот од неговата социјална средина и сместување во институционални услови, што во одреден степен може да има негативно влијание врз психо-социјалното функционирање на старите лица сместени во установа. Се разбира дека институционалната форма на згрижување треба да постои, пред се заради специфичните потреби и состојби на одреден број стари лица за кои ваквиот начин на заштита е најсоодветен или единствен. Меѓутоа, во исто време треба да се работи во насока на создавање ресурси на локално ниво со цел што поголем број од старите лица да можат да продолжат да живеат во своите домови и да добиваат социјални услуги за помош и поддршка во домот или заедницата каде живеат. За таа цел, сè поголем број земји прават сериозни чекори и вложуваат максимални напори за развој на сервиси на локално ниво кои ќе бидат во можност да понудат што поголем број социјални услуги со соодветен квалитет по пристапни цени.

За разлика од институционалната, вонинституционалната социјална заштита на стари лица обезбедува услуги во нивната природна средина, односно во домот на корисникот или во неговата локална заедница. Вонинституционалната заштита на стари лица најчесто се организира во форма на дневен центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови. Освен наведените две, во светот постојат и голем број други вонинституционални форми за социјална заштита на стари лица.

Светските научни и практични искуства потврдуваат дека за старите лица вонинституционалната социјална заштита претставува посоодветен облик на заштита пред се поради следните нејзини предности (Kodner, 2003):

- Нуди услуги кои се свртени кон корисникот;
- Услуги кои наметнуваат меѓусекторска соработка;
- Услуги кои овозможуваат останување и живеење во сопствениот дом;

- Не е потребна голема инфраструктура (големи објекти, нивно одржување, многу вработени и сл.);
- Трошоците во најголем дел се однесуваат на плаќање на вработените а многу помалку на режиски трошоци;
- Можност за опфат на многу поголем број корисници;
- Вклучување на приватниот профитен и невладиниот сектор, како и на локалната заедница;
- Поголема можност за вработување на стручен кадар;
- Поголема можност за стручно усовршување и континуирана едукација;
- Афирмација на хуманитарната работа;
- Сензибилизирање на целата заедница.

Во светски рамки интенција е скапата институционална заштита да се замени со вонинституционални форми на заштита. Наместо понуда на „стандарден пакет на институционална заштита” да се понуди „tailor-made care” односно избор на форми на заштита прилагодени на индивидуалните потреби на корисниците (Jacobzone and Jenson, 2000).

Сите релевантни меѓународни научни и стручни субјекти препорачуваат креирање системи кои ќе бидат во можност да понудат услуги во локалната заедница, односно услуги кои ќе бидат во непосредното животно опкружување на старите лица. Социјалните услугите во заедницата претставуваат интегративен пристап на грижа кој се одвива во позната средина на корисникот со помош на формални и неформални даватели на услуги, односно испорачана од формални и неформални системи на заштита.

Услугите од социјална заштита кои се испорачуваат во заедницата во која живеат старите лица ги имаат следните карактеристики (Brodsky et al. 2000):

- Им овозможуваат на старите лица да останат во позната средина;
- Влијаат врз зголемување на вработеноста кај жените;
- Полесен пристап до услугите;
- Намалување на трошоците за нега;
- Јакнење и вклучување на заедницата.

Социјалната заштита е насочена кон создавање услови за независно живеење на старите лица во заедницата, како и обезбедување здравствена и долгорочна заштита за старите лица кои имаат потреба од ваков вид помош и поддршка. Крајната цел е

обезбедување континуитет во заштитата, вклучувајќи ги превентивните активности, третман и рехабилитација, сите обезбедени и испорачани во заедницата на корисникот.

За постигнување на оваа цел неопходно е социјалната заштита да добие нова димензија, односно промената да се движи од систем во кој корисникот (старото лице) се сместува во институција кон систем кој се базира на социјални услуги на ниво на локалната заедница во која живее старото лице.

Ваквиот пристап кон социјалната заштита вклучува (Tilly and Wiener, 2001):

- Децентрализација на услугите, односно делегирање на задачите и обврските од национално на локално ниво;
- Вклучување на организациите од граѓанското општество (здруженија на граѓани) и приватниот сектор како даватели на услуги;
- Интеграција и координација на услугите: заштита во заедницата како дел од стратегијата за интегрирана здравствена и социјална заштита, комплементарна семејна заштита и формална заштита организирана од страна на државата;
- Дефинирање на сет од клучни задачи кои најдобро можат да бидат извршени на локално ниво (задача за менување на стратегијата);
- Поставување цели и индикатори (стандарди за изведба) на национално ниво;
- Истражувања за утврдување на ценовната ефикасност на програмите, вклучително и одредување на економската вредност на волонтерските елементи;
- Соодветна правна рамка: даночни олеснувања, можности за прибирања средства од различни извори на финансирање;
- Дизајнирање на услуги кои се одржливи;
- Супервизија – извештаи за сработеното, редовни состаноци за размена на информации;
- Обука (почетна и континуирана);
- Стандарди за квалитет и акредитација;
- Прилагодување на Законот за работни односи, системот за социјално осигурување и сл.

Неоспорен е фактот дека вонинституционалната социјална заштита има голем број предности заради кои сè повеќе се фаворизира, сепак тоа не значи исклучување на институционалната заштита, напротив неопходно е нивно комплементарно постоење и функционирање.

3.2.1.1. Социјални услуги

Во обидот да се постигне договор околу значењето на терминот „социјални услуги“, во европски контекст, постојат голем број потешкотии. Понекогаш термините како: социјални услуги, социјална заштита, социјална помош, социјална грижа и социјална работа, меѓусебно се заменуваат како да имаат исто значење и да се однесуваат на исти услуги (Мандеј, 2011).

Социјалните услуги, без оглед како се дефинирани, се наменети за лицата кои се изложени на одреден социјален ризик, односно во одреден период од животот се соочуваат со животни потешкотии или поради физичкиот или психичкиот хендикеп имаат специфични потреби кои самите, но и со помош на своето семејство не се во состојба да ги задоволат, поради што им е потребна помош од општеството. Помошта може да се состои во превенирање, решавање или ублажување на проблемот, но и подобрување на социјалната интеграција на овие лица.

Според Борнарова (2009): „Социјалните услуги се целокупност на нефинансиски акции, активности, програми и мерки кои ги преземаат или обезбедуваат приватни (профитни и непрофитни) институции или лица и државни институции, а чија цел е унапредување и подобрување на физичките, социјалните, психолошките и здравствените капацитети на индивидуите и/или групите”.

Основна карактеристика на социјалните услуги, е тоа што тие најчесто се персонализирани, односно се даваат откако ќе биде направен увид во животната ситуација на поединецот и по извршена проценка на неговите потреби. За таа намена вообичаено се користат means-test и needs-test методите. Меѓутоа, постојат и категории на корисници на кои им е наменета и т.н. категоријална помош, за која не се прави посебен увид во нивната индивидуална состојба (Noorman and Kiyak, 2008).

Основните социјални права и услуги ги гарантира, финансира и испорачува државата, и за таа цел основа институции кои во литературата се именуваат како социјални сервиси.

Покрај државните институции, социјални услуги може да испорачуваат и приватни непрофитни и профитни организации, хуманитарни организации и поединци. Во концептот на плурализам во социјалната заштита истакната е улогата на приватниот и невладиниот сектор во испорачувањето социјални услуги од една, како и гарантирањето, поттикнувањето и координирањето од страна на државата, од друга страна.

Сепак, најголем дел од социјалната грижа т.е. социјални услуги сè уште се обезбедува неформално и неплатено од страна на семејството, пријателите и волонтерите. Прашањето околу поделбата и обемот на одговорностите останува морално, политичко и економско прашање од централно значење во актуелните дебати околу иднината на социјалните услуги во Европа.

Во Република Македонија, услугите од областа на социјалната заштита корисниците ги добиваат пред се во рамки на системот за социјална заштита, иако некои услуги може да се добијат и од страна на останатите државни системи (пр. во склоп на системот за здравствена заштита се нудат услуги за згрижување на стари и немоќни лица).

При поделба на социјалните услуги кои се однесуваат на старите лица најчесто како главен критериум се зема средината, односно условите во кои тие се испорачуваат. Според овој критериум постојат социјални услуги кои се испорачуваат во домот на старите лица, услуги во локалната заедница и услуги кои се испорачуваат во институционални услови. Во рамки на овие три категории постои широк спектар и варијации на услуги во зависност од културните, економските, политичките, социјалните и вредносни карактеристики на секоја земја одделно.

Во однос на плаќањето на социјалните услуги, исто така постојат различни форми и начини, во зависност од политичките, економските, културолошките, историските и останатите карактеристики и вредности на секоја земја одделно.

Социјалните услуги, делумно или во целост, може да ги плаќаат крајните корисници, во зависност од потребите и материјалниот статус, или во нивно име тоа да го прави државната или локална власт. Начелото на солидарност и начелото на парична партиципација во финансирањето на социјалните услуги не се противречни, туку взаемно се надополнуваат.

Така на пример, за услугите што ги нудат домовите за стари лица во Англија, во најголем дел од случаите власта, пред се локалната, плаќа 50% од цената додека останатиот дел го плаќа корисникот. Јавните власти се задолжени, односно обврзани, секоја година да го зголемуваат процентот на средства од сопствениот буџет што го трошат за социјални услуги во споредба со претходната година, и истите да ги алоцираат до приватниот и непрофитниот сектор кои ги испорачуваат услугите. Што значи дека непрофитниот и приватниот профитен сектор даваат услуги од социјална заштита на граѓаните во име и по нарачка на јавните власти. Во моментот дури 50% од буџетите на јавните власти за социјални услуги на граѓаните се одвојуваат за

активности што ги реализираат приватниот профитен и непрофитен сектор (Wilson, 2011).

Во Словенија центрите за социјална работа, врз основа на поднесено барање, прават проценка дали лицето има потреба од помош во домот, по што на лицето му се нуди избор помеѓу опцијата центарот да му обезбеди сервис кој ќе му ги испорачува потребните услуги во домот, или да му исплаќа паричен надоместок а корисникот сам да си ангажира сервис за помош во домашни услови (Wilson, 2011).

Во контекст на социјалните услуги токму процесот на плурализам во социјалната заштита има за цел да креира амбиент и услови преку кои ќе им се понуди избор на корисниците во однос на пакетот на услуги и провајдерот од кој ќе ги добиваат услугите, со крајна цел обезбедување поквалитетни услуги прилагодени на индивидуалните потреби на корисникот. Плурализмот во социјалната заштита, во исто време, значи и обезбедување социјални услуги преку ефикасно и ефективно искористување на сите расположливи ресурси на локално ниво.

Од една страна сè поголем е бројот на стари лица кои имаат големи финансиски средства и кои бараат услуги со висок квалитет, но од друга страна исто така не е мал ниту бројот на стари лица кои немаат никакви или имаат минимални приходи за кои јавните власти се обврзани да обезбедат бесплатни услуги, но се разбира иако тие услуги се со многу понизок квалитет сепак треба да исполнуваат одреден стандард за квалитет.

Појавата на купување на различни социјални услуги преку склучување на договори со државата го привлече и профитниот сектор во „социјалниот пазар“.

Профитниот сектор најчесто не е фокусиран кон понуда на т.н. стандарден пакет на социјални услуги, туку нуди можност за избор на услуги и форми на заштита кои се прилагодени на индивидуалните потреби на старите лица.

Социјалните услуги кои се наменети за или кон старите лица во исто време се насочени и кон семејството со цел да го поддржат и да му помогнат да може што подолго старото лице да остане во својата природна средина, а во исто време семејството да може нормално да функционира.

Во новите концептуални пристапи државата повеќе не се јавува како давател на социјални услуги, туку како субјект кој создава услови семејството и локалната заедница да ја преземат одговорноста, проследено со нивно оспособување, зајакнување и промовирање.

3.2.2. Улогата на семејството во обезбедување помош и поддршка за своите стари и немоќни членови

Старите лица кои имаат потреба од помош и поддршка најчесто прво се обраќаат до неформалните системи за помош (семејството, роднини, пријатели, соседи и сл.), додека од формалните системи бараат помош доколку ги немаат на располагање неформалните или пак ги имаат но истите не се во можност целосно да ги задоволат нивните потреби, како и во случаите кога живеат сами.

Значењето, односно важноста, на поддршката од страна неформалната социјална мрежа врз физичката и ментална благосостојба на старите лица е неоспорна и докажана во многу истражувања. При што, семејството претставува клучниот извор на поддршка, особено кога старото лице има нарушена здравствена состојба.

Помошта и поддршката од страна на децата, финансиска, емоционална и физичка е особено важна, без оглед дали истата е надополнета со вклучување на професионални сервиси за социјална заштита.

Според Family Caregiver Alliance (2006), најголем дел од долгорочната грижа за лицата постари од 65 години не се дава во јавните т.е. државни институции, туку од страна на неформалните и приватните системи, без или со минимални државни трошоци, пред се во домовите на старите лица или во други сервиси во локалната заедница. Податоците од истражувањето кое е реализирано во САД покажуваат дека над 80% од старите лица кои имаат потешкотии во извршување на три или повеќе секојдневни активности можат да живеат во својата локална заедница токму поради помошта што ја добиваат или треба да ја добиваат од неформалните системи за помош. Од старите лица кои живеат во својата локална заедница само околу 8% се потпираат исклучиво на формалните системи за помош и поддршка, 14% користат комбинација од неформална грижа и платена помош (формална), додека околу 80% добиваат помош единствено од страна на семејството, пријателите и соседите. Од достапноста на ваквата помош и поддршка зависи дали старото лице ќе остане (продолжи) да живее во својот дом или ќе биде сместено во установа за социјална заштита. Дури 50% од старите лица кои имаат потреба од долгорочна грижа, но немаат поддршка од неформалниот систем за помош, се сместени во установите за социјална заштита, споредено со само 7% од оние кои имаат неформална поддршка и помош.

Голем дел од старите лица неформалната заштита од страна на семејството ја добиваат на дневна основа, во најголем број случаи семејството му помага на старото лице во извршувањето на една или повеќе секојдневни активности, а не ретко и во три

или повеќе. Видот и големината на семејна грижа зависи од функционалниот статус на старото лице, интензитетот на неговите потреби, од тоа со кого живее старото лице, но и од полот на оној што ја дава помошта.

Примарни форми на помош и поддршка кои семејството ги обезбедува за старото лице се (Zarit and Leitsch, 2001):

- Емоционална поддршка;
- Инструментални активности во и надвор од домот (на пр. превоз, приготвување на храна, набавка на прехранбени продукти, плаќање на сметки и сл.);
- Лична грижа (хранење, бањање, облекување);
- Контактирање и надгледување на институциите и агенциите со цел обезбедување одреден сервис т.е. услуга за старото лице.

Иако во минатото семејството претставуваше примарен извор на грижа за старите лица, семејната грижа се до средината на 1980-тите години од страна на креаторите на политиките беше третирана како измислена т.е. непостоечка, а од страна на истражувачите како значително невидлива. Меѓутоа, денес таа е препознаена како исклучително важна и неопходна алка во процесот на обезбедување помош и поддршка на старите лица. Како резултат на што се забележува континуирано зголемување на програмите и мерките, кои ги преземаат јавните власти, а се насочени кон поддршка на семејствата.

Заради големиот број часови на неплатена грижа и помош која ја дава семејството, не е за изненадување што неформалниот систем на грижа и помош и заштедува огромни финансиски средства на државата. Доколку неформалната помош е недостапна, вкупните трошоци за долготрајна грижа во најмала рака би ги дуплирале трошоците на државата.

Иако неформалната помош не е нов феномен, демографските и социјални промени ги зголемуваат барањата семејствата да даваат се посложен вид на помош, во подолг временски период и за значително поголем број свои членови (Bengtson, 2001).

Меѓутоа, мора да се потенцира дека во процесот на давање помош и грижа за своите стари членови, семејствата се соочуваат и со одредени потешкотии и проблеми.

Најчести потешкотии со кои се соочуваат членовите на семејството кои даваат помош се (Chappell and Reid, 2002; Savundranayagam, Hummert and Montgomery, 2005):

Емоционални:

- Чувство на тага и безнадежност;

- Чувство на вина, лутина, жал и одбивност;
- Немање време за себе (и за семејството);
- Напнување на социјалните и семејни врски;
- Социјална изолација;
- Грижа и вознемиреност;
- Чувство на осаменост и изолираност;
- Негативен став или однесување кон лицето на кое е наменета помошта;
- Депресија.

Здравствени:

- Главоболки, болки во стомакот, проблеми во тежината и слично;
- Несоница и малаксаност;
- Самозапоставување и запоставување на другите.

Финансиски:

- Директни трошоци за грижа, како опрема за помош во домот и лекови;
- Патни трошоци (кога членовите на семејството што се грижат за старото лице и старото лице не живеат заедно);
- Намален број на часови кои ги поминуваат на работа и како резултат на тоа пониски примања;
- Отсуствување од работа;
- Намалена продуктивност на работа;
- Испуштање на можностите за напредување во кариерата и сл.

Грижата за старите лица и давањето нега е мултидимензионална и ги вклучува и двете, позитивни и негативни искуства. Пружањето на помош на старите лица кај давателите на услугата може да предизвика чувство на осаменост и стрес, но во исто време и чувство на задоволство (Nijboer et. al., 2000). Психолошката благосостојба може да коегзистира во исто време со чувството на тага и болка, и за давателите и за примателите на помошта. Ова значи дека членовите на семејството кои во континуитет подолго време се грижат за старо лице може да доживеат губење на идентитетот, приватноста и немање време за себе, додека во исто време чувствуваат дека имаат цел во животот и лично збогатување (духовно). Сето ова укажува дека чувствата кај лицата што ја испорачуваат помошта до старите лица се од субјективана природа, на пример, едно исто искуство за еден човек може да биде стресно доживување додека за друг

човек истото искуство може да биде извор на задоволство. Добивката и трошоците варираат во текот на процесот на давање помош, особено во моментите на започнување и завршување на улогата на давател на услуга. Ова укажува на потребата да бидат препознаени двете страни, позитивните, но и негативните аспекти како дел од интервентниот процес и разбирањето на состојбата на давателите на услугата.

Фактори кои се важни за состојбата на неформалните даватели на услуги се (Family Caregiver Alliance, 2006):

- Здравствената состојба (ограничувањата) на старите лица;
- Видот на услугата што се дава;
- Односот помеѓу давателот на услугата и старото лице (примателот). Добриот однос го минимизира стресот кај давателот на услуга, дури и во ситуации на потреба од потешки видови услуги;
- Семејната поддршка и хармонија;
- Заедничко живеење во ограничен простор или живеење на поголема меѓусебна одалеченост;
- Финансиските ресурси;
- Животен период во кој се наоѓа давателот на услугата;
- Полот на давателот на услуга;
- Етничката припадност;
- Социјалната мрежа и степенот на реципроцитет помеѓу давателот и примателот на услугата.

Промените кои ги доживеа семејството во последните четириесетина години, пред сите негови членови, како пред старите родители така и пред нивните возрасни деца, поставуваат нови барања. Семејната одговорност на децата и родителите, во одреден степен се доживуваат како променливи, но и длабоко лични во зависност од меѓугенерациските односи градени во текот на целиот живот. Геронтолозите потенцираат дека, освен старото лице во рамки на семејството, треба да се набљудуваат сите видови на размена, како и поддршката што тие им ја даваат на останатите членови на семејството или ја добиваат од своите најблиски.

Членовите на најблиското (потесно) семејство го претставуваат оној дел од општествената мрежа од кој старите лица не само што во најголем степен очекуваат поддршка, но и конкретно му се обраќаат, како за совет така и за практична помош. Неформални даватели на помош и поддршка најчесто се брачниот другар, возрасните

деца и внуци, дури потоа следат останатите членови на семејството - браќа и сестри (Phillipson, 2001).

Анализирајќи ги состојбите во Европа, може да се забележи значителна разлика помеѓу урбаните и руралните средини. Имено, семејната солидарност сеуште егзистира во голем дел од руралните средини, што е многу поредок случај во големите и урбани средини. Исто така, под притисокот на индустријализацијата и урбанизацијата, сè повеќе е изразена тенденцијата се поголем број стари лица да живеат самечки живот, што во значителен степен влијае врз квалитетот на нивниот живот.

Во вакви услови сè поизразена е диверзификација на семејствата и домаќинствата што води кон посложени формации на домаќинството. Пост-подерното семејство се карактеризира со структурна крвкост и поголема зависност од доброволната посветеност на своите членови. Разновидноста создава несигурност во меѓугенерациските односи и има специфични ефекти врз промената на улогите во текот на животот (пр. пензионирање, станување дедо/баба).

При дефинирање на улогата на семејството во обезбедувањето помош и поддршка за своите стари членови важно е да се имаат во предвид две перспективи:

Микро перспектива - семејствата се социјални мрежи за себе, со својства кои имплицитно ги одразуваат социјалните и демографските услови на нивната непосредна социјална и политичка средина.

Макро перспектива - семејствата експлицитно се обликувани од историскиот, политичкиот и културен контекст во кој се вградени.

Исто така, важно прашање на кое треба да му се посвети внимание е дали квалитетот на живот на старите членови на семејството зависи од квалитетот на меѓугенерациските односи во семејството? Одговорот на ова прашање е дека: меѓугенерациските односи се еден од најважните елементи кои влијаат врз квалитетот на живот на старите лица во семејството и истите се особено важни за успешно справување и социјална интеграција во староста, всушност тие влијаат врз квалитетот на животот на лицето во текот на целиот негов животен век (Lowenstein, 2007).

Социјалната поддршка и реципрочна размена помеѓу генерациите е поврзана со благосостојбата. Добро структурираните врски со родителите ја зајакнува посветеноста на возрасните деца да обезбедат поддршка и предвидат повисоки нивоа на инструментална и емоционална поддршка за своите стари родители.

Новата структура на општеството вклучува социјални промени, што претставуваат предизвик за воспоставениот поредок помеѓу генерациите, зголемена комплексност во образците на поширокото семејство и меѓугенерациските односи.

Во современите општествени услови карактеристични се следните промени во структурата на семејството:

- Ослабување на семејни норми и вредности;
- Зголемување на географската одалеченост помеѓу членовите;
- Промена од вертикална во повеќе хоризонтална семејна структура, со поголем број на (живи) генерации, но со сè помал број на следните генерации (во споредба со претходните);
- За прв пат во историјата старите лица се во ситуација да имаат повеќе родители отколку деца;
- Потешкотии во предвидување на времето на транзиција, како што е времето на стапување во брак, родителство и станување (добивање улога) баба/дедо;
- Скратена семејна структура – зголемено учество на старите деца, особено во развиените земји;
- Зголемување на бројот на реконструирани семејства – како резултат на зголемената стапка на разводи, паралелно со зголемување на стапката на самохрани родители и живот во вонбрачна заедница. Реконструираниите семејства се наоѓаат во зголемен ризик од нарушувања и проблеми во обврските помеѓу генерациите.
- Менување на структурата на работната сила, сè поголемо е учеството на жените во работната сила (кои најчесто се даватели на семејна грижа за старите лица).

И покрај промените во структурата и односите во современото семејство, стручната јавност е едногласна во тоа дека треба да се вложат максимални напори старите лица да останат да живеат во своите домови и локална заедница што е можно подолго. Како резултат на што во значителен степен се зголемува квалитетот на живот кај старите лица и воедно се намалуваат трошоците за институционална заштита.

II. Плурализам во социјална заштита на стари

1. Причини за развој на плурализмот во социјалната заштита

Централизираниот државен интервенционизам во областа на социјална заштита на стари лица, кој во минатото беше доминантен во голем број земји во светот, се карактеризира со ставање акцент на институционалните форми на заштита, нудејќи стандардни услуги за сите корисници со ригиден и бирократски распоред кој не е прилагоден на индивидуалните потреби на корисникот. Во целиот процес корисникот се третира како „објект“ и како пасивен примател на услугата кој нема активна улога во донесувањето и спроведувањето на одлуки кои се значајни за неговиот живот. Во овој систем на неформалната заштита се гледа како на приватна работа на корисникот, која е имплицитна и непризната, додека формалната и неформалната заштита дејствуваат како меѓусебна замена и меѓусебно се исклучуваат. Доминира насоченоста кон акутните социјални потреби на старите лица, со посветување на мало или речиси никакво внимание на превенцијата. Во ваквиот систем услугите се расцепкани, а државата со својот монополски однос и заштитнички патернализам е одговорна за социјално загрозените и немоќни граѓани.

За разлика од „традиционалниот“ пристап, преку примена на принципот на плурализам во социјалната заштита на стари лица се промовираат и фаворизираат вонинституционалните форми на заштита (пред се услуги во домот и заедницата на корисникот). Услугите се флексибилни и базирани на потребите и желбите на корисникот кој е активен субјект во целиот процес. Постои плуралистичка комбинација од поголем број даватели на услуги и развиена конкурентност во овој сектор. Неформалната заштита е ставена во нормативни рамки и претставува составен дел од целиот пакет на услуги кои ги добива корисникот, додека формалната и неформалната заштита се комплементарни и меѓусебно се надополнуваат. Услугите во најголем број од случаите се добро координирани и постои поделба на одговорноста помеѓу државата, локалната власт, семејството, невладиниот сектор и индивидуалната одговорност на секој поединец (Szeman, 2003).

За воведување на плурализмот во социјалната заштита во литературата се наведуваат три клучни причини. Едната е чисто економска и се однесува на тоа дека јавните трошоци треба да бидат намалени и контролирани. Централните и локални

власти немаат доволно средства за задоволување на потребите од социјални услуги, поради што се наметнува потребата да пренесе дел од одговорноста на пазарот, невладиниот сектор и семејството.

Втората причина е од идеолошка природа и вклучува критички став кон улогата на државата, но исто така ја истакнува и вредноста на конкуренцијата. Услугите на приватниот и невладиниот сектор не се само поефикасни и со помали трошоци, но исто така се и пофлексибилни и иновативни. Во емпириска смисла наведените две причини најчесто се испреплетени и тешко е истите да се одвојат.

Третата причина за сè поголемата примена на плурализмот во социјалната заштита на стари лица, претставува зголеменото политичко влијание на приватниот профитен и непрофитен сектор. Зголеменото влијание на овие субјекти претставува важен фактор кој ги поттикнува и мотивира да ги користат своите ресурси за да извршат влијание врз централната власт со цел повеќе да работи и соработува со нив (Rosenbaum, 2006).

Во насока на сè поголема примена на плурализмот во социјалната заштита е неговата насоченост кон изградување систем во кој се промовира принципот на јавност и транспарентност во сите фази од социјалните програми, од фазата на утврдување на приоритетите до крајната испорака на услугите.

Во групата на предности на плурализмот спаѓа и тоа што преку него се промовира и зајакнува соработката помеѓу сите инволвирани субјекти, се овозможува изградба позитивно опкружување за социјални иновации, се мобилизираат сите расположливи ресурси и се зајакнува социјалната кохезија. Исто така, се создава можност за редовна евалуација на социјалните програми, препознавање на примерите на добра пракса и можност за учење од искуствата на другите.

Во насока на примена на плурализмот во социјалната заштита на стари лица оди и фактот што преку овој процес се овозможува како корисници на националните донаторски програми да бидат субјекти од јавниот, приватниот профитен и невладин сектор.

Исто така, преку примена на процесот на плурализам се создаваат услови за користење на фондовите на Европската Унија за развој и имплементација на проекти кои се насочени кон обезбедување социјални услуги за старите лица.

1.1. Карактеристики на плурализмот во социјалната заштита на стари лица

Идејата за ефикасноста и конкуренцијата не е нов феномен, уште во текот на 18 век Адам Смит укажува за недостатоците на монополскиот однос на државата и недостигот од конкуренција на слободниот пазар.

Концептот на плурализам во социјалната заштита е развиен во текот 1980-тите години, како одговор на критиките на социјалната држава и нејзините слабости. Плурализмот својот почеток во областа на социјалната заштита, но и најголем успех, го има токму во социјалната заштита на стари лица.

Плурализмот претпоставува дека различните субјекти, како што се државата, профитниот сектор, невладините организации и семејството, ќе бидат вклучени во планирање и испорачување услуги до корисниците. Во овој процес улогата на државата се намалува, и како финансиер и како директен испорачувач на услуги. Прераспределбата на функциите меѓу различните субјекти се случува на тој начин што државата постепено се повлекува, но преку серија мерки и активности ги поттикнува останатите субјекти за нивна поголема влученост во сите фази од социјалната заштита.

Иако тоа го прават заради различни причини, толкувања и акценти, сепак плурализмот во социјалната заштита е поддржан од сите точки на политичкиот спектар. Сепак, плурализмот не е развиен од левичарските или десно ориентирани структури, туку од центарот на академската и политичка поделеност, пред се како одговор на критиките на исклучиво доминантната улога на државата или пазарот, со цел нивно приближување, заедничко и комплементарно делување.

Набљудувајќи ги моделите на меѓусебна поврзаност помеѓу државата, пазарот и граѓанското општество, може да се забележи дека нивната улога и одговорност во областа на социјалната заштита се менува во текот на историјата (Evers and Laville, 2004).

За разлика од минатото кога беа актуелни процесите на зајакнување на позицијата и улогата на државата во социјалната заштита, сега е актуелен процесот на споделување на одговорноста помеѓу државата, општините, приватниот профитен и непрофитен сектор, семејството и личната одговорност на секој поединец. Актуелниот процес се случува како резултат на сè поизразената криза на социјалната држава, економската и финансиска криза и негативните карактеристики на централизираниот и бирократизиран систем.

Трансформацијата и осовременувањето на системите за социјална заштита имаат за цел креирање услови за формирање децентрализиран систем, со позирална одговорност на локалните власти и поголема вклученост на корисникот.

Напорите се насочени да се поттикне и развие конкуренцијата во овој сектор и да се создаде систем во кој најголем дел од потребите на старите лица ќе се задоволуваат во локалната заедница, преку активно учество на сите релевантни субјекти на локално ниво (Evers and Sachße, 2003).

Интенцијата е креирање систем кој ќе биде во можност да испорача пакет од услуги кој е прилагоден на индивидуалните потреби на корисникот, во споредба со минатото кога се нудеше стандарден пакет за сите корисници кој не беше во можност во целост да одговори на барањата на корисниците.

Една од главните задачи е да се даде поголема одговорност и автономија на локалните власти и организации во креирање услуги кои се прилагодени на спецификите на локалната средина и население. Функционирајќи во генерална рамка која е зададена од страна на државата, локалните власти имаат за задача да пронајдат и креираат сопствени стратегии за да одговорат на локалните потреби.

Плурализмот во социјалната заштита подразбира заедничко учество на владата, локалната власт, невладиниот сектор, профитниот сектор, семејството (неформален сектор) и други субјекти. Во таквиот систем власта ги препознава субјектите кои функционираат во оваа област, особено оние на локално ниво, и соработува со нив во процесот на подготвување и донесување одлуки, но и во процесот на реализација на социјалните програми. Процесот на плурализам во областа на социјална заштита резултира со активација и соработка на различни субјекти. Се потпира на можностите, потенцијалите и ресурсите кои може да се мобилизираат за задоволување на социјалните потреби, но и на обврзаноста на субјектите за нивно активно учество и партиципација (Potůček, 2000).

Во прилог на развојот на плурализмот во областа на социјалната заштита се голем дел од програмите на Европската Унија кои го поддржуваат концептот на добро владеење и активно учество на сите субјекти во оваа исклучително значајна, но во исто време и сензитивна област. Исто така, се поголема е и финансиската поддршка од страна на европските фондови и националните влади, за субјектите кои испорачуваат услуги од социјална заштита на локално ниво. За таа цел се развива социјално претприемништво и јавно приватно партнерство, а економските субјекти се препознаваат како учесници и партнери.

Со воведување на плурализмот во социјалната заштита се наметнува потребата од создавање нова рамнотежа помеѓу универзалните стандарди и разновидност на услугите (Pierre, 2000). Во подолг период од минатото, бирократските правила имаа силно влијание врз пазарот, меѓутоа денес пазарната логика врши еден вид инвазија врз јавниот и граѓанскиот сектор. Улогата на државата сè повеќе се дефинира како регулатор и купувач на услуги од страна на приватниот и невладиниот сектор. Влијанието на приватниот и невладиниот сектор е институционализирано и регулирано со правни механизми (Pollitt, 2000).

Времето на чиста пазарна ориентација, од една страна, и силниот државен интервенционизам, од друга страна, се во повлекување. За сметка на нив се воспоставуваат механизмите на плурализација и децентрализација. Ова значи креирање позитивна компетитивна средина за сите инволвирани страни во процесот, како резултат на што се создава поконкурентен приватен и невладин сектор.

Во последните години голем број од земјите се соочуваат со криза на системите за социјална заштита. Особено се карактеристични три видови на криза. Првата, системите за социјална заштита станаа прескапи за државата. Барањата за услуги од социјална заштита не можат да бидат задоволени од страна на политиките кои се финансирани од страна на државата, побарувачката стана поголема од понудата. Второ, социјалните програми повеќе не нудат соодветни решенија за проблемите во општеството и постои растечки расчекор помеѓу постојните програми и социјалните протреби и барања на денешницата. Во денешното современо општество, каде постои фрагментација на норми и вредности, но и плурализам на идентитетите и идеологиите, системите за социјална заштита преку универзално и централизирано планирање не можат да излезат во пресрет на новите барања и потреби. Општествениот и културниот плурализам во општеството треба да бидат препознаени и обезбедени и во областа на социјалната заштита. Трето, како резултат на првите две, јавниот сектор доживува недостаток на поддршка и легитимитет (Baldock, 1989; Kangas and Palme, 2005).

Како можно решение за проблемите и кризата на социјалната држава се предлага воведување на плурализам во социјалната заштита и креирање услуги кои ќе бидат прилагодени на потребите на корисникот.

Јавните служби се принудени да станат поефикасни и да менаџираат со намалени ресурси, додека алтернативните извори на финансирање и испорачување услуги станаа атрактивни во областа во која порано доминираше државата. Во овој контекст, профитниот сектор и невладините организации можат да испорачуваат

услуги во просторот каде што државата остави празнина, што претставува ефикасен одговор на континуираното зголемување на трошоците за социјални услуги.

Во текот на последната деценија еден од главните предизвици со кои се соочува Европа е како да се подготви за демографскиот дизбаланс и прашањата кои произлегуваат од него, како резултат на што креаторите на политиките се соочуваат со проблеми кои се однесуваат на обезбедување средства за соодветни и ефикасни социјални услуги. Демографските промени што се случува во голем број општества го отворија патот за плурализмот во социјалната заштита. Се поизразеното јавно признавање за ограниченоста на ресурсите кои на централната државна власт и стојат на располагање за социјална заштита, стимулираа појава на загриженост и беа поттик за изнаоѓање нови начини за балансирање помеѓу намалените ресурси и зголемените барања за социјални услуги (Zimmer, 2006).

Социјалната заштита од секогаш претставува некој вид комбинација од услуги и помош која ја обезбедува семејството и останатите провајдери, од јавниот, приватниот и невладиниот сектор. Разликата се однесува на доминантната улога и одговорност на секој од субјектите, во текот на историјата. Клучниот момент е прифаќање на фактот дека сега придонесот на јавниот сектор се ограничува, за сметка на зајакнување на позицијата на останатите сектори.

Заштита во заедницата претставува пристап кој се применува во голем број земји и вклучува напуштање на концептот кој ги фаворизира големите институции и нивна замена со широк спектар услуги во заедницата. Кога не може да се избегне институционализацијата, тогаш нејзината цел треба да биде обезбедување пократок престој и што побрзо враќање на корисникот во неговата животна средина каде ќе добива помош и поддршка од семејството и сервисите организирани на локално ниво. Врската со принципите на плурализмот се гледа во менување на насоката од институционална кон социјална заштита во заедницата, што бара поголем придонес од неформалниот и приватниот профитен сектор.

Исто така, и главните актери на политичката сцена се променети. Тоа повеќе не е борба помеѓу организираниот труд и капиталот, односно општеството стана повеќе фрагментирано и се состои од многу различни групи. Овие бројни групи поставуваат различни барања од државата и системите за социјална заштита.

За овие промени Роџер (2000) го дава следното објаснување: како резултат на новите професии и индустриска структура, членувањето во синдикатите и политичките партии се менува, променета е улогата на жените во семејството и општеството

воопшто. Како резултат на што социјалните групи кои во минатото беа маргинизирани сега се организирани и ги поставуваат своите барања пред јавните и локални власти.

Во однос на социјалната заштита, постојат различни мислења за тоа каков вид услуги треба да бидат обезбедени, но и на кој начин тоа да се направи. Ефективноста на државата како обезбедувач на универзални социјални услуги се доведува во прашање, додека останатите даватели на услуги се охрабруваат да ги дополнат јавните политики и интервенции.

Роџер (2000) потенцира дека сега се движиме кон општество во кое од семејството и субјектите на локално ниво се бара да земат поексплицитна одговорност за благосостојбата на своите членови. Сепак, остануваат неодговорени неколку клучни прашања, како тоа да се организира и имплементира? Како сето тоа треба да функционира? Како да се придвижиме од реторика кон акција?

Соработката помеѓу различните субјекти, која сè повеќе се фаворизира, треба да резултира со поголема ценовна ефикасност. Секој субјект може да ги намали своите трошоци преку планирање, обука, истражување и други активности од сличен вид. Друга придобивка е тоа што заеднички е полесно да се испорачаат услуги кои во целост ги задоволуваат потребите на клиентите.

Соработка помеѓу различните субјекти е можна кога постои заеднички интерес, меѓусебна доверба и рамнотежа на моќта помеѓу инволвираните страни. Од друга страна, соработката е тешка кога постојат различни видови агенди, различни идеологии, кога имаат различни цели или различни концептуализации за времето и просторот, кога има конкуренција за ограничени ресурси, различни вредносни системи или различни политички тенденции. Институционалната рамка се гледа како најважен темел за соработка, дури и во случај да постојат различни интереси, соработката е можна само доколку постојат прецизно дефинирани правни процедури и механизми за дистрибуција на ресурсите.

Идејата е дека заедничката цел се постигнува преку споделување на ризиците и одговорноста, воспоставување правила за решавање на конфликти и дистрибуција на трошоците.

Капацитетот на државата да го регулира пазарот на социјални услуги е од огромна важност, бидејќи кога профитниот сектор влегува во овој бизнис смета дека државната контрола се намалува.

Со примена на плурализмот во социјалната заштита на старите лица дел од субјектите се обврзани да преземат одредени чекори и дејствија, односно овој концепт освен што нуди можност за вклучување на голем број субјекти, за дел од нив има и облигаторен карактер (пр. за општините). Исто така, субјектите се упатени, а во одредени случаи и обврзани на меѓусебна соработка, додека на учесниците и корисниците им се нуди можност да лобираат за своите интереси и сл.

Постоењето на повеќе учесници во социјалната заштита придонесува за плурализација на социјалните програми (welfare pluralism). Различните учесници, и нивните иновативни програми многу често се поефикасни и поделотворни од државните интервенции.

Плурализмот во социјалната заштита го прекинува монополот на државата и нејзините хиерархиски и бирократизирани организации и ги мобилизира сите расположливи ресурси во заедницата и општеството со цел задоволување на растечките и се покомплексни социјални потреби на старите лица. Во ваква констелација на настани организациите од невладиниот сектор, како посредничка структура, најдобро ги поврзуваат сите актери во областа на социјалната заштита (Bežovan, 2007). Тие делуваат како лепило кое ги поврзува различните делови на општеството, додека пак втемеленоста и задолжителноста на организациите од невладиниот сектор во локалната заедница е дополнителна вредност на нивната мисија.

За развој на плурализмот во социјалната заштита важно е учеството и на цивилно ангажираните граѓани, но и на старите лица кои како корисници на социјалните програми треба да имаат улога на активни учесници. Имајќи го во предвид фактот дека корисниците се повеќе плаќаат дел од трошоците за услуги од социјална заштита нивната активна улога во подготовката и реализацијата на социјалните програми не само што е добредојдена, туку е и неопходна. Во овој контекст, за да ги изразат своите интереси и заштитат своите права, корисниците се почесто се организираат во организации и здруженија на граѓани.

Предноста на плурализмот во областа на социјалната заштита е во создавањето услови за искористување на сите ресурси и потенцијали кои може да се мобилизираат за задоволување на социјалните потреби, а позитивна општествена промена може да се случи само како резултат на организирано делување и соработка на поширок круг актери.

Приврзаниците на плурализмот во социјалната заштита, на јавниот и приватниот сектор гледаат со различни очи. Некои во однос на улогата на државата и локалните власти гледаат како примарни финансиери на услугите со цел да се обезбеди еднаков пристап до услугите, преку територијална правда, дистрибуција на централните грантови до локалните власти и преку давање ограничена улога на приватниот сектор. Други сметаат дека, државата треба да дејствува како планер, регулатор и само во одредени случаи како финансиер на услугите. Трети пак, сметаат дека со плурализмот во социјалната заштита постои ризик дека всушност ќе се делува во насока на поддршка на приватизацијата во овој сектор и зголемено потпирање на неплатената грижа, особено од страна на женските членови во семејството.

И покрај бројните аргументи кои го поддржуваат или оспоруваат процесот на плурализам во областа на социјална заштита на стари лица, генерален е заклучокот дека во услови на нова општествена, економска, финансиска и пред се демографска реалност, неговите капацитети, улога и функции треба да бидат искористени и зајакнати.

1.2. Развојот на плурализмот во социјалната заштита во Република Македонија

Процесот на плурализација во социјалната заштита е доминантен тренд во развиените земји, но во исто време се повеќе се втемелува и во земјите во транзиција. Политиката на поддршка на овој процес, која во Република Македонија е несомнена, придонесува за зајакнување на изгледите за создавање ефикасни и делотворни одговори на развојните предизвици пред кои се наоѓа нашата држава.

Значителен поттик за развој на плурализмот во социјалната заштита доаѓа со процесот на приклучување кон Европската Унија. Имено, преку имплементација на обврските кои произлегуваат од пред пристапниот процес, Република Македонија има можност да развие нов, модерен начин на подготовка на социјалните програми во кој ќе учествуваат сите релевантни субјекти (актери). При што, на сите нив им се дава можност да партиципираат, како во процесот на донесување одлуки, така и во реализација и евалуација на социјалните програми.

Процесот на плурализам во социјалната заштита во Република Македонија се одвива паралелно со процесот на децентрализација во оваа област. Овие два процеси меѓусебно се дополнуваат и ја овозможуваат социјалната кохезија, преку вклучување

на сите засегнати страни на локално ниво со цел поуспешна и поквалитетна испорака на социјални услуги и нивна поголема достапност до корисниците.

Основите на плурализмот во социјалната заштита на Република Македонија се поставени уште во Законот за социјална заштита од 1997 година („Службен весник на Република Македонија” бр.50/97), каде во членот 36 стои дека за остварување на системот на социјалната заштита се основаат јавни и приватни установи за социјална заштита. При што, преку овој член се дава можност за вклучување на приватниот сектор во испорачување на услуги од социјална заштита. Во член 39, од истиот закон, стои дека надлежниот орган на општината, односно градот Скопје, може да основа јавна установа за вонинституционална и институционална социјална заштита, со што е создадена можност за вклучување и на локалната власт во оваа област.

На овој начин, преку создавање можност за вклучување на приватниот профитен сектор и општините во областа на социјална заштита се поставени законски основи и темелите за започнување на процесот на плурализација. Притоа, треба да се потенцира дека еден од првите сегменти во кој беше воведен плурализмот претставува токму социјалната заштита на стари лица

Поголема динамика на процесот на плурализација во социјалната заштита се случува со Законот за изменување и дополнување на Законот за социјална заштита во 2004 година („Службен весник на Република Македонија” бр.65/2004), каде во член 8-а се наведува дека здружение на граѓани и физичко лице можат да вршат работи од областа на социјалната заштита.

Како поддршка на овој процес државата, односно Министерството за труд и социјална политика обезбедува финансиски средства за поддршка на активностите на здруженијата на граѓани во областа на социјалната заштита. Во овој контекст, во член 89-е од истиот закон стои дека Министерството учествува во обезбедувањето дел на средства за вршење на одредени работи од социјална заштита на здружението, а средствата се доделуваат врз основа на објавен јавен конкурс. Врз основа на утврдените приоритети за одредени социјални услуги, на годишно ниво се распишува јавен конкурс во кој се наведува активноста, која се предвидува да се реализира во соработка со здруженијата, висината на средствата кои се доделуваат и временскиот период во кој ќе се извршуваат работите од социјалната заштита.

Во овој дел е претставен само почетниот развој од воведувањето на плурализмот во социјалната заштита на стари лица во Република Македонија, додека

моменталните законски решенија ќе бидат претставени и анализирани подолу во овој труд.

1.3. Плурализмот и децентрализацијата во социјалната заштита

Децентрализацијата подразбира пренесување на одговорноста, овластувањата и финансиските ресурси за извршување на јавните функции од централната власт на пониски владини и квазивладини организации, здруженија на граѓани и субјекти од приватниот сектор (Tausz, 2002). Кога станува збор за децентрализација на социјалната заштита на стари лица, тогаш нејзиното значење треба да се стави во контекст на претходно споменатата криза на социјалната држава. Имено, секој модел на социјална држава може да се дефинира со помош тријадниот однос: држава–пазар–семејство (Esping-Andersen, 1990).

Децентрализацијата претставува одговор на проблемот на делување на социјалната држава, пред се на нејзината централистичка форма на интервенција во областа на социјалната заштита. Пазарот на една, а централизираната социјална држава на друга страна, ги ослабнуваат примарните социјални врски и во голема мера го атомизираат општеството. Државната солидарност, развојот на државни сервиси и колективни институции, не се во состојба да ги компензираат последиците од социјалната атомизација. Организирањето форми на заштита и пакети од социјални услуги кои се наметнати „одозгора“ веќе не се во состојба да одговорат на потребите на корисниците, кои се сè поиндивидуални и специфични за секој поединец одделно.

Историски гледано, процесот на децентрализација не обезбедува униформност и еднаквост на програмите на територијата на целата држава, туку напротив генерира разлики помеѓу нив. Меѓутоа, политиките на државата треба да обезбедат механизми кои на крајните корисници ќе им гарантираат одреден минимум заштита, односно пакет од услуги со одредено ниво на квалитет, при тоа давајќи им на општините голема слобода во креирање на одделните програми и активности.

Во европските документи за социјални права, како и во нивната интерпретација, се потенцира на потребата од децентрализација на социјалната заштита, која произлегува од новите состојби и проблеми во современото општество. Со сигурност може да се каже дека децентрализацијата е нужна претпоставка за остварување на далекусежниот процес на промена на улогата на државата во областа на социјалната заштита, а со тоа и на институциите кои работат во оваа област.

Основна цел на децентрализацијата на социјалната заштита е да одговори на новите потреби и проблеми на корисниците, но и да го намали бирократизиранит државен интервенционизам и неговата неприлагоденост кон новите состојби и предизвици. Локалното социјално планирање на програмите за социјална акција, претставува можност за демократизација и обнова на социјалната кохезија, и тоа започнувајќи од основните единици на општеството.

Кога станува збор за децентрализација на социјалната заштита на стари лица, мора да се споменат нејзините клучни аспекти кои се во согласност со новите потреби на корисниците и општеството (Bežovan, 2007):

- Зајакнување на компетенциите на пониските локални единици во областа на социјалната заштита;
- Социјално планирање и социјална акција на локално ниво;
- Вклучување на субјекти од невладиниот сектор во социјалните акции, на кои локалната средина им е природна рамка за делување;
- Надминување на паралелизмот и неповрзаноста на одделни програми во рамки на системот за социјална заштита, особено во поголемите градови;
- Поголема достапност на социјалните услуги и социјални права до старите лица;
- Промена на улогата на државата, односно нејзина преобразба од патерналистички заштитник до темелен гарант на социјалните права и координатор и поттикнувач на социјални акции.

За успешна и ефикасна децентрализација неопходна е доследна примена на начелото на субсидијарност, според кое повисоките тела треба да се активираат дури тогаш кога проблемите не можат да ги решат пониските социјални и државни нивоа. Суспидијарноста значи дека државната интервенција е непотребна сè додека во некој друг облик се обезбедува заштита на пониско државно ниво, со што практично се афирмира начелото на децентрализација.

Во процесот на децентрализација потребно е зголемување на свеста за значењето и улогата на невладиниот и приватниот сектор, преку афирмирање на позитивните примери кои ќе бидат поттик за ширење на добрата пракса. Исто така, се наметнува и потребата за приближување на институциите кон корисниците, на што посебно инсистира Советот на Европа во своите документи, како и обезбедување хоризонтална интеграција во рамки на социјалните програми, која подразбира поврзување на институциите од секторот на социјална заштита со оние од секторот за

вработување, образование и здравствена заштита во насока на превенирање и решавање на локалните социјални проблеми.

Децентрализацијата на социјалната заштита треба да биде пропратена и со процесот на модернизација, која подразбира информатизација, зголемување на транспарентноста, реформа на образованието, подигнување на нивото на стручна и научно-истражувачка работа во социјалните дејности. За постигнување на оваа цел голем придонес има имплементирањето на светските стандарди во областа на социјалната заштита, како и исполнување на стандардите и препораки кои произлегуваат од процесот на интеграција во Европската Унија.

Во процесот на остварување на децентрализацијата, односно на пренесување на одговорноста од државните (централни) на локалните тела, како и на приватните профитни и непрофитни актери во областа на социјалната заштита, може да се најде и на одредени пречки и потешкотии.

Главни предизвици со кои се соочува процесот на децентрализација на социјалната заштита на стари лица се (Bežovan i Zrinščak, 2007):

- Неповолната економска состојба и финансиски рестрикции кои го смалуваат просторот за социјални реформи;
- Развојни невоједначености помеѓу општините. Малите единици на локална самоуправа, претежно од рурален карактер, кои се во поголем број од урбаните, имаат слаб фискален капацитет и недоволен кадровски потенцијал, па поради тоа не се способни за превземање на обврските кои произлегуваат од децентрализацијата;
- Вкоренетиот синдром на зависност на локалните власти од државата, од нејзините одлуки, а особено од финансиски средства;
- Страв од реформи кај вработените во институциите кои работат во областа на социјална заштита, бидејќи тие донесуваат промени во досегашниот начин на работа и во нивниот работен статус;
- Опасност од зголемување на територијалните нееднаквости во социјалните права, односно од настанување на „локални социјални држави“ со различно ниво на социјални права, што може да ги компромитира позитивните потенцијали на децентрализацијата;
- Доминација на другите сектори над социјалниот сектор, познато е дека таканаречената социјала по правило стои доста ниско на листата на приоритети

на локалните власти, па поради тоа многу често социјалните програми се прекинувани или им се ограничувани буџетите.

И покрај постоењето на одредени предизвици за развој на децентрализацијата во областа на социјалната заштита на стари лица, сепак постојат уште поголем број причини и позитивни аспекти поради кои таа се наметнува како неопходен процес, пред се поради континуираниот пораст на сè поразновидни барања за социјални услуги на локално ниво.

1.4. Децентрализацијата на социјалната заштита во Република Македонија

Во Република Македонија процесот на децентрализација во областа на социјалната заштита своите почетоци ги бележи во 1995 година. Имено, во членот 17 став 23 од Законот за локалната самоуправа („Службен весник на Република Македонија” бр.52/95), општините добија можност да покренуваат иницијативи, даваат мислење и предлози за развој на мрежата на установи од областа социјалната заштита, како и преку свои претставници да учествуваат во работата и одлучувањето во органите на управување на установите од областа на социјалната заштита (став 24).

Во член 18 став 3 од истиот закон, општините во согласност со закон можат да основаат и финансираат изградба, опремување и одржување на установи од областа на социјалната заштита.

Подетално уредување, како и зголемување на надлежностите на општините во оваа област се случува во 1997 година кога со новите законски решенија, поконкретно во Законот за социјална заштита („Службен весник на Република Македонија” бр.50/97) се направи допрецизирање и зголемување на надлежностите на општините.

Малку подоцна, односно преку одредбите содржани во Законот за локалната самоуправа од 2002 година („Службен весник на Република Македонија” бр.5/2002), член 22 став 7, се изврши децентрализација на установите за социјална заштита на стари лица, односно општините во областа на социјалната заштита добија надлежност над домовите за стари лица (сопственост, финансирање, инвестиции и одржување).

Поаѓајќи од тоа дека во фокусот на социјалната заштита е преземање мерки за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост на ранливите групи население преку воспоставување достапни услуги во заедницата, во 2004 година суштински отпочна процесот на децентрализација во оваа област. Во Законот за

изменување и дополнување на Законот за социјална заштита („Службен весник на Република Македонија” бр. 65/2004), член 5-а стои дека Општината, градот Скопје и општините во градот Скопје можат да обезбедат остварување на социјалната заштита на старите лица без семејна грижа, преку вонинституционални и институционални облици на социјална заштита, согласно со одредбите од овој закон.

Сметано од 2009 година (Закон за социјална заштита „Службен весник на Република Македонија” бр.79/2009), Општината, Градот Скопје и општините во Градот Скопје се јавуваат како носители на социјалната заштита во локалната заедница преку донесување сопствени програми за социјална заштита, заради организирање и спроведување на социјалната заштита за граѓаните од своето подрачје.

Од 2012 година локалните програми треба да се во согласност со Националната програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 и истите се доставуваат до Министерството за труд и социјална политики каде посебна комисија дава соодветно мислење за програмата на секоја општина. На овој начин се овозможува координација на политиките на локално ниво со националните стратешки правци за развој на социјалната заштита. Мислењето на министерството нема дерогирачки карактер, туку е во функција да се направи увид во која насока се развиваат социјалните услуги на локално ниво, со цел координација на стратешкото планирање на национално и локално ниво за нови форми на заштита, притоа водејќи сметка за нивна рамномерна регионална достапност.

2. Актери во плурализмот на социјалната заштита

Една од важните карактеристики на новите трендови во социјалната заштита претставува примена на принципот на плурализам, кој подразбира вклучување на поголем број актери во оваа област. Преку примена на плурализмот, доминантниот државен (јавен) систем, кој беше карактеристичен во минатото, станува отворен за субјекти од останатите сектори.

Улогата на сите релевантни субјекти во областа на социјална заштита на стари лица, се разликува од една до друга земја и истата е условена од основите на социјално-политичката ориентација на конкретната земја. При што, улогата на недржавните актери во одделните системи, на базична основа, во голема мера се разликува во зависност од тоа дали станува збор за конзервативно-корпоративен, социјалдемократски или либерален систем на уредување. Меѓутоа, кризата на

социјалната држава (или поточно, потребата од промени на државниот централизиран модел на социјална политика), претставува поттик за одредени нови процеси, но и за некои важни дилеми: потребата од изградување комбиниран модел на социјална држава, развој на ново партнерство во социјалната политика, проблемот на изменетата улога на државата која и понатаму треба да ја задржи одговорноста за социјалната сигурност на своите граѓани, опсегот на приватизација во социјалната заштита и сл.

Како резултат на процесот на плурализам, на полето на социјалната заштита на стари лица активно се вклучени следните актери (субјекти): јавен сектор (државата и општините), невладиниот сектор (здруженија на граѓани, хуманитарни организации и фондации) и приватниот профитен сектор.

2.1. Улогата на државата во областа на социјална заштита на стари лица

Една од најкарактеристичните одлики на современото општество е феноменот на демографско стареење, кој создава голем број социјални консеквенции. Како резултат на овој процес во континуитет се забележува пораст на средствата што националните влади ги одвојуваат за обезбедување социјална заштита на старите лица. При тоа, треба да се има во предвид дека демографското стареење во исто време врши пресија и врз системите за пензиско осигурување, здравствена заштита, како и врз други системи и институции кои испорачуваат услуги за старите лица.

Според тоа, разбирлива е загриженоста која се однесува на изнаоѓање на неопходните средства за задоволување на потребите на старите лица за социјални услуги кои се во постојан подем. Секоја земја настојува да го прилагоди својот систем за социјална заштита кон новонастанатите услови и сопствените карактеристики, што во крајна линија резултира со развој на голема хетерогеност на моделите за социјална заштита. Меѓутоа, на сите системи подеднакво сериозно им се наметнува ист акутен проблем, проблемот со финансирање на социјалната заштита.

Улогата на државата во социјалната заштита не е само да ги идентификува проблемите, туку и да преземе акција за нивно решавање. Во тој контекст државата е одговорна за континуирано подобрување и надградување на системот, а процедурите што ги развива за постигнување на оваа цел подразбираат планирани и систематски активности, како и утврдени правила за управување и раководење со државните фондови. Според тоа, во однос на политиките за социјална заштита на стари лица, државата треба да дефинира каков пристап ќе има при задоволување на нивните

потреби, каква поделба на одговорностите ќе направи помеѓу јавниот и приватниот сектор, да дефинира критериуми за тоа која категорија стари лица треба да добијат услуги, кој вид услуги ќе ги добијат, кој субјект ќе ги испорачува услугите и на која основа и сл. (Family Caregiver Alliance, 2006a).

Пристапите за финансирање и испорачување на услуги од социјална заштита до старите лица еволуираат во различни периоди и најчесто зависат од економските можности на државата, но и од системот на вредности што доминираат во тој стадиум на развој на општеството.

Во денешните услови на пазарна економија државата интервенира со цел да ги корегира недостатоците на пазарот, во моментите кога поединецот не е во можност со сопствени сили и/или поддршка на семејството да ги задоволи своите потреби.

При креирањето на мерките за социјална заштита на стари лица државата го има во предвид фактот дека новите генерации стари лица се сè поздрави, пообразувани, поактивни, можат да продолжат да работат и откако ќе ги исполнат законските услови за заминување во пензија, живеат подолго и сл. (Teles, 2005).

Со цел излегување во пресрет на широкиот спектар потреби на старите лица се наметнува потребата од постоење даватели на социјални услуги кои на старите лица ќе им овозможат да живеат квалитетен и достоинствен живот со истовремено почитување на нивната личност и индивидуалност.

Во однос на државните програми за социјална заштита на стари лица во светот постојат повеќе поделби и класификации, од кои може да се каже дека најчесто употребувана и споменува е поделбата на на т.н age-based и need-based. Правата и програмите кои се базираат само на возраста на корисникот (age-based) се категоријални и главен критериум за нивно добивање е возраста. Приврзаниците на овој вид програми сметаат дека во споредба со останатите програми тие на многу поефикасен начин обезбедуваат одредено ниво на заштита, помалку се стигматизирачки и ги промовираат достоинството и независноста на корисникот. Исто така, според нив, овој вид програми не се обременети со многу административни барања и бариери, што во значителен степен го олеснува пристапот на старите лица до нив (Holstein, 2005). За разлика од нив, програмите кои се базирани на потребите на корисникот (need-based) се условени од финансиската состојба на барателот на помош и нивото на помош што му е потребна (Hudson, 2003a). Приврзаниците на овој вид програми сметаат дека возраста сама по себе не треба да претставува основен или главен критериум за добивање одреден вид помош, туку клучен критериум треба да

биде видот и обемот на помош што му се потребни на старото лице, но во комбинација со утврдување на неговата материјалната состојба.

Што се однесува до државниот интервенционизам, дел од политичките елити во светото истакнуваат дека истиот треба да се намали, бидејќи според нивно мислење со зголемување на државните програми и активности во грижата за потребите и проблемите на старите лица се намалува личната одговорност и грижата од страна на семејството. За разлика од нив, друга група смета дека најголем дел од семејствата се грижат за своите стари членови и не бараат помош од државата, сè до оној момент додека не ги исцрпат сите свои ресурси, а кога тоа ќе се случи државата мора да има механизми преку кои ќе им обезбеди соодветна поддршка и помош (Walker, 2006).

Имајќи во предвид дека потребите и проблемите на старите лица се сè посложени и побројни, се наметнува потребата од поголем ангажман на државата со цел обезбедување посебни и специфични социјални програми. Во насока на полесно и ефикасно справување со овој и голем број други предизвици најголем број од земјите во светот, покрај интервенции од страна на државата, промовираат поголемо вклучување на локалните власти, приватниот и невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица.

Искуствата говорат дека проблемите на старите лица не можат да се решат само преку активностите што ги презема државата, туку преку нејзино заедничко и координирано дејствување со останатите засегнати страни.

Во политичките, но и научни кругови многу често се поставува прашањето за улогата и одговорноста на државата, приватниот профитен и непрофитен сектор и индивидуалната одговорност, врз благосостојбата на старите лица. Во услови на пазарна економија државите најчесто се обидуваат да извршат „приватизација“ на социјалната заштита преку мотивирање на приватниот сектор за поактивно вклучување во оваа област, но и преку сè понагласеното потенцирање на индивидуалната одговорност врз условите за живот во староста. Во тој контекст голем број земји во светот преземаат серија активности за менување на јавната свест кај граѓаните со цел нагласување на придобивките, но и потребата од инвестирање на секоја индивидуа во текот на младоста во одредени фондови кои би ги користеле за задоволување на потребите во текот на староста, како и за неопходноста од поголемо вклучување на семејството и блиските сродници во грижата за старите лица. Во оваа насока е и една од главните заложби на владите во развиените земји која потенцира дека единствено со комбинирање на државните програми, приватните иницијативи и личната одговорност

може да се направи значителен позитивен исчекор во задоволување на потребите на старите лица во современото општество (Hudson, 2003b).

Ако се навратиме назад низ историјата може да се забележи дека во услови кога егзистира традиционалното семејство, семејната солидарност е на исклучително високо ниво, во почетокот таа се движи во насока родители-деца, но со настапување на староста кај родителите солидарноста добива обратна насока, децата ја возвраќаат солидарноста кон родителите. Меѓутоа, во моментите кога семејната солидарност не е во можност да ги задоволи потребите на лицата во социјален ризик, во овој случај старите лица, на сцена стапува државата со своите механизми за заштита. Ова упатува на фактот дека државата има исклучително важна улога во обезбедувањето помош и поддршка на старите лица во задоволување на нивните секојдневни потреби и проблеми. Оваа улога е уште позначајна во услови кога на меѓународната сцена се помалку егзистира традиционалното повеќегенерациско семејство, за сметка на кое доминира современото нуклеарно семејство кое во себе не ги вклучува остарените родители. Токму од овие причини се наметнува неопходноста од изнаоѓање соодветен баланс помеѓу личната одговорност на секој поединец за својата благосостојба и одговорноста на општеството.

Во овој комплексен однос постојат две спротивставени гледишта, од една страна е апсолутниот државен интервенционизам кој ја потенцира одговорноста на државата која со своите механизми и институции има обврска да се грижи за задоволување на секојдневните потреби на старите лица, како и да им обезбеди соодветна помош и поддршка. Додека, од друга страна е одговорноста на секој поединец за својата состојба преку потенцирање на важноста и промовирање на самопомошта и грижата од страна на семејството. При што, во овој пристап особено важно е преземање на серија мерки и активности за креирање промена во менталитетот на луѓето, во насока да не очекуваат големи државни активности како во минатото, туку мали блок дотации со сè поголема автономија на општините (Neale, 2005).

Опишаните две крајности се прикажани со цел да се добие увид во двете спротивставени научни и политички концепции, кои во услови на современото општество не се применливи во својата чиста форма. Имајќи го во предвид моменталниот степен на економски и политички развој на најголем дел од земјите во европа, пристапот за задоволување на социјално-заштитните потреби на старите лица се наоѓа некаде помеѓу споменатите спротивставени гледишта, помеѓу државниот интервенционизам и личната одговорност на секој поединец. Односно, во споделената

одговорност и очекување сите релевантни субјекти да дадат свој придонес во обезбедување помош и поддршка на старите лица. При што, голем дел од одговорноста се спушта од државно на локално ниво и од поединецот кон организациите на граѓанското општество и стопанскиот сектор.

2.2. Улогата на општините во областа на социјална заштита на стари лица

Општините имаат исклучително важна улога во хуманизација на животните услови и подобрување на животниот стандард на севкупното население кое живее на нивна територија, а особено во поглед на создавање услови за достоинствен живот на старите лица.

Во однос на улогата на општините во областа на социјалната заштита, особено важен е процесот на децентрализација, преку кој добија поголеми надлежности и со тоа станаа субјект кој има исклучително важна и активна улога во развојот на социјалните услуги на локално ниво. Преку овој процес, општините добија законска можност да основаат институции кои ќе испорачуваат услуги до крајните корисници, но исто така станаа еден од клучните субјекти кој на локално ниво има обврска за создавање поволни економски услови и амбиент за вклучување на профитниот и невладиниот сектор во областа на социјалната заштита.

Ваквата улога на општините произлегува не само од нејзините законски можности и обврски, туку пред се поради фактот што таа најрано и најпотполно може да ги согледа потребите и проблемите на граѓаните, заради што треба да го планира и развојот на услугите и институциите на нејзината територија.

Во остварување на надлежностите во областа на социјалната заштита општините се одговорни за:

- донесување развојни програми за социјална заштита;
- основање јавни установи за социјална заштита;
- развивање вонинституционални форми за социјална заштита и
- реализирање социјални програми во соработка со останатите сегменти на јавниот сектор, приватниот сектор и невладините организации.

Паралелно со процесот на децентрализација на надлежностите од централната на локалната власт во областа на социјалната заштита, се одвива и процесот на плурализација. При што, овие процеси се меѓусебно поврзани, условени еден со друг и

подеднакво важни за подигнување на квалитетот на социјалните услуги и нивно приближување до граѓаните (Kazepov, 2008; Moreno, 2003).

За успешно спроведување на процесите на плурализација и децентрализација во областа на социјалната заштита, општините имаат клучна улога во создавањето развиена мрежа на услуги кои ќе ги испорачува јавниот и приватниот, профитен и непрофитен сектор.

Во овој контекст, со цел развој на мрежата на социјални услуги на локално ниво, неопходно е општините:

- да ја развиваат и зајакнуваат соработката помеѓу сите владини и невладини институции кои вршат работи во областа на социјалната заштита и
- да развиваат сервисни услуги и форми на вонинституционална заштита.

Преку процесите на децентрализација и плурализација, општините не само што добија можност, туку имаат и законска обврска да обезбедат услуги од социјална заштита за старите лица на територијата која е во нивна надлежност. Во овој контекст, врз основа на големината на општината, бројот на стари лица и идентификуваните потреби, општината може услугите да ги развива самостојно или во соработка со други општини. За помалите општини, кои се просторно и социо-културно блиски се препорачува најголем дел од услугите да ги организираат на меѓуопштинско ниво, односно со меѓуопштинска соработка. Во процесот на меѓуопштинска соработка, општините заеднички ги идентификуваат услугите кои ќе ги реализираат и преку потпишување на договор за соработка ги уредуваат сите меѓусебни права и обврски. На овој начин за старите лица ќе се обезбедат услуги во нивната природна средина и опкружување, преку рационално искористување на финансиските ресурси со кои располага локалната власт (Žegarac и Brkić, 2007).

Имајќи во предвид дека голем дел од општините имаат мали или ограничени финансиски средства за социјална заштита, се наметнува потребата за рационално трошење што подразбира транспарентност и постојан увид во тоа како се трошат средствата, за која цел и какви резултати се постигнуваат. Стихијното и ad-hoc финансирање кое се фокусира на формата, а не на содржината најчесто не ги дава потребните резултати. Рационалното и ефикасно искористување на расположливите ресурси претпоставува систематско планирање на активностите, а стратешките планови на општините треба да се однесуваат за период од 3 до 5 години и во нив треба да бидат прецизно дефинирани целите што треба да се постигнат. Во

стратешките планови треба да биде прецизно дефинирано кои услуги ќе се развиваат, со која динамика, колкав број на корисници ќе се опслужуваат, какви материјално-технички, кадровски и финансиски ресурси се неопходни за постигнување на дефинираните цели и сл. Изготвувањето или неизготвувањето стратешки планови претставува еден од индикаторите кој покажува дали станува збор за одговорна општина, развојно ориентирана и фокусирана на задоволување на потребите на граѓаните.

Стратешкото планирање, базирано на утврдени приоритети со реални и мерливи цели, им овозможува на општините во континуитет да го следат движењето на финансиските средства и квалитетот на услугите што се испорачуваат, во тој контекст и можност да одберат субјект кој до крајните корисници ќе испорачува високо квалитетни услуги по најниска цена.

Исто така, од особена важност е и меѓусекторската соработка која е услов за холистички пристап во задоволување на потребите на старите лица. Протоколите и меморандумите за соработка се еден од механизмите за дефинирање на улогата, правата и обврските на различните субјекти во процесот на идентификување на потребите, планирање, реализација и евалуација на услугите, и размена на информации за корисниците.

При извршување на своите надлежности во оваа област, општините имаат можност да основаат установи за институционална и вонинституционална социјална заштита, или дел од своите надлежности да ги делегираат на правни и физички лица, вклучувајќи го и невладиниот сектор.

Имајќи во предвид дека многу социјални потреби и проблеми во староста може успешно да се решат со навремено и соодветно ангажирање на институциите на јавната власт кои работат во рамки на системот за социјална заштита, неопходно е општините со нив да имаат воспоставено добра соработка. Од друга страна и самите институции треба да настојуваат да воспостават што е можно подобра соработка со општините бидејќи таквата соработка е од заеднички интерес и во насока на задоволување на потребите на крајните корисници. Прашањето за меѓусебниот однос помеѓу општините и професионалните социјални служби кои постојат на нејзина територија треба да произлегува од нивната меѓусебна комплементарност и меѓузависност, со тоа што има области на дејствување каде автономно делува секој од нив.

Многу важен субјект кој треба да биде вклучен во активностите на општините кои се насочени кон подобрување на животните услови на старите лица се стопанските

субјекти кои функционираат на нивна територија. Со цел обезбедување поголема понуда од квалитетни услуги во областа на социјалната заштита, општините треба да го поттикнуваат и поддржуваат приватниот профитен сектор за основање приватни установи за социјална заштита. Исто така, општините треба да ја поттикнуваат и општествената одговорност на компаниите со цел истите да донираат финансиски средства за поддршка на одредени социјални активности и мерки во заедницата, особено во акции за формирање клубови за стари лица, сервисни услуги за помош во домашни услови, како и активности кои имаат за цел подобрување на условите за живот во установите за стари лица и сл.

Имајќи во предвид дека голем број од општините располагаат со ограничени материјални средства за социјална заштита, иницијативите за соработка со стопанските субјекти треба да потекнуваат првенствено од страна на општините со цел мобилизирање дополнителни ресурси кои ќе бидат насочени кон подобрување на положбата на старите лица. Општините треба имаат соработка со стопанските субјекти кои функционираат на нејзината територија не само кога се работи на решавање на одредени проблеми кои се заеднички за поголема група на стари лица, туку и кога се работи за поединечни случаи кои се наоѓаат во исклучително тешка социјална положба.

Врз основа на фактот дека во општините дејствуваат различен вид субјекти, владини и невладини, профитни и непрофитни, како важно прашање кое се наметнува е потребата од координација и ускладување на нивните активности. Нема сомнеж дека отсуството на координација помеѓу различните субјекти може да доведе до низа несакани последици кои може да се манифестираат како појава на судир на надлежности, празен од во активностите, нерационалност и неефикасност на активностите и сл. Поради овие причини од исклучителна важност за сите субјекти кои дејствуваат на иста територија е остварување што е можно подобра меѓусебна соработка и координација. Се разбира, тоа воопшто не е лесно да се постигне, но светските искуства говорат дека субјект кој најдобро може да ја исполни оваа сложена задача е Комисијата за социјална заштита при Советот на општината. Оваа задача на комисијата произлегува од фактот дека таа најчесто се формира по принципот на делегирање на претставници од Советот на општината, јавните установи за социјална заштита кои постојат во конкретната општина и претставници на невладиниот и приватниот сектор (Žegarac i Brkić, 2007).

На овој начин позиционирана, комисијата има можност на едно место да ги собере информациите за дејствувањето на сите субјекти на нејзината територија, да добива информации за активностите што ги планираат, односно да прибира информации за сè она што се случува и што се планира да се случува во делот на социјалната заштита на стари лица на нејзината територија. Редовната размена на информации помеѓу одделните субјекти во областа на социјалната заштита на стари лица претставува добар начин за координација на активностите. Треба да се истакне дека од голема важност за успешно работење на комисијата е соодветниот избор на личности кои со своите професионални знаење и лични карактеристики ќе дадат свој позитивен придонес во изнаоѓање иновативни и ефективни начини за задоволување на потребите на старите лица. Основен критериум при изборот на членови во комисијата треба да биде јасно изразената желба за работа во оваа комисија, поседување на афинитет за хуманитарна работа, поседување подготвеност и смисла за работа со и за старите лица и сл. Освен карактеристиките на личноста, подеднаква важност имаат и професионалните квалитети, при што треба да се настојува членовите да имаат и соодветен степен и вид на образование, како и работно искуство релевантни за работа во оваа комисија.

Комисијата треба да биде точка во која ќе се спојуваат сите општествени сили во општината и која истите ќе ги мобилизира и насочува во правец на задоволување на потребите и решавање на проблемите на старите лица, односно да ја обезбеди потребната соработка и координација на сите општествени субјекти кои функционираат во областа на социјална заштита на стари лица во општината. Комисијата треба да биде место за собирање и договарање на сите оние кои сакаат да дадат свој позитивен придонес во подобрување на животните услови на старите лица.

Според тоа, оваа комисија треба да делува интегративно во однос на сите субјекти во општината, но со почитување на специфичните интереси и надлежности и со поттикнување на иницијативноста и самостојноста кај секој субјект.

Како дел од активностите на општината во областа на социјалната заштита на стари лица спаѓа и едуцирање и информирање на граѓаните за различни здравствени и социјални потреби и проблеми на старите лица, како и активности за создавање и унапредување на геронтолошката култура помеѓу граѓаните. Геронтолошката едукација на граѓаните е од посебна важност за создавање соодветна општествена клима на локално ниво во насока на обезбедување поддршка за организирање активности чија цел е задоволување на социјално-заштитните потреби на старите лица.

Едукацијата на граѓаните за различни социјални и здравствени теми придонесува за негување и афирмирање на етичките вредности, поттикнување на хуманизмот и солидарноста. Едукацијата за геронтолошките теми придонесува за правилно информирање на граѓаните за карактеристиките на староста, потребите и проблемите на старите лица, како и за можностите за нивно задоволување и решавање. Овие активности претставуваат важен фактор за мобилизирање на што повеќе човечки и материјални ресурси во идните акции кои се наменети за подобрување на животните услови на старите лица. Притоа, треба да се има во предвид дека со овој вид едукација треба да бидат опфатени сите возрасни групи на граѓани, од најмладите па сè до највозрасните.

2.2.1. Улогата на локалната заедница во социјалната заштита на стари лица

Според најновите пристапи, локалната заедница претставува најсоодветно место за организирање сервиси за помош и поддршка на старите лица. Во локалната заедница може да се организираат локални програми кои се прилагодени на различните потреби на старите лица – во зависност од традиционалните, културните, историските и други разлики меѓу нив. Овие разлики, всушност претставуваат и основа за различности во пристапот кон старите лица во одделни локални заедници. Големата меѓусебна хетерогеност на старите лица, како и различноста на одделните локални заедници, претставува основна причина поради која грижата за старите лица треба да се планира и реализира на ниво на локална заедница.

Токму локалниот пристап ја надминува основната грешка на централизираното државно планирање – поедноставување на потребите. Поради големата хетерогеност на самите стари лица, како и хетерогеноста во условите за живот во одделни локални заедници, просеците не се добар показател за вистинските потреби. Поради овие причини централистички планираните програми вообичаено не одговараат на индивидуалните потреби на најголемиот број стари лица на кои им се наменети (Havelka i sur., 2000).

Во примена на локалниот пристап во грижата за старите лица, од особена важност е постоење интегриран социјално-здравствен систем, односно интегрирање на услугите од здравствена и социјална природа во еден систем. Доколку постои законска и практична одвоеност на здравствениот и социјалниот систем на заштита, односно

доколку се регулирани по различни законски основи и финансиски одвоени, се отежнува обезбедувањето целосна грижа за старите лица.

Исто така, при задоволување на новите барања на старите лица особено важно е да се обезбеди нивна поголема општествена активност во целина, а посебно преку поголема вклученост во донесувањето на одлуките кои се важни за нив, особено на ниво на локална заедница.

Воведување на локалните вонинституционални форми на грижа во кои самото старо лице, неговото семејство и потесната социјална средина ќе имаат активна и важна улога, претставува пристап кој им дава можност на старите лица сами да одлучуваат за својата судбина (Walker and Maltby, 1997). Што пак од друга страна бара прилагодување и насоченост на општеството кон новите модели на грижа за старите лица. Се работи за воспоставување и ширење на новите облици на вонинституционална грижа врз принципите на супсидијарност и солидарност на локалната заедница во грижата за старите лица (Walker and Naegele, 1999).

Имајќи го во предвид фактот дека луѓето најголемиот дел од својата старост ја поминуваат во својата локална заедница, може да се заклучи дека локалната заедница и нејзините општествено-организирани сили се во позиција која им овозможува да бидат најдобро информирани за животните услови на своите стари сограѓани, но и за сите промени и проблеми кои им се случуваат.

Во тој контекст, голем број автори сметаат дека ниту најдобро организирани и кадровски екипирани професионални служби немаат можност да бидат подобро информирани и навремено известени за животните потреби и проблеми на граѓаните, отколку локалната заедница.

Според нив, потребите најпотполно и најлесно се задоволуваат во средината во која лицето и семејството во социјален ризик живеат. Поради тоа особено важна е улогата на локалната заедница и нејзините општествени сили во поглед на рано откривање на сите животни ситуации во кои се наоѓаат или може да се најдат одредени индивидуи и семејства. Од тие причини старите лица како категорија во социјален ризик во принцип треба да бидат под зголемено внимание на локалната заедница и нејзините општествени сили.

Во насока за навремено откривање и интервенирање во случаите кога на старите лица ќе им биде потребна помош и поддршка, многу е важно во локалната заедница да има добро организирана мрежа на владини и невладини субјекти, но и општествено одговорни компании и поединци кои ќе алармираат за секој откриен случај во кој треба

да се интервенира. Меѓутоа, освен во откривањето, споменатите субјекти, можат и треба да дадат голем придонес и во надминување на неповолната состојба.

Важноста на локалната заедница, како составен дел од општината, во системот на социјално обезбедување во староста произлегува од фактот што човекот во најголем дел во староста е упатен на средината во која живее, на своето соседство, на најнепосредниот дел од населбата, на својата локална заедница. Ваквата улога и значење на локалната заедница останува и во иднина, а може да се очекува дека се повеќе ќе се насочува и кон конкретни форми на дејствување за задоволување на животните потреби на старите лица.

За многу стари лица посебен проблем претставува излегувањето од домот заради набавка на неопходните животни намирници и извршување на некои неодложни работи, во овој дел од исклучителна помош може да биде токму локалната заедница. Таквиот вид на услуги, без поголем напор и трошење на материјални ресурси, може да ги превземат на себе соседите, активистите на невладиниот сектор и граѓаните. Соседите, а тоа значи и локалната заедница, не смеат да дозволат на овие стари лица да не им се пружи потребната помош и поддршка, и истите да бидат препуштени сами на себе. За ова особено треба да се води сметка во населбите во градските средини во кои има високотатници, каде луѓето се оттуѓени и изолирани. Во ваквите средини важна улога имаат куќните совети и советите на станари кои треба да им посветат поголемо внимание на старите и болни станари.

Ако старото лице боледува од некоја болест, а во исто време живее само, тогаш се наоѓа во исклучително тешка и незавидна положба. Ако нема членови на семејството или други сродници кои би биле покрај болното старо лице, тогаш локалната заедница мора да се организира на начин што нема да дозволи тоа да биде препуштено само на себе и својата незавидна судбина. Организираните сили на локалната заедница треба да дејствуваат во насока секое старо лице кое живее само, а особено оние со сериозни здравствени проблеми, да бидат под постојано внимание и надзор на соседството и активистите на граѓанскиот сектор.

Треба да се потенцира дека многу често носители на помош и поддршка во локалната заедница се самите стари лица. Тие имаат слух и разбирање за животните проблеми на другите граѓани, особено на нивните врсници, и постојано се подготвени да му помогнат на другиот. Овој вид активности се многу важни и за старите лица кои ја пружаат помошта бидејќи на тој начин тие се ангажирани и се чувствуваат корисни,

што ги прави задоволни и во исто време придонесува за одржување на нивната виталност и физичка кондиција.

Друг важен момент кој значително влијае врз квалитетот на живот во староста е средината, физичка и социјална, која претставува контекст во која се извршуваат активностите, но и стимуланс за индивидуите. Според теориите кои ја потенцираат важноста на односот помеѓу индивидуата и средината, за очекување е дека старото лице ќе се чувствува задоволно и ќе живее квалитетно единствено во средина која е соодветна на неговите физички, когнитивни и емоционални потреби.

Заради овие причини, при креирање на политиките за социјална заштита на старите лица, на ниво на локална заедница, неопходно е да се има во предвид значењето и влијанието на средината врз квалитетот на живот во староста.

Голем број геронтолози и други стручни лица кои работат со и за старите лица сметаат дека „пријателски“ заедници за старите лица се оние заедници кои:

- Ги задоволуваат основните потреби на старите лица за безбедна физичка средина;
- Финансиски се достапни за старите лица, односно домување кое може да си ги дозволат (од финансиски аспект);
- Овозможуваат услови за соодветна исхрана;
- Овозможуваат оптимизирање на физичкото и психичкото здравје преку обезбедување пристап до социјалните и здравствени сервиси, обезбедување превентивни активности и активности за здрав начин на живот;
- Овозможуваат зголемување на автономноста на старите лица, преку обезбедување соодветен јавен превоз и сервиси кои ќе им помогнат да останат што подолго во својата природна средина;
- Нудат можности за граѓански и волонтерски активизам, но и услови за вработување на старите лица.

Кога се зборува за средината во која живеат старите лица не е едноставно истата да се дефинира како добра или лоша. Некоја средина нуди услови (придонесува) за постигнување активно стареење за едни стари лица, додека пак на други стари лица им е потребна поинаква средина и опкружување за постигнување на истата цел. На пример, старо лице кое има потреба од активности и стимулативна средина и цел живот живеело во урбани услови ќе биде задоволно да добие поддршка од одредени сервиси, но да продолжи да живее во централното градско подрачје на некој голем

град, за разлика од старите лица кои цел живот живееле во мала рурална населба и кои имаат потреба од сосема поинакви средински услови. Во тој контекст се нагласува потребата од утврдување на индивидуалните карактеристики, потреби, потешкотии и способности на секое старо лице одделно, со цел да се одбере или креира (прилагоди) средина која ќе биде најсоодветна за него.

Најголем број од старите лица преферираат да останат во средината и локалната заедница во која живеат подолг временски период каде опкружувањето им е познато, каде можат да се потпрат на своите соседи и да им се обратат за помош, но и да се дружат со нив и на тој начин да имаат некој вид контрола над својот живот. Во таква ситуација, како стареат, ним ќе им биде потребна поддршка и помош од сè поголем број сервиси кои нудат услуги на локално ниво, односно во домот на корисникот.

Доколку во средината во која живеат старите лица постојат доволен број субјекти кои испорачуваат услуги во домот или заедницата на корисникот, тие најчесто остануваат да живеат во своите домови користејќи ги нивните услуги секогаш кога им се потребни. На овој начин во значителен степен се избегнува и/или одложува институционализацијата на старите лица со што им се овозможува да живеат достоинствен живот во нивната природна средина, но во исто време и се заштедуваат финансиски средства и на државата.

2.3. Непрофитниот (невладин) сектор во областа на социјална заштита на стари лица

Во изминатите дваесет години социјалната заштита во развиените земји доживеа значителни промени. Освен интервенциите од страна на државата и пазарните механизми, како важен фактор во развојот на модерната социјална заштита се вклучи и непрофитниот сектор.

Непрофитниот сектор е сложен поим кој не е можно да биде дефиниран на едноставен начин. Во зависност од условите на економски и политички развој, непрофитниот сектор во различни земји различно се нарекува. Меѓутоа не станува збор само за терминологски разлики, туку пред сè за разлики во опфатот на дејноста на овие организации, како и законската регулатива што ја уредува оваа област.

Граѓанското општество како збирна именка во себе вклучува различни организации од граѓанскиот сектор кои се нарекуваат доброволни, независни, непрофитни, невладини, трет сектор и сл. Заедничка карактеристика на сите нив им е

слободата во здружувањето и дејствување кое е насочено кон постигнување општо добро. Во оваа група на организации не влегуваат политичките партии кои се заинтересирани за освојување на власта.

Со цел опишување на невладиниот сектор во теоретските расправи се употребуваат различни поими, при што секој од нив истакнува само еден аспект на овие организации (Puljiz et al., 2005):

Непрофитен сектор - потенцира дека станува збор за организации кои примарно не се основани со цел да остваруваат профит и истите дејствуваат во област која не е можно секогаш да биде организирана на комерцијална основа. Меѓутоа, има ситуации кога тие може да остварат профит, но во тој случај истиот не го распределуваат на своите членови, туку го користат за нови проектни активности. Овие организации имаат посебен даночен статус и за нив државата има обезбедено посебни даночни поволности, а донациите што ги добиваат се третираат како даночно признаен расход за донаторот.

Независен сектор - потенцира дека овие организации дејствуваат независно од државата и пазарот. Гледано финансиски тие се далеку од независни бидејќи примаат донации од државата и од стопанските субјекти, меѓутоа независни се во донесувањето на одлуки и нивната реализација.

Добротворен сектор - става акцент на помошта што овие организации ја добиваат од граѓаните во вид на донации кои се во хуманитарни цели. Добротворноста ја нагласува потребата од солидарност во заедницата во која дејствуваат.

Доброволен сектор - го потенцира волонтерството и волонтерската работа, иако голем дел од работите во овие организации ги извршуваат лица кои се вработени во нив и се платени за нивниот ангажман.

Неданочен сектор - нагласува дека овие организации немаат даночни обврски кон државата, односно дека се ослободени од обврската за плаќање даноци.

Невладини организации – потенцира дека станува збор за организации кои се одвоени од владата и владиното влијание. Ова не значи дека е забрането во нив да членуваат лица кои се вработени во јавниот сектор.

Трет сектор - подразбира дека освен државата и стопанскиот сектор, постои и трета област која влијае на општествениот развој.

Граѓанско општество претставува поширок поим кој ги опфаќа сите претходно изнесени поими. Граѓанското општество е област на институции, организации, мрежи и поединци (и нивните вредности) кои се сместени помеѓу семејството, државата и

пазарот, поврзани со низа на заеднички правила, и во кои луѓето доброволно се здружуваат заради задоволување на општите интереси. Концептот на граѓанско општество се потпира на активни граѓани кои се залагаат за решавање на проблемите во заедницата, кои се здружуваат и организираат за општо добро.

Според Salomon и Anheier (1996) граѓанскиот сектор е составен од организации кои имаат пет важни карактеристики:

- Тие се организирани и институционализирани. Тоа значи дека имаат своја внатрешна организациска структура и имаат одреден правен статус во државата во која се основани;
- Тие се приватни и институционално одвоени од владата и нејзините организации. Меѓутоа, тоа не значи дека не можат да примаат финансиски средства од владини извори или дека не може владин претставник да биде член во нивните работни тела. Приватниот статус на овие организации, помеѓу останатото, упатува и на можноста да користат финансиски средства од повеќе извори;
- Во случај да остварат добивка од своето работење тие не ја распределуваат на своите членови или вработени. Во случај на добивка истата се враќа на донаторот или со негова согласност се употребува за реализација на нова проектна активност;
- Овие организации во својата организациска поставеност имаат управни тела кои преку интерни процедури можат да ги контролираат активностите на организацијата и
- Овие организации во своите активности, повеќе или помалку, вклучуваат и волонтери.

Просторот за дејствување на невладините организации се наоѓа помеѓу државата и државните агенции, пазарот и стопанските субјекти, и семејството. Невладините организации кои настојуваат да освојат повеќе простор во општеството имаат можност да бидат препознаени како актер кој соработува со владата и ја поттикнува да биде одговорна во исполнување на своите ветувања. Исто така, невладините организации се партнер и на стопанските субјекти, кој настојува да ги поттикне да манифестираат општествена одговорност.

Во класичниот модел на социјална заштита државата самата на себе е работодавец и контролор на извршената работа, бидејќи најчесто таа ги финансира

социјалните програми и ги испорачува социјалните услуги до корисниците. Поради што, многу често се случува институциите кои испорачуваат социјални услуги, организирани од страна на државата, со текот на времето да манифестираат помала ефикасност на социјалните програми и потешкотии во соочување со потребите и проблемите на старите лица.

Барањата за справување со овие предизвици и за „приватизација“ на социјалните услуги одат во прилог токму на развојот на невладиниот сектор и неговите организации, особено во обезбедувањето социјални услуги за старите лица. Голем број автори наведуваат дека невладиниот сектор во социјалната заштита има големи предности во однос на државните и приватните профитни организации, заради што е неопходно негово поголемо учество во оваа област (Puljiz et al., 2005):

- Невладините организации не се бирократизирани, не им се потребни посебни законски прописи и процедури да помогнат во задоволување на социјалните потреби на старите лица. Флексибилноста на овие организации е од исклучителна важност особено во областа на социјалната заштита каде многу често се потребни итни интервенции со цел соочување со сè поголемиот број на сè посложени социјални ризици и проблеми;
- Невладините организации се залагаат за ширење на алтруизмот, како одговор на растечкиот индивидуализам во современите општества, а нивната цел не е стекнување моќ и остварување на профит;
- Невладините организации се ефикасни, нивните програми се ефективни, услугите што ги нудат се квалитетни и најчесто се бесплатни или со пониска цена во однос на услугите од останатите субјекти и
- Невладините организации имаат различни извори на финансирање, што дава можност за мобилизирање на финансиски средства од поголем обем.

Во однос на улогата на невладините организации во областа на социјалната заштита, може да се каже дека тие исполнуваат четири основни цели (Zimmer, 2004):

- Промовираат одредени позитивни вредности, ги потенцираат проблемите на некои специфични групи граѓани во социјален ризик како приоритетни и на тој начин влијаат на одлуките што ги донесува државата, но во исто време влијаат и врз активностите на останатите субјекти кои се вклучени во областа на социјалната заштита. Исто така, го промовираат принципот на социјална правда и достапност на социјалните услуги до корисниците;

- Испорачуваат услуги за кои има побарување, а кои не ги испорачува државата;
- Воведуваат нови социјални програми и нови видови социјални услуги, прилагодени на потребите на корисниците и
- Врз основа на договор со владата или владините агенции испорачуваат услуги до различни корисници. Овој вид договори вообичаено се склучуваат врз основа на претходно распишани тендери или јавни повици за конкретна услуга на одредена локација.

Во развиените земји, во областа на социјалната заштита постојано се поставува прашањето за легитимност и оправданост на непрофитниот статус на овие организации во однос на останатите конкурентски сектори. Меѓутоа, според поддржувачите на невладиниот сектор, непрофитниот статус и можноста за примање донации ја оправдуваат со дејноста што ја извршуваат. Станува збор за дејност која најчесто не може да се организира на пазарна основа, заради неможноста на најголем број од корисниците да ја платат пазарната цена на услугите, но и поради фактот што овие организации реализираат активности со кои се зголемува општото добро.

Кога се говори за активностите на невладиниот сектор во областа на социјалната заштита за стари лица, природно се наметнува потребата од потенцирање на важноста на принципот на плурализам, кој го промовира активниот пристап и учество на сите субјекти: граѓаните, корисниците, невладините организации, локалната власт (општините), стопанските субјекти, јавните установи и државата.

Според Abrahamson (1995) пазарот, државата и невладиниот сектор го означуваат плурализмот во социјалната заштита, овие субјекти понекогаш делуваат супсидијарно, понекогаш комплементарно, а често и во комбинација.

Во однос на развојот на невладиниот сектор, неоспорен е фактот дека тој е поврзан со процесот на демократизација на општеството, при што социјалната заштита повеќе не е монопол на државата и нејзините установи.

Развојот на невладиниот сектор во социјалната заштита за стари лица во голема мера зависи од степенот на соработка на овој сектор со локалната власт (општините) и другите субјекти на локално ниво. За социјалната заштита не е важно прашањето за избор помеѓу еден или друг сектор, туку како од економски и социјален аспект истите најефикасно да се искombineираат, со цел обезбедување квалитетни и достапни услуги кои ќе бидат соодветни на потребите на старите лица.

Од терминолошки аспект, во законската регулатива во Република Македонија се употребува терминот здруженија на граѓани.

Начинот, условите и постапката за основање, регистрација и престанок на здруженијата, фондацииите, сојузите, организационите облици на странските организации во Република Македонија, имотот со кој располагаат, надзорот, статусните промени и статусот на организациите од јавен интерес подетално се уредуваат со посебен закон, Законот за здруженија и фондации („Службен весник на Република Македонија” бр.52 /2010).

Во овој закон е наведено дека здруженијата на граѓани и фондацииите во Република Македонија функционираат врз основа на четири основни начела:

1. Независност (член 10):

Организациите се независни во управувањето, определувањето и остварувањето на целите и дејностите утврдени со нивниот статут во согласност со Уставот и закон.

2. Јавност и транспарентност (член 11):

- Работата на организацијата е јавна.
- Јавноста на работењето на организацијата се остварува преку транспарентно објавување на статутите и другите акти на организацијата во согласност со статутот на организацијата.

3. Непрофитност (член 12):

- Организациите не можат да се основаат за стекнување со добивка.
- Организациите можат да вршат дејности со кои може да стекнат добивка, ако дејноста е поврзана со целите утврдени со статутот.
- Ако во работењето на организациите се оствари добивка таа мора да биде употребена за остварување на целите утврдени со статутот.
- Остварената добивка од ставот (3) на овој член не може да се распределува меѓу основачите, членовите, членовите на органите, директорите, вработените или кое било друго со нив поврзано лице.

4. Непартиско дејствување (член 13):

- Организациите не можат да вршат активности на политичка партија, односно не можат да обезбедуваат директно или индиректно финансирање на конкретна политичка партија и да влијаат на изборите.
- Како влијание на избори во смисла на ставот (1) на овој член се подразбира учество на организациите во избори и изборна кампања за одредена политичка партија и директно или индиректно финансирање на изборна кампања на политичката партија.

Имајќи ги во предвид предностите, вредностите и придобивките кои произлегуваат од активностите на невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица, Република Македонија посветено работи на создавање поволни услови

за негов развој. Во овој контекст, државата преку серија мерки и активности се обидува да ги мотивира и поттикне организациите од овој сектор активно да се вклучат во обезбедување на социјални услуги на локално ниво.

2.4. Приватниот профитен сектор во областа на социјална заштита на стари лица

Во минатото постоеше евидентна сепарација помеѓу улогата на државата и приватните профитни субјекти во областа на социјална заштита, меѓутоа сега се настојува на нивна поголема соработка и интеграција во единствен систем за заштита. Во овој контекст, улогата на профитниот сектор е да дејствува како надополнување на државата во обезбедувањето социјални услуги за старите лица, но и за останатите категории лица во социјален ризик. Јасната поделба која постоеше во минатото, со текот на времето се намали и сè поевидентна е меѓусебната испреплетеност и соработка на јавниот и приватниот сектор (Clarke, 2006).

Иако поставени на сосема различни основи, принципи, визија и хиерархиска поставеност, нивна најголема заедничка карактеристика претставува посветеноста кон обезбедување високо квалитетни услуги од социјална заштита, кои на најсоодветен начин ќе излезат во пресрет на потребите и барањата на старите лица.

Зголемувањето на улогата на приватниот профитен сектор во областа на социјалната заштита на старите лица се гледа како обид за реорганизиција на социјалните услуги, со цел да се зголеми ефикасноста на јавниот сектор.

Социјалните услуги за стари лица кои се испорачуваат од страна на јавниот сектор, станаа кандидат за реформа како резултат на зголемените побарувања од социјални услуги што ги предизвикува процесот на стареење на населението, од една страна, и намалените финансиски ресурси на државата, од друга страна. Поради овие причини, политичките елити се принудени да изнајдат алтернативно решение за подобрување на обемот и квалитетот на социјалните услуги. Во овој контекст, во процесот на плурализација на социјалната заштита, јавниот сектор се охрабрува да ги користи пазарните сили во остварување на сопствените цели (Bäck, 2003).

Во однос на социјалната заштита на старите лица, државата и општините имаат можност да склучуваат договори со приватни правни или физички лица со цел обезбедување институционална или вонинституционална заштита во локалната

заедница. Овој процес, како резултат на економската и финансиска криза, се случува со цел намалување на трошоците што државата ги одвојува за социјални услуги.

Во услови на нова демографска и економска реалност, улогата на јавниот сектор се менува, од давател на услуги кон субјект кој има за задача да ја менаџира заштитата на старите лица, врши проверка дали одредено старо лице навистина има потреба од одредена социјална услуга, но и дали ги исполнува пропишаните услови и критериуми. Откако ќе биде утврдена потребата, јавниот сектор не ја испорачува услугата, туку го упатува корисникот да избере во кој од постоечките приватни субјекти ќе ја користи услугата што му е потребна.

Според приврзаниците на приватизацијата во социјалната заштита таа води кон зголемена ефикасност на јавниот сектор, зголемување на индивидуалниот избор на услуги, и намалена политичка одговорност за промени и корекции во услугите.

Едно од важните прашања кое се наметнува во текот на процесот на зголемување на учеството на приватниот профитен сектор во областа на социјалната заштита е како со намалување на трошоците да не се намали квалитетот на услугите. Во овој контекст, јавните сервиси и приватни провајдери меѓусебно се натпреваруваат, не само врз основа на цената туку и врз основа на квалитетот на услугите.

Кога постои конкуренција и можност за избор помеѓу најмалку два даватели на социјални услуги, државата и општината можат да направат споредба во квалитетот и цената на услугите што ги нудат различните провајдери.

Се верува дека конкуренцијата помеѓу давателите на услуги води кон нивно подобрување, бидејќи појавата на конкуренција помеѓу различните провајдери резултира со збогатена понуда на социјални услуги и намалени цени. Со цел да останат во бизнисот провајдерите се обидуваат да постигнат што поголема ценовна ефикасност, односно да изнајдат начин како да понудат услуги со повисок квалитет, но со пониски цени.

Развојот на приватниот сектор е поизразен во богатите региони каде постои поголема веројатност нивните услуги да бидат купени од страна на крајните корисници, како и во регионите каде постојат одредени субвенции кои ги обезбедува централната или локална власт.

Доколку не постои механизам за субвенционирање или контракинг со државата или општината, услугите на приватните профитни провајдери се достапни само за старите лица со високи приходи (Szebehely, 2000).

Поделбата помеѓу нарачател и испорачувач на услугата е еден пример на маркетингизација, со цел да се поттикнат јавните власти да ги намалат трошоците, но истовремено уште повеќе да го подобрат квалитетот и обемот на заштита. Основната цел на маркетингизацијата на социјалната заштита е да се зголеми конкуренцијата помеѓу давателите на услуги. Услугите, во најголем дел, и понатаму остануваат да бидат јавно финансирани, но се менува улогата на купувачите и давателите на социјални услуги, кои го креираат пазарот. Со поголемо учество на приватните профитни провајдери се очекува да се добие ефикасен систем во кој ќе постои разновидност во понудените услуги и можност за избор на корисниците.

Пазарот на социјални услуги се разликува од класичниот пазар (на стоки и услуги), бидејќи на страната на понудата, покрај профитните субјекти, се појавуваат и даватели на услуги кои не мора да имаат за цел создавање профит, како и субјекти кои не се во приватна сопственост. Додека на страната на купувачите на услугите, можат да се јават крајните корисници, или државната и локална власт кои во име на одредена целна група ги купуваат услугите од приватниот провајдер.

Еден од најсилните аргументи во корист на зголемената улога на приватниот профитен сектор во областа на социјалната заштита на стари лица е дека преку создавањето услови за избор од кој провајдер старото лице ќе ја добива услугата, корисниците имаат можност да го изберат провајдерот што нуди услуги кои на најсоодветен начин ги задоволуваат нивните потреби. Особено во мултиетничките општества каде постојат потешкотии државата, односно јавниот сектор да излезе во пресрет на потребите на корисниците од различно етничко потекло. Бидејќи, корисниците кои припаѓаат на некоја од малцинските етничките заедници преферираат да добиваат услуги од провајдер кој е сензитивен на нивните етнички карактеристики и во кој вработените се од иста етничка или религиозна група, како и корисникот.

2.4.1. Јавно приватното партнерство

Со цел зголемување на ефикасноста на јавниот сектор во областа на социјалната заштита на стари лица, но и заради зголемување на понудата и подигнување на квалитетот на услугите во оваа област, во Република Македонија како и во земјите на Европската Унија, сè поевидентна е потребата од поголеми инвестиции и вложувања овој сектор. Ваквата потреба се наметнува пред се поради фактот што услугите од социјална заштита што ги нуди јавниот сектор многу често не се во чекор со

подобрувањето на животниот стандард и подигнувањето на квалитетот на животот на граѓаните. Во насока на надминување на овој несразмерен однос, во земјите членки на Европската Унија, сè почесто се применува моделот на јавно приватно партнерство во финансирање на јавните услуги.

Моделот на јавно приватното партнерство датира уште од 18 век, но пред се како концепт за приватизација на јавната инфраструктура, и тоа во форма на концесија која ја потпишувале владите на одредени држави со големите компании (Walker and Smith, 1995). Меѓутоа, како модел на финансирање во областа на социјалната заштита се појавува значително подоцна и истиот е од понов датум. Почестата примена на јавно приватното партнерство, воопшто во социјалната заштита, но и посебно во областа на социјалната заштита на старите лица, во различни форми, коинцидира со лимитираните можности за финансирање на сè поголемата побарувачка за социјални услуги кои јавниот сектор самостојно не е во можност да ги обезбеди. Поради што, се наметнува потребата за вклучување на алтернативни извори на финансирање, најчесто од приватниот сектор.

Важен поттик за развој на овој модел на финансирање во рамки на Европската Унија е т.н. „Зелена книга за јавно приватно партнерство на Европската Унија за јавни договори и концесии“. Во овој документ се анализира појавата на јавно приватно партнерство, пред се заради негова класификација, со цел да се утврди кои форми на ваква соработка влегуваат во рамки на прописите на Европската Унија, а кои замјите членки можат да ги договараат на друг начин. Бидејќи Република Македонија сеуште не е членка на Европската Унија, овие прописи за неа не се обврзувачки, но и покрај тоа владата со донесување на Законот за концесии и други видови на јавно приватно партнерство, како и серија други мерки и активности, вложува максимални напори за синхронизирање на домашната регулатива со законодавството на Европската Унија.

Заедничка цел на сите форми на јавно приватно партнерство е воспоставување соработка помеѓу државните тела и приватните компании, заради обезбедување финасиски средства за финансирање на одредени јавни услуги (Commission of European Communities, 2004).

Клучните елементи на договорниот однос се:

- Долго траење на односот помеѓу партнерите;
- Начин на финансирање кој се потпира на приватни средства, но каде не се исклучува можноста и за финансирање од страна на државата;

- Јавниот партнер ги дефинира целите на соработката, притоа застапувајќи го јавниот интерес со барање за почитување на одредени стандарди и квалитет на услугите;
- На приватниот партнер се пренесуваат ризиците кои инаку би ги имал јавниот сектор, со напомена дека распределбата на ризикот зависи од секој поединечен случај.

Јавно приватното партнерство е поим кој опфаќа поголем број различни договорни форми на поврзување помеѓу приватните и јавните субјекти (Arrowsmith Ed., 2000). Под овој поим влегуваат договорни облици како:

- Договори за управување кои се однесуваат на т.н. outsourcing услуги, односно договори според кои приватниот сектор го превзема испорачувањето на одредени услуги во име на јавниот сектор;
- Заеднички вложувања, што подразбира основање на заеднички институции на јавниот и приватниот сектор заради испорачување одредени услуги. Улогата, одговорноста, обврските, распределбата на ризикот и управувањето со таквите институции се резултат на договорот помеѓу јавниот и приватниот партнер. Овој т.н. институционален облик на јавно приватно партнерство може да биде воспоставен со цел основање на нова институција, или заради преземање на уделот и контролата на веќе постоечка јавна институција од страна на приватниот партнер. Институционалниот облик се препорачува за јавни услуги во кои е неопходно државата да задржи поголем дел од контролата и надзорот во испорачувањето на услугите.
- Концесиски модел, во кој се воспоставува врска помеѓу приватниот партнер како давател на услугата (наместо јавниот сектор, иако под негова контрола) и крајниот корисник кој ја купува услугата. Надоместокот за услугата, иако го плаќаат крајните корисници, може да биде субвенциониран или на некој друг начин потпомогнат од јавниот сектор.
- Друг, чисто договорен облик на јавно приватно партнерство, е моделот познат под името Private Finance Initiative. Овој модел се карактеризира со тоа што приватниот партнер ги обезбедува потребните финансиски средства и ја испорачува услугата, а цената не ја плаќаат крајните

корисници туку државата, според строго дефинирани стандарди за квалитет и механизам за плаќање.

За моделот на јавно приватно партнерство е карактеристично што претставникот на јавниот сектор и приватната компанија склучуваат договор на долг рок (најоптимален се смета периодот од 25 или 30 години) во кој се опфатени сите фази и аспекти од проектот за кој се склучува партнерството. Најголем дел од ризиците се алоцираат на приватниот партнер, но одредени ризици остануваат алоцирани и на јавниот сектор особено ризиците за кои се смета дека јавниот сектор има поголема можност за влијание и управување со нив, или оние ризици на кои приватниот партнер нема можност да влијае, ниту е во можност со нив квалитетно да управува (Akintoye, Beck and Hardcastle, 2003). Основната идеја е дека ризикот треба да го преземе онаа страна која има најдобри услови за контрола на можните ризици. Ако е правилно структуриран моделот на јавно приватно партнерство доведува до поголемо ангажирање на инволвираните субјекти при управување со ризиците, во споредба со останатите начини на финансирање.

Моделот на јавно приватно партнерство, во земјите на Европската Унија и во светот, се применува во голем број области при што сè почеста е неговата примена и во областа на социјална заштита на стари лица. Овој модел во својата темелна идеја подразбира примена на нови пристапи и технологија на работа, што произлегува од фактот дека приватниот сектор полесно и побрзо ги имплементира новитетите во секојдневната пракса, отколку јавниот сектор. Јавно приватното партнерство во принцип се сведува на алокација на ризикот од јавниот на приватниот партнер, во што се наоѓа и неговата клучна карактеристика, но и предност.

2.4.2. Регулација на моделот на јавно приватно партнерство во Република Македонија

Со цел развој и поддршка на моделот на јавно приватно партнерство, Република Македонија првиот Законот за концесии и јавно приватно партнерство го има донесено во 2008 година („Службен весник на Република Македонија” бр.7 /2008). Со одредени измени и дополнувања, овој закон се применуваше до 15 март 2012 година кога стапи на сила актуелниот Закон за концесии и јавно приватно партнерство („Службен весник на Република Македонија” бр.6 /2012).

Целта на Законот за концесии и јавно приватно партнерство е да се регулира, систематизира и детално уреди оваа област со што ќе се овозможи склучување на договори за воспоставување на јавно приватно партнерство врз основа на начелата на еднаквост, транспарентност, недискриминација, пропорционалност, меѓусебно признавање, заштита на животната средина и ефикасност, како и квалитетно и ефикасно вршење на работите и услугите од склучениот договор за воспоставување на јавно приватно партнерство.

Карактеристично за овој закон е што истиот се однесува и на обезбедување услуги во областа на социјална заштита на стари лица.

Во член 5 од Законот за концесии и јавно приватно партнерство („Службен весник на Република Македонија” бр.6 /2012), стои дека јавно приватно партнерство претставува форма на договорно регулирана, долгорочна соработка помеѓу јавниот партнер и приватниот партнер. Во овој член се потенцира дека приватниот партнер ја презема обврската да обезбеди јавна услуга за крајните корисници во области кои се во надлежност на јавниот партнер и/или обврската да обезбеди за јавниот партнер неопходни предуслови за давање на јавна услуга на крајните корисници и/или активности од негова надлежност.

Во контекст на социјалната заштита на старите лица ова значи дека јавниот партнер, со цел обезбедување одредени услуги за крајните корисници, може да склучи договор со приватниот партнер кој ќе ја испорачува услугата. При што, јавниот партнер ги дефинира стандардите за квалитет и динамиката на испорачување на услугите.

Во следните ставови од истиот член е наведено дека при преземање на обврската од договорот приватниот партнер вообичаено презема значаен дел од ризиците поврзани со финансирање, изградба, побарувачка и/или достапност, зависно од договореното при воспоставување на јавното приватно партнерство и се определува од случај до случај. Секој партнер за времетраење на јавното приватно партнерство презема одговорност за ризичните настани кои се во негова сфера на влијание, или одговорноста се дели со цел постигнување оптимално управување на ризикот за времетраењето на партнерството. Оваа цел може да се постигне со користење на управувачките, техничките, финансиските и иновациските способности на приватниот партнер и со промовирање на размена на вештини и знаење - искуство меѓу јавниот и приватниот партнер.

Во замена за преземените обврски, во член 5 од законот е предвидено дека, јавниот партнер може да му додели на приватниот партнер концесија за јавна работа или концесија за јавна услуга, или да му надомести преку плаќање. Јавниот партнер, исто така, може да му овозможи на приватниот партнер да изведе одредени комерцијални економски активности, но само ако не постои друг можен начин да се обезбеди неопходно ниво на ценовна ефикасност на приватното учество и разумен поврат на инвестицијата.

Во делот на обезбедување услуги од социјална заштита наменети за старите лица значи дека јавниот партнер одредува кои услуги и со каков квалитет треба да бидат испорачани до крајните корисници и ја одредува цената на чинење на секоја услуга одделно, или пакет од повеќе услуги. Додека, обврска на приватниот партнер е навремено и квалитетно испорачување на услугите до корисниците, за што добива соодветен материјален надоместок од страна на корисниците или јавниот партнер, во зависност од договорениот модел во договорот за јавно приватно партнерство.

Во последниот став од член 5 се предвидува дека зависно од намената на средствата за надоместување од страна на јавниот партнер за обезбедување на јавна работа и/или јавна услуга, како и распределбата на клучните постојни ризици, јавното приватно партнерство може да се воспостави како:

- концесија за јавна работа или
- концесија за јавна услуга или
- договор за јавна набавка на работа или
- договор за јавна набавка на услуга.

Во овој закон се дефинира и поимот јавен партнер, така во член 4 стои дека јавен партнер е правно лице кое доделува договор за воспоставување на јавно приватно партнерство. Во тој контекст под јавен партнер се подразбира:

- Република Македонија,
- општината, градот Скопје и општините во градот Скопје,
- јавните претпријатија, јавните установи, трговските друштва основани од Република Македонија, општината, градот Скопје и општините во градот Скопје и друштва врз кои државата или органите на општината, градот Скопје и општините во градот Скопје имаат директно или индиректно влијание преку сопственоста над нив, односно поседуваат поголем дел од капиталот на друштвото, имаат мнозинство гласови на

акционерите/содружниците и именуваат повеќе од половина од членовите на управниот или надзорниот одбор, односно органите на управување на друштвото и

- други правни лица кои согласно со закон вршат јавни овластувања во делот на вршењето на јавните овластувања.

Додека, под приватен партнер во истиот член се подразбира домашно или странско правно или физичко лице или конзорциум со кого јавниот партнер склучува договор за воспоставување на јавно приватно партнерство, или кој за таа цел основа друштво за посебна намена.

Во член 8 од законот се наведува дека постапката за склучување договор за воспоставување на јавно приватно партнерство се спроведува во согласност со начелата на транспарентност, недискриминација, пропорционалност, ефикасност, еднаков третман и меѓусебно признавање.

Договорите предвидени со Законот за концесии и јавно приватно партнерство се склучуваат за период до 35 години сметано од денот на склучувањето на договорот, односно од денот на влегувањето во сила на договорот.

Со цел унапредување и развој на моделот на јавно приватно партнерство во насока на негова што поголема и поефикасна примена, Владата на Република Македонија има основано Совет за јавно приватно партнерство. Советот има советодавна улога на Владата на Република Македонија, во областа на јавно приватно партнерство, и истиот врши промоција на јавно приватното партнерство, предлага проекти за јавно приватно партнерство и дава иницијатива со предлози за измени на прописите од оваа област.

За искористување на придобивките кои ги нуди јавно приватното партнерство, Република Македонија вложува максимални напори за поинтензивна примена на овој модел, особено во областа на социјална заштита на стари лица каде во иднина ќе бидат неопходни сè поголеми финансиски вложувања и инвестиции. Преку неговата примена можат да се создадат поволни услови за обезбедување побрз и поефикасен развој на пазарот на социјални услуги, од кој бенефит ќе имаат корисниците, но и државата.

Јавно приватното партнерство како модел е создаден со цел да излезе во пресрет на потребите на јавниот сектор за обезбедување поголеми инвестиции без притоа да го оптерети државниот буџет, односно без трошење на државни пари туку преку финансирање од страна на приватниот сектор.

Доколку исправно е управуван, во согласност со најдобрите практики и поучени од претходно реализираните проекти, моделот на јавно приватно партнерство може значително да го забрза развојот на услуги во областа на социјална заштита на стари лица, како и да донесе значителен бенефит во споредба со традиционалниот начин на набавка на услуги во оваа област.

Се претпоставува дека во иднина моделот на јавно приватно партнерство ќе еволуира нудејќи различни варијанти кои би требало да бидат пофлексибилни, со цел да бидат во чекор со потребите на јавниот сектор и со тоа да овозможи дополнителни придобивки за овој сектор.

3. Сервиси за поддршка на старите лица и неформалните даватели на социјални услуги

Во минатото, давателите на социјални услуги примарно се фокусираа кон квалитетот на грижа за крајниот корисник, не земајќи ги во предвид потребите на членовите на семејството кои се грижат за старото лице и кои најчесто се „скриени пациенти” на кои им е потребна стручна помош (Family Caregiver Alliance, 2006a). Меѓутоа, важноста од одредување на степенот на помош што им е потребна на членовите на семејството, како и на старите лица, сè повеќе се препознава како значајно.

Мерките и активностите за поддршка на старите лица сè повеќе се насочени кон зголемување на капацитетите на семејството за грижа и намалување на притисокот од средината кој се јавува како резултат на потребите на старите лица од секојдневна помош и поддршка (Feinberg, 2004; Pickard, 2004). Поддржувајќи го семејството во многу случаи се одложува сместувањето на старото лице во институција и со тоа се намалуваат трошоците на семејството, но и на општеството.

Сервисите за стари лица се наманети за двете страни во дијадата на згрижување, старото лице кое има потреба од грижа и членовите на семејството кои ја даваат услугата. Важноста на сервисите за социјална заштита на стари лица е поради фактот што овие сервиси им даваат можност на членовите на семејството во одреден временски период да одморат од секојдневните активности околу грижата за старото лице.

Сервисите за стари лица всушност се насочени кон двајцата клучни субјекти, старото лице и семејството кое се грижи за него. На пример, дневните центри за стари лица нудат социјализација, социјални и здравствени услуги на корисниците, но во исто време им даваат можност на членовите на семејството дел од времето да си го посветат за себе, приватно и професионално.

Светските искуства говорат дека голем дел од семејствата кои што се грижат за некој свој постар член најчесто воопшто не користат некој сервис или услуга кои би им помогнале во секојдневната грижа, или пак истите ги користат селективно до тој степен што ги повикуваат на помош дури во моментите кога едноставно немаат друг избор. Причините за ваквата состојба се најразлични и се движат од недоволна информираност на семејствата за постоење на вакви сервиси и за спектарот на услуги што ги нудат, недоверба во сервисите, па се до немањето доволно средства за нивно ангажирање во грижата за старите членови на семејството на кои им е потребна помош. Исто така, за ваквата состојба придонесува и фактот што голем дел од семејствата кои се грижат за старите лица себе не се доживуваат како даватели на услуга и не сметаат дека им е потребен одреден вид помош или поддршка, иако реално за тоа постои потреба (Franks, Pierce and Dwyer, 2003).

Грижата кон старите лица е динамичен процес кој со текот на времето се менува во зависност од состојбата и потребите на корисниците, поради што и видот на поддршка и помош со текот на времето исто така мора да се менува.

Поддршката од страна на државата за старите лица и нивните семејства зависи од буџетските капацитети, бидејќи економската состојба на државата т.е. нејзините финансиски можности во голем степен влијаат врз социјалната политика и мерките и активностите во социјалната заштита на старите лица.

Меѓутоа, кога станува збор за улогата на државата во обезбедувањето поддршка за семејствата кои се грижат за своите стари членови во иднина се очекува дека таа ќе биде неизвесна. Од една страна јавните власти се повеќе ќе ја пропознаваат како неопходна, но од друга страна истата ќе зависи од буџетските можности на секоја земја одделно. Имајќи во предвид дека голем број на земји се соочуваат со буџетски дефицит, кратења и мерки на штедење, како и поради влијанијата на процесите на децентрализација на надлежностите од државата на локалните власти, извесно е дека ќе дојде до значително намалување на фондовите кои се наменети за помош и поддршка на неформалните даватели на услуги на старите лица (членовите на семејството).

Во исто време, за очекување е дека дел од приватниот сектор со цел зголемување на мотивираноста и продуктивноста ќе понуди одредена поддршка за своите вработени кои имаат стар член во семејството кој има потреба од секојдневна помош и поддршка. Исто така, се предвидува зголемување и на бројот на субјекти од приватниот сектор (т.н. приватни провајдери) кои ќе понудат социјални и здравствени услуги за старите лица, меѓутоа кои заради високата цена на чинење на услугите најверојатно ќе бидат достапни само за поимотните стари лица и за оние кои имаат деца со високи приходи и кои се во можност да ги платат услугите што им се потребни на нивните родители.

Исто така, во овој процес треба да се имаат во предвид и културните вредности кои влијаат на односот на членовите на семејството кон своите стари членови и истите да се искористат во насока на креирање морални вредности кои значат почитување и помагање на старите лица, како и изнаоѓање механизми за мотивирање на семејствата да обезбедат соодветна грижа.

Заради обезбедување помош и поддршка на старите лица, но и на семејствата кои во континуитет и во подолг временски период испорачуваат одредени услуги за своите стари членови на кои им е потребна помош и кои не се во можност самостојно да си ги задоволуваат секојдневните потреби, во Република Македонија постојат следните установи за вонинституционална социјална заштита:

- Дневен центар и клубови за стари и возрасни лица;
- Центар за давање помош во домашни услови.

Освен овие две вонинституционална форми за социјална заштита на стари лица, во развиените земји во европа и САД, постои широк спектар од сервиси кои обезбедуваат поддршка на старите лица и членовите на нивните семејства кои се грижат за нив.

Во продолжение следи опис на најчесто применуваните форми за помош и поддршка на старите лица и неформалните даватели на социјални услуги.

3.1. Дневен центар и клубови за стари и возрасни лица

Дневните центри за стари лица се дизајнирани со цел да обезбедат заштита и дружење за старите лица на кои им е потребна помош и надзор во текот на денот. Програмите во дневните центри нудат помош за членовите на семејството кои на дневна основа се грижат за старото лице и им овозможуваат слобода да одат на работа, да водат сопствен бизнис, или само да се релаксираат, знаејќи дека старото лице е добро згрижено и безбедно.

Целта на програмите во дневните центри е да се одложи или спречи институционализацијата, преку обезбедување алтернатива грижа, за подобрување на самодовербата и поттикнување на социјализацијата.

Постојат два вида дневни центри за стари лица: а) социјални дневни центри, во кои доминира социјалната димензија и б) здравствени дневни центри, односно дневни центри за здравствена заштита. Во социјалните дневни центри се обезбедуваат друштвени активности, оброк, рекреација и некои основни здравствени услуги, додека во здравствените дневни центри се нудат поинтензивни здравствени, терапевтски и социјални услуги за стари лица со тешки здравствени проблеми и оние изложени на ризик од потреба за нега во домашни услови.

Дневните центри можат да бидат јавни или приватни, непрофитни или профитни, вообичаено работат во тек на работните денови (од понеделник до петок), во безбедна, поддржувачка, внимателно организирана и уредена средина. Тие можат да функционираат како независна установа или како работна единица во рамки домовите за стари лица, геријатриски центри, болници и сл. Персоналот во дневните центри е обучен да врши надзор и укажува помош при земање лекаства, служи топол оброк, организира физичка и окупациона терапија, социјални активности и сл. Исто така, тие можат да помогнат и во организирање на превоз од домот на старото лице до дневниот центар, и обратно.

Згрижувањето на стари лица во дневни центри претставува планирана програма на активности чија цел е да се промовира благосостојба преку социјални и здравствени услуги. Целта на дневните центри е двојна:

- Да им обезбеди на старите лица да излезат од своите домови и да добијат ментална и социјална стимулација;

- Да им даде на членовите на семејството кои се грижат за старото лице, пауза и оддишка од секојдневната грижа и можност дел од времето да си го посветат на себе, приватно и професионално.

Во однос на плаќање на услугите во дневните центри постојат различни комбинации, одредени дневни центри, пред се оние кои ги менаџира невладиниот сектор се бесплатни, додека приватните профитни дневни центри ги наплаќаат своите услуги од корисниците, или пак државата или општината го прави тоа, но најчесто само за старите лица лица со ниски приходи и материјално необезбедените.

3.2. Центар за давање помош во домашни услови

Со цел старите лица да можат да останат да живеат што подолго во сопствениот дом и сопствената локална заедница дизајнирани се центри за давање помош во домашни услови. Овие центри се наменети за старите лица кои заради здравствени проблеми и потешкотии имаат потреба од поддршка и помош во извршување на секојдневните активности.

Центрите за давање помош во домашни услови им помагаат на старите лица да живеат независно во своите домови што е можно подолго. Замајќи ги во предвид границите на здравствената состојба на старите лица, тие нудат широк спектар услуги и често можат да ја одложат потребата од институционализација.

Овие центри најчесто нудат окупациона и физикална терапија, медицинска нега, дневно и неделно земање лекаства, помош на старите лица во извршување на секојдневните активности, како бањање, облекување, хранење, помош во готвење, чистење, одржување на домот и сл.

Треба да се направи разграничување помеѓу здравствена нега во домашни услови и центрите за давање помош во домашни услови. Иако звучат слично и во одреден степен даваат исти или слични услуги, сепак помеѓу нив постојат значителни разлики. Здравствената нега во домашни услови е ориентирана кон посложена медицинска нега на стари лица со тешки заболувања, помош за справување со одредена болест или повреда, и нејзиниот фокус се здравствените услуги, додека во позадина, односно како дополнување на својата примарна функција може да нудат и одредени немедицински услуги. Во сервисите со примарна медицинска ориентација работи лиценциран медицински пресонал, доктори, медицински сестри, терапевти и сл.

За разлика од нив, центрите за давање помош во домашни услови се фокусирани кон обезбедување помош и поддршка на старите лица во извршување на секојдневните активности и задоволување на секојдневните потреби, додека од медицински аспект испорачуваат само основни услуги во вид на помош на корисникот за редовно и соодветно земање на лекарства, мерење крвен притисок и шеќер во крвта, давање одредени медицински совети и сл.

Центрите за давање помош во домашни услови може да функционираат како профитни субјекти кои ги наплаќаат своите услуги, или како непрофитни кои услугите ги нудат бесплатно. Кај профитните субјекти цената на услугите ја покриваат крајните корисниците, или во нивно име тоа го прави државата или локалната власт, пред се за материјално загрозените стари лица, додека кај непрофитните сите трошоци се покриваат со донации од јавниот и приватниот сектор, или други субјекти и физички лица.

Центрите за давање помош во домашни услови најчесто своите услуги ги испорачуваат по неколку часа дневно, но одредени субјекти по потреба на корисникот нудат и 24 часовна помош и поддршка.

3.3. Групи за поддршка

Групите за поддршка кои се наменети за членовите на семејството кои се грижат за старите лица генерално даваат позитивни резултати, особено ако се организирани околу некоја конкретна потреба или проблем со кој се соочуваат неформалните даватели на социјални услуги. Преку учество во групите за поддршка кај членовите на семејството се намалува депресијата, се зголемува моралот, се зголемуваат знаењата за болестите и за расположливите ресурси кои имаат задача да ги поддржат неформалните даватели на социјални услуги, но во исто време се намалува и стапката на институционализација кај старите лица.

Иако групите за поддршка нудат емоционална поддршка, сепак не значи дека со сигурност ќе го намалат нивото на стрес кај членовите на семејството кои се грижат за старите лица. Всушност, тие во одредени случаи за нив можат да претставуваат и дополнителен товар затоа што ќе мора да патуваат до местото каде што се одржуваат средбите на овие групи, додека се присутни на средбите треба да обезбедат друго лице кое во тоа време ќе се грижи за старото лице и сл. Исто така, како негативен момент се наведува дека дел од групите може да се фокусираат само на негативните аспекти од

давањето нега кон старите, што во крајна линија има спротивен ефект, односно наместо да го намалува негователскиот стрес ќе придонесат за негово зголемување (Gartska, McCallion и Toseland, 2001).

Иако постојат и позитивни и негативни аспекти од овој вид помош наменет за членовите на семејството, сепак се смета дека придобивките од учество во групите за поддршка се поголеми и особено се важни и потребни во процесот на грижа за старите лица (Harris, 2002; Mittelman, 2002; Toseland и Smith, 2003).

3.4. Психо-едукативни групи и обуки за стекнување вештини

Психо-едукативните групи вообичаено ги комбинираат едукацијата и социјалната поддршка и се наменети за подобрување на психо-социјалната состојба на неформалните згрижувачи и пролонгирање на сместувањето на старото лице во институција. Преку овие групи членовите на семејството ги зголемуваат своите информации за болестите од кои боледуваат старите лица со цел да ја разберат нивната состојба, да научат како да реагираат во конкретна ситуација, но и да добијат информации кои ресурси им стојат на располагање, да научат нови вештини за решавање на проблемите и подоборување на комуникацијата со старите лица (Bourgeois et al., 2002; Burgio et al., 2003b; Kuhn and Fulton, 2004; Mittelman et al., 2004a, 2004b). Некои групи ги поддржуваат и поттикнуваат неформалните згрижувачи да превземаат и активности со цел создавање притисок врз јавните власти во насока на менување на политиките и државните програми за грижа за старите лица (Morano, 2002; Schulz et al., 2002).

3.5. Индивидуално и семејно советување

Индивидуалните интервенции, како што се когнитивно-бихејвиоралната терапија преку индивидуална работа со членовите на семејството се стремат да бидат поефикасни од групите за поддршка во решавање на проблемите како што се семејните конфликти и емоционалните реакции кон состојбата на старото лице (Richardson and Barusch, 2006; Sorensen et al., 2002). Нивната цел е да се искористат предностите на индивидуалната работа со клиентите во насока на постигнување подобри резултати за справување со предизвиците и потешкотииите со кои се соочуваат семејствата во грижата за своите стари и немоќни членови.

Во рамки на индивидуалното и семејно советување се настојува да се утврди и степенот на семејни интервенции, но не само преку утврдување колку сите членови на семејството придонесуваат во грижата за старото лице, туку и на начинот на кој ја обезбедуваат помошта. Во некои случаи, дел од членовите на семејството може да го зголемат субјективниот товар врз членот или членовите на семејството кои го понесуваат најголемиот дел од грижата, преку давање премногу совети или критика. Кога ќе се појави ваква ситуација, интервенцијата треба да промовира помош која ќе биде во насока семејството да продолжи да ја испорачува помошта до старото лице, но во исто време и да го намали или елиминира семејниот конфликт (Eisdorfer et al., 2003; Mittelman et al., 2004a, 2004b).

Ефектите од индивидуалното и семејно советување се во тесна корелација и во значителен степен зависат од полот, етничката припадност, образовното ниво и социјалниот статус на членовите на семејството, кои на еден или друг начин се вклучени во процесот на грижа за своите стари членови (Gallagher-Thompson et al., 2003).

3.6. Сервиси за привремено згрижување на стари лица - Respite care

Овој вид сервиси е наменет за итно и краткотрајно сместување на старото лице со цел на краток период да се ослободат членовите на семејството од грижата за старото лице. Тие нудат можност за дневно згрижување во траење од неколку часа, ноќно сместување или 24 часовно сместување во текот на неколку дена. Со ова на членовите на семејството им се дава поддршка и можност да завршат некои свои професионални или приватни обврски, или едноставно да се одморат од секојдневните активности околу грижата за старото лице (Silberg, 2001). Овој вид згрижување опфаќа широк спектар услуги кои можат да се испорачуваат во институционални услови или во домот на корисникот.

Преку воспоставување на овој вид сервиси значително се намалува потребата од институционализација на старите лица, но во исто време им се дава поддршка и помош на членовите на семејството кои се грижат за старите лица да можат непречено да ги извршуваат своите професионални и приватни обврски, да се намали стресот кај нив, како и притисокот од секојдневните обврски околу грижата (Kagan, 2006).

Овој вид услуги придонесува во насока на подигнување на квалитетот на грижа кон старите лица преку посветување внимание и на членовите на семејството кои

секојдневно се грижат за старите, и развивање механизми и сервиси кои имаат за цел да им обезбедат соодветна поддршка и помош.

3.7. Сервиси за долгорочна грижа

Долгорочната грижа се однесува на голем број сервиси за поддршка и помош кои се наменети за старите лица кои, како резултат хронична болест или попреченост, не се во можност самостојно да функционираат на дневна основа. Потребата од долгорочна грижа не зависи само од здравствената состојба на старото лице, туку е поврзана со проблемите што ги има околу извршување на секојдневните животни активности (бањање, облекување, одење во тоалет, јадење, набавка на храна, готвење и чистење).

Сервисите за долгорочна грижа не се насочени кон излекување на болеста или подобрување на здравствената состојба, туку се фокусирани кон нудење помош и поддршка старото лице да може, и покрај нарушената здравствена состојба, да ги задоволува своите секојдневни потреби. Нивната цел е да обезбедат континуитет во давањето услуги сè додека старото лице има потреба од нив, а не да имаат епизодна улога.

Треба да се знае дека не постојат јасни граници помеѓу долгорочната грижа која се нуди во институционални услови и онаа во домот на корисникот, бидејќи во светски рамки се поголем е бројот на сервиси кои нудат институционални, но и вониституционални форми на заштита. Исто така, се поголем е бројот и на сервиси во заедницата кои нудат услуги во конкретна локална заедница, станува збор за центри за давање помош во домашни услови, дневни центри за стари лица, центри за самостојно живеење со поддршка, обезбедување превоз и сл. (Ноуман and Кiyak, 2008)

Голем проблем за старите лица претставува тоа што најчесто во исто време имаат потреба од здравствени услуги и услуги кои ги нудат социјалните сервиси или сервисите за долгорочна грижа. Ова претставува проблем бидејќи споменатите услуги се во надлежност на два различни системи односно министерства, првите под надлежност на министерството за здравство, додека вторите во надлежност на министерството за труд и социјална политика. При што, докторите се носечки профил во субјектите кои нудат здравствени услуги, додека кај оние кои нудат само долгорочна грижа без оглед дали во институционални услови или во домот на корисникот водечката улога ја имаат медицинските сестри, негователите и асистентите

за неџа. Имајќи во предвид дека се раководени и финансирани од два различни системи се отежнува и нивното интегрирање во единствен систем за здравствена и долгорочна грижа за стари лица, меѓутоа и покрај овие пречки сè поголем е бројот на иницијативи и приврзници кои ја поддржуваат идејата за нивно што побрзо интергирање.

Сместувањето во институција која нуди долгорочна грижа, семејствата најчесто ја користат како опција дури откако ќе бидат исцрпени сите можности со кои располага семејниот систем во грижата за своите стари членови. Одлуката за сместување во ваков вид институција многу често доаѓа во моментите кога членот на семејството кој секојдневно се грижел и му помагал на старото лице поради болест или смрт ќе биде спречен да ја извршува оваа функција (Family Caregiver Alliance, 2006a).

Иако најголем број од старите лица преферираат да живеат во својот дом, сепак во одредени случаи заради намалување на физичките и когнитивни способности се приморани да користат сервиси за долгорочна грижа во институционални услови. Вообичаено ова значи преселување на старото лице во установа, но и не мора да биде случај бидејќи во светот постојат голем број сервиси за долгорочна грижа кои нудат услуги во домот на корисникот.

Со зголемување на бројот на најстари стари лица (оние на возраст на 85 години) користењето на долгорочна грижа во институционални услови најверојатно ќе почне да се сфаќа како нормален дел од животниот круг.

3.8. Нега во заедницата (Community care)

Заштита во локалната заедница претставува комплексна област која означува збир од услуги кои се нудат во непосредното животно опкружување на корисникот. Овој вид услуги, можат но не морат, да бидат нарачани и/или испорачани од страна локалните власти, односно општините. Целта на услугите во локалната заедница е да обезбедат помош и поддршка на старите лица што подолго да останат да живеат во сопствените домови. Во овој контекст постојат голем број услуги кои се обезбедуваат во рамки на локалната заедница:

Услуги од домашна нега подразбира помош во извршување на личните секојдневни обврски како што се, бањање, миеење, будење, помош при набавка на прехранбени и други продукти, управување со финансиите и сл. Овој вид на услуги се испорачуваат во домот на старото лице и тоа два или три пати на ден, а во одредени случаи доколку има потреба и во форма на 24-часовна нега. Во оваа форма на заштита

спаѓаат и активности од типот чистење и одржување на хигиена во домот, поправки во домот, готвење и сл.

Обезбедување храна за старите лица, на дневна основа, неделно или месечно снабдување со замрзната храна. Овој вид помош може да биде организиран во вид обезбедување храна во домашни услови, во дневен центар или клуб за стари лица.

Рекреативни активности - овој вид активности вклучува предавања, игри, излети, учење нови вештини и сл.

Институционална заштита – наменета за старите лица на кои им е потребна долгорочна грижа а истата од различни причини не може да се обезбеди во домот на корисникот. Меѓутоа, не станува збор гломазни институции со голем број корисници, туку мали институционални единици во кои условите за живот се прилагодени на семејните услови, со тоа што нудат 24 часовна помош и поддршка од страна на стручни лица. Најголем број од институциите, доколку е потребно, нудат индивидуална грижа, ова вклучува помош при бањање, облекување или одење во тоалет. Овие институции, исто така, нудат и здравствени услуги за своите корисници.

Исто така, во рамки на заштитата во локалната заедница спаѓаат и: дневните центри и клубови за стари лица, организиран превоз, алармни и контакт центри, советувашишта и сл.

3.9. Електронска (он-лине) поддршка

Важно прашање на кое сè повеќе му се посветува поголемо внимание е искористување на информатичката технологија во обезбедување поддршка за семејствата кои се грижат за своите стари членови. Живеејќи во време на масовна примена на интернетот, со негова помош на семејствата многу побрзо и полесно може да им се обезбедат голем број од информациите кои се однесуваат на различни аспекти од грижата за старите лица. Интернетот и во моментот нуди богатство од информации за членовите на семејството, вклучувајќи веб страни со емаил адреси за бесплатни прашања и одговори, но во иднина се очекува нивниот број постојано да се зголемува. Семејствата кои се грижат за своите стари членови ќе имаат на располагање голем број сервиси кои ќе им нудат 24 часовна поддршка и помош преку интернет. Преку искористување на компјутерската технологија и интернетот ќе се зголеми достапноста на информациите до крајните корисници, но и ќе се намалат нееднаквостите и бариерите со кои се соочуваат семејствата со пониски приходи.

III. Правни основи за социјална заштита на стари лица

1. Заштитата на старите лица во меѓународната регулатива

Во насока на заштита на правата на старите лица и создавање услови за квалитетен и достоинствен живот во староста, од исклучителна важност се мерките и активностите што ги преземаат Обединетите Нации, особено нејзината Економска Комисија за Европа.

Економската Комисија за Европа на Обединетите Нации (УНЕЦЕ) е формирана во 1947 година од страна на Економско-Социјалниот Совет. Таа е една од петте регионални комисии на Обединетите Нации, останатите четири се:

- Економска Комисија за Африка (ЕЦА);
- Економска и Социјална Комисија за Азија и Пацификот (ЕСЦАП);
- Економска Комисија за Латинска Америка и Карибите (ЕЦЛАЦ);
- Економска и Социјална Комисија за Западна Азија (ЕСЦВА).

Главна цел на УНЕЦЕ е промовирање пан-Европска економска интеграција. За постигнување на оваа цел во УНЕЦЕ се поврзани 56 земји и тоа: земји членки на Европската Унија; земји од источна и западна европа кои не се членки на Европската Унија; земји од југоисточна Европа; независните земји од Комонвелтот и Северна Америка.

Освен споменатите земји, во УНЕЦЕ може да учествуваат и сите останати заинтересирани земји кои членуваат во Обединетите Нации. Покрај претставниците на владите на земјите членки, во активностите на УНЕЦЕ учествуваат и повеќе од 70 меѓународни професионални организации и останати невладини организации.

Република Македонија е член и активен партиципиент во УНЕЦЕ од 08 април 1993 година, со што земјата се обврзува да ги имплементира препораките и заклучоците на комисијата во националните политики и законодавство.

Како мултиратерална платформа, УНЕЦЕ се залага за поголема економска интеграција и соработка помеѓу земјите членки и промовира одржлив развој и економски просперитет преку:

- Политички дијалог;
- Договарање меѓународни законски инструменти;

- Развој на регулативи и норми;
- Развој и апликација на најдобри практики, како и обезбедување економска и техничка експертиза;
- Техничка соработка со земјите во транзиција.

Со цел подобрување и олеснување на меѓународната соработка, во рамки на регионот и надвор од него, УНЕЦЕ поставува норми, стандарди и конвенции. Исто така, дава придонес кон подобрување на ефикасноста на Обединетите Нации, преку регионална имплементација на заклучоците на глобалните конференции и самити на Обединетите Нации.

Во рамки на своето работење УНЕЦЕ дава голем придонес и кон соодветно адресирање и справување со предизвиците кои произлегуваат од процесот на демографско стареење и за подобрување на квалитетот на живот на старите лица. За постигнување на овие цели Комисијата има реализирано голем број активности во кои спаѓаат и организирање на:

- Вториот светски Самит за стареење на Обединетите Нации, одржан 2002 година во Мадрид, Шпанија;
- Министерската конференција за стареење на Обединетите Нации, одржана 2002 година во Берлин, Германија;
- Министерската конференција за стареење на Обединетите Нации, одржана 2007 година во Леон, Шпанија;
- Министерската конференција за стареење одржана 2012 година во Виена, Австрија.

Од наведените собири на кои учествуваа претставници на стручната, научна и политичка елита, и од кои произлегоа документи кои се од исклучителна важност за справување со предизвиците на демографското стареење, за потребите на овој научен труд ќе се задржиме на анализа на Мадридскиот Меѓународен Акционен План за Стареење и Министерската конференција за стареење одржана 2012 година во Виена, Австрија.

1.1. Мадридски Меѓународен Акционен План за Старење

Во 2012 година се навршија десет години од усвојувањето на Мадридскиот Меѓународен Акционен План за Старење (во понатамошниот текст Мадридски План), сеопфатен акционен план на владите и граѓанското општество, за градење општество за сите генерации.

Мадридскиот План е првиот глобален одговор кој ги препознава старите лица како учесници во развојот на нивните општества, и кој ги обврзува владите да го вклучат стареењето во сите социјални и економски развојни политики, вклучувајќи и програми за намалување на сиромаштијата кај старите лица.

Овој документ, исто така, повикува владите да ги вклучат старите лица во политиките и програмите за постигнување на Милениумските Развојни Цели за преполовување на бројот на стари лица кои живеат во екстремна сиромаштија до 2015 година.

Мадридскиот План е прифатен од владите на 159 земји, но истиот нема правно обврзувачки карактер и неговата примена е доброволна.

Мадридскиот План дава препораки за клучните прашања кои можат да го подобрат животот на старите лица, особено во делот на:

- Дискриминација и донесување одлуки – Владите треба да промовираат почитување и имплементација на конвенциите за човекови права и други инструменти за човекови права;
- Работа и пензии – на старите лица треба да им биде овозможено да работат онолку долго колку што тие сакаат и можат да го прават тоа;
- Здравје – старите лица треба да имаат ист пристап, како и останатите групи население, до превентивна и куративна здравствена заштита, како и до системите за рехабилитација;
- Поддржувачка средина – старите лица треба да имаат пристап до пристојно домување, да добиваат поддршка доколку тие се грижат и испорачуваат нега на некој друг член на семејството, да бидат ослободени и заштитени од запоставување, злоупотреба и насилство.

Во однос на Мадридскиот План карактеристично е што истиот вклучува еден иновативен процес за ревидирање на секои пет години, во кој се охрабрува вклучувањето на старите лица

Со усвојувањето на Мадридскиот План, земјите членки на УНЕЦЕ се обврзуваат за ефективно вклучување на стареењето во социјалните и економски стратегии, политики и акции, додека прифаќањето на таквите специфични политики се менува во зависност од условите внатре во секоја земја.

Овој документ ја потенцира обврската на владите за промовирање и обезбедување пристап до основните социјални услуги, имајќи ги во предвид специфичните потреби на старите лица. За таа цел се потенцира потребата од заедничко делување на централната власт заедно со локалните власти, граѓанското општество, приватниот сектор, волонтерите и волонтерските организации, самите стари лица и здруженијата за и на стари лица, како и семејствата и локалната заедница.

1.2. Министерска декларација, Виена 2012 година „Обезбедување општество за сите генерации: промовирање квалитетен живот и активно стареење”

Претставниците на земјите членки на Економската Комисија за Европа на Обединетите Нации (УНЕЦЕ), на Министерската Конференција за стареење одржана во септември 2012 година во Виена, Австрија, ја реafirмираа нивната посветеност дадена во Министерската Декларација од Берлин 2002 година и потоа потврдена во Министерската Декларација од Леон 2007 година, за спроведување на „Регионалната Стратегија за имплементација на Мадридскиот Меѓународен Акционен План за Стареење”.

На оваа конференција, претставниците на земјите членки на УНЕЦЕ го потенцираа и поздравиле забележителното зголемување на животниот век во регионот, како резултат на што уште повеќе се зголеми бројот на стари лица кои живеат подолго и во подобро здравје. Препознавајќи и потенцирајќи дека трајните демографски промени во регионот генерираат, како можности така и предизвици.

Во овој контекст земјите членки се залагаат за подигнување на јавната свест за потенцијалот и вредноста на старите лица, подобрување на квалитетот на живот преку создавање услови за лично исполнување во подоцнежните години, како и нивно активно учество во општествениот и економски развој.

Нагласувајќи ја потребата од почитување на правата на старите лица со загриженост се забележува дека дискриминацијата врз основа на возраста продложува да претставува пречка во постигнувањето здрав и исполнет живот, како активни членови на општеството. Со цел подобрување на положбата на старите лица се

потенцира потребата од продолжување посветено да се работи во насока на задоволување на индивидуалните и општествени предизвици предизвикани од процесот на стареење на населението, преку соодветни и одржливи мерки за финансиска сигурност во староста, доживотен континуитет на здравствена и социјална заштита, вклучително и долгорочна нега, поддршка за активно стареење, доживотно учење и учество во различни области на општеството, елиминирање на сите форми на дискриминација, особено во односот кон постарите жени.

Реализацијата и имплементацијата на Мадридскиот План за стареење во последните пет години се случува во услови на продолжување на глобалната економска криза, која во повеќето земји во регионот има особено влијание врз семејството и заедниците, вклучувајќи ги и старите лица, особено старите жени. Од една страна, некои земји членки се наоѓаат пред предизвикот да развијат посеопфатни политички одговори на индивидуалните и општествени потреби на населението кое старее, но од друга страна некои земји имаат за цел и во иднина да го одржат постоечкото ниво и пристап на старите лица до соодветна социјална заштита и образование, како и можноста да учествуваат во општеството како рамноправни партнери.

Во заклучоците од конференцијата се констатира дека во последните пет години од страна на многу земји членки на УНЕЦЕ е постигнат значителен напредок во исполнување на десетте заложби од Мадридскиот План, при што како најзначајни достигнувања во процесот на имплементација се наведуваат:

- (а) поголемото внимание од страна на креаторите на политиките, медиумите и пошироката јавност, кон прашањата за индивидуалното и демографско стареење, човековите права и фундаментални слободи, нивниот потенцијал да придонесат во социјалниот и економски развој, солидарноста помеѓу генерациите и кохезијата на општеството;
- (б) проширување на иницијативите за прилагодување на националните системи за социјална заштита кон последиците од демографската промена;
- (в) растечката вклученост на граѓанското општество, особено на организациите на старите лица, во формулирање, имплементирање и мониторинг на политиките за заштита на правата, решавање и задоволување на проблемите, потребите и очекувањата на старите лица;
- (г) зголемената употреба на иновативни пристапи во обезбедувањето образовни, здравствени, социјални и услуги за рехабилитација, вклучувајќи технолошки и

организациони иновации, како и промовирање на поголема вклученост и соработка на јавниот, приватниот и непрофитниот сектор во развојот на овој вид услуги;

(д) востановување работна група за стареење на УНЕЦЕ, како меѓувладино тело за регионална соработка во спроведување и следење на „Регионалната Стратегија за имплементација на Мадридскиот Акционен План за стареење”.

Во заклучоците за наведува дека постигнатиот напредок за создавање општество за сите генерации е нерамномерен во УНЕЦЕ регионот, односно дека помеѓу земјите членки постојат значителни и видливи разлики. Многу општества сеуште се соочуваат со вештачки бариери и предрасуди кои го ограничуваат постигнувањето на интергенерациска еднаквост и реципрочност. Во голем дел од земјите останува потребата здравствените и социјални политики за старите лица да бидат надополнети со мерки за зајакнување на старите лица, особено старите жени, како и за спречување на злоупотребата, запоставувањето и осаменоста кај старите лица, како и мерки за зајакнување на солидарноста помеѓу генерациите. Во многу земји политиките за поттикнување активно и здраво стареење сеуште се прилично скромни и помали од потребните мерки за превенција на болестите и промоција на здравјето. Исто така, со несмален интензитет и понатаму продолжува потребата од насочување на националните напори за прилагодување на системите за социјална заштита кон демографските промени и новите финансиски предизвици, како и зголемената побарувачка за долгорочна нега која претставува дополнителен предизвик не само за јавните системи за социјална заштита, туку и за приватниот профитен и непрофитен сектор.

За поттикнување на имплементацијата на Мадридскиот Меѓународен Акционен План за Стареење, во неговиот трет циклус за имплементација (2013-2017), во Министерската декларација која произлезе како финален документ од конференцијата, се потренира дека до 2017 година треба да бидат достигнати одредени политички цели.

Во овој контекст се препорачува сите релеванти субјекти на меѓународно, национално и локално ниво да вложат максимални напори и да ги преземат сите неопходни мерки и активности за создавање услови за квалитетен и достоинствен живот на старите лица. Спроведување реформи со цел прилагодување на пензиските системи кон демографските промени, вклучувајќи го и зголемувањето на

долговечноста. Промовирање одржливост и адекватност на јавните и приватни пензиски системи, како и обезбедување соодветна универзална покриеност. Намалување на економската беда, сиромаштија и социјална исклученост кај старите лица, особено старите жени, како и олеснување на пристапот на старите лица до ресурси за задоволување на нивните потреби.

Исто така, се потенцира потребата од интензивирање на борбата против возрастната дискриминација, односно дискриминацијата која се базира на возраста, преку кампањи за подигнување на јавната свест и охрабрување на медиумите и другите актери кои го креираат јавното мислење за создавање возрастна избалансирана слика на општеството, нагласувајќи ги позитивните аспекти на стареењето, развивање недискриминирачки слики кон старите лица, и ширење на информации за стареењето како природна фаза од индивидуалниот развој. Во овој процес неопходно е вклучување на старите лица во планирање, имплементација и евалуација на медиумските програми и кампањи.

Во декларацијата се детектира потребата од охрабрување на луѓето да го реализираат својот потенцијал за физичка, ментална и социјална благосостојба во текот на животот, како и целосно да партиципираат во општеството во согласност со нивните потреби, желби и капацитети. Заштита на достоинството на старите лица, особено на оние со одредени попречености и поттикнување на нивното чувство за припадност и самодоверба преку мерки кои, меѓу другото, се насочени кон борбата против било која форма на повреда, занемарување, злоупотреба и дискриминација.

Како особено значаен сегмент се препознава потребата од зајакнување на мерките за унапредување на здравјето, грижата и заштитата, како и превенирање на појавата на болести и повреди во сите возрасти, а со тоа и намалување на веројатноста од болести и инвалидност и помагање да се обезбеди повисок степен на физичко и ментално функционирање, независно живеење, како и активно учество во општествените текови во текот на целиот живот. Посветување посебно внимание на превентивните мерки, рана дијагноза и третман, нега, особено долгорочна нега и социјална заштита на лицата со Алцхајмерова болест и други деменции.

Во документот се потенцира потребата од почитување на самоопределувањето и достоинството како основни вредности до крајот на животот на поединецот. Ова особено треба да биде главен став во медицинската нега и пракса, вклучувајќи ги и долгорочната и палијативната нега. Одржување на највисоко можно ниво на здравје, социјален и функционален капацитет кај старите лица пред, за време и после

природните и од човекот предизвикани катастрофи, преку подобрување на системскиот одговор кој треба да обезбеди координирана поддршка и помош.

Исто така, се детектира и потребата од олеснување на пристапот до соодветни на возраста, достапни, ефективни и високо квалитетни добра и услуги, како и подобрување на мобилноста преку креирање возрасно-пријателски средини. Развој на иновативни методи и технологии за сигурна, достапна и безбедна поддршка и нега за стари лица во домашни услови. Обезбедување „старење на едно место” преку промоција на услуги и поддршка на поединецот и семејството, со цел да им се овозможи на старите лица да продолжат да живеат што е можно подолго во нивната сопствена средина и заедница. Овие услуги треба да ги земаат во предвид различните потреби на жените, особено на оние кои живеат сами. Промовирање архитектонски прилагодувања и дизајнирање иновативно домување, со цел адаптирање кон променливите потреби и функционални способности на лицата во текот на стареењето. Обезбедување поддршка, со примена на соодветни средства, мерки за самопомош на старите лица за независно или потпомогнато живеење, вклучувајќи и меѓугенерациски станбени објекти, со цел соодветно задоволување на индивидуалните потреби, без разлика дали во институционални услови или во домот на старото лице.

Во декларацијата се нагласува потребата од обезбедување континуитет на достапна, прифатлива, високо квалитетна социјална заштита, почнувајќи од основни форми за помош и поддршка во заедницата, па се до различни форми на институционална заштита.

Во овој процес, од една страна треба да се обезбеди соодветна и одржлива социјална заштита за старите лица, но од друга страна и во исто време треба да биде препознаено дека старите лица на различен начин можат да продолжат да даваат значаен придонес во заедницата во која живеат.

На политиките за стареење и нивната имплементација се гледа како заедничка одговорност на сите главни актери во општеството. Како резултат на што постои потреба да се промовира соработка помеѓу владите, креаторите на политики, приватниот сектор, социјалните партнери, истражувачи, организации на старите лица и организации кои работат за старите лица, како и други невладини организации. Таквата соработка е од особена важност за идентификување на прашањата за чие решавање се потребни нови политики, со цел формулирање соодветни одговори и за ефикасна имплементација, мониторинг и евалуација на политиките за стареење.

2. Национална легислатива за социјална заштита на стари лица

Грижата на државата за благосостојбата на своите граѓани, во кои спаѓаат и старите лица, се забележува уште во основните одредби од Уставот („Службен весник на Република Македонија” бр.52/1992), највисокиот правен акт на државата, во кој уште во првиот член Република Македонија се декларира како суверена, самостојна, демократска и социјална држава.

Освен декларирањето како социјална држава, особено е значајно што во рамки на уставниот поредок на Република Македонија, хуманизмот, социјалната правда и солидарноста се вградени како темелни уставни вредности (член 8). Со што се потенцира определбата на државата за промовирање на позитивните општествени вредности и нивно вградување во државниот поредок и уредување. На овој начин државата ја манифестира својата определба и посветеност за создавање хумани животни услови за своите граѓани.

За таа цел, а во насока на обезбедување услови за задоволување на социјално – заштитните потреби на граѓаните, во член 35 од Уставот се содржани одредби во кои се потенцира дека државата се грижи за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно со начелото на социјална праведност, но и дека државата им го гарантира правото на помош на немоќните и на неспособните за работа граѓани. На овој начин, преку издигнување на ниво на уставно право, доколку се најдат во положба на социјален ризик, на сите граѓани им се гарантира правото на соодветна помош и поддршка од страна на државата.

Од аспект на социјалната заштита на старите лица значајно е што во Уставот на Република Македонија, освен правата на граѓаните, наведено е дека тие имаат и одредени обврски. Имено, во членот 40 е наведено дека децата се должни да се грижат за старите и изнемоштени родители, со што се потенцира дека, покрај државата, и членовите на биолошкото семејството имаат обврска да се грижат за своите стари и немоќни членови.

Уставот на Република Македонија претставува општа т.е генерална рамка со која се гарантираат основните правата на граѓаните, додека истите подетално се уредуваат со одделни закони кои регулираат одредени специфични области. Во тој контекст, обезбедувањето на социјалната заштита на граѓаните се регулира преку одредбите во Законот за социјална заштита и одредени други сродни закони.

2.1. Закон за социјална заштита

Основен закон во правниот систем на Република Македонија кој ја уредува материјата од областа на социјалната заштита на граѓаните и во кој се опфатени сите значајни сегменти од оваа област е Законот за социјална заштита („Службен весник на Република Македонија” бр.79/2009, 36/11, 51/11, 166/12, 15/13 и 96/13).

Во член 2 од овој закон, социјалната заштита се дефинира како систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на неговиот капацитет за сопствена заштита.

Под социјален ризик во смисла на овој закон се подразбира:

- ризици по здравјето (болест, повреда и инвалидност);
- ризици на старост и стареење;
- ризици на еднородителско семејство;
- ризици од невработеност, губење на приход за издржување по основа на работа и слично;
- ризици од сиромаштија и
- ризици од друг вид на социјална исклученост.

Уште при самото дефинирање на социјалната заштита може да се забележи дека државата има позитивен пристап во однос на заштитата на старите лица. Имено, при дефинирање на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, староста и стареењето се издвоени како посебен социјален ризик. На овој начин се манифестира сериозниот пристап на државата во настојувањето да се обезбедат соодветни услови за справување со предизвиците што ги носи староста и задоволување на социјално–заштитните потреби на старите лица. Во таа насока, во согласност со начелото на социјална праведност, државата се грижи за социјалната заштита на граѓаните, го уредува системот и организацијата на социјалната заштита, правата од социјална заштита, финансирањето, како и постапката за остварување на правата од социјална заштита (член 3).

Социјалната заштита во Република Македонија е дејност од јавен интерес (член 5), а носители на истата се државата (Републиката), општините, Градот Скопје и општините во градот Скопје (член 3).

Во Законот се предвидува дека во или преку центрите за социјална работа, кои претставуваат јавни установи кои функционираат во рамки на Министерството за труд

и социјална политика, старите лица ги остваруваат правата од социјална заштита. Станува збор за поголем број права и услуги во делот на социјална превенција, права на парична помош од социјална заштита, вонинституционална и институционална заштита.

Со мерките и активностите во делот за социјална превенција се спречува настанувањето на социјални ризици, се врши рано откривање и ран третман на граѓанинот изложен на социјален ризик, со цел за надминување или ублажување на штетните последици од изложеноста на социјален ризик (член 24 и 25).

Од аспект на вонинституционалната заштита, во член 26 се предвидува дека, старите лица имаат можност да остварат: прво на прва социјална услуга, помош на поединец, помош на семејство, домашна нега и помош на поединец и на семејството, дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и семејство, како и правото на сместување во згрижувачко семејство.

Функционирањето на дневните центри за стари лица е уредено во член 139, каде е наведено дека Дневниот центар и клубот за стари и возрасни лица вршат услуги од социјална заштита во вид на дневен престој, исхрана, лична хигиена, како и организирање на работни, културни, забавни и други активности. При што се потенцира дека овие установи можат одделни услуги од својата дејност да ги вршат во домот на корисникот.

Центарот за давање помош во домашни услови, како вонинституционална форма за социјална заштита на стари лица, во Република Македонија е предвиден во член 147 од Законот. Во овој член стои дека центарот за давање помош во домашни услови за корисниците обезбедува услуги во вид на исхрана, лична хигиена, хигиена на станот и други работи во домот на корисникот.

Вонинституционалните форми за социјална заштита се особено важни заради фактот што им овозможуваат на старите лица да ги добијат услугите што им се потребни во рамки на своето семејно опкружување и локалната заедница во која живеат, притоа избегнувајќи го процесот на институционално згрижување.

Меѓутоа, иако еден од врвните приоритети е останување на старите лица во рамки на своето семејство и нивна поддршка преку вонинституционалните форми на заштита, сепак постојат категории стари лица за кои овој вид на заштита не е најсоодветен и за нив е неопходно институционално згрижување. Според член 43 од Законот за социјална заштита, институционалната заштита се однесува на правото на сместување во установа за социјална заштита што подразбира издвојување на старите

лица од нивната семејна средина и сместување во установа за социјална заштита, во рамки на која ја добиваат грижата и помошта што им е неопходна. Овој вид на заштита е особено важен за старите лица кои заради нарушената здравствена состојба не се во можност самостојно да си ги задоволуваат своите секојдневни потреби и воедно немаат помош и поддршка од страна на семејството, блиски сродници или живеат во самечко домаќинство.

Во член 123 од законот е наведено дека установата за стари лица обезбедува сместување, исхрана, помош и нега, здравствена заштита, културно-забавни, работни рекреативни активности, услуги на социјална работа и други услуги зависно од потребите, способностите и барањата на корисникот. Покрај овие услуги, установата за стари лица може да организира и вонинституционални облици на заштита во вид на давање помош во домашни услови и дневен престој на стари лица.

Установата за стари лица, обезбедува прифаќање и привремено сместување и на возрасни и стари лица, кои заради разни околности се нашле надвор од местото на живеење, без средства за живот или се без постојано сместување, се до нивното враќање во сопственото семејство или сместување во установа за социјална заштита (член 124).

Освен претходно споменатите права, во Законот е предвидено дека старите лица кои се материјално необезбедени, немаат имот и имотно право од кое можат да обезбедат приход, и не можат да обезбедат издршка врз основа на Законот за семејство, можат да остварат некое од следните права на парична помош од социјална заштита (член 44):

- социјална парична помош;
- постојана парична помош;
- паричен надоместок за помош и нега од друго лице;
- еднократна парична помош и помош во натура;
- парична помош за социјално домување;
- право на здравствена заштита и
- додаток за слепило и мобилност.

Овие права старите лица можат да ги остварат под услови и во постапка предвидени во Законот за социјална заштита и подзаконските акти што ги донесува Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија.

Анализата на законската регулатива за социјална заштита на старите лица од аспект на процесите на плурализација и децентрализација, покажува дека во Законот за социјална заштита на Република Македонија јасно се дефинирани местото, улогата и надлежностите на секој од субјектите во оваа област. Со што се создадени законски основи за активно учество на јавниот, приватниот и невладиниот сектор во областа на социјалната заштита.

Во контекст на заживување и развој на процесот на плурализација се одредбите во член 11 кои предвидуваат дека, преку вонинституционални и институционални облици на социјална заштита, општините, Градот Скопје и општините во градот Скопје обезбедуваат услови за остварување на права и услуги од социјална заштита за повеќе категории лица во социјален ризик, меѓу кои и за старите лица. Преку овие одредби, општините имаат надлежности во областа на социјалната заштита и претставуваат активен субјект во задоволувањето на социјално–заштитните потреби на старите лица.

Исто така, особено важен е членот 12 од законот каде е наведено дека, освен правата кои се содржани во Законот за социјална заштита, општините, Градот Скопје и општините во градот Скопје можат со своја одлука, во согласност со своите материјални можности, да утврдуваат и други права во областа на социјалната заштита, права во поголем обем од обемот на правата утврдени во Законот за социјална заштита и да предвидат поповолни услови за нивно остварување, како и да предвидат други облици на социјална заштита.

Во овој контекст, на општините им стојат на располагање различни опции за организирање на процесот на испорачување услуги од социјална заштита до крајните корисници. Тие можат да основаат јавна установа за вонинституционална и институционална заштита, да склучат договор за јавно приватно партнерство или да ангажираат здружение на граѓани кое ќе ја испорачува услугата, а општината ќе ги обезбеди потребните финансиски средства.

Освен општините, во контекст на процесот на плурализација, во Република Македонија постојат законски основи за вклучување и на правни и физички лица (приватните правни и физички лица, здруженија на граѓани, хуманитарни здруженија, верски заедници и нивни здруженија, религиозни групи и други непрофитни организации) во областа на социјалната заштита. При што еден од клучните сегменти за нивна активна улога е токму во обезбедувањето услуги од социјална заштита кои се наменети за старите лица. Во тој контекст Законот за социјална заштита нуди можност приватните правни лица да организираат институционални и вонинституционални

форми за социјална заштита на стари лица, со што се создадени услови за инвестиции и вложувања од страна на стопанскиот сектор

Преку имплементација на процесот на плурализација, во законот е посветено внимание и создадени се услови за вклучување на здруженијата на граѓани во испорачувањето услуги од социјална заштита на старите лица. Во член 18 од овој закон е наведено дека Здруженија на граѓани можат да вршат работи од областа на социјалната заштита, под услови, на начин и постапка утврдени со овој закон.

Во член 152, од законот стои дека Здружение на граѓани може да врши одредени работи од социјална заштита утврдени со овој закон, доколку е регистрирано за остварување на цели и задачи од областа на социјалната заштита.

Како цели и задачи од областа на социјалната заштита се сметаат:

- социјална превенција;
- развој и обезбедување на услуги од социјалната заштита на лица, семејства и групи на граѓани изложени на социјален ризик;
- развој и унапредување на социјалната заштита и
- развој и унапредување на волонтерската работа во општината.

Понатаму во член 157, од истиот закон, подетално се наведува дека Здруженијата на граѓани можат да ги вршат следниве работи од социјална заштита, освен работите кои како јавно овластување со закон се доверени на центарот за социјални работи:

- истражување на социјални појави;
- социјална превенција;
- едукација, советување и стручна подготовка за лица изложени на социјален ризик;
- социјални услуги на лица, семејства и групи на граѓани изложени на социјален ризик;
- советување и обука на волонтери;
- домашна нега и помош на поединец и семејство;
- дневно и привремено прифаќање и згрижување на корисници на социјална заштита во дневен центар;
- развој и унапредување на волонтерската работа во општината;
- развој и унапредување на социјалната заштита во доменот на своето работење и

- самостојно живеење со поддршка.

Во насока на обезбедување активно учество на Здруженијата на граѓани во областа на социјалната заштита, врз основа на објавен јавен конкурс Министерството за труд и социјална политика учествува во обезбедувањето на дел од средствата за вршење на одредени работи од социјална заштита (член 158).

Покрај здруженија на граѓани, на лица кои се наоѓаат во социјален ризик одредени услуги можат да даваат и хуманитарни здруженија и други непрофитни организации, доколку имаат претходна согласност од Министерството за труд и социјална политика (член 163).

Од анализата на Законот за социјална заштита може да се заклучи дека тој особено внимание посветува на старите лица и претставува добра основа за развој на плурализмот во социјалната заштита на оваа категорија граѓани. Во него се опфатени сите сегменти од заштитата, како и сите субјекти што би можеле да се вклучат во задоволување на потребите на старите лица за услуги од социјална заштита. Слободно може да се каже дека станува збор за современ закон кој надополнет со соодветни подзаконски акти овозможува обезбедување широк спектар на права и услуги за старите лица.

2.2. Закон за семејството

Со Законот за семејството („Службен весник на Република Македонија” бр.80/92, 9/96, 38/04, 33/06, 84/08, 67/10, 156/10, 39/12 и 44/12) се уредуваат правата и должностите на родителите и на другите роднини спрема децата, како и правата и должностите на децата спрема родителите и другите роднини, без оглед дали децата се родени во брак или надвор од бракот (член 9). Во однос на старите лица, овој закон е од особена важност бидејќи во него се содржани одредби преку кои се обезбедува заштита на старите лица во рамки на семејството, односно се предвидуваат одредени обврски за децата во грижата кон своите стари и немоќни родители.

Во член 11 е наведено дека издржувањето е право и должност на родителите, на децата и на другите роднини утврдени со овој закон, како и на лицата кои живеат во брачна или вонбрачна заедница. Доколку издржувањето не може да се оствари од лицата од став 1 на овој член, на необезбедените членови на семејството, Републиката им обезбедува средства неопходни за издржување, под услови определени со закон.

Државата, односно Републиката преку старателство обезбедува заштита на полнолетните лица под услови и на начин утврден со овој закон (член 12).

Во член 14 од Законот е наведено дека работите сврзани со посебната заштита и помош на семејството, семејното насилство, како и работите на старателството, утврдени во овој закон, ги врши центарот за социјална работа со методите на стручна, советодавна и советовалишна интердисциплинарна тимска работа.

Во делот од Законот во кој се уредува областа на старателство, во членот 124 стои дека со старателството Републиката им дава посебна заштита на полнолетни лица на кои им е одземена или ограничена деловната способност. Според одредбите на овој закон заштитата им се дава и на други лица кои не се во состојба или немаат можност сами да се грижат за заштитата на своите права и интереси.

Во член 178 стои дека издржувањето на членовите на семејството и на другите роднини е нивно право и должност. Во случаите во кои меѓусебното издржување на членовите на семејството и на другите роднини не може да се оствари во целост или делумно, Републиката на необезбедените членови на семејството им обезбедува средства неопходни за издржување под услови определени со закон.

Во делот на заштитата на старите лица од исклучителна важност е членот 181 во кој стои дека децата се должни да ги издржуваат своите родители кои се неспособни за работа, а немаат доволно средства за издржување или средствата за издржување не можат да ги остварат од својот имот. По исклучок, судот може да го одбие барањето за издржување кога издржување бара родител, на кој му било одземено родителското право, иако детето за тоа има можности или ако судот, ценејќи ги сите околности на случајот, најде дека тоа би била очигледна неправда за детето.

Во однос на определување на издршката, во член 194 е наведено дека при утврдување на потребата за издржување на лицето, судот ќе ја земе во предвид неговата имотна состојба, способноста за работа, можноста за вработување, здравствената положба, како и другите околности од кои зависи оцената за неговите потреби. При утврдување на можностите на лицето кое е должно да дава издржување, судот ќе ги земе во предвид сите негови приходи и вистинските можности за стекнување на заработка и неговите сопствени потреби и законски обврски по основ на издржувањето спрема други лица.

Центарот за социјална работа може, со полномошно на стари лица во нивно име да поведе и води спор за остварување на правото на издржување спрема лицата кои според одредбите на овој закон се должни да ги издржуваат (член 199).

Во Законот за семејство соодветно внимание се посветува и на заштита и справување со проблемот на семејното насилство. Во член 94-б (став 1) стои дека се забранува секаков вид на насилство меѓу членовите на семејството, без оглед на пол и возраст.

Во став 2 од истиот член е наведено дека под семејно насилство се подразбира малтретирање, навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психолошко или физичко насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв спрема:

- брачниот другар, родителите или децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство;
- поранешен брачен другар или лица кои имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи, вклучувајќи ги односите кои настануваат со посвојувањето и старателството;
- браќа и сестри, полубраќа и полусестри;
- постарите членови во семејството или заедничкото домаќинство и
- лица - членови на семејството или заедничкото домаќинство чија деловна способност е делумно или целосно одземена.

Во член 94-г (став 1) е наведено дека Центарот за социјална работа секогаш кога има сознание дека над лице е сторено семејно насилство, сам или на барање на лицето или член на неговото семејство презема мерки на заштита на жртвата на семејно насилство. Во ставот 2 од истиот член е предвидено дека Центарот за социјална работа секогаш кога има сознанија дека постои семејно насилство врз лице со ограничена или одземена деловна способност презема мерки за заштита.

Сознанијата од ставовите 1 и 2 на овој член, Центарот за социјална работа ги добива од граѓани, службени и правни лица, кои се должни без одлагање да го известат Центарот за таквите сознанија.

Според одредбите во став 5 од овој член Центарот за социјална работа секогаш кога има сознанија дека постои семејно насилство ги презема следниве мерки на заштита:

1. обезбедува нужно сместување за лицето - жртва на насилството, кое може да трае најмногу шест месеца, со можност за продолжување за уште шест месеца;
2. обезбедува соодветна здравствена заштита;
3. обезбедува соодветна психо-социјална интервенција и третман;

4. ги упатува во соодветно советувашиште;
5. доколку во семејството има дете кое е на редовно школување, помага за продолжување на редовното образование;
6. го известува органот за прогон;
7. дава секаков вид на правна помош и застапување;
8. покренува постапки пред надлежниот суд и презема мерки кои произлегуваат од односите меѓу родители и деца;
9. по потреба поднесува барање до судот за изречување на привремена мерка за заштита и
10. презема други мерки за кои ќе оцени дека се неопходни за решавање на проблемот.

Во Законот е предвидено дека во делот на справување со проблемот на семејно насилство може да се вклучи и невладиниот сектор. Во ставот 9 од член 94-г стои дека здружение на граѓани, регистрирано за остварување на цели и задачи од областа на социјалната заштита, само или во соработка со центарот за социјална работа, може да ги преземе мерките на заштита утврдени во ставот 5 на овој член, освен мерките на заштита утврдени во точките 8 и 9. Здружението на граѓани е должно за преземените мерки во рок од 24 часа да го извести центарот за социјална работа, надлежен според местото на живеење на лицето жртва на семејно насилство. Здружението на граѓани е должно во рок од 72 часа од како се преземени мерките за заштита, целокупната документација да ја достави до центарот за социјална работа заради негово натамошно постапување.

Жртвата на семејно насилство може да поднесе предлог за изрекување на привремена мерка на заштита до надлежниот суд непосредно или преку центарот за социјална работа (член 94-д). Центарот за социјална работа ќе поднесе предлог за изречување на привремена мерка за заштита од семејно насилство до судот за деловно неспособни лица секогаш кога старателот или законскиот застапник тоа нема да го сторат. Центарот за социјална работа, предлогот од ставот 2 на овој член, за полнолетни и деловно способни лица, ќе го достави до судот, само со согласност на жртвата на семејното насилство.

Според член 94-е надлежниот суд на сторителот на семејното насилство може да му ги изрече следниве привремени мерки на заштита:

1. забрани да се заканува дека ќе стори семејно насилство;

2. забрани да малтретира, вознемирува, телефонира, контактира или на друг начин комуницира со член на семејството, директно или индиректно;
3. забрани да се приближува до живеалиштето, училиштето, работното место или определено место кое редовно го посетува друг член на семејството;
4. одреди отстранување од домот без оглед на сопственоста, до донесување на конечна одлука од надлежниот суд;
5. забрани да поседува огнено или друго оружје или истото да му биде одземено;
6. го задолжи да ги врати предметите кои се потребни за задоволување на секојдневните потреби на семејството;
7. изрече задолжително издржување на семејството;
8. нареди тужениот да посетува соодветно советувајште;
9. нареди задолжително лекување, доколку е корисник на алкохол и други психотропни супстанции или има некое заболување;
10. го задолжи да ги надомести медицинските и другите трошоци настанати од семејното насилство и
11. изрече која било друга мерка која судот ќе ја смета за неопходна за да се обезбеди сигурност и добросостојба на другите членови на семејството.

Анализата на Законот за семејството покажува дека во овој закон се содржани одредби преку кои се обезбедува заштита и поддршка за старите лица во рамки на семејството. Во него се предвидени одредени обврски за државата, но и за членовите на семејството во грижата за старите лица, како и механизми за справување со проблемот на семејно насилство со кој се соочуваат сè поголем број стари лица. Преку овој закон јасно се манифестира посветеноста на Република Македонија за заштита на семејството и сите негови членови и истиот е во насока на поддршка на процесот на плурализам во областа на социјална заштита на стари лица.

2.3. Национална програма за развој на социјалната заштита 2011 – 2021

Со цел зајакнување и унапредување на системот за социјална заштита, но и заради потребата од стратешко планирање на идните активности во оваа област, Владата на Република Македонија во 2010 година донесе Национална програма за развој на социјалната заштита за периодот 2011 – 2021 година („Службен весник на Република Македонија” бр.121/2010). Во оваа програма се утврдени целите,

приоритетите и првците на развој на социјалната заштита во Република Македонија, со мерки на активна социјална политика на долг рок (за период од 10 години).

Заради обезбедување достапни, ефикасни и квалитетни права и услуги креирани според потребите на корисникот, во Програмата се предлагаат серија мерки кои се во насока на развој на интегриран, транспарентен и одржлив систем за социјална заштита.

Кога станува збор за социјалната заштита на стари лица од деталната анализа може да се заклучи дека во Програмата на овој сегмент се посветува значителен простор и внимание. Во тој контекст се предлага реорганизација на центрите за социјална работа во насока на формирање посебни одделенија за деца и посебни за возрасни, заради поголема специјализација на стручните работници и зголемување на квалитетот на услугите. На овој начин ќе се создадат услови старите лица да можат да ги добијат услугите што им се потребни во рамките на едно одделение без да се упатуваат и движат во повеќе различни одделенија на еден ист центар за социјална работа.

Во однос пак на зголемување на учеството на општините во областа на социјалната заштита во Програмата се детектира потребата од зајакнување на административните капацитети на општините преку формирање посебни одделенија за социјална заштита. Исто така, во тој контекст се потенцира и потребата од преземање посериозни чекори за развивање на меѓуопштинската соработка заради поуспешно и поефикасно извршување на обврските од областа на социјалната заштита.

Процесот на плурализација во социјалната заштита значи активно учество на што поголем број субјекти во испорачувањето услуги до крајните корисници, се разбира при тоа почитувајќи ги критериумите за квалитет што ги поставува државата. Во тој контекст во Програмата се потенцира потребата од проширување на видот на договорни социјални услуги кои освен државата ќе ги вршат и други даватели на социјални услуги преку редовно објавување на јавни повици. За таа цел се потенцира потребата од изготвување анализа на можностите за склучување договори за вршење социјални услуги од страна на центрите за социјална работа и други даватели на социјални услуги на локално ниво.

Исто така, во Програмата е детектирана и потребата од преименување на „правото на паричен надоместок за помош и нега од друго лице” во „право на помош и нега од друго лице”. Со што нема да се изврши само термилошка туку ќе се направи и суштинска промена во насока на воведување можност за избор на корисникот дали ова право ќе го користи во форма на паричен надоместок или во форма на услуги

(помош во домашни услови, нега во домашни услови, дневно згрижување, личен асистент и др.), до висината на износот на паричниот насоместок. Заради што неопходно е изработка на регистар на даватели на услуги за реализација на услужната компонента на ова право.

Во овој документ се предлага редефинирање на формата самостојно живеење со поддршка преку воведување три нови форми со различно ниво на поддршка и тоа: заштитно домување со 24 часовна поддршка, живеење со повремена поддршка и самостојно живеење со поддршка. Како и воведување на законска можност за сместување на старо лице во мал групен дом и установа за живеење со поддршка.

Во Националната програма е детектирана и потребата од хуманизација на условите во установите за социјална заштита на стари лица преку континуирано подобрување на квалитетот на живот и креирање средина која е најблиска до семејната. Во тој контекст се наметнува и потребата од трансформација на установите во насока на замена на масовните и гломазни институции со помали и пофлексибилни форми на институционално згрижување, прилагодени на индивидуалните потреби на корисниците.

Исто така, се нагласува и потребата за развивање и на вонинституционалните форми за заштита (дневно и привремено згрижување, помош и нега во домашни услови) од страна на установите за социјална заштита, како и воспоставување центри за привремено сместување (*respite*) и центри за терминална нега (*hospice*).

Во контекст на развој на вонинституционалните форми за социјална заштита на старите лица во Програмата се предлага преземање посериозни чекори за создавање развиена мрежа на центри за дневно и привремено прифаќање и згрижување, кои ќе бидат територијално распоредени согласно локалните потреби на населението. Исто така, се потенцира и потребата од значително зголемување на буџетските средства за развивање на формите за вонинституционална заштита преку јавно приватно партнерство.

Формирањето центри за помош во домашни услови за стари и изнемоштени лица и нивните семејства (дистрибуција на храна, одржување на хигиена во домот и лична хигиена, поправки и прилагодувања на условите за живот во домот, набавка на лекови и прехранбени производи и сл.) и формирањето центри за нега во домашни услови за стари и изнемоштени лица, со здравствено – социјална димензија, исто така се составен дел од приоритетите наведени во Програмата.

Во овој документ се потенцира и потребата од:

- Развивање на формата на ангажирање лични асистенти за корисниците на правото за помош и нега од друго лице, преку вработување на невработени лица и корисници на социјални парични надоместоци;
- Промовирање на волонтерската работа во центрите за дневно и привремено згрижување преку систематска и координирана соработка со соодветни образовни установи, невладини, хуманитарни и верски организации и
- Промовирање на формата сместување во згрижувачко семејство за сместување на стари лица, бидејќи оваа форма на заштита до сега во однос на старите лица воопшто и не е применувана, иако затоа постои законска основа.

Исто така, се нагласува потребата и од формирање на локални совети за развивање на мрежата на социјални услуги на локално ниво во кои ќе членуваат претставници од општините, центрите за социјална работа, невладиниот и приватниот сектор, верските организации и установите за социјална заштита.

Во насока на обезбедување финансиска поддршка на субјектите во областа на социјалната заштита во Програмата се детектира потребата од прецизирање на јавните повици на Министерството за труд и социјална политика за конкретни услуги од областа на социјалната заштита (тип на услуга, место каде треба да биде понудена, категорија на корисници и сл.) за што ќе се добијат информации од претходно извршена анализа на потребите од социјални услуги на локално ниво. Исто така, од особена важност претставува и создавањето услови за проширување на можноста за аплицирање на годишните јавни повици на кои, освен здруженијата на граѓани, ќе можат да аплицираат и останатите субјекти од приватниот сектор (профитен и непрофитен), хуманитарни и верски организации, општини и др.

Овој документ, исто така, упатува и на преземање поголеми активности во насока на поттикнување на проекти засновани на мрежна локална соработка помеѓу општини, здруженија на граѓани, приватни бизниси и други субјекти, преку давање предност на ваквите проекти во соодветните јавни повици. На овој начин ќе се создадат услови за искористување на ресурсите со кои располагаат сите субјекти, но и за лоцирање на давателите на услуги во непосредното опкружување на корисниците.

Националната програма за развој на социјалната заштита претставува важен документ во кој на систематичен начин се поставени сериозни основи за надградување и развој на системот за социјална заштита во Република Македонија. Во тој правец се

насочени и мерките кои имаат за цел подобрување на квалитетот и квантитетот на правата и услугите кои се наменети за старите лица.

Меѓутоа, мора да се има во предвид дека овој документ, претставува рамка врз основа на која треба да бидат изготвени соодветни оперативни планови со прецизно поставени рокови за реализација и извори на финансирање за сите активности одделно.

2.4. Национална стратегија за стари лица 2010 – 2020

Поради комплексноста на прашањата кои произлегуваат од процесот на стареење на населението и неопходноста истите да се набљудуваат во рамки на сеопфатните социо-економски процеси во државата, Владата на Република Македонија во јули 2010 година донесе Национална стратегија за стари лица 2010 – 2020.

Националната стратегија за стари лица е изработена со учество на сите значајни актери во државата, владини институции и невладиниот сектор, и истата е во согласност со Уставот на Република Македонија и целокупното позитивно законодавство. Таа претставува документ со кој се идентификуваат приоритетните области и задачи за делување, во насока на подобрување на квалитетот на живеење на старите лица и претставува основа за развој на националните акциски планови за стари лица.

Целта на Стратегијата е создавање една интегрална и координирана политика за заштита на старите лица во Република Македонија независно од полот, возраста, местото на живеење и етничката припадност, притоа почитувајќи го правото на индивидуален избор.

Во реализацијата на активностите во Стратегијата предвидено е сите релевантни субјекти да дејствуваат во согласност со почитување на принципите на независност, општествена активност, заштита, самоисполнување и достоинство.

Во Стратегијата се потенцира потребата од:

- Меѓусекторска и меѓуресорска соработка, соработка со невладиниот и приватниот сектор;
- Поголема вклученост на единиците на локалната самоуправа во областа на социјалната заштита на старите лица;
- Поттикнување на активно, заедничко и координирано учество на владините органи, граѓани и бизнис секторот во реализација на политиките за заштита на правата и интересите на старите лица (јавно-приватно партнерство);

- Поттикнување на општините за воспоставување меѓуопштинска соработка за извршување на надлежности во областа на социјалната заштита кои се однесуваат на старите лица и
- Развој на активни политики за поддршка на семејството во грижата за своите стари членови.

Стратегијата содржи три посебни стратешки цели, од кои една се однесува на подобрување на системот за социјална заштита на старите лица и во неа детално се содржани голем број мерки и активности. Во оваа стратешка цел се наведува дека заради остварување на права и услуги од социјална заштита потребно е воспоставување систем за евиденција на стари лица корисници на социјални услуги. Врз основа на што ќе може да се прави детална анализа на потребите и проблемите на старите лица поодделно по региони и населени места, и ќе можат да се креираат идните политики и стратегии за социјална заштита на старите лица. Исто така, во овој дел од Стратегијата се потенцира и потребата од пропишување и почитување на соодветни стандарди во давањето услуги за стари лица, преку што ќе се обезбеди одредено загарантирано ниво на квалитет на услугите.

Заради поголема достапност до услугите, во Стратегијата се посветува внимание на потребата од превземање активности за зголемување на информираноста на старите лица и нивните семејства, за правата и услугите кои можат да ги остварат во системите на заштита.

Исто така, во овој документ се посветува внимание и на превземање мерки за спречување на злоупотребата и насилството врз старите лица, во семејството и надвор од него. За таа цел се предвидува организирање кампањи за подигање на свеста на населението за третманот на старите лица, информирање на старите лица за начините на кои што можат да бидат злоупотребени, како и на кои институции и организации да се обратат доколку пропознаат злоупотреба кај себе или кај некое друго старо лице и сл.

Имајќи го во предвид значењето и важноста на вонинституционалните форми на социјална заштита во задоволувањето на потребите на старите лица, во Стратегијата е нагласена неопходноста од поинтензивен развој и на овие форми на заштита.

Во таа насока во овој документ се предвидува:

- Отварање мали групни домови за стари лица со ментална или телесна попреченост, кои немаат соодветни услови за живеење во своето семејство;

- Отварање на центри за дневно и привремено прифаќање на стари лица;
- Обезбедување топол оброк за стари лица преку проектот „Народни кујни”, на Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија;
- Отворање Центри за давање помош во домашни услови во општините Берово, Пехчево, Карбинци, Битола, Демир Хисар, Новаци, Гази Баба, Карпош и Центар;
- Отварање советувалишта за психо-социјална поддршка на стари лица и
- Поттикнување на развојот на специјализирани згрижувачки семејства за згрижување на стари лица.

Сериозниот и детален пристап на Стратегија се гледа и во фактот што, освен на вонинституционалните форми на заштита, во неа се посветува соодветно внимание и на институционалната социјална заштита на старите лица. Во тој контекст, се потенцира потребата од зголемување на капацитетите за институционално сместување на стари лица, како и континуирано подобрување на квалитетот во веќе постоечките сместувачки капацитети и подигнување на нивото на услугите што се испорачуваат до корисниците.

Во Стратегијата, за во источниот плански регион во кој моментално не постои ниту една установа за социјална заштита на стари лица, се планираат најголем број активности за основање субјекти кои ќе обезбедуваат институционално згрижување на стари лица. Во тој контекст во општина Штип, со потенцијален приватен партнер, се планира изградба на установа за социјална заштита на стари лица преку модел на јавно приватно партнерство, при што во најголем дел реализацијата на овој проект зависи од изнаоѓање на партнер од стопанскиот сектор. Општина Кочани во соработка со општините Чешиново - Облешево и Зрновци, на парцела на поранешната касарна на АРМ, планираат изградба на установа за социјална заштита на стари лица. Исто така, и во општина Пехчево се предвидува реализација на проект за адаптација на стара училишна зграда во с.Негрево во установа за социјална заштита на стари лица.

За во југоисточниот регион до 2020 година, во Стратегијата, се планира основање на две установи за социјална заштита на стари лица. Една која како заеднички проект ја планираат општините Струмица и Ново Село преку моделот на јавно приватно партнерство и една во општина Василево преку преадаптација на објект кој е во сопственост на општината.

Во скопскиот плански регион во општините Кисела Вода, Сопиште, Аеродром, Зелениково и Студеничани се разгледуваат можностите за основање субјекти за институционална социјална заштита на стари лица, но за овие активности во Стратегијата не се предвидени поконкретни детали и информации.

За разлика од претходно наведените плански региони, во полошкиот регион во општина Тетово се предвидува отварање на Дневен центар и клуб за стари и возрасни лица, како и проект за активни пензионерски клубови за грижа и дружење во општина Гостивар.

Исто така, во Стратегијата се планирани и активности за поттикнување на меѓугенерациска солидарност: роднинска, соседска и волонтерска.

Со цел реализирање на предвидените активности и успешно спроведување на Стратегијата за стари лица, во истата е наведено дека е неопходна целосна соработка помеѓу министерствата и институциите во системот, соработка на државните институции, соработка помеѓу државната и локалната власт, како и соработка со други институции на локално ниво, стопански организации, невладиниот сектор и научни институции во Република Македонија.

За постигнување на оваа цел изготвен е Национален Акциски план за стари лица 2010-2020 година, кој претставува сеопфатен документ за имплементирање на Националната стратегијата за стари лица во кој јасно се дефинирани конкретните мерки и активности за постигнување на предвидените цели и насоки во Стратегијата.

Во Акцискиот план се определени индикаторите и очекуваните резултати за следење на прогресот и спроведувањето на Стратегијата, како и временската рамка и одговорните институции за спроведување на истата.

Врз основа на Акцискиот план изготвен е „Интегриран оперативен план од 7 плански региони за реализација на стратешките цели од Националната стратегија за стари лица во кој детално се наведени активностите што поодделно по региони треба да се реализираат, носителите на активностите, временската рамка, висината на потребните финансиски средства, како и изворите на финансирање. На овој начин се создадени сериозна основа и предуслови во насока на интензивирање на активностите во областа на социјалната заштита на старите лица.

Заради неопходноста од постоење на субјект кој ќе биде задолжен за следење и континуирана евалуација на имплементацијата на Националната стратегија за стари лица (2010 – 2020), Владата на Република Македонија има формирано посебно Национално координативно тело. Ова координативно тело е одговорно за

организирање, координирање и контролирање на конкретните акции поврзани со Стратегијата, следење и оценување на спроведувањето на Стратегијата, одобрување на извештаите за извршената работа и донесување препораки за дополнителни активности.

2.5. Програма за остварување на социјалната заштита за 2013 година

Со цел поблиску уредување на областите на социјална заштита, потребите на населението од социјална помош и заштита, социјалната превенција и средствата за остварувањето на социјалната заштита, Владата секоја година донесува годишна програма за остварување на социјалната заштита за тековната година. Годишната програма за социјална заштита е усогласена со одредбите од Законот за извршување на Буџетот на Република Македонија.

Програмата се заснова на политиките и определбите на Владата на Република Македонија за имплементирање на стратешките приоритети во областа на социјалната заштита.

Во Програмата за 2013 година („Службен весник на Република Македонија” бр.4/2013), во функција на подигнување на грижата за старите лица се планира понатамошно развивање на социјални сервиси за стари лица во општините каде се јавува потреба и можност за реализација, преку отварање на дневни центри за стари лица и воспоставување на центри за давање помош во домашни услови. Во рамки на овие сервиси, се предвидува да функционираат соодветни тимови кои ќе им помагаат на старите лица во задоволување на основните егзистенцијални потреби и ќе обезбедуваат основна медицинска нега. За реализација на овие активности во Програмата се нагласува потребата од преземање активности за искористување на сите расположливи ресурси во локалната заедница.

Во однос на вонинституционалните форми за социјална заштита во текот на 2013 година се планира проширување на мрежата на дневни центри за стари лица во општините Неготино и Илинден.

Во насока на подобрување на состојбата со институционалната заштита на старите лица се планира да се продолжи со проширување на сместувачките капацитети во постоечките објекти за заштита на стари лица и нивно усогласување согласно „Правилник за нормативите и стандардите за основање на установа за социјална заштита на стари лица” („Службен весник на Република Македонија” бр.10/2005).

Во однос на поддршка на процесот на плурализам во социјалната заштита за стари лица, по заокружување на законските прописи со кои се создадени услови за вклучување на невладиниот сектор во вршењето на одредени работи од социјалната заштита, во 2013 година Министерството за труд и социјална политика планира да продолжи со активности за развивање на партнерски односи со здруженијата на граѓани. Меѓутоа, во програмата не е наведен бројот на партнерства кои се планира да бидат склучени, како и висината на средства кои се планирани за оваа намена, наместо тоа стои дека бројот на договорените партнерства ќе биде во зависност од расположливите буџетски средства.

Исто така, во програмата е наведено дека текот на 2013 година ќе се настојува, партнерски однос за одредени работи од социјалната заштита да се изгради и со физички лица кои ги исполнуваат пропишаните законски услови.

За првиот квартал од годината се предвидува изготвување прирачник за развој на социјалните услуги на локално ниво и спроведување обука на стручните работници од релевантни органи, институции и здруженија на граѓани во пилот општините Гостивар, Ресен, Кочани и Петровец.

Во програмата за 2013 година се потврдува посветеноста на Министерството за труд и социјална политика за градење на капацитетите на локалните актери за успешно спроведување на локални политики за справување со социјалните проблеми со кои се соочуваат старите лица и нивно поврзување со националната политика.

ИСТРАЖУВАЧКИ ДЕЛ

I. Методолошка рамка на истражувањето

1. Формулација на предметот на истражување

Преку процесот на плурализам се отвара можност, покрај државата која е основен носител на социјалната заштита, во оваа област да се вклучат и субјекти од останатите сектори: општините, приватни правни лица, физички лица и невладиниот сектор.

Вклучувањето на овие субјекти во обезбедувањето услуги од социјална заштита за стари лица создава услови за зголемување на обемот и подобрување на квалитетот на заштитата.

Меѓутоа, за да се имплементира процесот на плурализам во областа на социјалната заштита на стари лица треба да бидат исполнети повеќе претпоставки. Во овој контекст од исклучителна важност е да се обезбеди заедничко и координирано делување на сите релевантни субјекти кои треба да дадат свој придонес за поддршка и развој на овој процес. Нивната заедничка цел треба да биде создавање современ систем за социјална заштита кој ќе биде во можност на соодветен и ефикасен начин да им излезе во пресрет на потребите на старите лица.

Плурализмот како процес во социјалната заштита во Република Македонија е од понов датум, како резултат на што недостасуваат истражувања кои се насочени кон негово проучување и анализа. Поради тие причини овој труд претставува иницијален аналитички придонес кон истражување на овој комплексен, но во исто време и исклучително важен процес во областа на социјалната заштита.

Основниот предмет на истражување во овој труд е проучување на влијанието на процесот на плурализам врз состојбата во областа на социјална заштита на старите лица. Врз основа на поставениот предмет, истражувањето е фокусирано кон проучување на системот за социјална заштита на стари лица во Република Македонија. При тоа научниот интерес е насочен кон проучување на структурата на системот, кои институции и субјекти работат во оваа област, како и да се направи споредба со состојбата пред воведување на плурализмот. Исто така, во фокусот на истражувањето е и да се утврди во која насока треба да се движат активностите на сите субјекти кои работат во областа на социјалната заштита, со цел истите да бидат во можност на соодветен начин да одговорат на потребите на старите лица.

Преку ова истражување на сите субјекти кои се активни на полето на социјалната заштита на стари лица им е дадена можност да ги претстават своите активности, но и проблемите и предизвиците со кои се соочуваат, како и да дадат свои мислења и предлози во која насока треба да се движи развојот на овој сектор во иднина.

Значи, освен утврдување на моменталната состојба истражувањето има за цел, врз основа на меѓународните искуства и моменталните состојби во Република Македонија, да ги утврди приоритетите и насоките за развој на системот во иднина. Притоа, земајќи ги во предвид потребите и можностите за примена на современите концепции во заштитата на старите лица.

2. Цели и задачи на истражувањето

2.1. Научна цел и задача на истражувањето

Истражувањето има за цел да утврди дали процесот на плурализам во областа на социјална заштита на стари лица влијае во насока на подобрување на состојбата во однос на заштитата на старите лица.

Исто така, истражувањето има за цел да ги проучи можностите и перспективите за развој на системот за социјална заштита на стари лица во Република Македонија на ниво на:

- Политики (каква е политиката на Министерството за труд и социјална политика во делот на социјалната заштита на старите лица);
- Законско ниво (кои законски и подзаконски акти постојат во Република Македонија во однос на социјалната заштита на старите лица) и
- Ниво на институции (кои институции постојат на полето на социјалната заштита на старите лица во Република Македонија, кои услуги ги нудат и какви активности преземаат).

Врз основа на поставената цел, *истражувањето има за задача да утврди дали со воведување на процесот на плурализам во социјалната заштита на стари лица во Република Македонија се:*

- подобри конкурентноста;
- создаде поголема понуда на социјални услуги;
- нудат нови форми на заштита;

- зголеми достапноста на услугите до старите лица;
- подобри квалитетот.

Научната цел и задача на истражувањето е врз основа на релевантни и проверливи податоци и информации да се испита влијанието на процесот на плурализам врз состојбата во областа на социјална заштита на стари лица.

2.2. Практична цел на истражувањето

Резултатите од истражувањето ќе овозможат утврдување на влијанието на процесот на плурализам во социјалната заштита врз обемот и квалитетот на заштитата на старите лица. Врз основа на добиените резултати ќе може да се креираат предлози и насоки за тоа во кој правец треба да се движи развојот на социјалната заштита на стари лица во Република Македонија, со цел создавање услови за достоинствен живот во староста и целосно почитување на човековите права и слободи.

Добиените резултати можат да бидат искористени како поттик за сите релевантни субјекти да дадат свој придонес во создавање позитивни промени во областа на социјална заштита на стари лица, на централно и локално ниво, преку рационално и ефикасно искористување на расположливите ресурси.

3. Дефинирање на основните поими на истражувањето

Врз основа на поставениот предмет, цели и задачи во истражувањето во продолжение следи дефинирање на поимите за кои сметавме дека се клучни во овој научен труд.

Стари лица:

Во однос на дефинирање на поимот стари лица не постои единствена и општо прифатена дефиниција, односно постојат значителни разлики. Од една страна се дефинициите кои за стари лица ги сметаат сите лица со наполнети 60 години и повеќе, додека од друга страна се оние кои за стари лица ги сметаат лицата со наполнети 65 години. Во многу случаи дефиницијата зависи од општествено конструираниот пристап и законските услови за остварување на правото на старосна пензија, при што во овој случај помеѓу одделните земји постојат уште поголеми разлики. Имено, во некои земји законски предвидената возраст за пензионирање изнесува 60 години за жени и 62 за мажи, во други таа изнесува 62 за жени и 64 за мажи, додека во трети 65

за жени и 67 за мажи. Под влијание на процесот на демографско стареење кој предизвикува значително зголемување на бројот на стари лица и нивното процентуално учество во вкупното население, за сметка на континуираното намалување на учеството на младо и работно активно население, притисокот врз системите за пензиско и здравствено осигурување и социјална заштита постојано се зголемува. Како резултат на овие процеси најголем дел од земјите во европа и светот посегнуваат кон измена на законски предвидените услови за пензионирање во насока на зголемување на возрасната граница. Имајќи ги во предвид наведените разлики во однос на дефинирањето, како и севкупните општествени и законски услови во нашата држава, за потребите на овој научен труд за стари лица се сметаат лицата со наполнети 65 години и повеќе.

Социјална заштита:

Социјалната заштита е систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на неговиот капацитет за сопствена заштита (Закон за социјална заштита „Службен весник на Република Македонија” бр.79/2009).

Под социјален ризик во смисла на овој закон се подразбира:

- ризици по здравјето (болест, повреда и инвалидност);
- ризици на старост и стареење;
- ризици од сиромаштија и
- ризици од друг вид на социјална исклученост.

Плурализам:

Плурализам во давањето услуги од социјална заштита значи дека покрај државата, која е основен носител на социјалната заштита, во оваа област имаат можност да се вклучат и други субјекти: општините, приватни правни лица, физички лица и невладиниот сектор. Плурализмот подразбира создавање законски и институционални предуслови, но и поттикнување на приватниот профитен и невладиниот сектор за нивно активно учество во областа на социјална заштита. Ова подразбира воспоставување систем во кој јавниот сектор претставува столб на кој се надоврзуваат приватните провајдери и невладините организации, кои треба во што поголем обем да ги преземат изведувањето на активностите (испорачување на услуги до крајните корисници). Во рамки на плурализмот особено важен сегмент претставува

активирање на локалната власт т.е. општините, кои треба да го преземат својот дел од одговорноста со цел обезбедување услуги од социјална заштита за стари лица. Во овој контекст, плурализмот подразбира дека општините преку институциите кои се во нејзина надлежност можат да нудат услуги од социјална заштита или да обезбедат финансиски средства со кои ќе купуваат услуги од приватниот и/или невладиниот сектор.

Социјални услуги:

Социјалните услуги се целокупност на нефинансиски акции, активности, програми и мерки кои ги преземаат или обезбедуваат приватни (профитни и непрофитни) институции или лица и државни институции, а чија цел е унапредување и подобрување на физичките, социјалните, психолошките и здравствените капацитети на индивидуите и/или групите (Борнарова, 2009).

Општина:

Општина е единица на локална самоуправа, како заедница на жителите на одредено подрачје, утврдено со закон, која преку своите органи и преку администрацијата и организираниите јавни служби, овозможува вршење на надлежностите пропишани со закон (Закон за локалната самоуправа на Република Македонија „Службен весник на Република Македонија” бр.5/2002).

4. Хипотези на истражувањето

Општа хипотеза: со примена на процесот на плурализам во областа на социјална заштита се подобрува состојбата со заштитата на старите лица.

Врз основа на општата хипотеза во истражувањето се поставени следните **посебни хипотези:**

- со примена на процесот на плурализам се подобрува **конкурентноста** во областа на социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува **понудата** на услуги во областа на социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се појавуваат **нови форми** на социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува **достапноста** на услугите до корисниците;
- со примена на процесот на плурализам се подобрува **квалитетот** на социјална заштита на стари лица.

Поединечни хипотези:

- со примена на процесот на плурализам се зголемуваат човечките ресурси, односно бројот на стручни лица вработени во субјектите кои работат во областа на социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува обемот на инвестиции во областа на социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се подобрува состојбата во однос на опременост на давателите на социјални услуги;
- со примена на процесот на плурализам доаѓа до намалување на цените на услугите во областа на социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува ефикасноста во трошоње на финансиските средства;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува капацитетот за институционална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува капацитетот за вонинституционална заштита;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува бројот на субјекти кои нудат институционална заштита;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува бројот на субјекти кои нудат вонинституционална заштита;
- со примена на процесот на плурализам се појавуваат нови форми на институционална социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се појавуваат нови форми на вонинституционална социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се намалува физичката оддалеченост помеѓу давателите на социјални услуги и корисниците;
- со примена на процесот на плурализам се намалува бројот на архитектонски пречки во и околу објектите во кои се лоцирани давателите на социјални услуги;
- со примена на процесот на плурализам олеснет е пристапот до објектите во кои се лоцирани давателите на социјални услуги;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува вмреженоста на давателите на социјални услуги со останатите релевантни субјекти во областа на социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се поедноставуваат постапките за остварување на правата и добивање услуги од социјална заштита;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува бројот на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита на стари лица;
- со примена на процесот на плурализам се подобрува состојбата во однос на соодветност на просторот за конкретната форма на заштита;
- со примена на процесот на плурализам се воведуваат стандарди за квалитет;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува содржината на услугите;

- со примена на процесот на плурализам се зголемува обемот во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците;
- со примена на процесот на плурализам се зголемува задоволството на корисниците од услугите што ги користат и
- со примена на процесот на плурализам се зголемува нивото на заштита на правата на корисниците на услуги од социјална заштита.

5. Варијабли на истражувањето

Поаѓајќи од целта на истражувањето во него се поставени една зависна и една независна варијабла.

Како независна варијабла, која влијае врз зависната варијабла, е процесот на плурализам во областа на социјална заштита на стари лица во Република Македонија.

Додека пак, зависна варијабла во истражувањето е состојбата во областа на социјална заштита на стари лица.

Зависната варијабла се состои од следните индикатори:

- Конкурентност;
- Понуда;
- Нови форми;
- Достапност и
- Квалитет.

Имајќи ја во предвид комплексноста на секој од наведените индикаторите, како и со цел создавање услови за нивно научно испитување, за потребите на овој научен труд сметавме дека е неопходно креирање прецизни подиндикатори од кои се составени индикаторите.

Конкурентноста се состои од следните пет подиндикатори:

- Човечки ресурси, односно број на стручни лица вработени во субјектите кои работат во областа на социјална заштита на стари лица;
- обем на инвестиции во областа на социјална заштита на стари лица;
- опременост на давателите на социјални услуги;
- цени на услугите во областа на социјална заштита на стари лица и
- ефикасност во трошење на финансиските средства.

Понудата во областа на социјална заштита се состои од следните четири подиндикатори:

- капацитет за институционална заштита;
- капацитет за вонинституционална заштита;

- број на субјекти кои нудат институционална заштита и
- број на субјекти кои нудат вонинституционална заштита.

Појавата на *нови форми* на заштита се испитува преку следните два поиндикатори:

- нови форми за институционална социјална заштита и
- нови форми за вонинституционална социјална заштита.

Достапноста на услугите до корисниците во истражувањето се истражува низ следните шест поиндикатори:

- локација, односно физичка оддалеченост помеѓу давателите на социјални услуги и корисниците;
- архитектонски пречки во и околу објектите во кои се лоцирани давателите на социјални услуги;
- пристап до објектите во кои се лоцирани давателите на социјални услуги;
- вмреженост на давателите на социјални услуги со останатите релевантни субјекти во областа на социјална заштита на стари лица;
- постапки за остварување на правата и добивање услуги од социјална заштита и
- број на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита на стари лица.

Квалитет во областа на социјална заштита на стари лица во истражувањето се состои од следните шест поиндикатори:

- соодветност на просторот за конкретната форма на заштита;
- стандарди за квалитет;
- содржината на услугите;
- обемот во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците;
- задоволство на корисниците од услугите што ги користат и
- заштита на правата на корисниците на услуги од социјална заштита.

Со цел утврдување на нивото на промени кои во областа на социјална заштита на стари лица се настанати како резултат на примена на процесот на плурализам, во истражувањето истото се проучува низ следните четири индикатори:

- Влошување на состојбата;
- Нема промени;
- Подобрување на состојбата и
- Значително подобрување на состојбата.

Разграничувањето на појавата на нејзините составни делови т.е. на деловите од кои истата се состои е направено со цел истата да може научно да се измери, односно проучи.

6. Организација на истражувањето

6.1. Пристап и вид на истражувањето

Имајќи ја во предвид природата на истражувачкиот проблем која бара расветлување на одредени аспекти на општествените појави кои не можат лесно да се квантифицираат се наметна потребата во истражувањето да се користи комбинирана квалитативно-квантитативна методологија. Како резултат на што во истражувањето е користена комбинација на повеќе методолошки приоди, стратегии на истражување, техники на собирање и обработка на податоците, но и методолошки постапки во анализа и интерпретација на податоците, со еден збор користен е пристапот на триангулација.

Квантитативниот приод во истражувањето е употребен при формулација на хипотезите, конструкциите на варијаблите и анализата на односите меѓу варијаблите.

Со цел собирање систематски и проверливи податоци, потребни за исполнување на целта на истражувањето, употребена е техниката интервјуирање со користење на инструментот прашалник.

Како резултат на фактот дека со истражувањето се проучува проблем кој на нашите простори не е доволно истражуван, се наметна потребата за користење и на експлоративен пристап во истражувањето. Овој пристап е употребен и со цел попрецизно формулирање прашањата, како и отворање на одредени прашања на кои ќе можат да одговорат некои идни истражувања.

Во однос на опишување и анализирање на податоците кои се однесуваат на одделни индикатори во истражувањето користен е дескриптивниот метод.

Бидејќи проблемот на истражување дава можност и за анализа на она што е потребно да се направи во иднина, со цел да се одговори на современите меѓународни тенденции во развојот на социјалната заштита на старите лица во нашата земја, истражувањето спаѓа во групата на истражувања со дијагностичко-прогностички карактер со кои се утврдува насоката за развој на појавите врз основа на постоечката состојба.

6.2. Техники и инструменти за собирање на податоци

За потребите на истражувањето, покрај обемната анализа на содржината на литература од домашни и автори од странство, која беше користена за подготовка на теоретскиот дел од трудот, како извори на документација се искористени и официјално објавени документи во Република Македонија (закони, правилници, стратегии, одлуки и сл.), кои се однесуваат на одредени аспекти од социјалната заштита на старите лица.

Исто така, за потребите на истражувањето се конструирани неколку инструменти (прашалници) со кои се проучени активностите на сите субјекти кои работат во областа на социјалната заштита на старите лица, како и ставовите на корисниците и давателите на социјални услуги за влијанието на процесот на плурализам.

7. Примерок на истражувањето

Имајќи го во предвид предметот на истражување, се наметна потребата со него да бидат опфатени сите субјекти кои во Република Македонија работат во областа на социјална заштита на стари лица. Во тој контекст, со истражувањето се опфатени сите субјекти од јавниот (државни и општински), приватниот и невладиниот сектор и сите законски и подзаконски акти кои се однесуваат на социјалната заштита на старите лица,

Со цел добивање систематски и проверливи информации за улогата и активностите на општините во Република Македонија, во однос на процесот на плурализација на услугите од областа на социјалната заштита на старите лица, со истражувањето се опфатени 20,24% од вкупно 84 општини во Република Македонија. Овој број е избран со цел да бидат опфатени по една урбана и една рурална општина од сите осум плански региони, и градот Скопје како посебна единица на локалната самоуправа.

Преглед бр.1 Општини опфатени со истражувањето

Регион	Единица на локална самоуправа (општина)
СКОПСКИ	Град Скопје, Центар и Гази Баба
ПОЛОШКИ	Гостивар и Врапчиште
ЈУГОЗАПАДЕН	Македонски Брод и Пласница
ПЕЛАГОНИСКИ	Битола и Новаци

ВАРДАРСКИ	Велес и Чашка
СЕВЕРОИСТОЧЕН	Крива Паланка и Ранковце
ИСТОЧЕН	Штип и Карбинци
ЈУГОИСТОЧЕН	Струмица и Ново Село

Врз основа на предметот, целите и задачите а со цел добивање соодветни и потполни податоци со истражувањето се опфатени 113 претставници на креаторите на политики и давателите на социјални услуги, како и 156 корисници на институционална и вонинституционална заштита.

Преглед бр.2 Број на испитаници од креаторите на политики и давателите на услуги

Креатори на политики и даватели на услуги	Број на испитаници
Министерство за труд и социјална политика	1
Општини (Градоначалниците на Македонски Брод, Струмица, Ново Село, Карбинци, Крива Паланка и Ранковце)	6
Општини (Стручни работници одговорни за прашања од областа на социјалната заштита во Градот Скопје и општините Центар, Гази Баба, Гостивар, Врапчишта, Пласница, Битола, Новаци, Велес, Чашка и Штип)	11
Центри за социјална работа	40
Јавни установи за социјална заштита на стари лица (директорите и социјалните работници)	8
Приватни установи за социјална заштита на стари лица (директорите и социјалните работници)	26
Невладин сектор	9
Дневни центри за стари лица	7
Центри за давање помош во домашни услови	5
ВКУПНО	113

Преглед бр.3 Број на испитаници кои се корисници на социјални услуги

Субјект од кој користат услуги	Број на испитаници
Центар за социјална работа	20
Јавна установа за социјална заштита на стари лица	40
Приватна установа за социјална заштита на стари лица	36
Дневен центар за стари лица	35
Центар за давање помош во домашни услови	25
ВКУПНО	156

Од наведените податоци може да се види дека со истражувањето се опфатени сите субјекти кои во Република Македонија дејствуваат на полето на социјалната заштитата на старите лица, како и дел од корисниците на институционална и вонинституционална заштита.

8. Текот на истражувањето

Со помош на претходно изготвените инструменти (прашалници) се пристапи кон собирање на потребните податоци. Оваа фаза од истражувањето е реализирана во периодот од почетокот на месец септември до крајот на месец декември 2012 година. Во наведениот период интервјуирани се сите субјекти кои влегуваат во претходно дефинираниот примерок на истражување.

Пред започнување со реализација на теренските посети сите субјекти, опфатени со истражувањето, беа контактирани со цел договарање термин за реализација на интервјуто. Сите интервјуирани искажаа подготвеност за одговарање на поставените прашања, но и задоволство што се реализира истражување кое се однесува на прашање на кое сеуште во Република Македонија не му е посветено потребното внимание. Како резултат на добрата подготовка, но и професионалниот однос и соработливоста на интервјуираните лица за учество во истражувањето, истото е реализирано без пречки и проблеми. Во текот на интервјуто, освен поставување на прашањата содржани во прашалникот, интервјуерот со сите интервјуирани лица разговараше во однос на различни аспекти од социјалната заштита на старите лица во Република Македонија и добиените сознанија се вградени во овој научен труд.

9. Средување и обработка на податоците

По завршување на теренското собирање на податоците следеа фазите на обработка и анализа. Во текот овие две фази беше направена содржинска и логичка контрола на пополнетите прашалници, затварање на отворените прашања, изработка на кодекс на прашањата, вкрстување на прашањата во прашалникот и изготвување на нацрт план за табелите и графиконите врз чија основа се внесуваат и статистички обработуваат податоците.

Добиените податоци од истражувањето се прикажани во графикони и статистички табели врз основа на различните белези на статистичките единици.

При обработка на добиените податоци од истражувањето користевме анализа на взаемните влијанија помеѓу испитуваните појави Хи-квадрат квадратен тест (χ^2), коефициент на корелација, процентуална анализа и графички приказ.

Имајќи во предвид дека целта на истражувањето е врз основа на испитување на влијанието на процесот на плурализам врз заштитата на старите лица, да се одреди правецот за понатамошен развој и осовременување на системот за социјална заштита на стари лица, преку примена на современите светски концепти и пристапи. Како и поради фактот што истражувањето има дијагностичко-прогностички карактер, во текот на обработка на податоците беа испитани и причинско-последичните врски меѓу варијаблите и направена е квалитативна анализа на податоците.

II. Резултати од истражувањето

Со цел обезбедување прегледност во презентирање на податоците добиени во текот на истражувањето, истите ќе бидат презентирани на следниот начин:

- Субјекти кои работат во областа на социјална заштита на стари лица уште пред примена на процесот на плурализам;
- Субјекти кои се вклучија во областа на социјална заштита на стари лица откако беше воведен процесот на плурализам;
- Ставови на корисниците и давателите на социјални услуги за влијанието на процесот на плурализам врз социјалната заштита на стари лица и
- Анализа на документација за влијанието на плурализмот врз состојбата во областа на социјалната заштита на стари лица.

На овој начин презентирани податоците ќе овозможат добивање јасна слика за процесот на плурализам и неговото влијание врз социјалната заштита на стари лица во Република Македонија.

1. Субјекти кои работат во областа на социјална заштита на стари лица уште пред примена на процесот на плурализам

Степенот на општествен развој на една земја, меѓу другото, се мери и преку односот што таа го има кон старите лица, односно кон граѓаните од трето животно доба. Ако се анализира односот на Република Македонија кон оваа категорија граѓани, историски гледано, може да се заклучи дека државата има долга традиција во исклучитено позитивниот однос кон старите лица, како и активен пристап кон задоволување на нивните потреби. Во секој период од својот историски, политички и економски развој, Република Македонија вложува сериозни напори за постојано подобрување на квалитетот на животните услови на старите лица. Во оваа насока, државата во континуитет превзема сериозни чекори во сите области на општественото живеење преку постојано надградување на законската регулатива, но и на целокупниот општествен амбиент и опкружување.

Социјалната заштита на стари лица во Република Македонија има долга традиција, но истата во минатото се остваруваше само преку државните установи и

институции. Во услови кога државата имаше „монопол“ врз системот за организирање и испорачување социјални услуги за стари лица не постоеше можност субјекти од останатите сектори да партиципираат во оваа област.

Во вака поставениот систем за социјална заштита, државата во исто време се појавуваше во улога на нарачател, финансиер и испорачувач на услугите до крајните корисници. Меѓутоа, со процесот на плурализам иако државата сеуште е активен и клучен субјект, сепак нејзината улога во областа на социјална заштита на стари лица значително се измени.

Со цел прикажување на надлежностите и активностите на т.н. „традиционални“ актери во областа на социјална заштита на стари лица, во продолжение следи анализа на податоците добиени од: а) Министерството за труд и социјална политика; б) ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје; в) Центрите за социјална работа и г) Јавните установи за социјална заштита на стари лица.

1.1. Министерство за труд и социјална политика

Централна институција во системот за социјална заштита на Република Македонија е Министерството за труд и социјална политика. Како дел од извршната власт, министерството врши креирање на политики, стратешко планирање и управување во областа на социјалната заштита. Исто така, работи и на развивање и унапредување на системот на социјалната политика, социјална заштита и помош на социјално и материјално загрозени лица.

Министерството за труд и социјална политика управува со реформата на системот за социјална заштита и претставува главен носител и иницијатор на досегашните и идните стратешки реформски активности.

Сите активности што Министерството ги презема се во насока на креирање и развивање проактивни мерки за социјална инклузија и зајакнување на потенцијалите на корисниците на услугите, во насока на зголемување на нивните можности за активно учество на пазарот на трудот, подобрување на општата добросостојба, а со крајна цел намалување на сиромаштијата.

Активностите на Министерството за труд и социјална политика имаат за цел креирање на ефективна социјална заштита, насочена кон спречување и надминување на основните социјални ризици на кои се изложени граѓаните во текот на животот.

Министерството врши усогласување на националните законски норми со актуелните социо-економски услови и препораките од Европската Унија, во соработка со органите на државната управа, Јавните установи (Меѓуопштински центри за социјална работа, установите за социјална заштита и Заводот за социјални дејности), Агенциите на Обединетите Нации (UNFPA, UNDP, UNICEF, UN WOMEN и WHO) и други меѓународни институции и организации.

Во рамки на социјално-инспекцискиот надзор, Министерството врши контрола над спроведување и примена на законите и останати прописи во областа на социјалната заштита, над јавните установите за социјална заштита и другите правни и физички лица кои вршат одредени работи од социјална заштита. Овој вид надзор се врши преку секторот за инспекциски надзор над примената на законските и други прописи од областа на социјалната заштита, кој функционира во рамки на министерството.

Напорите на министерството за труд и социјална политика се во насока на создавање систем за социјална заштита кој ќе биде во можност на најсоодветен начин да им излезе во пресрет на потребите на граѓаните за услуги од областа на социјална заштита. Освен мерките и активностите кои се општи и наменети за сите социјални ризици, Министерството презема и голем број активности кои се однесуваат исклучиво за одредена категорија лица во социјален ризик. Во тој контекст се и активностите кои се однесуваат на старите лица, а кои имаат за цел создавање систем за социјална заштита кој ќе биде во можност на најсоодветен начин да ги задоволи потребите за услуги од социјална заштита на оваа категорија граѓани.

Со цел создавање услови за обезбедување квалитетна институционална заштита на старите лица и гарантирање одредено ниво на квалитет на услугите што ги нуди јавниот и приватниот сектор, Министерството го вовеле процесот за лиценцирање на установите за социјална заштита на стари лица. Со овој процес, приватните установи за социјална заштита на стари лица станаа составен дел од системот за социјална заштита во Република Македонија и се подложни на мониторинг и контрола, на ист начин и под исти услови како и јавните установи. На овој начин државата создаде подеднакви услови за функционирање на сите субјекти во системот, без оглед на видот на нивната сопственост.

Во насока на подобрување на квалитетот на услугите што ги нудат сите установи за социјална заштита на стари лица, јавни и приватни, оди фактот дека сите тие се обврзани да го усогласат своето работење кон условите предвидени во

„Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита за стари лица” („Сл. Весник на Република Македонија бр.10/2005). Во наведениот правилник се опфатени сите аспекти од функционирањето на установите, односно со него се пропишуваат поблиските нормативи и стандарди за простор, опрема и стручни кадри за започнување и работа на установите за социјална заштита за стари лица. Преку исполнување на пропишаните услови содржани во правилникот државата гарантира дека овие установи нудат квалитетна институционална заштита.

Заради обезбедување подобар мониторинг над работата на субјектите кои активно се вклучени и работат во областа на социјалната заштита, Министерството за труд и социјална политика води:

- Регистар на здруженија на граѓани од областа на социјалната заштита;
- Евиденција на физички лица кои самостојно вршат работи од социјална заштита како професионална дејност.

Со цел гарантирање на квалитетот на услугите во системот за социјална заштита, а со тоа и на услугите што се наменети за старите лица, со одредбите во Законот за социјална заштита од 2009 година („Службен весник на Република Македонија” бр.79/2009), државата го вовеле и процесот на лиценцирање на стручните работници кои работат во установите за социјална заштита. Преку овој процес се проверува имплементацијата на знаењата на стручните работници во пракса и се воведува систем за нивен континуиран професионален развој. Спроведувањето на процесот на лиценцирање на стручните работници го врши Јавната установа Завод за социјални дејности – Скопје, која за оваа цел, а по претходна согласност од страна на министерот за труд и социјална политика, формира Комисија за лиценцирање.

За обновување на лиценцата за работа, секој стручен работник е обврзан во периодот на важноста на лиценцата да посети најмалку 20 часа континуирана едукација во текот на една календарска година, организирана од страна на Заводот за социјални дејности (Закон за изменување и дополнување на Законот за социјалната заштита „Службен весник на Република Македонија” бр.79/13).

Процесот на лиценцирање на стручните работници вработени во установите за социјална заштита е исклучително значаен за сите корисници на права и услуги од социјална заштита. Имено, преку овој процес се создаваат услови за подигнување на квалитетот на услугите што стручните работници вработени во системот за социјална

заштита ги испорачуваат до крајните корисници. Од аспект на старите лица ова е особено важно бидејќи преку овој процес сите стручни лица кои работат со стари лица, во рамки на законски пропишаните услови за продолжување на важноста на лиценцата, ќе добијат обуки и едукации за работа со стари лица.

Во рамки на имплементација на процесот на плурализам во социјалната заштита на стари лица, Министерството за труд и социјална политика обезбедува стручна помош и поддршка на општините, со цел полесно, сеопфатно и ефикасно извршување на нивните надлежности во областа на социјалната заштита и обезбедување услуги на локално ниво. За таа цел организира различни форми на едукација кои се наменети за вработените во општинската администрација, изготвува стручен и едукативен материјал за општините, обезбедува континуирана стручна поддршка и помош. Исто така, работи и на сензибилизирање на општините за потребите и проблемите на старите лица, како и за начините за нивно задоволување и решавање. Ги мотивира и поттикнува за развој на социјални услуги на локално ниво, финансиски ги поддржува идеите за развој на вонинституционални форми на заштита, ја поттикнува меѓуопштинската соработка во областа на социјалната заштита и користењето на моделот на јавно приватно партнерство и сл.

Во контекст на поддршка на процесот за развој на услуги во областа на социјалната заштита, наменети за старите лица, Министерството предвидува преземање мерки за стимулирање на невладиниот сектор за поголема вклученост во оваа област. За таа цел преку објавување јавни повици на кои со свои проекти можат да конкурираат здруженија на граѓани, министерството планира да обезбеди финансиска поддршка на овие субјекти. Меѓутоа, анализата на активностите на Министерството покажа дека во пракса овој механизам на поддршка сеуште не се користи, односно дека во текот на 2012 година не е објавен ниту еден јавен повик кој се однесува на обезбедување финансиска поддршка на организации од невладиниот сектор во обезбедувањето социјални услуги за стари лица.

Во своето работење Министерството поддржува голем број иницијативи и активности на различни субјекти кои организираат конференции, работни средби, културно-забавни, спортско-рекреативни и друг вид активности кои се однесуваат на подобрување на животните услови и секојдневието на старите лица.

Во согласност со економските можности на државата, Министерството за труд и социјална политика презема мерки за континуирано зголемување на правата и услугите од социјална заштита кои се наменети за старите лица, како и за подобрување на

квалитетот на живот во староста. Развива механизми за рационално, ефикасно и целосно искористување на материјалните, финансиски и човечки ресурси со кои располагаат сите субјекти во општеството со цел креирање услови за достоинствена старост и целосно почитување на личноста и интегритетот на старите лица.

1.1.1. Организациска поставеност на Министерството за труд и социјална политика во делот на заштитата на старите лица

Заради создавање современ и ефикасен систем за социјална заштита кој ќе биде во состојба на соодветен начин да се справи со потребите и проблемите на старите лица, но и на останатите лица во социјален ризик, како и за да може соодветно да одговори на сите предизвици со кои се соочува, Министерството за труд и социјална политика неопходно е да има ефикасна внатрешна организација и соодветна кадровска екипираност.

Направената анализа на организациската поставеност, покажува дека во рамки на Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија постојат десет сектори. Од кои во однос на заштитата на старите лица најзначаен е секторот за социјална заштита во кој се опфатени најголем број од активностите што министерството ги презема во насока на обезбедување квалитетна социјална заштита за оваа категорија лица во социјален ризик. Поради големиот делокруг на активности на споменатиот сектор, како и со цел обезбедување поголема фокусираност и специјалност на мерките и активностите кон потребите и проблемите на различните категории лица во социјален ризик, овој сектор е поделен на осум одделенија.

Од осумте одделенија кои се во рамки на секторот за социјална заштита, во однос на социјалната заштита на старите лица, најголем дел од активностите се одвиваат во рамки на одделението за заштита и вработување на инвалидни лица, лица со воспитно социјални проблеми и стари лица. Што покажува дека оваа одделение, освен за прашањата кои директно се однесуваат на старите лица, е надлежно и за други категории лица во социјален ризик.

Освен во ова одделение, и во рамки на останатите одделенија на министерството се преземаат одредени мерки и активности кои се насочени кон старите лица.

Во однос на организациската поставеност и екипираност на споменатото одделение, направената анализа покажува дека истото не е доволно кадровски

екипирано. Имено, во рамки на ова одделение само еден стручен работник е задолжен со работни задачи кои непосредно се однесуваат на заштитата на старите лица, што ако се има во предвид бројот на стари лица во државата и специфичноста на нивните потреби и проблеми со сигурност може да се каже дека не е доволно.

1.2. ЈУ Завод за социјални дејности - Скопје

ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје претставува јавна установа за проучување на социјалните појави и проблеми и унапредување на социјалните дејности.

Основните функции на Заводот се следење и проучување на социјалните појави и проблеми во областа на социјалната заштита и социјалната работа, врз основа на што предлага и спроведува мерки за унапредување на социјалната заштита и социјалната работа во Република Македонија. Исто така, укажува стручна помош и поддршка на установите за социјална заштита и на стручните работници вработени во нив, со цел надминување на одредени дилеми и проблеми во постапувањето по одредени предмети и случаи.

Во насока на подигнување на нивото на стручни знаења, вештини и компетенции на стручните работници во областа на социјалната заштита, Заводот организира и спроведува различни облици на едукација и тренинг. При реализација на едукативните форми, освен користење на своите стручни потенцијали, за одредени специфични области ангажира истакнати стручни лица од државата и странство. Сите едукации и тренинзи се реализираат по претходно изготвена програма за едукација и добиена согласност и поддршка од страна на Министерството за труд и социјална политика.

Со цел подигнување на квалитетот на услугите кои се испорачуваат до корисниците, Заводот дава стручно мислење при изготвување на програми за развој на социјалната заштита, изготвува стандарди и нормативи за работа и кадрите во установите за социјална заштита. Изготвува методолошки упатства и процедури за работа на стручните лица во установите за социјална заштита и врши надзор над стручната работа на установите за социјална заштита и вработените во нив.

Во рамки на своите законски надлежности Заводот дава, обновува, продолжува и одзема лиценци за работа на стручните лица во установите за социјална заштита, води регистар на издадени, продолжени и одземени лиценци и спроведува

континуирана едукација на стручните лица во постапката за давање на лиценци.

За издавањето и одземањето на лиценци за работа на стручните лица во установите за социјална заштита, проверка на стручното знаење и водењето на регистар за издадени и одземени лиценци, Заводот за социјални дејности има формирано Комисија за лиценцирање. Комисијата е составена од претставници на Заводот за социјални дејности, Министерството за труд и социјална политика и Институтот за социјална работа и социјална политика.

Комисијата за лиценцирање има донесено Програма и Деловник за работа, како и Кодекс за стручните лица во установите за социјална заштита. Додека условите, начинот и постапката за издавање, продолжување, обновување и одземање на лиценцата за работа на стручните лица во установите за социјална заштита, висината на трошокот за издавање на лиценца, формата, содржината и образецот на лиценцата за работа поблиску се уредени со општ акт донесен од страна на Министерот за труд и социјална политика.

Кога станува збор за активности кои непосредно се однесуваат на старите лица, Заводот во 2008 година има изготвено нормативи и стандарди за простор, опрема, стручни кадри и средства потребни за основање и започнување со работа на Установа за социјална заштита на стари лица, Дневен центар и Клуб за стари и возрасни лица и Центар за давање помош во домашни услови на стари и изнемоштени лица.

Во однос на старите лица, Заводот во 2011 година има реализирано обука на вработените во установите за социјална заштита на стари лица за изготвување годишна програма за работа и за начинот на водење на евиденција и документација за корисниците. Исто така, како дел од програмата за континуиран професионален развој во текот на месец април 2013 година има реализирано обука за стручните работници од установите за социјална заштита на стари лица на тема: „Почетна обука за професионалци вклучени во социјална интервенција со стари лица”.

Исто така, Заводот со свои претставници учествува и во работата на различни владини и други работни и стручни тела кои имаат за цел изготвување стратешки и развојни документи кои се однесуваат на различни аспекти од социјалната заштита на старите лица.

Во делокругот на своето работење Заводот врши статистичка обработка и анализа на податоците од евиденцијата што ја водат установите за социјална заштита на стари лица, остварува стручно-научна соработка со поединци и институции во земјата и странство. Во рамки на издавачката дејност секоја година издава публикации

во кои има и содржини кои се однесуваат на социјалната заштита на стари лица. Исто така, печати брошури и флаери кои имаат за цел информирање на старите лица за правата и услугите што им се достапни во рамки на системот за социјална заштита, како и за информирање на пошироката јавност за потребите и проблемите на старите лица.

Анализата на податоците за надлежностите, функциите и активностите на Заводот покажуваат дека оваа установа има исклучително важна улога во системот за социјална заштита на Република Македонија. При што, во однос на социјалната заштита на стари лица нејзините стручни потенцијали и материјални ресурси се фокусирани во насока на континуирано подобрување на квалитетот и обемот на услуги кои се наменети за старите лица, со што дава позитивен придонес во настојувањето на државата за создавање услови за достоинствен живот во староста.

1.3. Центри за социјална работа

Според Законот за социјална заштита („Службен весник на Република Македонија” бр.79/2009), Центрите за социјална работа се јавни установи за социјална заштита кои имаат јавни овластувања заради вршење на работите од социјалната заштита. Тие врз основа на своите надлежности преземаат активности во делот на социјална превенција, но исто така во нив или преку нив граѓаните ги остваруваат своите права од вонинституционална и институционална заштита, како и правата на парична помош од социјална заштита. Во Република Македонија функционираат 30 центри за социјална работа кои ја покриваат целата територија на државата и преку кои граѓаните ги остваруваат своите права од социјална заштита.

Правата од социјална заштита кои старите лица ги остваруваат во или преку центрите за социјална работа генерално може да се поделат во две групи: едната група се парични трансфери (права на парична помош од социјална заштита), додека втората се т.н. социјални услуги.

Во однос на паричните трансфери станува збор за збир на права кои старите лица ги остваруваат врз основа на услови и начин утврдени во Законот за социјална заштита и подзаконските акти што ги донесува Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија.

Правата на парична помош од социјална заштита кои старите лица можат да ги остварат се: социјална парична помош; постојана парична помош; паричен надоместок

за помош и нега од друго лице; еднократна парична помош и помош во натура; парична помош за социјално домување; право на здравствена заштита и додаток за слепило и мобилност (Преглед бр.4). За овие права е карактеристично што старите лица целата постапка ја водат во центарот за социјална работа и по признавање на правото корисникот средствата ги добива на својата трансакциона сметка, освен правото за помош во натура и правото на здравствена заштита.

Во однос на втората група т.н. социјални услуги карактеристично е што еден дел од услугите старите лица ги добиваат непосредно во центарот за социјална работа, а за останатиот дел по донесување на соодветно Решение за признавање на правото, корисникот услугата не ја добива во центарот за социјална работа туку е упатен кај друг субјект во системот за социјална заштита (установа за социјална заштита на стари лица, дневен центар за стари лица и сл.). Во рамки на социјалните услуги старите лица можат да користат вонинституционална или институционална заштита. Вонинституционалната заштита опфаќа право на: прва социјална услуга на корисници на социјална заштита, помош на поединец; помош на семејство; домашна нега и помош на поединец и на семејството; дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и семејство и сместување во згрижувачко семејство (Преглед бр.4).

Исто така, во рамки на социјалните услуги, старите лица имаат можност да го користат и правото на институционална заштита т.е. сместување во установа за социјална заштита, ова право се обезбедува за лицата кои немаат соодветни услови за живеење во своето семејство или од други причини им е потребно сместување во установа за социјална заштита, а не може да се примени друг облик на социјална заштита. Право на сместување во установа за социјална заштита се обезбедува на старо лице кое не е во состојба само да се грижи за себе, а поради станбената и семејната положба нема можност да му се обезбеди заштита на друг начин.

Преглед бр.4 Права од социјална заштита кои можат да ги користат старите лица

Права од социјална заштита	
Социјални услуги	Парична помош од социјална заштита
<ul style="list-style-type: none"> • Социјална превенција • Вонинституционална заштита: <ul style="list-style-type: none"> ○ прва социјална услуга на корисници на социјална заштита; ○ помош на поединец; ○ помош на семејство; 	<ul style="list-style-type: none"> • Социјална парична помош; • Постојана парична помош; • Паричен надоместок за помош и нега од друго лице; • Еднократна парична помош и помош во натура;

<ul style="list-style-type: none"> ○ домашна нега и помош на поединец и на семејството; ○ дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и семејство; ○ сместување во згрижувачко семејство. ● Институционална заштита 	<ul style="list-style-type: none"> ● Парична помош за социјално домување; ● Право на здравствена заштита и ● Додаток за слепило и мобилност.
---	---

Во однос на социјалните услуги карактеристично е што како резултат на процесот на плурализам во социјалната заштита се појавија субјекти од невладиниот и приватниот профитен сектор кои испорачуваат услуги до крајните корисници. Станува збор за шелтер центри и прифатилишта за жртви на семејно насилство кои истовремено нудат и бесплатна правна помош и застапување во судска постапка, дневни центри за стари лица, дневни центри за лица со посебни потреби, центри за давање помош во домашни услови, советувањата за нарушени односи во бракот и семејството, установи за социјална заштита на стари лица и сл. Како резултат на што центрите за социјална работа, врз основа на проценка на стручниот тим и изготвено соодветно Решение, имаат можност да ги упатат старите лица да добијат соодветна помош и поддршка од некој од споменатите субјекти.

1.3.1. Права и услуги кои старите лица најчесто ги остваруваат преку центрите за социјална работа

Анализата на одговорите на прашањето за тоа кои права и услуги старите лица најчесто ги остваруваат преку центрите за социјална работа е поделена во два дела. Првиот се однесува на правата на парична помош од социјална заштита, додека вториот дел се однесува на т.н социјални услуги.

Во однос на правата на парична помош од социјална заштита, анкетираниите претставници на центрите за социјална работа изјавија дека најчесто старите лица се обраќаат до центрите за социјална работа заради остварување на правото на постојана парична помош и парична помош за помош и нега од друго лице, додека многу поретко за еднакратна парична помош или социјална парична помош.

Кога станува збор за т.н. социјални услуги, во истражувањето се користени податоци кои од страна на центрите за социјална работа се внесени во апликацијата за електронска евиденција на корисници на социјални услуги (Лирикус). Добиените податоци од оваа апликација покажуваат дека во Република Македонија, во периодот

од 01.08.2012 до 31.07.2013 година, има 228 ново евидентирани корисници на социјални услуги кои се на возраст над 65 години (Табела бр.5).

Од вкупно 19 социјални ризици во кои се евидентираат корисниците на социјални услуги, во споменатата апликација, старите лица се јавуваат во 7 социјални ризици. При што, најголем е бројот на стари лица се сместени во установа за социјална заштита на стари лица, бројот на овие корисници изнесува 54,4% од вкупниот број на ново евидентирани корисници за наведениот период. Исто така, значителен е и бројот на стари лица жртви на семејно насилство 27,2%, како и лица со пречки во менталниот развој и телесна попреченост 10,5% (Табела бр.5).

Табела бр. 5 Стари лица корисници на социјални услуги во однос на пол
Анализа за период: 01.08.2012 - 31.07.2013 година (ново евидентирани досиеја-лица)

Социјален ризик	машки	женски	Вкупно	%
Жртва на семејно насилство	22	40	62	27,2
Сторител на семејно насилство	7	1	8	3,5
Лице со пречки во менталниот развој и телесна попреченост	12	12	24	10,5
Возрасно лице по отпуштање од казнена установа	2	0	2	0,9
Старо лице	63	61	124	54,4
Лице-азилант	1	0	1	0,4
Лица со нарушени семејни односи	4	3	7	3,1
Вкупно	111	117	228	100

Извор: ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје (програма за електронска евиденција на лица корисници на социјални услуги – Лирикус).

Во однос на полот на старите лица корисници на социјални услуги во центрите за социјална работа, податоците покажуваат дека 48,7% се од машки пол, додека 51,3% од женски пол.

Освен наведените права, во рамки на 30-те центри за социјална работа функционира и проектот „Народни кујни“ преку кој старите лица кои се корисници на социјална парична помош и постојана парична помош, пет дена во неделата добиваат по еден топол оброк.

Во текот на истражувањето, анкетираниите претставници на центрите за социјална работа потенцираа во последно време сè поголем е бројот на случаи во кои старите лица се обраќаат до центрите за социјална работа за добивање стручна помош заради појава на нарушени односи во семејството, во кои како жртва се самите стари лица или друг член на семејството.

Исто така, според нив, сè поголем е и бројот на стари лица и членовите на нивните семејства кои до центрите за социјална работа се обраќаат заради искористување на можноста за сместување во установа за социјална заштита на стари лица на трошок на државата.

1.3.2. Организациска поставеност на центрите за социјална работа

За извршување на своите законски надлежности, но и за испорачување квалитетни услуги кон корисниците, неопходно е центрите за социјална работа да имаат доволен број добро обучени стручни работници. Квалитетните човечки ресурси во многу случаи претставуваат клучен фактор за справување со социјалните ризици на кои се изложени граѓаните и надминување на негативната состојба во која се наоѓаат. Во овој контекст, освен потребата од соодветен степен и вид на образование на вработените во центрите за социјална работа, потребно е постоење и систем за нивно континуирано усовршување и едукација, особено за новите трендови и пристапи за справување со социјалните ризици, чиј број и комплексност постојано се зголемува.

Исто така, особено важно е центрите за социјална работа да имаат внатрешна организација (организациони единици, одделенија и стручни тимови), но и систематизација на работните места кои ќе обезбедат ефикасно искористување на расположливите човечки ресурси со цел обезбедување квалитетни услуги до крајните корисници.

Податоците за бројот и стручниот профил на вработените во центрите за социјална работа во Република Македонија, состојба на 31.10.2012 година, покажуваат дека од вкупно 990 вработени, 598 лица односно 60,4% се стручни работници, додека 392 лица или 39,6% се помошен административен персонал (Преглед бр.5).

Преглед бр.5 Вработени во Центрите за социјална работа

Број на вработени во Центрите за социјална работа										
Вкупен број вработени во ЦСР	Стручни работници	Социјален работник	Педагог	Психолог	Правник	Социолог	Економист	Дефектолог	Друго	Административни работници
990	598	243	54	71	109	42	42	36	32	392

Извор: ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје, 2012

Од анализата на податоците за бројот на вработени во центрите за социјална работа можно е да се добие впечаток дека нивниот број е доволен, меѓутоа сите субјекти кои во текот на истражувањето беа интервјуирани истакнаа дека во сите центри за социјална работа има недостаток на стручни работници, додека во исто време постои вишок на помошен административен персонал. Сите тие истакнаа дека, во рамки на сегашната организациска поставеност и надлежност на центрите за социјална работа, стручните работници се поставени пред предизвикот да извршуваат голем број стручни но и административни работни задачи, додека од друга страна административниот персонал во доволен степен не се користи за помош и поддршка на стручните работници, туку истите извршуваат само работни задачи кои се однесуваат на административно-техничкото функционирање на центарот.

Во однос на организациската поставеност на центрите за социјална работа во Република Македонија анализата покажува дека не постои унифициран начин на внатрешна организација, туку егзистираат големи разлики помеѓу нив. Во зависност од бројот и видот на стручните работници, територијата за која се надлежни, како и бројот и видот на корисници, центрите за социјална работа формираат одделенија и стручни тимови за различни стручни области. Анализата на добиените податоци, но и на нормативната рамка покажува дека центрите за социјална работа немаат обврска да следат некој модел или структура на организација кои би имале обврзувачки карактер за нив. Поради овие причини, во овој момент во Република Македонија не постои иста организациска поставеност на центрите за социјална работа.

Кога станува збор за остварувањето на правата од социјална заштита на старите лица во рамки на центрите за социјална работа, добиените податоци за организациската поставеност покажуваат дека во ниту еден од нив не постои посебно одделение кое работи исклучиво на постапки за остварување на права од социјална заштита на стари лица. Исто така, не постои ниту стручен тим во рамки на некое од веќе постоечките одделенија на центарот кој работи само со оваа категорија корисници. Своите права старите лица ги остваруваат во различни одделенија во рамки на еден ист центар за социјална работа, одделението за старателство, парична помош, брак и семејство, социјално вклучување и сл. Сето ова покажува дека, доколку старите лица се наоѓаат во неколку социјални ризици истовремено истите немаат можност да ги добијат сите услуги кои им се потребни на едно место, туку се принудени да се движат низ неколку различни одделенија во рамки на центарот за социјална работа.

Ваквата состојба, центрите за социјална работа ја објаснуваат со податокот дека немаат голем број на стари лица кои се корисници на права и услуги од социјална заштита, поради што според нивно мислење нерационално е да се формира посебна организациона единица која ќе работи исклучиво со оваа категорија корисници. Меѓутоа, без оглед на моменталниот број на стари лица кои се корисници на права и услуги од социјална заштита, сите анкетирани лица сметаат дека центрите за социјална работа треба да обезбедат услови старите лица да можат да ги остваруваат своите права во една организациона единица на центарот, без да се движат од едно во друго одделение.

Во однос на активностите што ги преземаат, податоците од истражувањето покажуваат дека во овој момент Центрите за социјална работа во Република Македонија не преземаат мерки и активности кои се во насока на воведување нови услуги за старите лица на локално ниво. Тие во овој момент се фокусирани само на извршување на своите законски надлежности и задолженијата кои ги добиваат од страна на Министерството за труд и социјална политика и истите не покажуваат креативност и сопствена иницијатива за воведување промени во оваа област.

1.3.3. Соработка помеѓу центрите за социјална работа и останатите субјекти во областа на социјална заштита на стари лица

Со цел обезбедување систематска и континуирана соработка во обезбедувањето услуги од областа на социјална заштита на стари лица, освен соодветна законска регулатива, потребно е сите релевантни субјекти меѓусебно да имаат потпишано протоколи и/или меморандуми за соработка. Во нив треба да бидат дефинирани областите во кои ќе соработуваат, формите на соработка, целите што сакаат да ги постигнат и сл. На тој начин ќе може да се воспостави систематска соработка на подолг рок која ќе биде фокусирана на подобрување на положбата на крајните корисници, особено за лицата во социјален ризик на кои им се потребни социјални услуги на локално ниво.

Имајќи во предвид дека старите лица се категорија во социјален ризик која има потреба од широк спектар социјални услуги во заедницата во која живеат, се наметнува потребата од мобилизирање на ресурсите со кои располагаат сите субјекти на локално ниво. Ова особено е важно заради избегнување и/или пролонгирање на процесот на институционализација на старите лица и создавање услови тие да останат

што подолго во својата природна средина. Податоците од истражувањето покажуваат дека во Република Македонија од страна на центрите за социјална работа оваа можност сеуште не се користи, односно дека ниту еден од постоечките центри за социјална работа нема потпишано протоколи и/или меморандуми за соработка со друг субјект.

Од друга стана, на прашањето дали соработуваат со останатите субјекти во рамки на системот за социјална заштита, претставниците на центрите за социјална работа истакнаа дека имаат добра и континуирана соработка со субјектите од јавниот, профитниот и невладиниот сектор.

Во овој контекст, имајќи во предвид дека со процесите на плурализација и децентрализација општините во Република Македонија добија поголеми надлежности во областа на социјалната заштита, се наметнува потребата од воспоставување интензивна и суштинска соработка помеѓу центрите за социјална работа и општините. Соработката е важна заради создавање услови за ефикасно извршување на надлежностите на општините во делот на социјалната заштита, но и со цел обезбедување соодветни социјални услуги за старите лица на локално ниво. Неопходноста од соработка произлегува од фактот што и центрите за социјална работа и општините имаат иста цел, а тоа е подобрување на положбата на старите лица и создавање услови за задоволување и решавање на нивните потреби и проблеми. За постигнување на оваа цел неопходно е заеднички да работат на создавање услови за развој на услуги кои ќе бидат прилагодени на потребите на старите лица кои живеат на нивната територија.

Анализата на активностите на центрите за социјална работа покажува дека соработката со општините бележи континуиран раст и истата добива на интензитет. Според претставниците на центрите, најинтензивна е соработката во делот на размена на податоци за бројот на корисници на права и услуги од социјална заштита, додека најслаба е во делот на организирање заеднички активности.

Во однос на соработката помеѓу центрите за социјална работа и јавните установи за социјална заштита на стари лица, податоците од истражувањето покажуваат дека имаат редовна и добра меѓусебна соработка. Најинтензивна е соработката во однос на старите лица кои имаат потреба од институционална социјална заштита, а се материјално необезбедени. Во вакви случаи меснонадлежниот центар за социјална работа, го сместува старото лице во некоја од постоечките јавни установи. Што значи, соработка постои во однос на сместување на нови корисници или во однос на старите лица кои веќе престојуваат во установата, за кои во случај на смрт

или доколку се случи некаков проблем, установата го информира меснонадлежниот центар за социјална работа.

Во однос на соработката со приватните установи за социјална заштита на стари лица, податоците од истражувањето покажуваат дека центрите за социјална работа со нив сеуште немаат никаква соработка и официјална комуникација.

Имајќи во предвид дека процесот на плурализам овозможи вклучување и на невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица, центрите за социјална работа на локално ниво треба да имаат соработка и со овој вид субјекти. Меѓутоа, имајќи го во предвид фактот дека сеуште е мал бројот на субјекти од невладиниот сектор кои се фокусирани на задоволување на потребите и подобрување на положбата на старите лица, соработката на центрите за социјална работа со овој вид субјекти не е на потребното ниво. Меѓутоа и покрај ваквата состојба, сепак постојат одредени организации од невладиниот сектор со кои центрите за социјална работа имаат континуирана и позитивна соработка.

Како субјект со кој имаат најинтензивна соработка, претставниците на центрите за социјална работа ја наведуваат општинската организација на црвениот крст. Податоците од истражувањето покажуваат дека 83% од центрите за социјална работа имаат соработка со општинската организација на црвениот крст во нивниот град. Пред се станува збор за соработка на ниво на индивидуални случаи и се однесува на обезбедување донации во прехранбени производи, облека и средства за хигиена од страна на црвениот крст за дел од старите лица кои се корисници на права и услуги од центарот за социјална работа.

1.4. Установи за социјална заштита на стари лица

Светските стандарди препорачуваат секоја земја во рамки на установите за социјална заштита на стари лица да располага со сместувачки капацитети за 3-5% од вкупниот број стари лица во државата. Според тоа, врз основа на податоците на Државниот завод за статистика за бројот на стари лица на 31.12.2012 година, Република Македонија треба да располага со капацитет за сместување помеѓу 7425 и 12374 корисници. Податоците со кои располага Министерството за труд и социјална политика покажуваат дека Република Македонија располага со сместувачки капацитети за 1075 корисници (611 во јавните и 464 во приватните, состојба на

31.07.2013 година), односно за 0,43% од вкупниот број на стари лица, што претставува исклучително мал процент.

Во Република Македонија носители на институционалната социјална заштита за стари лица се установите за стари лица, од кои еден дел се јавни а останатиот се приватни установи за социјална заштита.

1.4.1. Јавни установи за социјална заштита на стари лица

Во нашата држава институционалните облици за социјална заштита наменети за старите лица имаат долгогодишна традиција. Јавните установи за стари лица кои денес функционираат се основани во средината на дваесетиот век, што претставува уште еден доказ преку кој се потврдува позитивниот однос на македонското општество во грижата за старите лица.

Јавните установи за социјална заштита на стари лица од своето основање до 2006 година беа во надлежност на државата, кога како дел од процесот на децентрализација преминаа во надлежност на општините и истите сега функционираат како Јавни општински установи за социјална заштита на стари лица.

Станува збор за следните установи:

1. ЈОУ Дом за стари лица „Сју Рајдер” – Битола;
2. ЈОУ Дом за стари лица „Зафир Сајто” – Куманово;
3. ЈОУ Дом за стари лица „Киро Крстески - Платник” – Прилеп и
4. Одделот „Мајка Тереза” – Скопје, кој функционира во рамки на ЈЗУ Геронтолошки завод „13-Ноември” – Скопје, сеуште е во надлежност на Министерството за труд и социјална политика.

Установите за стари лица за корисниците обезбедуваат сместување, исхрана, помош и нега, здравствена заштита, културно-забавни, работни рекреативни активности, услуги на социјална работа и сл. Покрај институционална заштита, овие установи имаат законска можност да организираат и вонинституционални облици на заштита во вид на давање помош во домашни услови и дневен престој на стари лица.

Цената за сместување во сите јавни установи е различна и во месец август 2013 година истата се движи помеѓу 6500 и 14500 денари за подвижни корисници и помеѓу 7000 и 15000 денари за неподвижни корисници.

Во однос на изворите и начинот на финансирање, податоците од истражувањето покажуваат дека Јавните установи за социјална заштита на стари лица во Република

Македонија се финансираат преку:

- Финансиски средства од буџетот на Република Македонија (Министерството за финансии префрла наменски финансиски средства на општината, а таа ги трансферира до установата);
- Наплаќање на услугите од корисниците и
- Финансиски средства од Министерството за труд и социјална политика, кое плаќа за корисниците кои се сместени преку центрите за социјална работа.

Од спроведеното истражување со претставниците на јавните установи за социјална заштита на стари лица добиени се информации дека постојано се зголемува бројот на барања за сместување на геријатриски случаи за кои овие установи немаат соодветни просторни услови и стручен персонал.

Анализата на активностите на јавните установи за социјална заштита на стари лица покажува еден исклучително позитивен момент во нивното функционирање, имено сите установи во последните неколку години вложуваат максимални напори за подобрување на условите за сместување. Нивните напори се во насока на исполнување на условите предвидени во „Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита за стари лица” („Службен весник на Република Македонија” бр.10/2005), а со крајна цел обезбедување подобри услови и испорачување поквалитетни услуги до крајните корисници.

Во оваа насока најзабележителни активности презема установата за социјална заштита на стари лица „Сју Рајдер” од Битола, имено оваа установа со финансиска поддршка од фондовите на Европската Унија, (ИПА компонента еден), во текот на 2012 година е целосно срушен и на истата локација се гради нов објект. На овој начин значително ќе се подобрат условите за сместување на корисниците, но во исто време ќе се зголеми и капацитетот на установата.

Исклучок од овој вид позитивни случувања е состојбата со одделот „Мајка Тереза” бидејќи истиот е лоциран на археолошкиот локалитет „Скупи” каде не се дозволени градежни активности, со што е оневозможена негова реконструкција и реновирање. Заради ваквата состојба државата и Градот Скопје работат на изнаоѓање начин за негова дислокација.

Во однос на прашањето дали установата со сопствен проект има аплицирано на јавно објавен повик, сите анкетирани претставници на установите одговорија дека имаат изготвено и аплицирано проекти за реновирање и доопремување на

сместувачките капацитети, но не и проекти кои се однесуваат на организирање социјални или друг вид активности за корисниците.

Податоците од истражувањето покажуваат дека, иако имаат законска можност за организирање и на вонинституционални форми на заштита, установите сеуште се фокусираат исклучиво на услуги од институционална заштита, притоа не искористувајќи ги сопствените ресурси да понудат услуги во локалната заедница. На овој начин тие од една страна не ја користат можноста да обезбедат дополнителни приходи, а од друга страна старите лица кои живеат во нивна близина се лишени од можноста да добијат услуги од социјална заштита во средината во која живеат.

Во однос на соработката на јавните установи за социјална заштита на стари лица со други субјекти податоците од истражувањето покажуваат дека сите анкетирани установи најинтензивна соработка имаат со општината под чија надлежност е установата. Меѓутоа, деталната анализа на нивната соработка покажува дека таа се однесува само на размена на информации поврзани со економските аспекти на работењето, како и трансфер на финансиски средства. Во овој меѓусебен однос недостасуваат заеднички иницијативи и активности кои би биле насочени кон обезбедување нови услуги за старите лица сместени во установата, но и за старите лица кои живеат во локалната заедница во која таа е лоцирана.

Кога станува збор за соработката на установите за стари лица со центрите за социјална работа, добиените податоци покажуваат дека установите имаат редовна и добра соработка со сите центри за социјална работа во Република Македонија. Меѓутоа, анализата на содржината на нивната соработка покажува дека таа се однесува исклучиво на меѓусебна размена на информации во однос на корисниците кои во овие установи се сместени преку центрите за социјална работа.

Исто така, во истражувањето беше опфатено и прашањето за соработката на установите со здруженија на граѓани и хуманитарни организации. Одговорите на ова прашање покажуваат дека јавните установи за социјална заштита на стари лица имаат соработка со организации од овој сектор, при што соработката најчесто се однесува на организирање заеднички активности и дружење само за време на одредени значајни датуми (државни и религиозни празници и сл.). Како позитивен пример за соработка, анкетираниите претставници ја истакнуваат соработката со црвениот крст, бидејќи сите установи имаат редовна соработка со општинската организација на црвениот крст од општината во која е лоцирана установата. Соработката се однесува на заеднички културно-забавни активности, како и обезбедување донации од страна на црвениот

крст за установата и корисниците кои се сместени во неа.

Како важен ресурс во локалната заедница кој може да биде искористен во насока на подобрување на условите за живот на старите лица корисници на институционална заштита, покрај останатите, се и стопанските субјекти. Во последно време сведоци сме дека се повеќе се зголемува бројот на општествено одговорни компании кои донираат финансиски средства и материјални добра во хуманитарни цели. Во тој контекст установите за социјална заштита на стари лица имаат можност да воспостават соработка со одредени компании со цел реализирање заеднички активности. Меѓутоа, резултатите од истражувањето покажуваат дека тие скоро и да немаат соработка со стопанскиот сектор. Со истражувањето се добиени информации дека установите се подготвени да примат одреден вид помош или донација, но ниту една од нив не се обратила до некоја компанија за поддршка на конкретен проект.

Исто така, податоците од истражувањето покажуваат дека недостасува соработка и помеѓу самите установи за социјална заштита на стари лица. Тие немаат развиена меѓусебна комуникација и форми на соработка. Иста е состојбата и во однос на соработката со здравствените установи, каде не постои соработка како во однос на организирање специјалистички здравствени прегледи наменети за корисниците сместени во установата, така и во однос на организирање предавања за превенција и лекување на одредени болести и сл.

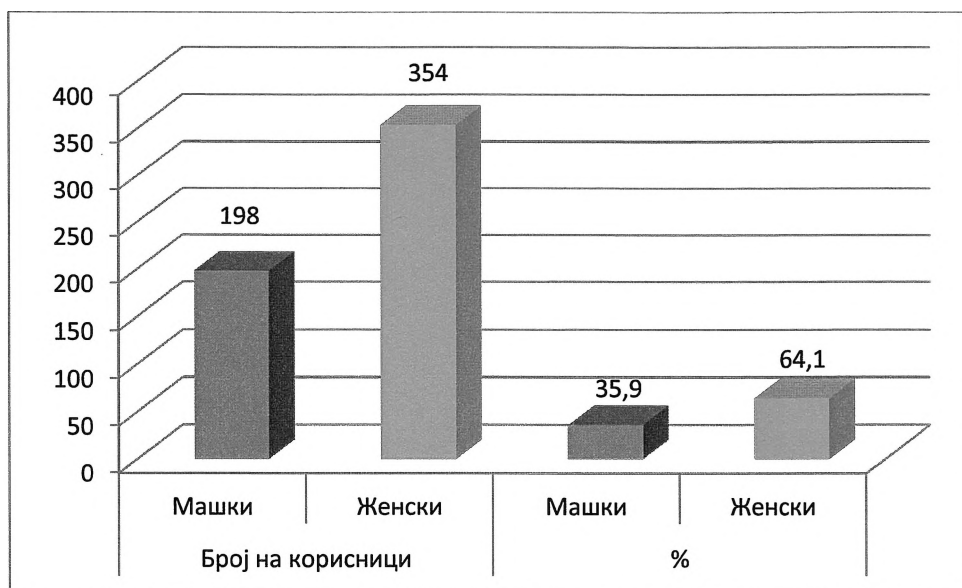
Имајќи ги во предвид претходно опишаните состојбите во јавните установи за социјална заштита на стари лица во Република Македонија, може со сигурност да се каже дека тие вложуваат максимални напори во насока на подобрување на квалитетот на услугите. Меѓутоа, во овој процес истите се соочуваат со бројни предизвици и потешкотии за чие надминување е неопходен уште поголем ангажман од нивна страна, но и помош и поддршка од страна на јавниот и стопанскиот сектор.

1.4.1.1. Корисници во јавните установи за социјална заштита на стари лица

Во однос на корисниците сместени во јавните установи за социјална заштита на стари лица (состојба на 31.12.2012 година), податоците покажуваат дека 64,1% се од женски пол, додека 35,9% од машки пол (Графикон бр.1). Од овие податоци може јасно да се види дека бројот на корисници од женски пол е значително поголем во споредба со бројот на корисници од машки пол. Имајќи ги во предвид разликите во однос на

потребите и интересите помеѓу мажите и жените се наметнува потребата овие податоци сериозно да бидат земени во предвид при креирање на услугите и секојдневните активности во установите.

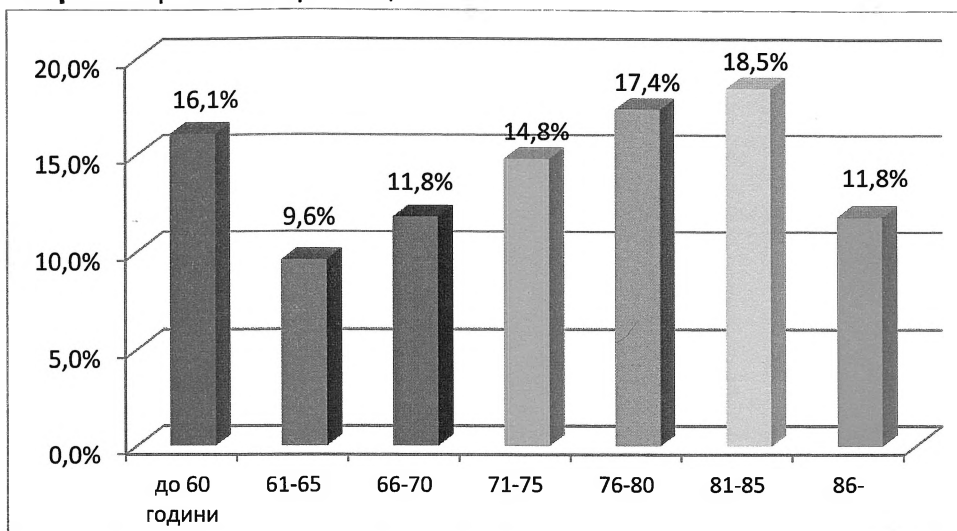
Графикон бр.1 Број на корисници според пол

Во однос на возраста на корисниците, од податоците може да се види дека со зголемување на возраста се зголемува и бројот на корисници во рамки на конкретната возрасна група. Возрасната група 61-65 години во вкупниот број корисници учествува со 9,6%, возрасната група 71-75 со 14,8%, возрасната група 76-80 со 17,4% и возрасната група 81-85 со 18,5%. Додека бројот на корисници на возраст над 85 години бележи одредено намалување и нивниот број изнесува 11,8% (Графикон бр.2).

Податоците за возраста на корисниците покажуваат дека, во јавните установи за социјална заштита на стари лица, освен категоријата за која се наменети, во нив се сместуваат и возрасни лица без семејна грижа на возраст под 60 години. Станува збор за лица кои се наоѓаат во социјален ризик, а за кои меснонадлежниот центар за социјална работа не може да обезбеди заштита на друг начин, бројот на оваа категорија корисници изнесува 16,1% од вкупниот број корисници (Графикон бр.2).

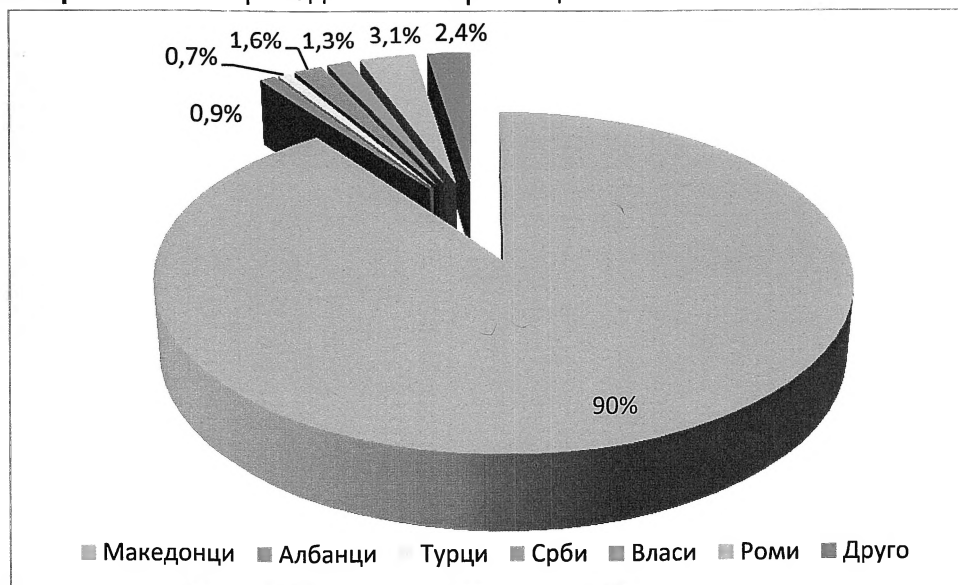
Графикон бр.2 Возраст на корисниците

Имајќи го во предвид фактот дека потребите, интересите, навиките и ритуалите на старите лица во голема мера зависат од нивната етничка припадност, во истражувањето се вклучени и податоци за етничката припадност на корисниците.

Анализата на податоците за етничката припадност на корисниците покажува дека најголем број од нив, односно 90% се македонци (Графикон бр.3). Додека бројот на корисници од друга етничка припадност е значително помал и изнесува 3,1% роми, 1,6% срби, 1,3% власи, 0,9% албанци и 0,7% турци. Доколку овие податоци се споредат со податоците за процентуалното учество на споменатите етнички групи, во вкупниот број на население во Република Македонија, ќе се забележи дека во споредба со македонците, останатите етнички групи во значително помал обем ги користат услугите на јавните установи за социјална заштита на стари лица.

Графикон бр.3 Етничка припадност на корисниците

Кога станува збор за начинот на покривање на трошоците за сместување во установите за социјална заштита на стари лица, податоците покажуваат дека најголем број, односно 33% од корисниците трошоците за сместување во целост ги покриваат од сопствени приходи, 28,6% со делумен надомест од страна на семејството, додека за 10,1% трошоците во целост ги покрива семејството (Графикон бр.4).

Во однос на учеството на државата во покривање на трошоците за сместување на старите лица кои немаат сопствени приходи и се материјално необезбедени, податоците покажуваат дека за 21,4% од корисниците сместени во јавните установи за социјална заштита трошоците во целост ги покрива Министерството за труд и социјална политика, додека за 6,9% од корисниците еден дел од цената ја покриваат од сопствени приходи а остатокот го покрива државата (Графикон бр.4).

Графикон бр.4 Начин на покривање на трошоците за сместување

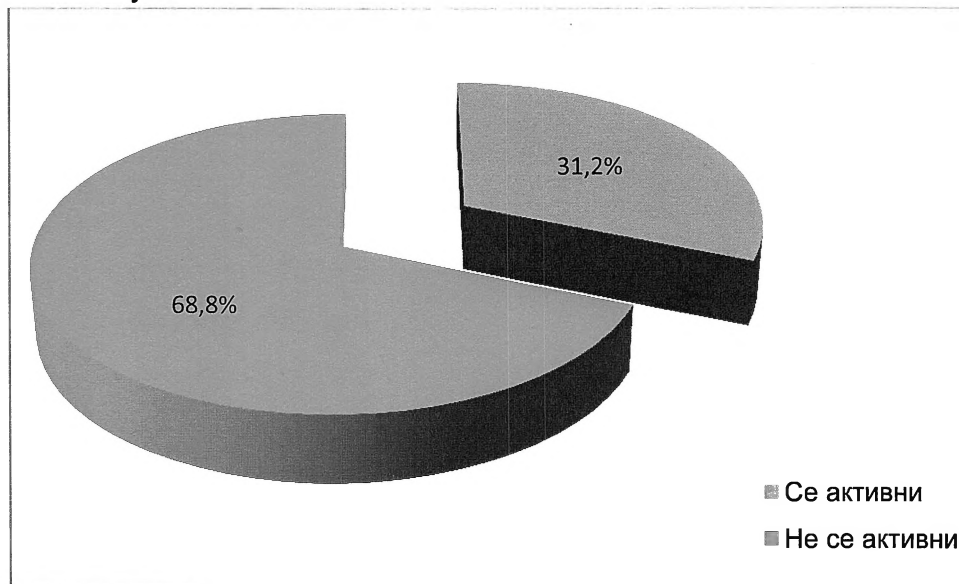

Учеството на старите лица во активности кои се организираат во рамки на установите за социјална заштита игра особено важна улога во одржување на нивните ментални и физички капацитети. Од тие причини во истражувањето се вклучени и податоци кои имаат за цел да се утврди колку од корисниците кои се сместени во јавните установи за социјална заштита на стари лица се вклучени во работно-рекреативните активности кои ги организираат установите.

Добиените податоци покажуваат дека само 31,2% од корисниците се вклучени во одредени активности. Од корисниците што се вклучени во активности во рамки на установата во која се сместени, најголем дел од нив се активни во културно-забавни активности, додека помал дел во работни, рекреативни и едукативни активности

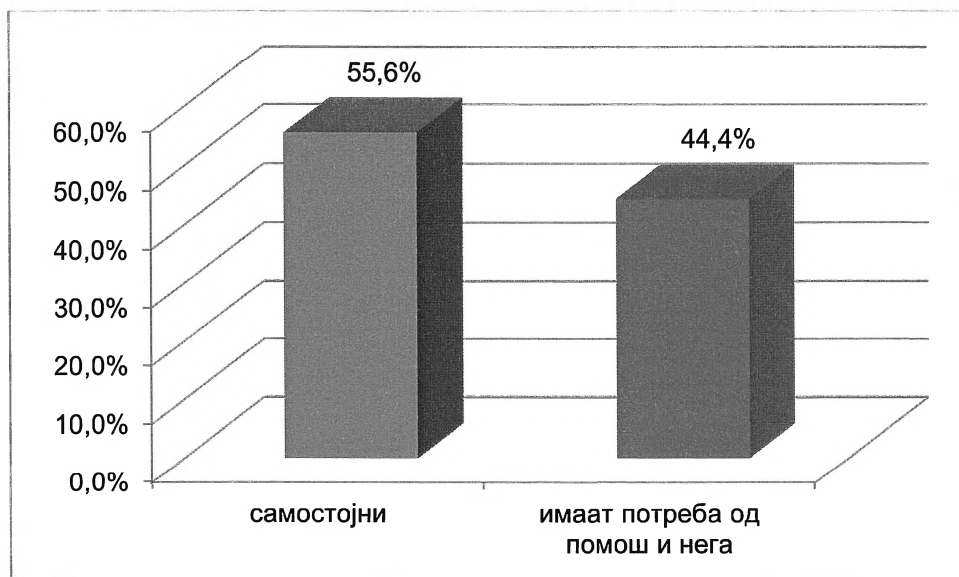
(Графикон бр. 5). Исто така, иако мал дел, сепак некои корисници учествуваат во повеќе од една активност, односно се вклучени во неколку од споменатите активности.

Графикон бр. 5 Вклученост на корисниците во активности кои се организираат во установата

Во однос на подвижноста на старите лица и нивната самостојност во извршување на секојдневните активности (исхрана, лична хигиена и сл.), податоците покажуваат дека 55,6% од корисниците во јавните установи за социјална заштита на стари лица се самостојни, меѓутоа значителен е бројот и на корисници на кои им е неопходна помош и нега од друго лице, нивниот број изнесува 44,6% (Графикон бр.6).

Графикон бр.6 Подвижност на корисниците

Податоците за подвижноста и самостојноста во извршување на секојдневните активности кај старите лица сместени во јавните установи за социјална заштита покажуваат дека, иако постојано се зголемува бројот на корисници со значително нарушена здравствена состојба на кои им се потребни поголем број здравствени услуги, сепак во овие установи сеуште доминира социјалниот, во однос на здравствениот аспект.

1.5. Пензионерски домови во надлежност на Фондот на пензиското и инвалидското осигурување на Македонија

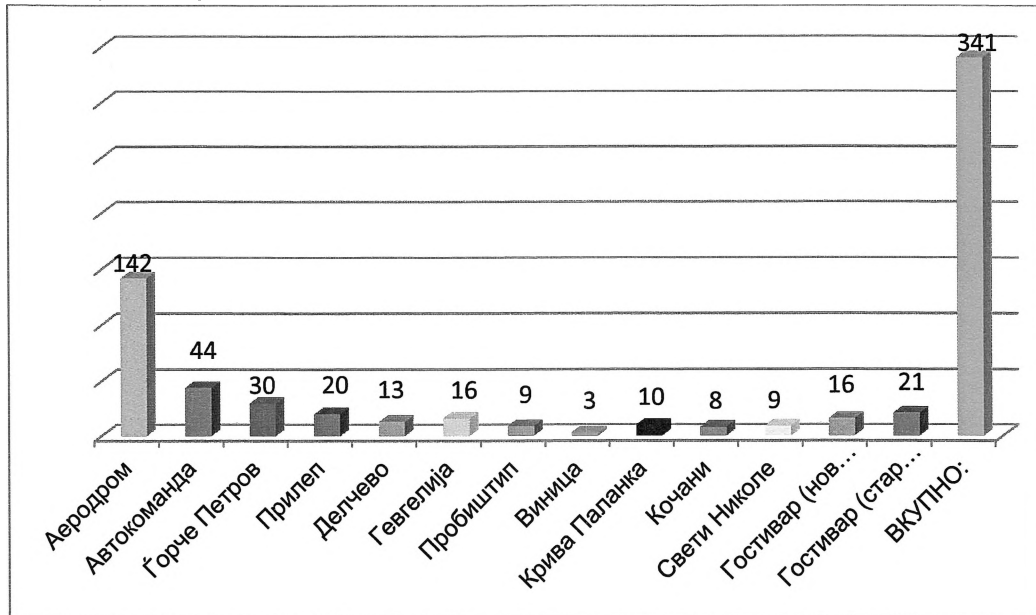
Условите за домување имаат големо влијание врз квалитетот на животот на луѓето, при што нивното влијание особено е изразено во текот на староста. Старите лица пред се заради здравствената состојба и потешкотиите во движењето имаат потреба од прилагодување на условите во домот и пошироката средина со цел нормално и непречено функционирање. Квалитетните услови на домување кои се еден од основните фактори за достоинствен живот во староста, подразбираат услови кои се прилагодени кон потребите и здравствената состојба на корисникот.

Иако пензионерските домови не нудат услуги од социјална заштита и не се дел од овој систем, сепак заради значењето на условите за домување во староста и заради фактот што овој вид на домување е карактеристичен и наменет само за старите лица, во овој труд ќе бидат прикажани некои основни информации за оваа форма на домување.

Од вкупно 37 Домови за живеење на корисниците на пензија во Република Македонија, Фондот на пензиското и инвалидското осигурување на Македонија стопанисува само со 13, додека со останатите 24 стопанисуваат Здруженијата на пензионери.

Во рамки на пензионерските домови со кои стопанисува фондот има 341 стамбена единица (Графикон бр.7), во вкупна површина од 9.677,35 м². Корисниците на пензија сместени во домовите користат само сместување во опремени гарсоњери со површина од 19 м² (за самци) до 32 м² (за брачен пар), по цени од 19 до 23 денари за м² - во зависност од градот и состојбата на домот.

Графикон бр.7 Број на станови во пензионерските домови

Согласно правилникот за сместување, во домовите се сместуваат само лица кои можат самостојно да се грижат за себе. Со оглед на тоа дека е голем бројот на корисници на пензија кои се стекнале со право за сместување во домовите, а чекаат и по неколку години за сместување, може да се констатира дека Фондот не располага со доволно станбен простор и не е во можност во целост да ги задоволи барањата за сместување.

Табела бр.6 Број на станови и станари во пензионерските домови во однос на пол

Пензионерски дом	Бр. на станови	Бр. на станари	мажи	жени
Аеродром	142	178	52	126
Автокоманда	44	51	17	34
Ѓорче Петров	30	35	13	22
Прилеп	20	18	8	10
Делчево	13	13	3	10
Гевгелија	16	16	6	10
Пробиштип	9	9	3	6
Виница	3	3	1	2
Крива Паланка	10	12	4	8
Кочани	8	9	1	8
Свети Николе	9	8	2	6
Гостивар (нов објект)	16	16	4	12
Гостивар (стар објект)	21	23	8	15
ВКУПНО:	341	391	122	269

Од анализата на податоците за старите лица кои користат домување во пензионерските домови, може да се види дека во 341 станбена единица живеат 391 корисник. Анализата во однос на полот на станарите покажува дека 68,8% се од женски пол, додека само 31,2% од машки пол (Табела бр.6).

Табела бр.7 Приходи на пензионерите сместени во пензионерските домови

Пензионерски дом	до 10.000.ден.	10-15.000	15- 20.000
Аеродром	119	54	5
Автокоманда	40	8	3
Ѓорче Петров	25	7	3
Прилеп	11	6	1
Делчево	13		
Гевгелија	14	1	1
Пробиштип	6	2	1
Виница	2		1
Крива Паланка	7	4	1
Кочани	7	2	
Свети Николе	5	3	
Гостивар (нов објект)	12	3	1
Гостивар (стар објект)	15	7	1
ВКУПНО:	276	97	18

Анализата на приходите на старите лица кои користат домување во пензионерските домови покажува дека 70,6% имаат приходи помали од 10.000 денари, 24,8% од 10.000 до 15.000 денари, додека 4,6% имаат месечни приходи над 15.000 денари (Табела бр.7).

2. Субјекти кои се вклучија во областа на социјална заштита на стари лица откако беше воведен процесот на плурализам

Плурализмот во областа на социјалната заштита на стари лица подразбира дека во обезбедувањето социјални услуги можат да се вклучат субјекти од јавниот и приватниот сектор. Нивниот ангажман може да биде во различни сегменти и обем, но за сите нив е заедничко што имаат можност активно да партиципираат во задоволување на потребите на старите лица и креирањето услови за достоинствен живот во староста.

Во минатото, односно пред примена на принципот на плурализам во социјалната заштита, во оваа област преку своите институции и установи активна беше само државата. Меѓутоа, откако беа создадени законски и институционални предуслови за вклучување на субјекти од останатите сектори, состојбата значително се измени. Во улога на нарачателите, финансиери и даватели на социјални услуги се појавија субјекти кои претходно не беа активни во областа на социјалната заштита. На овој начин, односно со примена на процесот на плурализам се создадоа услови за зголемување на обемот и квалитетот на социјалните услуги во оваа област.

Со цел анализа на надлежностите, улогата и активностите на субјектите кои преку примена на процесот на плурализам добија можност за вклучување во областа на социјална заштита на стари лица, во продолжение следи анализа на податоците кои се добиени од истражувањето направено со општините, приватниот профитен и невладиниот сектор.

2.1. Општините во областа на социјална заштита на стари лица

Заради успешно извршување на своите законски надлежности во областа на социјалната заштита неопходно е општините да имаат ефикасна внатрешна организација и систематизација на работните места. Стручната и ефикасна администрација претставува важен фактор за извршување на функциите на општината во насока на подобрување на животните услови за сите граѓани кои живеат на нејзината територија, а особено за ранливите категории како што се старите лица. Со цел изнаоѓање соодветни начини за задоволување на потребите на оваа категорија лица во социјален ризик, која има потреба од социјални услуги во местото каде живее, неопходно е општините во рамките на својата администрација да имаат вработено лица

со завршено високо образование од областа на хуманистичките науки кои ќе бидат ангажирани на работни задачи од областа на социјалната заштита.

Во однос на прашањето за организациската структура на општинската администрација (сектори и одделенија), податоците од истражувањето покажуваат дека од една страна постојат големи разлики помеѓу урбаните и руралните општини, но од друга страна постојат значителни разлики и помеѓу самите урбани општини.

Податоците добиени со истражувањето покажуваат дека во ниту една од општините не постои посебен сектор за социјална заштита. Исто така, голем е и бројот на општини во кои не постои ниту одделение кое работи на прашањата од областа на социјалната заштита.

Добиените податоци покажуваат дека во сите урбани општини, кои се опфатени со истражувањето, постои одделение за социјална заштита. При што, станува збор за одделение кое, покрај за прашањата од областа на социјалната заштита, е надлежно и за прашањата од областа на здравствената заштита и заштитата на децата, и истото функционира во рамки на секторот за јавни дејности.

За разлика од урбаните општини, состојбата е уште поалармантна во руралните општини, бидејќи во ниту една од руралните општини не постои ниту сектор ниту одделение за социјална заштита. Врз основа на овие податоци може да се каже дека кај општините не постои унифициран начин на внатрешна организација и систематизација на работни места, групирани во сектори и одделенија, туку напротив помеѓу нив се забележуваат големи разлики и спротивности.

Сепак, доколку се направи споредба на сегашната состојба со податоците во минатото, односно со состојбата во 2004 година, ќе се види дека има значителни подобрувања бидејќи во тој момент ниту една од општините во Република Македонија немаше одделение за социјална заштита.

2.1.1. Карактеристики на општинската администрација во областа на социјалната заштита

За соодветно извршување на надлежностите што општината ги има во областа на социјалната заштита неопходно е во рамки на својата администрација да има вработено доволен број стручни лица со соодветен степен и вид на образование. Во општините кои имаат помал број на жители и покриваат помала територија доволно е да има најмалку едно лице кое ќе работи на работни задачи кои се однесуваат на

социјална заштита. За разлика од нив, кај општините со поголем број на жители и со поголема територија, во кои и бројот на лица во социјален ризик е поголем, се наметнува потребата од ангажирање на поголем број стручни лица кои ќе работат во оваа област.

Податоците од истражувањето покажуваат дека, во рамки на општините кои се опфатени со истражувањето, во зависност од тоа дали се работи за урбана или рурална општина, постојат значителни разлики во бројот на стручни лица кои во општинската администрација работат во делот на социјална заштита. Во урбаните општини кои имаат одделение за социјална, здравствена и заштита на децата во истото работат три лица од кои едно лице формално правно е задолжено за работни задачи во областа на социјалната заштита, но според информациите добиени од анкетираниите претставници на општините во пракса овие стручни лица најголем дел од работното време се ангажирани во делот на здравствената заштита и заштитата на децата. За разлика од нив, кај општините кои немаат одделение за социјална заштита работните задачи од оваа област им се доверени на вработени во општинската администрација кои во исто време извршуваат работни задачи од неколку различни области.

Во однос на стручниот профил на лицата кои во рамки на општинската администрација ги извршуваат работните задачи во делот на социјална заштита, податоците покажуваат дека најчесто станува збор за лица кои немаат соодветен вид на образование за работа во оваа област. Се работи за лица со завршено високо образование во областа на техничките или природните науки или со завршен правен факултет, додека само во 41% од општините станува збор за лица со завршено високо образование од областа на хуманистичките науки.

За разлика од урбаните, руралните општини не само што немаат одделение за социјална заштита, туку немаат ниту вработено лице кое е задолжено со работни задачи во областа на социјалната заштита.

Иако податоците од истражувањето покажуваат дека во голем дел од општините, во рамки на општинската администрација, постојат одредени пропусти во однос на организациската поставеност и кадровската екипираност за ефикасно извршување на надлежностите во областа на социјалната заштита, сепак доколку се направи споредба со состојбата пред примена на процесите на плурализација и децентрализација ќе се забележат значителни подобрувања. Во минатото ниту една од општините во Република Македонија, во рамки на својата административна служба немаше одделение за социјална заштита и стручни лица кои работат во оваа област.

2.1.2. Комисија за социјална заштита

Во рамки на своите законски надлежности Советите на општините образуваат постојани и повремени комисиии. Целта на комисиите е да ги разгледуваат прашањата од областа за која се формирани, но и да понудат решенија за нив. Комисиите своите предлози ги доставуваат до Советот на општината кој на седница расправа за нив и донесува заклучок за понатамошно постапување. По секој заклучок, донесен од страна на Советот, општинската администрација е должна соодветно да постапува. На овој начин, преку доставување иницијативи и предлози до комисиите на Советот, граѓаните можат да иницираат прашања кои се важни за нив, но и дадат свој придонес за решавање на најразлични проблеми во општината во која живеат.

Податоците добиени со истражувањето покажуваат дека во рамки на Советите на сите анкетирани урбани општини функционира постојана комисија за социјална заштита, но во ниту една од руралните општини не постои ваква комисија.

2.1.3. Социјална слика (мапа) на општината

Со цел креирање услуги кои ќе бидат соодветни на потребите на лицата во социјален ризик, општините треба да имаат информации за социјалните ризици на кои се изложени граѓаните. Станува збор за информации кои треба да бидат синтетизирани во форма на социјална мапа која на општините ќе им помогне на соодветен начин да ја согледаат состојбата со социјалните ризици на нивната територија, врз основа на што ќе бидат во можност да ги одредат приоритетните насоки за дејствување.

Социјалната слика на општините е особено важна заради мапирање на просторната дистрибуција на старите лица кои имаат потреба од одредена помош и поддршка со цел изнаоѓање ефикасни начини за нивно задоволување.

Во однос на изработка на социјална слика (мапа) на општината, податоците од истражувањето покажуваат дека ниту една од општините нема направено мапирање за бројот и видот на социјални ризици на нејзината територија. На овој начин општините немаат релевантни информации за видовите на социјални ризици на кои се изложени граѓаните, бројот на лица кои се наоѓаат во положба на социјален ризик и нивната просторна дистрибуција во рамки на општината. Поради што, истите не се во можност да ги планираат своите активности врз основа на реално согледување на состојбата на терен, туку се базираат само на информации за бројот на корисници евидентирани во меснонадлежниот центар за социјална работа, како и врз база на претпоставки и

лично искуство и размислување на лицата кои се задолжени за изработка на социјалните програми во општината.

2.1.4. Развоен - стратешки документ за социјална заштита

Со цел превземање мерки и активности кои ќе бидат соодветни на потребите и проблемите на лицата во социјален ризик, општините треба да имаат направено детална анализа за состојбата на нејзината територија и да имаат изработено развојни – стратешки документи. Во нив треба да биде наведено на кои категории лица во социјален ризик ќе се фокусира општината и кои се целите што треба да се постигнат. Исто така, треба да се предвиди кои субјекти ќе бидат вклучени во целиот процес, како и да се наведат изворите на финансирање. Развојните документи од областа на социјалната заштита треба да бидат базирани на утврдените потреби и приоритети во општината, како и на реалните материјални можности за обезбедување одржлив развој на социјалната заштита на локално ниво.

Старите лица како специфична категорија лица во социјален ризик, која има потреба од широк спектар услуги од социјална заштита во местото каде живее, треба да бидат една од приоритетните целни групи на општините и дел од акциониот план или стратегијата за социјална заштита. Во овој контекст, општините треба да вложат максимални напори со цел создавање услови за зголемување на бројот на субјекти кои нудат услуги во областа на социјална заштита на стари лица. На овој начин ќе се создадат услови за зголемување на достапноста на услугите до корисниците, со што голем број стари лица ќе имаат можност да ги добијат неопходните услуги непосредно во местото каде живеат.

Податоците од истражувањето покажуваат дека сите урбани општини имаат изработено развојно - стратешки документи документи, во форма на Стратегија или Акционен план за социјална заштита, во кои се препознаени социјални проблеми на граѓаните. Во овие документи, покрај на останатите категории лица во социјален ризик, советно внимание им се посветува и на старите лица и нивните потреби. За разлика од урбаните, ниту една од анкетираниите рурални општини нема изработено ваков документ.

Деталната анализа на содржината на развојните документи што ги изготвуваат урбаните општини, покажува дека најчесто тие не се базираат на теренски истражувања за потребите на старите лица и останатите категории лица во социјален

ризик, туку се потпираат само на демографски податоци за општината и податоци со кои располагаат јавните установи за социјална заштита кои постојат во конкретната општина.

Податоците од овие установи се од огромна важност за општините, но истите треба да бидат дополнети со информации и податоци од истражувања кои имаат за цел мапирање на старите лица и утврдување на нивните потреби за услуги од социјална заштита. На овој начин општините ќе можат во вистинска насока да ги насочат своите активности во процесот на креирање мерки и услуги од социјална заштита во локалната заедница, и истите ќе бидат во согласност со вистинските потреби на старите лица.

2.1.5. Годишна програма за социјална заштита

Освен развојните – стратешки документи (стратегии и акциони планови) кои се донесуваат за период од 5 до 10 години, општините имаат законска обврска да изработат програма за потребите на граѓаните од областа на социјалната заштита за период од една година (годишна програма). Програмата претставува документ во кој се операционализираат приоритетите кои се утврдени во стратешкиот документ и во неа се разработува детална агенда на активности со прецизно дефинирани рокови на реализација и извори на финансирање. На овој начин, врз база на ресурсите кои и стојат на располагање на општината, се врши планирање на активностите кои се во насока на задоволување на потребите на лицата во социјален ризик.

При изработка на програмите за потребите на граѓаните од областа на социјалната заштита, важно е општините да ги имаат во предвид проблемите и потребите и на старите лица, пред се поради фактот што тие претставуваат категорија која има сè поголемо процентуално учество во вкупниот број на население и која има потреба од бројни услуги од социјална заштита на локално ниво.

Кога станува збор за донесување на годишна програма за потребите на граѓаните од областа на социјална заштита, во која се вклучени и мерките и активностите кои се однесуваат на старите лица, податоците од истражувањето покажуваат дека општините кои изготвуваат развојни – стратешки документи, истите донесуваат и годишни програми. Односно, дека урбаните општини изработуваат годишна програма за социјална заштита, додека руралните општини заостануваат и во овој сегмент и истите не изработуваат вакви документи.

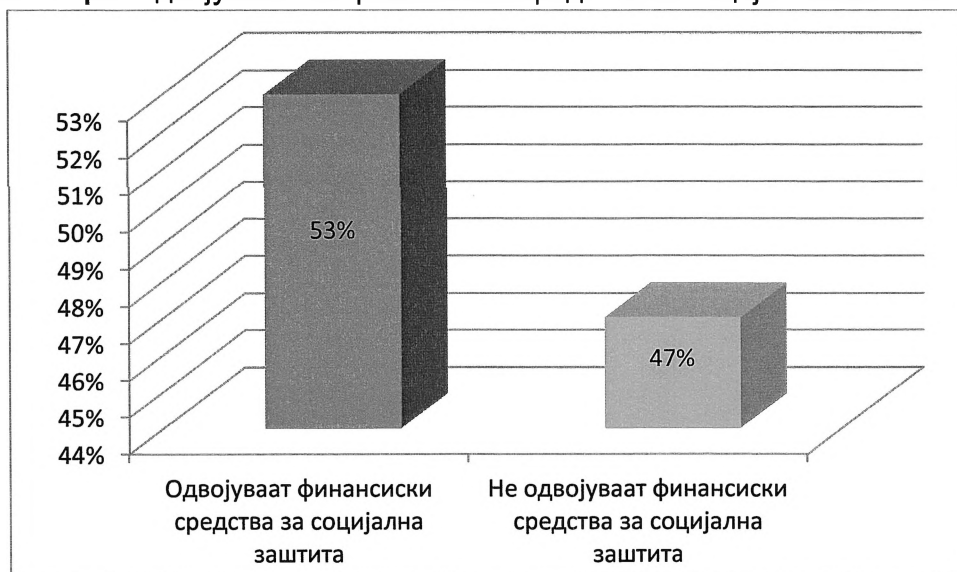
Во однос на содржината на програмите за социјална заштита, деталната анализа покажува дека во нив е опишана моменталната состојба со социјаните ризици во рамки на општината, утврдени се целните групи на кои ќе се фокусира општината во тековната година и дадени се насоки за идни активности. Исто така, истите содржат и агенда со прецизно дефинирани активности, утврден рок на реализација и финансиски импликации.

2.1.6. Финансиски средства кои општините ги издвојуваат за реализација на активности за социјална заштита на стари лица

Со цел создавање услови за задоволување на потребите на старите лица на локално ниво, неопходно е општините во рамки на своите годишни буџети да предвидат финансиски средства кои се наменети за оваа категорија граѓани. Финансиските средства може да бидат неменети за проекти кои ќе ги реализира невладиниот сектор или општината ќе основа сопствени субјекти кои ќе нудат услуги од социјална заштита на стари лица.

Податоците од истражувањето покажуваат дека 53,% од општините опфатени со истражувањето во рамки на своите годишни буџети за 2011 и 2012 година имаат одвоено финансиски средства за социјална заштита, во чии рамки спаѓа и решавање на одредени прашања кои се однесуваат на старите лица (Графикон бр.8).

Графикон бр.8 Одвојување на финансиски средства за социјална заштита

Деталната анализа на планираните средства за социјална заштита покажува дека сите анкетирани општини, без оглед дали станува збор за урбани или рурални, во

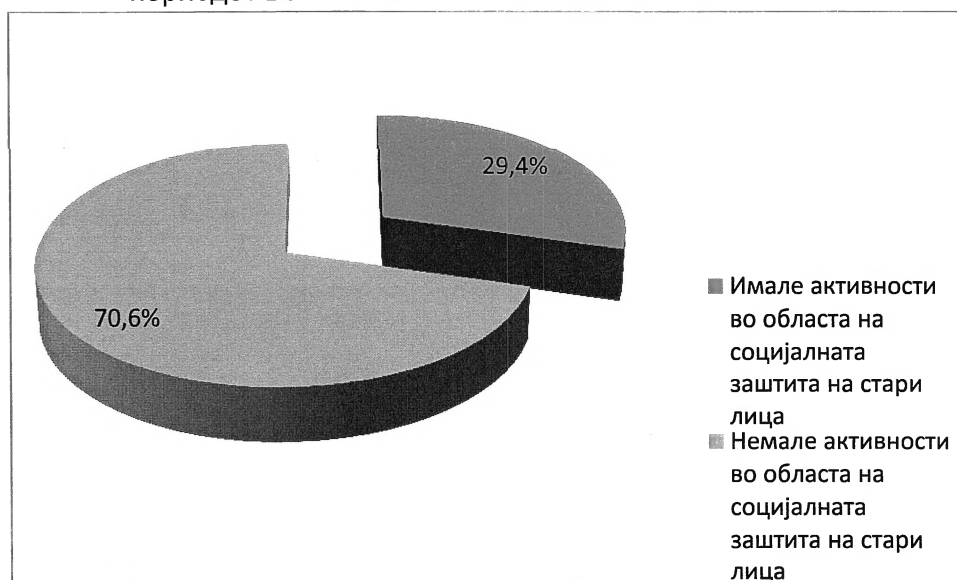
различен обем одвојуваат финансиски средства за исплата на еднократна парична помош на граѓаните кои ќе се најдат во положба на социјален ризик. За исплата на овој вид парична помош општините имаат формирано посебна комисија, имаат утврдено критериуми за признавање на ова право, како и сет од документи врз основа на кои одлучува комисијата.

Истражувањето во однос на висината на финансиските средства покажа дека општините во рамки на своите буџети ставките за социјална заштита сеуште ги ставаат на маргините, притоа првенствено фокусирајќи се на останатите аспекти од општествениот живот и потребите на граѓаните. Прашањата кои се однесуваат на социјалната заштита на старите лица не се третираат како приоритетни, туку на истите се гледа од некоја далечна перспектива, односно како на прашања на кои општините треба да се посветат во некоја следна фаза од својот развој.

2.1.7. Активности на општините во областа на социјална заштита на стари лица во периодот 2008-2012 година

Ако се анализираат активностите на општините во делот на социјална заштита на стари лица во периодот 2008-2012 година може да се види дека 29,4% од нив имале активности насочени кон оваа група на граѓани, додека 70,6% немале никакви активности (Графикон бр.9).

Графикон бр.9 Активности во областа на социјална заштита на стари лица во периодот 2008-2012

Што се однесува до општините кои немаат преземано активности во наведениот период, анкетираниите претставници ваквата состојба ја објаснуваат со немањето доволно финансиски средства во буџетот на општината со кои би се финансирале активностите во делот на социјална заштита на стари лица. Дел од нив како причина за негативната состојба го истакнуваат и недостатокот на човечки ресурси, односно немањето доволен број стручни лица вработени во општината или во полош случај екипираност со несоодветни стручни профили.

Од направената детална анализа на активностите што општините ги преземаат со цел менување на опишаната негативна состојба, констатирано е дека тие во оваа насока не преземаат посериозни чекори. Добиените податоци и информации покажуваат дека, иако на општините им стојат на располагање различни опции за аплицирање проекти кои можат да бидат финансирани од претпристапните фондови на Европската Унија, или други донатори, тие овие можности сеуште не ги користат.

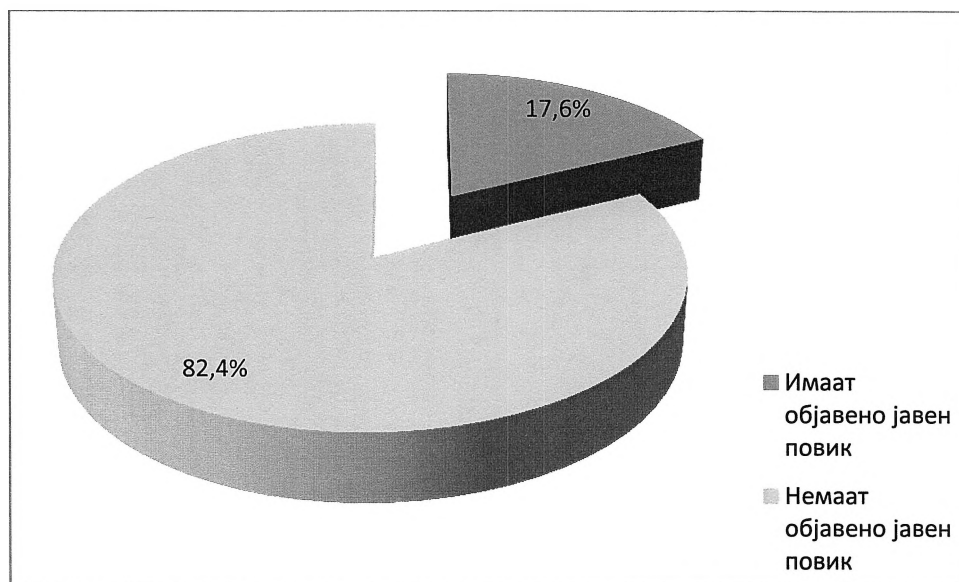
2.1.8. Објавување јавни повици за финансирање проекти од областа на социјална заштита на стари лица

Со цел обезбедување услуги од областа на социјална заштита на стари лица, општините можат да ангажираат организации од невладиниот сектор кои ќе испорачуваат услуги до крајните корисници. Вклучувањето на овој сектор се врши преку објавување јавен повик од страна на општината, во кој јасно се прецизирани услугите што се предмет на договор, целната група, детална временска рамка на активностите, предвидениот буџет и сл. На објавениот повик со сопствени проекти можат да аплицираат сите организации од невладиниот сектор кои ги исполнуваат условите предвидени во јавниот повик. Врз основа на критериумите за избор, предвидени во јавниот повикот, општината од доставените пријави врши избор на најповолна понуда врз основа на што склучува договор со избраниот субјект.

На овој начин, општините имаат можност да влијаат на поттикнување на невладиниот сектор за што поголемо и поинтензивно учество во областа на социјална заштита на локално ниво и развој на конкуренцијата во оваа област. Преку овој вид активности општините можат да влијаат во насока на обезбедување квалитетни услуги од социјална заштита, при тоа искористувајќи ги потенцијалите и ресурсите на невладините организации кои функционираат на локално ниво.

Податоците од истражувањето покажуваат дека во анализираниот период 2008-2012 година, само 17,6% од анкетираниите општини ја имаат искористено можноста за објавување јавен повик на кој здруженијата на граѓани имале можност да аплицираат со свои проекти во областа на социјална заштита на стари лица, а за чија реализација финансиски средства има обезбедено општината (Графикон бр.10). Станува збор за дел од општините кои во рамки на своите годишни буџети одвојуваат финансиски средства за социјална заштита за лицата во социјален ризик, додека останатите општини немаат никакви активности во оваа насока.

Графикон бр.10 Објавување јавни повици за обезбедување социјални услуги за стари лица

Податоците за бројот на општини кои имаат објавено јавен повик покажуваат дека најголем дел од нив занемаруваат една многу значајна можност која им стои на располагање за што полесно и порационално обезбедување услуги од социјална заштита на локално ниво, а тоа е активирање и ангажирање на невладиниот сектор.

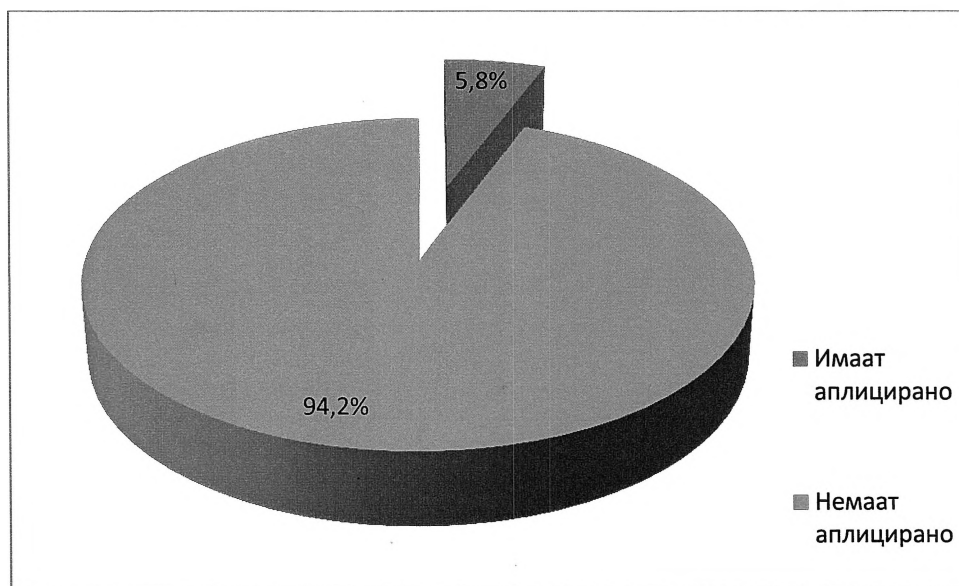
2.1.9. Проекти за социјална заштита на стари лица

Општините имаат законска можност во партнерство со домашни и странски правни или физички лица да изготват проекти од областа на социјална заштита на стари лица и истите да ги аплицираат до различни домашни и меѓународни фондови и донатори. На овој начин на општините им се нуди можност доколку имаат идеи, кои се

сериозно и детално разработени, истите да бидат реализирани со финансиска поддршка од споменатите фондови. Ова е особено важно имајќи го во предвид фактот дека најголем број од општините во Република Македонија се соочуваат со потешкотии во своето финансиско работење и немаат доволно сопствени средства за реализација на проекти од областа на социјалната заштита.

Податоците од истражувањето покажуваат дека само 5,8% од анкетираниите општини во Република Македонија, ја искористиле можноста за аплицирање проект до меѓународни фондови и донатори за финансирање активности кои се од областа на социјална заштита на стари лица (Графикон бр.11), додека останатите општините сеуште не ја користат оваа можност за реализирање активности кои имаат за цел подобрување на положбата на старите лица.

Графикон бр.11 Аплицирање проекти кај меѓународни донатори

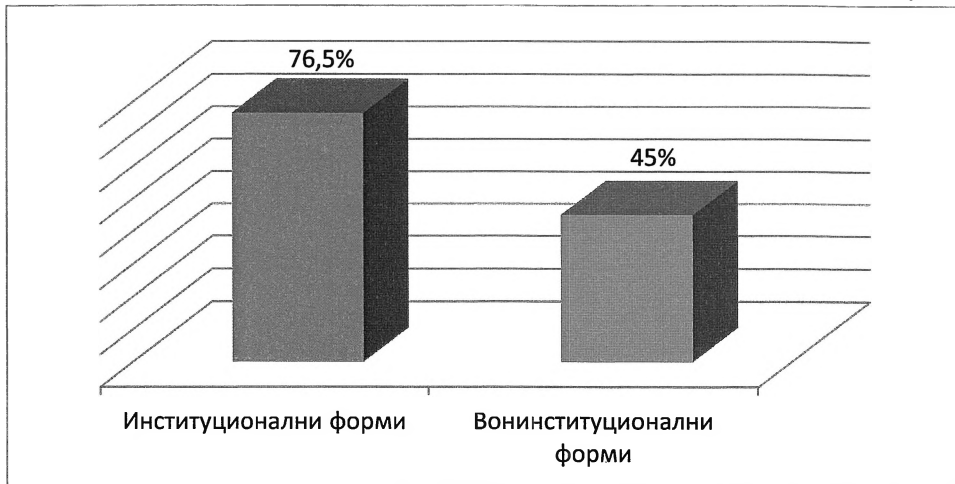
Малиот процент на општини кои имаат аплицирано проекти кај меѓународни донатори е како резултат на слабите стручни капацитети на општинските административни служби за изготвување и реализација на проекти кои имаат строги критериуми.

2.1.10. Идни активности во областа на социјална заштита на стари лица

Во насока на создавање услови за подигнување на квалитетот на живот на сите граѓани, општините треба да се фокусираат на изготвување на краткорочни и долгорочни планови за активности во сите области на општественото живеење. Имајќи во предвид дека старите лица се категорија на граѓани која се соочува со специфични проблеми, неопходно е општините да преземаат бројни активности и во оваа област. Исто така, ако се има во предвид и фактот дека со процесот на децентрализација општините имаат сè поголеми надлежности и обврски во оваа област, неопходно е нивно поголемо ангажирање во насока на создавање услови за развој на услуги од социјална заштита на локално ниво.

Во однос на плановите на општините за идни активности во делот на социјална заштита на старите лица, податоците од истражувањето покажуваат дека 76,5% од анкетираниите општини размислуваат за основање установа за социјална заштита на стари лица (Графикон бр.12). Меѓутоа, одговорите на останатите прашања од истражувањето упатуваат на заклучокот дека најголем дел од нив, за основање на установа за социјална заштита на стари лица немаат соодветни предуслови, односно немаат финансиски средства за оваа намена, немаат соодветни човечки ресурси во општинската администрација кои ќе можат да обезбедат финансии од странски фондови и донатори, а во крајна линија можеби не постои и реална потреба за ваква форма на заштита на старите лица во нивната општина, бидејќи немаат направено соодветно истражување на кое ќе се темелат нивните идни планови.

Врз основа на ова може да се каже дека поголем дел од општините идејата за организирање институционални форми на социјална заштита не ја базираат врз истражување на потребите на старите лица за услуги од социјална заштита, туку се потпираат на размислувањата и идеите на високи функционери во општината кои на оваа идеја и пристапуваат исклучиво од политички причини.

Графикон бр.12 Планови за идни активности за социјални услуги за стари лица

Во однос на организирање вонинституционални форми на социјална заштита на стари лица, податоците добиени од истражувањето покажуваат дека само 45% од општините во иднина планираат да организираат некоја од овие форми на заштита (Графикон бр.12).

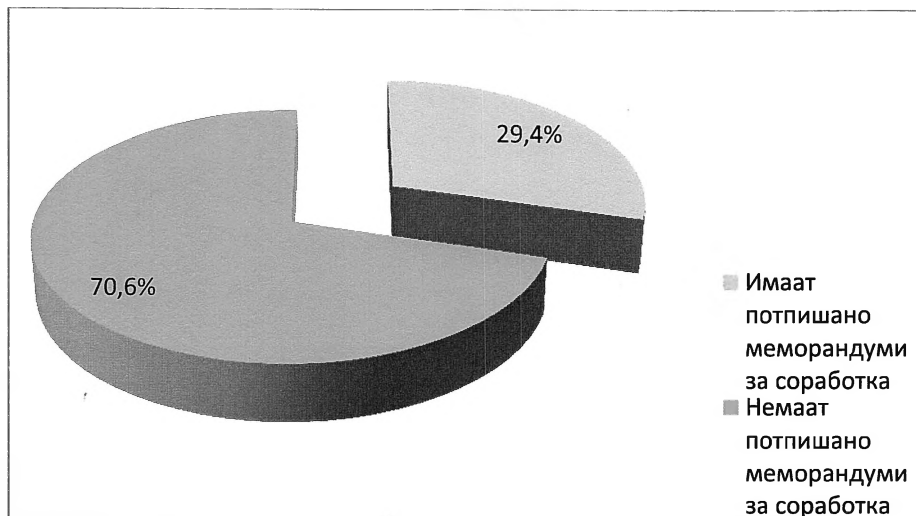
2.1.11. Протоколи и/или меморандуми за соработка со релевантни субјекти во областа на социјална заштита на стари лица

Протоколите и меморандумите за соработка претставуваат добра основа за воспоставување систематска и долгорочна соработка помеѓу релевантните субјекти во областа на социјалните услуги за стари лица. Тие претставуваат база за развој на различни форми на социјална заштита пред сè на локално ниво, институционална и вонинституционална. На овој начин се создава можност за креирање програмски активности кои ќе бидат насочени кон вистинските потреби на старите лица преку избегнување на кампањскиот и некоординиран пристап.

Преку воспоставување на меѓусебна соработка која се темели на меморандуми за соработка, на општините им стојат на располагање различни фондови како можни извори на финансирање на активностите со што се влијае во насока на зголемување на достапноста на услугите до крајните корисници. Во исто време се нуди можност и за финансирање на сервисни услуги за старите лица во руралните општини со што и од физички аспект услугите стануваат подостапни до старите лица.

Податоците од истражувањето покажуваат дека 29,4% од анкетираниите општини имаат потпишано протоколи и/или меморандуми за соработка во областа на социјалната заштита (Графикон бр.13).

Графикон бр.13 Протоколи или меморандуми за соработка

Податоците за бројот на општини кои имаат потпишано протоколи и/или меморандуми за соработка, покажуваат дека во своето делување општините сеуште немаат долгорочни и одржливи планови кои би вклучиле повеќе релевантни субјекти, на државно и локално ниво, туку се базираат на активности кои имаат пред се кампањски карактер и кои се активни во краток временски период.

2.1.12. Иницијативи на правни и физички лица за организирање форми за социјална заштита на стари лица

Во Република Македонија постои законска основа правни и физички лица да доставуваат предлози и иницијативи до општината. Во таа насока секој субјект кој има идеја или предлог, истата може да ја достави до општината. Оваа можност се однесува и на предлозите и иницијативите кои се однесуваат на обезбедување и развој на социјални услуги на локално ниво.

Општината во согласност на своите можности има обврска да ги поддржи сите предлози кои имаат за цел зголемување на бројот на субјекти кои нудат услуги од социјална заштита и ја поттикнуваат конкуренцијата во овој сектор. На овој начин се зголемува понудата на услуги од социјална заштита, а старите лица имаат можност да изберат од кој субјект ќе ги користат услугите што им се потребни, со што ќе се намали сегрегацијата и одвојувањето од нивната природна средина.

Граѓаните и правните субјекти своите предлози и иницијативи треба да ги доставуваат до Советот на општината. Доставените предлози откако ќе бидат разгледани од страна на Комисијата која е надлежна за прашањата од областа на

социјалната заштита, истите се проследуваат до Советот на општината, кој донесува соодветен заклучок или одлука за понатамошно постапување. На овој начин на граѓаните им е дадена можност активно да партиципираат во креирањето политики во заедницата. Оваа законска можност особено е значајна во процесот на креирање програми кои се однесуваат на подобрување на положбата на старите лица и создавање услови за достоинствен живот во староста. Преку обезбедување активно учество на граѓаните и крајните корисници, во моделирање на формите за социјална заштита и креирањето пакети од социјални услуги, може да се влијае во насока на подобрување на условите за живот во локалната заедница.

Според информациите добиени од страна на претставниците на општините со кои е реализирано истражувањето, општините се подготвени да ги разгледаат сите предлози или иницијативи кои до нив ќе бидат доставени и доколку станува збор за издржани проекти истите да ги поддржат, се разбира соодветно на своите можности, притоа потенцирајќи дека поддршката нема да биде во финансиски средства.

Податоците добиени од истражувањето покажуваат дека во ниту една од анкетираниите општини во Република Македонија, од страна на правни и физички лица, нема доставено предлози до Советот на општината кои се однесуваат на прашања од областа на социјална заштита на стари лица.

2.1.13. Обезбедување поддршка за развој на мрежата од даватели на социјални услуги

Со цел создавање развиена мрежа од даватели на услуги од областа на социјална заштита на стари лица неопходно е рационално искористување на ресурсите со кои располагаат сите релевантни субјекти. Единствено на тој начин може да се создадат услови за соодветно задоволување на потребите на старите лица во средината во која живеат.

Податоците кои се добиени од истражувањето покажуваат дека анкетираниите општини се подготвени да дадат свој придонес во развојот на мрежата од даватели на социјални услуги преку обезбедување просторни услови или градежна локација за заинтересираните инвеститори. Исто така, се подготвени да обезбедат ослободување од плаќање на трошоците за комуналии, како и делумно опремување на објектот и ставање на располагање на човечките ресурси со кои располага општинската администрација.

Меѓутоа, сите анкетирани претставници на општините истакнаа дека нивната општина има потешкотии во обезбедување финансиски средства кои ќе бидат во функција на развојот на услуги од областа на социјална заштита на стари лица на локално ниво.

Како позитивен пример кој во текот на истражувањето беше потенциран од страна на претставниците на општините е дека Министерството за одбрана на Република Македонија, во општините каде има воени објекти, дел од објектите им ги даде во владение на општините. Со што се отвара можност дел од овие капацитети да се стават во функција за обезбедување различни форми на социјална заштита на стари лица.

2.1.14. Заеднички активности помеѓу општините и стопанските субјекти

Стопанските субјекти во одредена фаза од својот развој, освен за сопствениот профит се заинтересирани и за т.н. општествена одговорност, кога се насочуваат кон локалната заедница во која функционираат. Сведоци сме на бројни примери кога компаниите во континуитет донираат финансиски и материјални средства за одредени категории лица во социјален ризик и со тоа покажуваат висок степен на општествена одговорност. Во земјите во кои егзистира плурализмот во социјалната заштита, стопанските субјекти претставуваат субјект кој игра важна улога во создавањето услови за обезбедување социјални услуги на локално ниво. Нивниот придонес најчесто е изразен преку трансфер на финансиски средства до организации од невладиниот сектор кои испорачуваат услуги до крајните корисници. Исто така, тие даваат свој придонес и преку волонтерскиот ангажман на своите вработени во активности кои се насочени кон подобрување на положбата на лицата во социјален ризик.

Од аспект на обезбедување социјални услуги за старите лица на локално ниво, општините можат да развијат различни форми на соработка и партнерство со стопанскиот сектор. Во овој контекст, преку обезбедување одредени даночни олеснување и друг вид стимулации, општините можат да дадат голем придонес за поттикнување на стопанските субјекти за донирање и/или инвестирање во областа на социјална заштита на стари лица.

Меѓутоа, податоците од истражувањето покажуваат дека ниту една од анкетираниите општини нема воспоставено соработка со приватниот профитен сектор

во насока на задоволување на потребите на старите лица. Исто така, не се забележани ниту примери во кои општините преку одредени стимулативни мерки поддржаа некој субјект од приватниот профитен сектор за инвестирање или донирање во областа на социјална заштита на стари лица.

2.1.15. Проблеми со кои се соочуваат старите лица кои живеат во рурални средини

Во овој дел, во кој се презентирани резултатите од истражувањето реализирано со претставниците на општините, се наметна потребата да бидат презентирани и одредени податоци и информации, кои се добиени во текот на истражувањето, но непосредно не се однесуваат на надлежностите на општините во областа на социјалната заштита, меѓутоа истите се од голема важност за старите лица.

Имено, во најголем дел од општините во Република Македонија постојат рурални населени места, во кои живее пред сè старечко население кое секојдневно се соочува со одредени предизвици кои во значителен степен им го отежнуваат секојдневното функционирање и негативно влијаат врз квалитетот на нивниот живот. Во овие населени места старите лица се соочуваат со проблеми околу водоснабдувањето и набавката на прехранбени производи. Во најголем број од нив не постојат трговски субјекти преку кои старите лица ќе можат да ги набават потребните прехранбени производи. Ваквата состојба е како резултат на немањето одредени даночни олеснувања за стопанските субјекти кои работат во руралните населени места со мал број на жители. Претставниците на општините, оваа причина ја сметаат за главен фактор заради кој во изминатите неколку години значително се намалил бројот на трговски субјекти во ваквиот тип населени места.

Исто така, сериозен проблем претставува и лошата патна поврзаност со останатите населени места, поради што на старите лица во значителен степен им е ограничена и отежната комуникацијата со членовите на семејството, кои најчесто живеат во друго населено место. Ова создава проблеми особено кога заради здравствени причини е потребно што побрзо старите лица да бидат транспортирани до најблиската здравствена установа. На тој начин во случај на животна загрозувачки ситуации старите лица немаат пристап до службите за итна медицинска помош и најчесто истите завршуваат со фатален исход за старите лица кои живеат во овие населени места.

На прашањето за пристапот до итните медицински служби се надоврзува и прашањето за обезбедување примарна здравствена заштита за старите лица кои живеат во руралните и неразвиени делови од државата. Во овие населени места од Република Македонија старите лица, заради немањето здравствени организации и амбуланти, немаат можност да добијат услуги од примарна здравствена заштита. Иако Владата на Република Македонија преку Министерството за здравство и Фондот за здравствено осигурување обезбедуваат финансиски стимулации и бенифиции за медицинскиот пресонал кој ќе одлучи да основа здравствена организација во рурално подрачје, сепак интересот кај нив е незначителен, а со тоа и крајниот резултат е исклучително негативен. Како резултат на ова голем дел од руралните населби во кое живее пред сè старечко население, немаат пристап до основните т.е. базични услуги од здравствена заштита.

Во руралните населени места каде пак постои матичен лекар најчесто недостасува аптека, со што пациентите немаат можност да ја набават потребната медикаментозна терапија. Заради ваквата состојба голем број стари лица се принудени да патуваат поголем број километри за да набават лекови, што им создава дополнителни финансиски трошоци и значително им ја влошува и така тешката материјална состојба.

Имајќи во предвид дека најголем број од старите лица имаат потреба од чести лекарски прегледи и секојдневно користат лекара, опишаната состојба која е карактеристична за голем дел од руралните населени места, за нив претставува сериозен проблем. За надминување на ваквата состојба, се наметнува потребата што побрзо да се изнајде начин старите лица кои живеат во населени места каде нема матичен лекар и аптека, да бидат посетувани од т.н. мобилни служби за здравствена заштита во кои истовремено ќе можат да извршат лекарски преглед и набават лекови.

Општините преку надлежностите што ги имаат во областа на социјалната заштита, но и во сите останати области во кои имаат надлежности и ингеренции, имаат обврска да создадат услови за квалитетен и достоинствен живот на старите лица на целата територија, а не само во нивните административни центри.

Позитивни примери во извршување на надлежностите на општините во Република Македонија во областа на социјалната заштита на старите лица

Град Скопје

претставува позитивен пример на единица на локалната самоуправа која покажува сè поголем интерес за потребите на старите лица за услуги од областа на социјална заштита. Сериозниот и крајно професионален пристап на Градот Скопје, во оваа област, се гледа преку активностите кои ги реализира, чиј број и обем постојано се зголемува. Исто така, може да се забележи постојано зголемување на обемот на финансиски средства што Градот од својот буџет го одвојува за активности од социјална заштита за лицата во социјален ризик, меѓу кои се и старите лица.

Професионалниот пристап на Градот Скопје се потврдува со податокот што во текот на 2011 година распиша тендер за спроведување „Сèопфатно истражување и анализа на потребите за форми за згрижување на старите лица во Град Скопје“. Тендерот беше од јавен карактер и на истиот можеше да конкурираат сите здруженија на граѓани кои имаат стручен капацитет и искуство во спроведување на ваков вид истражувања. Целта на истражувањето беше да се утврдат реалните потреби на старите лица што живеат во Градот Скопје за форми на социјална заштита, односно да се добијат податоци за тоа во кој дел од градот која форма на заштита е најпотребна и најсоодветна за локалното население.

Резултатите од ова истражување претставуваат сериозна основа која Градот Скопје веќе ја користи во планирање на активностите кои се насочени кон обезбедување социјални услуги за старите лица во локалната заедница.

Врз основа на резултатите од споменатото истражување, на 30.03.2012 година, потпишан е Договор за соработка помеѓу Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија, Градот Скопје и Црвениот крст на Град Скопје, за отварање Дневен центар за стари лица и Центар за давање помош во домашни услови во општините Центар и Чаир.

За реализација на договорот Црвениот крст на Град Скопје обезбеди просторни услови и персонал, Министерството за труд и социјална политика го обучи персоналот и одвои 700.000 денари за реновирање и опремување на просторот, додека Градот Скопје обезбеди финансиски средства во висина од 2.000.000 денари за плати на вработените и за покривање на сите тековни трошоци за период од една година од потпишувањето на договорот. Врз основа на овој договор на 10.06.2012 година свечено беа пуштени во употреба двата Дневни центри за стари лица, еден во општина Центар и еден во општина Чаир, во рамки на кои функционира и Сервис за помош во домашни услови.

Со цел одржливост на проектот, Градот Скопје обезбеди средства за нивно нормално и непречено функционирање во 2013 година и изрази подготвеност дека и понатаму ќе продолжи да обезбедува финансиска средства во текот на следните години.

Овој начин на работа претставува позитивен пример како треба да се реализираат активности во областа на социјалната заштита. Врз основа на теренско истражување се утврдуваат вистинските потреби на старите лица со што се избегнува можноста за организирање форми на заштита за кои во конкретната локална заедница нема потреба, а дури потоа со заеднички сили и преку искористување на ресурсите со кои располагаат државата, општините и невладиниот сектор се пристапува кон основање субјекти кои ќе испорачуваат услуги од социјална заштита до крајните корисници.

Општините Ново Село, Босилово и Василево

Со цел зголемување на капацитетите на општините Босилово, Василево и Ново Село за извршување на надлежностите во областа на социјалната заштита, овие три општини од југоисточниот плански регион во Република Македонија, во текот на 2011 година заеднички го реализираа проектот „Заедно сме посилни“. Главната цел на проектот е воспоставување и ставање во функција на меѓуопштинска Комисија за социјална заштита, помеѓу општините Босилово, Василево и Ново Село. Потребата од заедничка комисија е наметната како резултат на слабите стручно – административни и финансиски потенцијали на споменатите три општини самостојно да формираат организациони единици и работни тела за социјална заштита.

Во рамки на овој проект, освен формирањето заедничка комисија, изготвен е посебен софтвер за социјална заштита и креирана е база на податоци за социјално ранливите категории граѓани во трите општини. За полесна комуникација помеѓу членовите на Комисијата за социјална заштита извршено е интегрирање на софтверот за социјална заштита во веќе постоечкиот информатичко – комуникациски систем кој претходно е изграден како резултат на веќе воспоставената меѓуопштинска соработка во делот на заедничките административни тела помеѓу општините Босилово, Василево и Ново Село.

Исто така, преку овој проект експерти од областа на социјалната заштита во Република Македонија, спроведоа обука на државните службеници членови на меѓуопштинската Комисија за социјална заштита, со цел зајакнување на нивните стручни капацитети. Во исто време реализирани се и активности за зголемување на свеста на граѓаните за проблемите од областа на социјалната заштита.

2.2. Приватниот профитен сектор во областа на социјална заштита на стари лица

Во Република Македонија преку мерките и активностите кои државата ги презема во насока на поддршка на процесот на плурализација во областа на социјалната заштита, на приватниот сектор му е дадена можност за вклучување во оваа област. Преку практична примена на овој процес правните и физички лица добија законска можност за организирање институционални и вонинституционални форми на социјална заштита. Во тој контекст, приватниот сектор најшироко поле за дејствување во областа на социјалната заштита, има токму во обезбедувањето социјални услуги кои се наменети за старите лица. На овој начин приватниот сектор има можност да понуди широк спектар од услуги кои ќе бидат во насока на задоволување на потребите на старите лица и обезбедување соодветна помош и поддршка за нив.

Во однос на правата и обврските, законодавецот во Република Македонија не прави разлика помеѓу јавните и приватните субјекти кои работат во областа на социјална заштита за стари лица. На овој начин државата ја манифестира својата посветеност за создавање позитивни конкурентски услови за развој на пазарот на услуги во оваа специфична област.

Преку создавање соодветни законски предуслови, како и низа други мерки, државата вложува сериозни напори за мотивирање на приватниот сектор за негово поинтензивно вклучување во обезбедувањето услуги од социјална заштита на стари лица.

Вклучувањето на приватната иницијатива е со цел поттикнување на конкуренцијата помеѓу давателите на социјални услуги, зголемување на видот и обемот на заштита, како и подобрување на квалитетот на услугите што се испорачуваат до крајните корисници.

2.2.1. Приватни установи за социјална заштита на стари лица

Во Република Македонија почетоците на приватната иницијатива во областа на институционалната социјална заштита на стари лица датира од 1996-97 година. Во овој период се направени првите пионерски обиди во независна Македонија за организирање на оваа форма на заштита, при што иако овие субјекти нудеа институционална социјална заштита за стари лица всушност формално правно беа регистрирани како трговски друштва.

Опишаната состојба, во однос на регистрирањето на установите за стари лица како трговски друштва не е како резултат на немањето законска основа, бидејќи уште во првиот Закон за социјална заштита на Република Македонија се дава можност домашно и странско правно или физичко лице да основа приватна установа за социјална заштита Македонија („Службен весник на Република Македонија” бр.50/97). Како резултат на тоа што не беа регистрирани како установи за социјална заштита, освен контрола над законитоста во финансиските аспекти на работењето, државата немаше увид во работата на овие субјекти од аспект на следење на видот и квалитетот на услугите што ги испорачуваат, со што не беше во можност да ги заштити правата на корисниците. Опишаната состојба беше карактеристична се до 2009 година кога како резултат на актуелизирање на прашањето од страна на медиумите, пошироката општествена јавност и семејствата на корисниците, државата почна да презема посериозни чекори за регулирање на оваа област.

Во оваа насока, Министерството за труд и социјална политика во 2009-2010 година, изготви Анализа на капацитетите за сместување на стари лица во установите за социјална заштита и донесе Национална стратегија за стари лица (2010-2020). Исто така, формираше и Комисија за лиценцирање на установите за социјална заштита на стари лица со што на сите субјекти кои нудат услуги во оваа област им беше даден рок до крајот на септември 2011 година да ги исполнат условите предвидени во „Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита за стари лица” („Службен весник на Република Македонија” бр.10/2005). Со овој правилник државата ги пропиша поблиските нормативи и стандарди за простор, опрема и стручни кадри за започнување и работа на установите за социјална заштита на стари лица, преку што го гарантира квалитетот на услугите што овие установи ги испорачуваат до крајните корисници.

Врз основа на исполнување на предвидените услови во правилникот, Министерството на приватната установа и издава лиценца за работа која има важност од 5 години, по истекот на овој период се врши проверка дали се исполнети условите за продолжување на важноста на лиценцата.

Како резултат на процесот на лиценцирање, во почетокот на 2011 година издадени се првите лиценци за приватните установи за социјална заштита на стари лица, со што овие установи се интегрирани во системот за социјална заштита на Република Македонија. Со нивното интегрирање во системот за социјална заштита, државата создаде можност да го мониторира и следи нивното работење, а на

корисниците да им гарантира дека овие установи функционираат во склад со нормативите и стандардите пропишани од страна на министерството.

Со цел подетално уредување на делот за евиденцијата и документацијата што установите за социјална заштита ја водат за корисниците, донесен е „Правилник за начинот на водење и содржина на евиденцијата за корисниците на правата од социјална заштита и документацијата за стручната работа” („Службен весник на Република Македонија” бр.171/2011). Овој правилник се однесува и за јавните и за приватните установи за социјална заштита на стари лица и истиот има облигаторна функција. За успешна примена на одредбите од овој правилник, Заводот за социјални дејности обезбедува стручна помош и поддршка на установите, со што им се помага полесно да го усогласат своето работење со одредбите предвидени во правилникот.

Според податоците добиени од страна на Министерството за труд и социјална политика, во Република Македонија функционираат четиринаесет приватни установи за социјална заштита на стари лица кои имаат добиено соодветна лиценца за работа (состојба на 31.07.2013 година).

Станува збор за следните установи:

1. ПУСЗ „ВАШ НОВ ДОМ” – Скопје;
2. ПУСЗ „ВИТА - ВЕ” – Скопје;
3. ПУСЗ „ГЕРОМЕДИКАЛ ФЕНИКС” – с. Волково – Скопје;
4. ПУСЗ „ГЕРОНТОС БМ” – Скопје;
5. ПУСЗ „ЕЛИСАВЕТА” – Скопје;
6. ПУСЗ „ЖАНА СНЕЖАНА” – Неготино;
7. ПУСЗ „ЖАНА – С – Скопје” – Скопје;
8. ПУСЗ „ЛАБОС” – Скопје;
9. ПУСЗ „МИЛИЦА” – Скопје;
10. ПУСЗ „ПАНАДА - ДООЕЛ” – Скопје;
11. ПУСЗ „РУСКИ” – Скопје;
12. ПУСЗ „СВЕТЛА НАДЕЖ” – Скопје;
13. ПУСЗ „ТЕРЗИЕВА” – Скопје;
14. ПУСЗ „ИДИЛА” – Скопје.

За приватните установи за социјална заштита на стари лица е карактеристично што функционираат врз база на пазарната логика и самостојно ги одредуваат цените на услугите што ги нудат. Цената за сместување е различна во сите установи и истата во

месец август 2013 година се движи од 18.000 до 36.000 денари за подвижни и од 20.000 до 36.000 денари за недвижни корисници.

На почетокот на годината установите се обврзани да изготват годишна програма за работа за тековната година, која треба да биде во согласност со препораките и упатствата дадени од страна на ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје.

Податоците добиени во текот на истражувањето покажуваат дека приватните установи за социјална заштита до крајните корисници испорачуваат само услуги кои спаѓаат во делот на институционалната заштита, односно дека ниту еден од овие субјекти не организира вонинституционални форми на заштита.

Дневен центар и клуб за стари и возрасни лица и Центар за давање помош во домашни услови претставуваат форми на заштита за кои најголем дел од приватните установи имаат можност и ресурси за нивно организирање, но истите сеуште не се решаваат да понудат услуги за старите лица кои живеат во локалната заедница каде се лоцирани овие установи. На овој начин приватните установи самите се лишуваат од можноста за дополнителни приходи, а на голем број стари лица им е ускратена можноста за добивање социјални услуги во своето непосредно опкружување.

Во однос на соработката на приватните установи за социјална заштита на стари лица со субјекти од заедницата, во текот на истражувањето се добиени информации дека тие имаат исклучително позитивна соработка со детските градинки кои се лоцирани во нивната непосредна околина. За време на одредени државни и верски празници, децата од детските градинки ги посетуваат старите лица, се дружат со нив и се забавуваат.

Исто така, во текот на истражувањето од страна на сите анкетирани претставници на приватните установи за социјална заштита на стари лица добиени се информации дека сеуште немаат развиено систематска и континуирана соработка со субјекти од јавниот, приватниот и граѓанскиот сектор. Односно, дека нивната соработка се сведува само на еднократни посети кои одредени субјекти од овие сектори, по своја желба и иницијатива, ги реализираат во приватните установи за социјална заштита на стари лица.

Исто така, од нивна страна беше истакнато дека недостасува интензивна и организирана соработка и со државата, односно со јавните установи и институции.

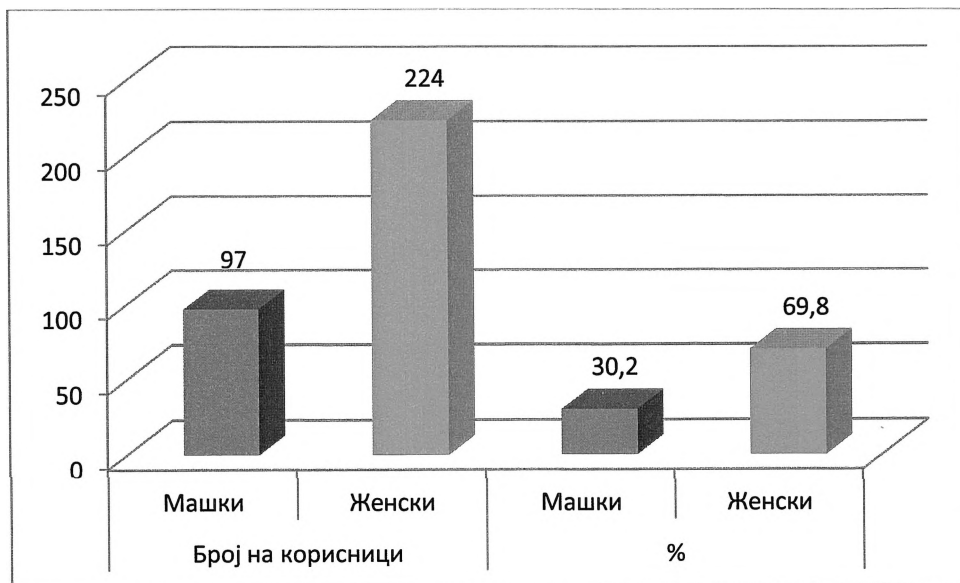
Податоците од истражувањето покажуваат дека со вклучувањето на приватните установи за социјална заштита на стари лица во системот на социјална заштита на Република Македонија во значителен степен се зголемија националните капацитети за

институционална заштита на стари лица, исто така се зголеми и понудата на услуги, а се појави и конкуренција помеѓу различните субјекти. Сето ова има исклучително позитивно влијание во насока на подобрување на квалитетот и зголемување на достапноста на услугите од институционална заштита до старите лица.

2.2.1.1. Корисници во приватните установи за социјална заштита на стари лица

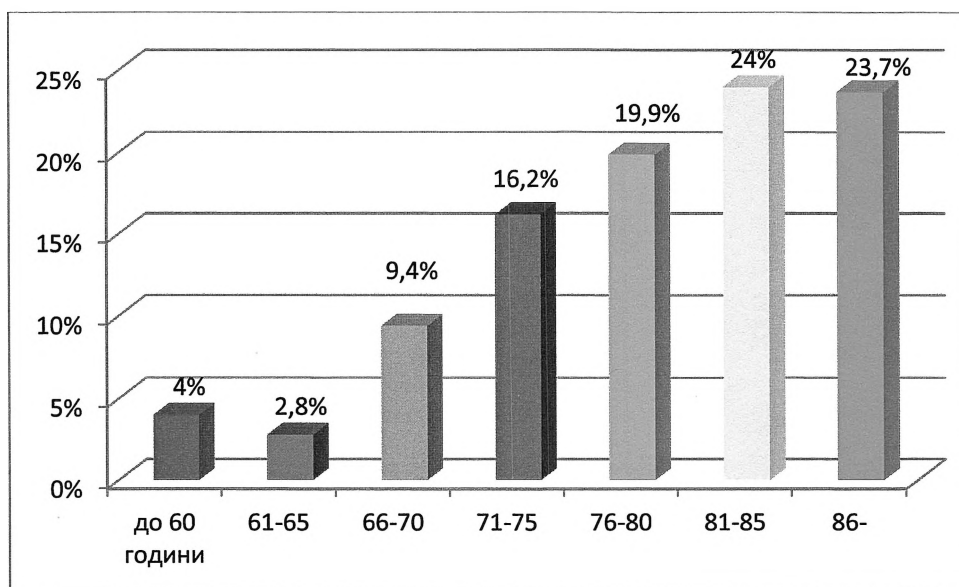
Податоците за корисниците сместени во приватните установи за социјална заштита на стари лица (состојба на 31.12.2012 година), покажуваат постоење на значителни разлики помеѓу бројот на корисници од женски и бројот на корисници од машки пол. Имено, бројот на жени е значително поголем во однос на мажи, односно 69,8% од корисниците се од женски пол, додека само 30,2% од машки пол (Графикон бр.14).

Графикон бр.14 Број на корисници според пол

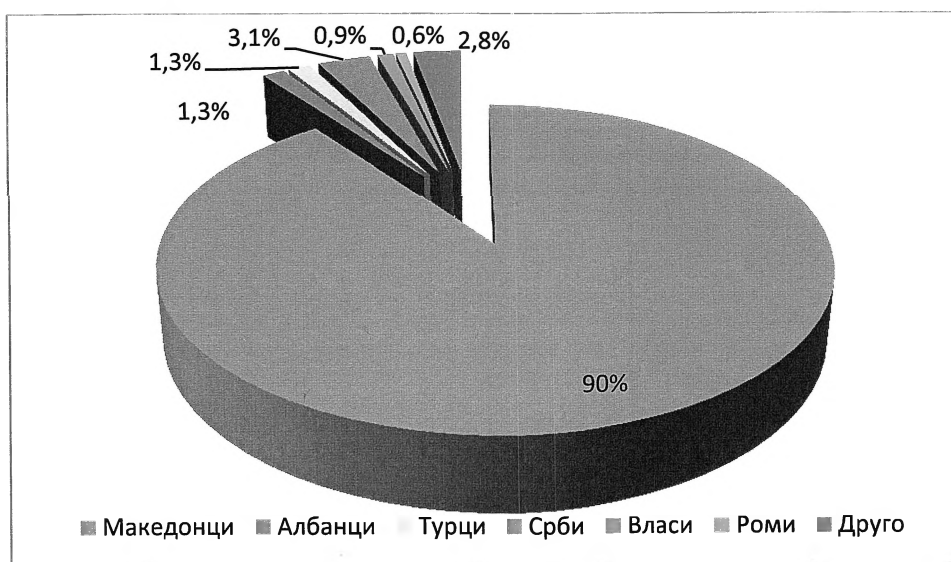
Во однос на возраста на корисниците во установите за социјална заштита на стари лица, податоците покажуваат дека со зголемување на возраста во значителен степен се зголемува и бројот на корисници од конкретната возрасна група. Најмал број од корисниците се на возраст од 61-65 години, само 2,8%, додека најголем е бројот на корисници на возраст 81-85, чиј број изнесува 24%, но значителен е бројот и возрасната група над 86 години со 23,7% (Графикон бр.15).

Графикон бр.15 Број на корисници според возраст

Кога станува збор за етничката припадност на корисниците во приватните установи за социјална заштита на стари лица, податоците покажуваат дека, како и во јавните установи, и овде најголем е бројот на корисници од македонска националност, односно 90%. За разлика од нив, бројот на корисници кои им припаѓаат на друга националност е незначителен и се движи од 3,1% срби, 1,3% албанци, 1,3% турци, 0,9% власи и само 0,6% роми (Графикон бр.16).

Графикон бр.16 Број на корисници според етничка припадност

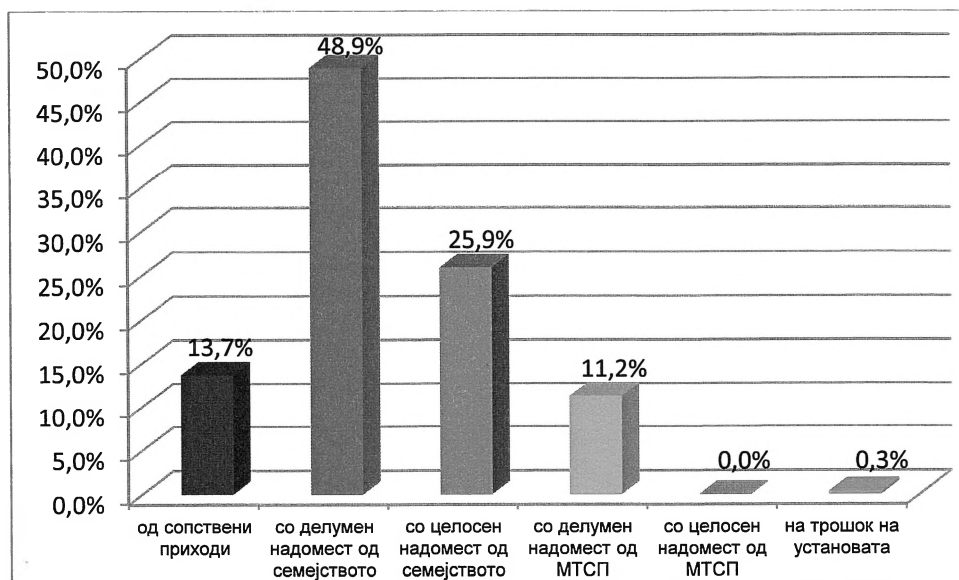
Податоците за начинот на покривање на трошоците за сместување покажуваат дека само 13,7% од старите лица сместени во приватните установи за социјална

заштита на стари лица трошоците за сместување во целост ги покриваат од сопствени приходи. Исклучително голем е бројот на стари лица кои за покривање на трошоците за сместување примаат финансиски средства од членови на семејството, најчесто од нивните деца, бројот на корисници за кои дел од цената ја покрива семејството изнесува 48,9%, додека бројот на корисници за кои трошоците во целост ги покрива семејството изнесува 25,9% (Графикон бр.17). Наведените податоци покажуваат дека најголем дел од старите лица во Република Македонија, заради ниските приходи, не се во можност сами да ги покријат трошоците за сместување во некоја од приватните установи за социјална заштита на стари лица.

Исто така, од податоците може да се види дека за 11,2% од корисниците трошоците за сместување делумно ги покрива Министерството за труд и социјална политика, при што не станува збор за класично покривање на трошоците преку склучување на договор, туку станува збор за користење на правото на парична помош за помош и нега од друго лице, која корисникот ја остварува преку меснонадлежниот центар за социјална работа и истата ја користи за покривање на дел од трошоците за сместување во установата.

Од податоците може да се види дека една од установите („Руски” - Скопје), има сместено еден корисник кој е материјално необезбеден и нема никакви приходи и трошоците за негово сместување ги покрива самата установа (Графикон бр.17).

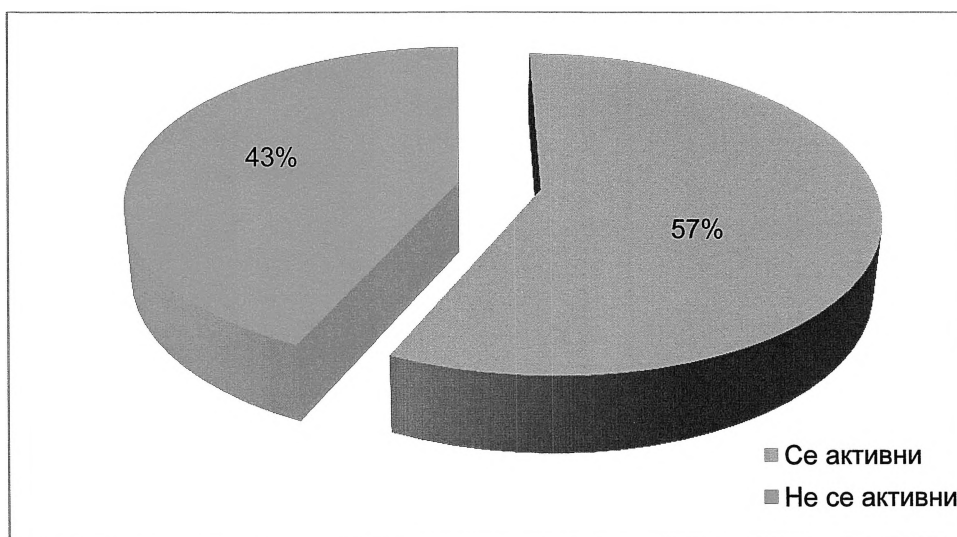
Графикон бр.17 Начин на покривање на трошоците за сместување

Податоците за учеството на старите лица во активности кои се организираат во рамки на установите за социјална заштита на стари лица покажуваат дека 57% од корисниците се вклучени во одредени активности, додека 43% не се вклучени (Графикон бр.18).

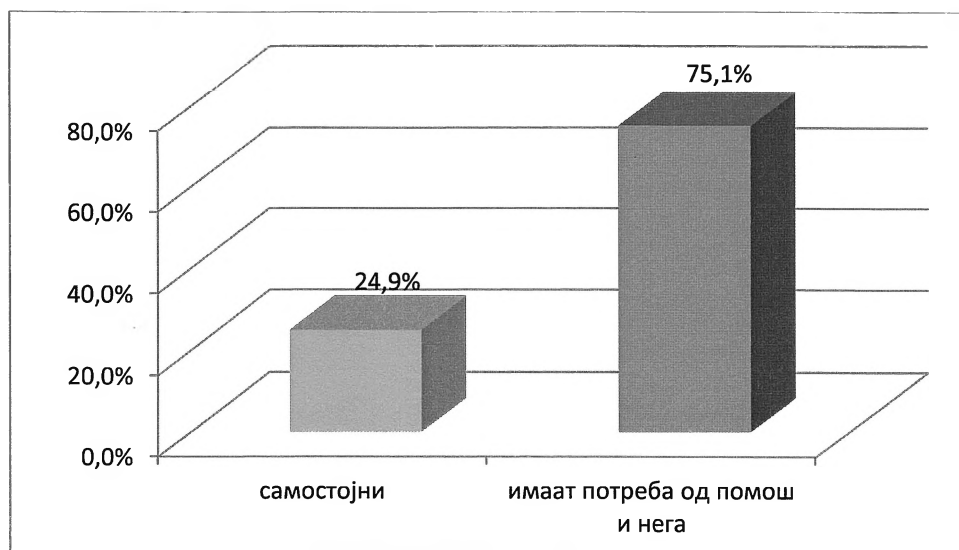
Од оние корисници што се вклучени во активности во рамки на установата за социјална заштита во која се сместени, најголем дел од нив се активни во културно-забавни активности, додека помал дел во работни, рекреативни и едукативни активности. Исто така, иако мал дел, сепак дел од активните корисници учествуваат во повеќе од една активност, односно се вклучени во неколку од споменатите активности.

Графикон бр.18 Корисници вклучени во активности кои се организираат во установата

Во однос на здравствената состојба и самостојноста во задоволување на секојдневните потреби, податоците покажуваат дека најголем дел од корисниците, односно 75,1% од нив имаат потреба од помош и нега од друго лице на дневна основа, додека само 24,9% се самостојни во задоволување на секојдневните потреби (Графикон бр.19).

Графикон бр.19 Подвижност на корисниците

Податоците за здравствената состојба на корисниците во приватните установи за социјална заштита на стари лица покажуваат дека најголем корисниците имаат сериозни здравствени проблеми и потреба од секојдневна медицинска нега. Поради овие причини се доведува во прашање социјалниот аспект на овие установи, односно потребата од разграничување на установите за социјална и установите за здравствена заштита на стари лица.

2.3. Невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица

Преку примена на плурализмот во социјалната заштита се создаде можност за активно учество на организациите од невладиниот сектор во испорачување услуги до крајните корисници. Од аспект на услугите кои се наменети за старите лица овие организации можат да организираат различни форми на заштита, институционални и/или вонинституционални. Меѓутоа, искуствата покажуваат дека и покрај ваквата можност, организациите од овој сектор во Република Македонија се фокусираат само на обезбедување услуги кои спаѓаат во рамки на вонинституционалната социјална заштита и тоа: Дневен центар и клуб за стари лица и Центар за давање помош во домашни услови.

Ваквата состојба е разбирлива бидејќи вонинституционалната заштита е поевтина и бара многу помали вложувања во споредба со институционалната за која се потребни многу поголеми финансиски средства и инвестиции, кои невладиниот сектор не е во можност да ги обезбеди. Како и заради фактот што вонинституционалните

форми овозможуваат задоволување на потребите на старите лица во средината во која живеат што претставува еден од клучните приоритети на организациите од невладиниот сектор.

Кога се зборува за учеството на невладиниот сектор во испорачувањето услуги од социјална заштита треба да се потенцира дека нивната улога е особено важна од повеќе аспекти. Имено, тие имаат близок и непосреден контакт со крајните корисници, немаат сложени процедури како јавните служби, имаат на располагање волонтери со различен вид и степен на образование, работно искуство и сл. Исто така, имаат и поголема слобода во креирањето на сопствените програмски активности во споредба со јавните установи, имаат поголема мобилност, можат да користат финансиски средства од различни извори и сл.

Со цел добивање податоци за активностите на невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица направено е истражување со оние организации кои се запишани во Регистарот на здруженија на граѓани што го води Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија и за кои имаме информации дека работат на подобрување на положбата на старите лица.

Од добиените податоци од страна на министерството, може да се заклучи дека на национално ниво, бројот на организации од невладиниот сектор кои се фокусирани кон обезбедување услуги од социјална заштита за стари лица сеуште не е на потребното ниво. Во овој момент, активности во делот на социјална заштита на стари лица преземаат Црвениот крст на Република Македонија и неговите 34 општински организации и Здружението на граѓани „Хуманост“ од Скопје.

Од направеното интервју со претставниците на невладиниот сектор, сметаме дека тие добро ја познаваат законската регулатива која се однесува на место и улога на овој сектор во областа на услугите од социјална заштита за стари лица. Во текот на интервјуте тие потенцираа дека според нивно мислење постои солидна законска основа за активно учество на невладиниот сектор во организирањето различни форми на социјална заштита. Исто така, истакнаа дека и покрај добрата законска основа, сепак можностите што таа ги нуди сеуште недоволно се искористени од страна на државата и општините во насока на поинтензивно вклучување на организациите од невладиниот сектор во обезбедувањето услуги од социјална заштита за старите лица.

Во однос на начинот на финансирање, сите испитаници кои беа опфатени со истражувањето истакнаа дека своите активности ги финансираат исклучиво од средства обезбедени од домашни или донатори од странство. Финансиските средства

што овие организации ги собираат од своите членови ги користат за покривање на дел од трошоците за тековно работење на организацијата и истите не се доволни за реализација на активности кои ќе значат испорачување услуги до крајните корисници.

На начинот на финансирање се надоврзува и прашањето за одржливост на активностите, односно обезбедувањето континуитет на подолг рок. Недостатокот на сигурен и долгорочен извор на финансирање создава потешкотии во однос на продолжувањето со реализација на активностите откако ќе заврши периодот за кој се обезбедени средства од донаторот. Што упатува на заклучок дека активностите кои на ваков начин се финансирани имаат строго ограничен и дефиниран период за реализација кој е предвиден во проектот, и во најголем број на случаи по завршувањето на тој период настанува прекин во испорачувањето услуги до корисниците.

Кога станува збор за соработката со останатите субјекти, резултатите од истражувањето покажуваат дека невладините организации кои се опфатени со истражувањето имаат потпишано меморандуми за соработка со голем број субјекти од различни сектори. Меѓутоа, нагласуваат дека постои недостаток на континуитет во соработката, односно дека соработката се сведува на реализирање краткорочни проектни активности за кои немаат обезбедено услови за нивна одржливост за подолг временски период.

Немањето континуитет во изворите на финансирање за реализација на активностите, како и слабата соработка со останатите сектори претставуваат сериозни предизвици со кои невладиниот сектор секојдневно се соочува.

Во однос на човечките ресурси, за реализација на своите проектни активности, овие организации имаат можност да мобилизираат значителен број лица кои на волонтерска основа би се вклучиле во активностите. На овој начин тие обезбедуваат масовност во активностите, но и можност за искористување на личниот и професионален потенцијал на овие лица. Иако станува збор за многу важен ресурс кој секогаш кога за тоа постојат услови треба да се искористи, сепак мора да се има во предвид дека волонтерскиот активизам не подразбира секојдневно ангажирање и најчесто не обезбедува континуитет на подолг рок. Затоа, неопходно е ангажирање на лица со соодветен вид и степен на образование кои ќе имаат статус на лица во редовен работен однос во овие организации. За справување со овој предизвик, анкетираниите субјекти изјавија дека кога ги планираат своите проектни активности, секогаш во буџетот за конкретниот проект предвидуваат финансиски средства и за ангажирање на

стручни лица со соодветно образование и работно искуство кои им се неопходни за успешна реализација на активностите предвидени во проектот.

Направената анализа за улогата и активностите на невладиниот сектор, покажува дека тие вложуваат сериозни напори за нивно активно и сè поголемо учество во понудата на услуги во областа на социјална заштита на стари лица. Меѓутоа, бројот на овие организации сеуште е мал и недоволен за да може да се каже дека имаат значајно место во испорачувањето услуги до крајните корисници.

Сепак, иако е мал бројот на невладини организации, активностите што тие ги превземаат во значителен степен им го олеснуваат животот на старите лица и излегуваат во пресрет на голем број нивни потреби. Сите претставници од невладиниот сектор кои беа интервјуирани во текот на истражувањето ја истакнаа потребата од обезбедување поголема соработка и поддршка од страна на државата, општините и стопанскиот сектор, со што ќе се овозможи целосно искористување на потенцијалите со кои располагаат невладините организации во насока на обезбедување широк спектар услуги од социјална заштита на стари лица.

Со цел запознавање со одредени позитивни примери на организации од невладиниот сектор во областа на социјалната заштита на старите лица, во продолжение следи анализа и преглед на улогата и активностите кои ги имаат реализирано трите најактивни организации од овој сектор во Република Македонија.

2.3.1. Црвен Крст на Република Македонија

Црвениот крст на Република Македонија е организација која е формирана на 17 март 1945 година, а истата од 27 ноември 1995 година е полноправен член на Меѓународната федерација на националните друштва на Црвениот крст и Црвената полумесечина, како 169 членка на ова Меѓународно движење.

Црвениот крст на Република Македонија ја сочинуваат 34 општински организации и организацијата на црвениот крст на Градот Скопје. Црвениот крст на Република Македонија не претставува здружение на граѓани, но е организација која има посебен статус во државата и претставува доброволна, масовна, самостојна, невладина, непартиска и независна хуманитарна организација на граѓаните на Република Македонија.

Положбата и задачите на Црвениот крст, како и начинот на финансирање на задачите на Црвениот крст се уредени во посебен закон, Закон за Црвениот крст на

Република Македонија („Службен весник на Република Македонија” бр.41/94). Додека пак, со Статутот на Црвениот крст на Република Македонија поблиску се уредени поставеноста и структурата на Организацијата како и основните цели и задачи и истиот е во согласност со Статутот на Меѓународната федерација на Црвениот крст и Црвената полумесечина.

Организацијата своите цели и задачи ги остварува, врз основа на хуманост, непристрасност, неутралност, независност, доброволност, единственост и универзалност, како фундаментални принципи на меѓународното движење на Црвениот крст и Црвената полумесечина.

За успешна реализација на своите програмски активности Црвениот крст на Република Македонија има потпишано меморандуми за соработка со:

- Министерство за труд и социјална политика;
- Сојуз на Здруженија на пензионерите на Република Македонија;
- Националниот совет на инвалидски организации на Република Македонија и
- Заедницата на единиците на локалната самоуправа на Република Македонија – ЗЕЛС.

Во рамки на своето делување Црвениот крст на Република Македонија и неговите општински организации, покрај останатите области на дејствување, имаат добро развиена социјално – хуманитарна дејност преку која, а во рамки на своите можности, им излегуваат во пресрет на граѓаните кои се наоѓаат во положба на социјален ризик.

Кога станува збор за активностите кои се однесуваат на подобрување на положбата на старите лица, Црвениот крст интензивно се вклучи во оваа област откако беа создадени законски основи и услови за имплементација на плурализмот во социјалната заштита.

Во рамки на активностите кои се насочени кон старите лица, Црвениот крст и сите негови општински организации традиционално секоја година во месец ноември превземаат серија активности за одбележување на „Неделата на грижа за старите лица”. Во тој контекст се организираат голем број различни активности за помош и грижа на старите и изнемоштени лица: едукативни предавања за сензибилизирање на пошироката јавност за потребите и проблемите на старите лица, дистрибуирање прехранбени и хигиенски пакети за социјално загрозените стари лица, посета и

дружење со старите лица сместени во установите за стари лица и пензионерските домови, организирање акции за мерење на крвниот притисок и нивото на шеќерот во крвта и сл.

Во 2011 година неделата на грижа за старите лица се одржа под мотото: „Секое старо лице има право” во рамки на која, покрај претходно наведените активности, беше резлизирани и кампања за подигање на свеста на населението за правата на старите лица, како и за потребата од помош и грижа за старите лица кои не се во состојба самостојно да си ги задоволуваат своите секојдневни потреби. За таа цел Црвениот крст на Република Македонија изготви флаери на македонски, албански и ромски јазик, како и постер на македонски и албански јазик, кои во соработка со центрите за социјална работа беа дистрибуирани во пензионерски домови, во домовите на стари лица, како и на штандовите кои беа поставени на јавни локации („Повелба од старите лица до сите оние кои се грижат за нив и им даваат заштита”, „Етички кодекс за постапување со старите лица” и „Секое старо лице има право”).

Во 2012 година неделата на грижа за старите лица се одржа под мотото: „НИЕ сакаме, ВИЕ знаете, ЗАЕДНО можеме”, Во рамките на која општинските организации на Црвениот крст и Црвен крст на Град Скопје преку најразлични активности: мерење на шеќер во крвта и крвен притисок, посети на стари, осамени и изнемоштени лица во нивни домови, доделување на помош, едукативни и креативни работилници, акција во градски автобус со младите на Црвен крст, како и многу други активности, беа опфатени вкупно 5010 стари лица.

Во насока на обезбедување услуги од социјална заштита за старите лица во средината во која живеат, како и за создавање услови за достоинствена старост Црвениот крст на Град Скопје во соработка и со финансиска поддршка од страна на Градот Скопје и Министерството за труд и социјална политика во 2012 година отвори два Дневни центри за стари лица, еден во општина Центар и еден во општина Чаир, во рамки на кои функционираат и Центри за давање помош во домашни услови. На овој начин на старите лица од овие две населби им се нуди можност за посета на Дневниот центар во кој на креативен начин ќе можат да го исполнат своето секојдневие, но во исто време ќе имаат можност да добијат и здравствени услуги и совети од медицинска сестра која врши мерење на крвниот притисок и нивото на шеќер во крвта. Исто така, Дневните центри имаат вработено и социјален работник и психолог кои даваат психосоцијална помош и поддршка на старите лица и ги информираат за условите и постапките за остварување на правата од социјална заштита. Во рамки на активностите

на Дневните центри се организираат и предавања и советувања на различни теми. Центрите за давање помош во домашни услови, кои функционираат во рамки на споменатите два Дневни центри, обезбедуваат помош во домашни услови за 60 стари и изнемоштени лица во општина Центар и општина Чаир.

Освен во наведените две општини кои се во рамки на Градот Скопје, Црвениот крст на Република Македонија во соработка со Црвениот крст на Република Австрија има отворено центри за давање помош во домашни услови во Велес и Крива Паланка.

Анализата на активностите на Црвениот крст на Република Македонија покажува дека оваа хуманитарна организација претставува субјект кој во рамки на своите можности и капацитети вложува максимални напори во насока на обезбедување помош и поддршка на старите лица. Со своите ресурси и развиена инфраструктура Црвениот крст дава значителен придонес во подобрување на положбата на социјално загрозените стари лица и претставува сериозен партнер на останатите субјекти на локално ниво.

2.3.2. Сојуз на здруженија на пензионерите на Република Македонија

Сојузот на Здруженија на пензионерите на Република Македонија е формиран на 27 април 1971 година. Денес функционира како асоцијација во која членуваат 53 здруженија на пензионери и делува како самостојна, невладина и неполитичка организација. Здруженијата на пензионерите на Македонија доброволно се здружени во Сојузот заради заштита и унапредување на заедничките цели и интереси на корисниците на пензија во Република Македонија. Нивното здружување е со цел поцелосно и единствено залагање за остварување на правата од пензиско и инвалидско осигурување, за поквалитетна здравствена заштита, како и за координирање, збогатување и унапредување на културните, спортските и хуманитарните потреби и на други дејности на пензионерите на Македонија.

Сојузот, и здруженијата кои членуваат во него, не организираат форми на социјална заштита и не испорачуваат услуги до крајните корисници. Меѓутоа, тие активно и посветено работат во насока на подобрување на условите за живот и положбата на старите лица во општеството. Исто така, тие преку своите претставници се обидуваат да извршат влијание врз политиките што ги носи државата, во насока на обезбедување услови за достоинствен живот на старите лица.

Во овој правец се и активностите на Сојузот кои резултираа со потпишување Меморандум за соработка со Заедницата на единиците на локална самоуправа на Република Македонија (ЗЕЛС). Со што градоначалниците на сите општини се обврзани да склучат Меморандум за соработка помеѓу локалната самоуправа и здружението на пензионери од нивната општина. Исто така, со овој документ општините се обврзани во работата на Советот и неговите работни тела, за прашањата кои се однесуваат на пензионерите и старите лица, да вклучат претставници од здружението на пензионери.

Обезбедувањето услови за достоинствен живот во староста значи, меѓу другото, и поседување материјални средства во висина која е доволна за задоволување на потребите во овој период од животот. Имајќи во предвид дека голем дел од старите лица во Република Македонија имаат ниски пензии, Сојузот во континуитет се залага за подобрување на материјалната положба на своите членови. Имено, во овој момент просечната пензија изнесува 53% од просечната плата во Република Македонија, што претставува исклучително неповолен однос, за споредба, во 1992 година просечната пензија изнесувала 71% од просечната плата. Во овој контекст, Сојузот во континуитет вложува максимални напори во насока на реално усогласување на висината на пензиите со трошоците за живот, бидејќи во овој момент има значително заостанување во покачувањето на износот на пензиите во однос на зголемувањето на трошоците за живот.

Со цел обезбедување елементарни услови за живот за сите стари лица, Сојузот ја промовира идејата дека е непоходно воведување на категоријата социјална пензија која ќе биде наменета за старите лица кои немаат никакви приходи и не ги исполнуваат условите за пензионирање, согласно важечкиот Закон за пензиско и инвалидско осигурување на Република Македонија.

Имајќи во предвид дека голем дел од пензионерите најголемиот дел од своето време го поминуваат во домот, Сојузот на Здруженија на пензионери на Република Македонија, се залага за изградба на пензионерски домови и други форми на сместување низ целата држава со што ќе се обезбедат достоинствени услови за домување и ќе се спречи маргинализацијата на старите лица. По овие прашања со свои предлози и сугестии Сојузот дава придонес во подготвување на годишната Програма за социјална заштита на Владата на Република Македонија. Во рамки на меѓусебната соработка, Сојузот има доставено барање до Владата во кое бара до крајот на рокот на важност на Националната стратегија за стари лица во 2020: да се изградат 1000 станбени единици во пензионерските домови, да се зголеми капацитетот во јавните

установи за социјална заштита на стари лица за дополнителни 1000 корисници како и за зголемување на капацитетот во пензионерските одморалишта преку реконструкција на постојните и изградба на нови. Исто така, Сојузот се залага и да се даде приоритет за основање на установа за социјална заштита на стари лица во источниот дел на Република Македонија каде во моментот не постои ниту еден субјект за институционална социјална заштита на стари лица.

Здруженијата на пензионерите стопанисуваат со 24 пензионерски домови, во кои се сместуваат стари лица кои се во состојба самостојно да се грижат за себе. Во пензионерските домови не се нудат услуги од социјална заштита, туку корисниците добиваат само сместување. Подетална анализа за пензионерските домови не сме во можност да направиме, бидејќи Сојузот на здруженија на пензионерите на Република Македонија за овој научен труд не дозволи пристап до потребните статистички податоци.

Во рамки на својата организациона поставеност, Сојузот и одделните здруженија на пензионерите, имаат Комисија за здравство и социјална политика преку која се организираат и координираат активностите кои се однесуваат на создавање услови за задоволување на социјално – заштитните потреби на старите лица. Преку оваа комисија, на своите членови кои се наоѓаат во тешка материјална состојба Сојузот им исплаќа еднократна парична помош, а за новогодишните празници ги посетува овие лица и им дистрибуира пакети со прехранбени производи.

Исто така, за одредени значајни датуми, државни и религиозни празници, членовите на здруженијата на пензионерите ги посетуваат корисниците во установите за социјална заштита на стари лица со кои се дружат и организираат заеднички активности.

Здруженијата на пензионерите во Република Македонија имаат над 250 пензионерски клубови кои претставуваат значаен ресурс во кои покрај културно – забавни активности се организираат и акции за мерење на крвен притисок, ниво на шеќер во крвта, предавања за здравствени теми, здрав начин на исхрана и сл.

Заради задоволување на потребите на своите членови, но и на останатите граѓани кои се наоѓаат во положба на социјален ризик, Сојузот на Здруженија на пензионери на Република Македонија има потпишано Меморандум за соработка со Црвениот крст на Република Македонија, за соработка на централно и локално ниво. Како резултат на овој меморандум, во одредени општини сите пензионерки од активот

на жени при здружението на пензионери членуваат и во организацијата на Црвениот крст во нивната општина и учествуваат во заеднички активности и собирни акции.

Со цел обезбедување поголема достапност на старите лица до услугите од здравствена заштита Сојузот, во рамки на своите програмски активности, се залага државата да донесе мерки со кои ќе се обезбедат поголеми субвенции за отварање на амбуланти и аптеки во руралните средини. Со што ќе се создадат услови старите лица да можат да ги добијат услугите од примарна здравствена заштита во средината во која живеат, без да патуваат десетици километри до најблиската амбулатна или аптека.

Врз основа на направената анализа за местото, улогата и активностите на Сојузот на Здруженија на пензионерите на Република Македонија може да се каже дека оваа организација претставува субјект кој има развиена инфраструктура и голем број на членови, но и субјект кој интензивно и посветено работи во насока на подобрување на животните услови и благосостојбата на старите лица. Преку искористување на ресурсите и капацитетите на здруженијата на пензионерите, но и стручното и животно искуство на нивните членови оваа организација во континуитет дава значителен придонес за создавање услови за достоинствен живот на старите лица, со целосно почитување на нивните права и дигнитет.

2.3.3. Здружение за унапредување на условите за грижа и сместување на стари и изнемогнати лица „Хуманост“

Здружението за унапредување на условите за грижа и сместување на стари и изнемогнати лица „Хуманост“ од Скопје, како основна цел на своето дејствување го има унапредување на условите и можностите за остварување на грижа за стари лица.

Ова здружение на граѓани е фокусирано исклучиво кон потребите и проблемите на старите лица, како и на изнаоѓањето начини за нивно задоволување и решавање. Исто така, тоа вложува максимални напори и кон создавање услови старите лица да можат да ги добиваат услугите што им се потребни во нивната природна средина, односно во нивните домови. Неговите активности се насочени кон унапредување на формите за грижата кон старите лица со фокус кон отварање на Центри за давање помош во домашни услови и помош на нивните семејства, како и обезбедување грижа, помош и давање нега во домашни услови на лица кои се наоѓаат во терминална фаза од својот живот, палијативна нега за нив и поддршка за нивните семејства.

Центрите за давање помош во домашни услови, од досегашното искуство во Република Македонија, најчесто се развивани во рамки на пилот проекти со ограничено времетраење. Слично е искуството и на ова здружение кое во периодот од април до септември 2009 година, со финансиска поддршка на приватната установа за социјална заштита за стари лица „Терзиева“, го реализираше проектот за отварање Центар за давање помош во домашни услови. Пред отварањето на Центарот, здружението има направено мапирање на потребите на старите лица во општина Аеродром и достапноста на ресурсите во средината.

Во рамки на овој проект, помош во домашни услови добиваа старите лица кои се жители на општина Аеродром. Проектот беше поддржан од Министерството за труд и социјална политика, со тоа што обуките за лицата кои ги испорачуваа услугите до крајните корисници, организацијата на работата, мониторингот, стручната помош и поддршка, како и евалуацијата на активностите, врз основа на претходно склучен Меморандум за соработка, ја изврши ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје.

Основна цел на овој проект беше обезбедување помош и поддршка на лицата кои поради старост или тешко заболување не се во состојба да се грижат за себе и не можат самостојно да ги задоволат своите животни потреби, а истите немаат никој кој би можел да им помогне во тоа. Корисници на Центарот за давање помош во домашни услови беа стари лица на возраст над 65 години, како и лица во терминален стадиум на болеста и нивните семејства. Во рамки на Центарот работеше тим од доктори, медицински сестри, негователки (геронто-домаќинки), физиотерапевти, социјален работник и психолог.

Од завршувањето на проектот, Здружението за унапредување на условите за грижа и сместување на стари лица „Хуманост“, продолжи да испорачува услуги до заинтересираните корисници врз основа на пазарните принципи, односно само до оние стари лица кои се во можност да ја платат цената на услугата. Искуството од овој проект покажува дека е голем бројот на стари лица кои имаат потреба од помош и нега во домашни услови, но заради ниските приходи овие услуги ги користат само кога се нудат бесплатно.

Со цел пренесување на искуството стекнато со реализација на проектот Центар за давање помош во домашни услови и запознавање на релевантните актери од областа на социјалната заштита за потребата од имплементација на различни форми на вонинституционална заштита, во соработка со ЦРПМ (Центар за истражување и

креирање политики), здружението организираше 6 тркалезни маси во поголемите градови во Република Македонија.

Во рамки на своето дејствување здружението „Хуманост“, со финансиска поддршка од домашни и меѓународни донатори, има реализирано голем број активности во областа на социјална заштита на стари лица и во континуитет работи во насока на подобрување на квалитетот на животот на старите лица.

Со цел обезбедување поголема соработка со останатите субјекти, од јавниот, приватниот и невладиниот сектор, кои исто така работат во насока на подобрување на положбата на старите лица, здружението „Хуманост“ има потпишани меморандуми за соработка со голем број субјекти.

Здружението за унапредување на условите за грижа и сместување на стари и изнемогнати лица „Хуманост“ претставува позитивен пример на организација од невладиниот сектор која манифестира голема сензитивност за потребите и проблемите на старите лица, како и исклучителна посветеност во напорите за изнаоѓање начини за подобрување на квалитетот на живот на старите лица.

3. Ставови на корисниците и давателите на социјални услуги за влијанието на процесот на плурализам врз социјалната заштита на стари лица

Освен анализата на законската регулатива и активностите на сите субјекти кои се активни во областа на социјалната заштита на стари лица, со цел систематско и научно испитување на состојбите во оваа област од аспект на процесот на плурализам, со истражувањето се испитани и ставовите на корисниците и давателите на социјални услуги. Тие претставуваат субјекти за кои сметаме дека се релевантен извор на податоци и информации врз основа на што ќе може да се испита влијанието на процесот на плурализам врз индикаторите според кои ја мериме состојбата во областа на социјална заштита на старите лица.

Во однос на добиените податоци од истражувањето треба да се напомене дека, во рамки на индикаторите според кои се испитува состојбата во областа на социјална заштита на стари лица, нивото на промени во состојбата кое означува влошување на состојбата нема да биде прикажано во табелите бидејќи никој од испитаниците нема дадено одговор кој влегува во ова ниво.

3.1. Корисници на социјални услуги

Во текот на истражувањето се испитани ставовите на корисниците на институционална и вонинституционална заштита во однос на сите пет индикатори според кои ја испитуваме состојбата во областа на социјална заштита на стари лица. Исто така, испитани се и нивните ставови за тоа како ја оценуваат организацијата на установата во која ги добиваат услугите или остваруваат правата од социјална заштита, каков е односот на вработените кон нив, каква е инфирмираноста на старите лица за правата од социјална заштита и дали е обезбедена партиципација на старите лица во креирање на политиките.

Имајќи го во предвид предметот на истражување, сметаме дека наведените податоци претставуваат релевантен показател врз основа на кои ќе може да се испита влијанието на процесот на плурализам.

3.1.1. Конкурентност во областа на социјална заштита на стари лица

Конкурентноста во областа на социјална заштита на стари лица, како еден од основните индикатори во истражувањето, ја проучуваме низ пет подиндикатори. Преку добивање податоци за нивото на настанати промени во подиндикаторите од кои се состои конкурентноста сметаме дека ќе се овозможи на научен начин да се проучи влијанието на процесот на плурализам во областа на социјалната заштита на стари лица.

Табела бр.8 Конкурентност во областа на социјална заштита на стари лица и ниво на промени

КОНКУРЕНТНОСТ	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Човечки ресурси	0	0	123	78,8	33	21,2	156	100
Инвестиции	0	0	119	76,3	37	23,7	156	100
Опрема	0	0	112	71,8	44	28,2	156	100
Цена на услугите	89	57	65	41,7	2	1,3	156	100
Ефикасно трошење на финансиите	0	0	154	98,7	2	1,3	156	100
ВКУПНО	89	11,4	573	73,5	118	15,1	780	100

$$\chi^2=594,8 \quad df=8 \quad \partial=0,05(5\%) \quad \partial=0,01(1\%) \quad C=0,657$$

Податоците за пресметаниот Хи-квадрат квадратниот тест покажуваат дека тој изнесува 594,8 и при 8 степени на слобода е значаен на ниво 0,05 и 0,01. Коефициентот на контингенција изнесува 0,657 и покажува голема корелација, односно голема поврзаност помеѓу конкурентноста и нивото на промени. Со пресметката на Хи-квадрат квадратниот тест се потврдува дека сите пет подиндикатори, со исклучок на цената на услугите, покажуваат забележителни промени во позитивна насока.

Анализата на податоците за дистрибуцијата на одговорите во однос на нивото на настанати промени, покажува дека 73,5% од испитаниците сметаат дека има подобрување на состојбата. Доколку на овој број се додаде и бројот на испитаници кои сметаат дека има значително подобрување на состојбата, може да се заклучи дека примената на процесот на плурализам има значително влијание во насока на подобрување на состојбата во однос на конкурентноста.

Исто така, и анализата на добиените податоци, одделно според секој поиндикатор, покажува дека има подобрување на состојбата. Така во однос на човечките ресурси, односно бројот на вработени во давателите на социјални услуги, податоците покажуваат дека 78,8% од испитаниците сметаат дека има значително подобрување на состојбата споредено со претходно, додека 21,2% сметаат дека има значително подобрување на состојбата.

Слична е состојбата и во однос на инвестициите, 76,3% сметаат дека има зголемување на инвестициите во областа на социјална заштита на стари лица, додека 23,7% сметаат дека има значително зголемување. Во иста насока се и податоците во однос на опременост на давателите на социјални услуги, од податоците може да се види дека 71,8% испитаници сметаат дека има подобрување и 28,2% дека има значително подобрување на состојбата со опременост на давателите на социјални услуги.

За разлика од претходно наведените поиндикатори на конкуреноста, состојбата значително се разликува во делот на цена на услугите. Имено, податоците покажуваат дека 57% од испитаниците сметаат дека нема никакви промени во однос на цената на услугите, односно дека нема ниту влошување, ниту подобрување на состојбата.

Најпозитивни оценки испитаниците имаат дадено во однос на ефикасност во трошење на финансиските средства, во однос на овој поиндикатор дури 98,7% сметаат дека има подобрување на состојбата, додека останатите 1,3% сметаат дека има значително подобрување.

Од анализата на ставовите на корисниците на социјални услуги за промените на состојбата, што како резултат на примена на процесот на плурализам се имаат случено во делот на конкурентноста, може да се види дека, освен во сегментот на цена на услугите, во сите останати аспекти според кои истата е испитувана има подобрување на состојбата.

3.1.2. Понуда на во областа на социјална заштита на стари лица

Со цел задоволување на потребите на старите лица и надминување на проблемите со кои се соочуваат, неопходно е да постои развиена понудата од социјални услуги. Во овој контекст од особена важност е да постои развиена мрежа од

даватели на социјални услуги на територијата на целата држава кои ќе бидат во можност да одговорат на барањата на што поголем број стари лица.

Имајќи во предвид дека еден од индикаторите преку кои ја проучуваме состојбата во областа на социјална заштита на стари лица е понудата на социјални услуги, во истражувањето овој индикатор го проучуваме низ следните четири подиндикатори: капацитет за институционално згрижување; капацитет за воинституционална заштита; број на даватели на институционална заштита и број на даватели на воинституционална заштита.

Табела бр.9 Понуда во областа на социјална заштита на стари лица и ниво на промени

ПОНУДА	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Капацитет за институционално згрижување	0	0	13	8,3	143	91,7	156	100
Капацитет за воинституционална заштита	0	0	9	5,8	147	94,2	156	100
Број на даватели на институционална заштита	0	0	17	10,9	139	89,1	156	100
Број на даватели на воинституционална заштита	0	0	33	21,2	123	78,8	156	100
ВКУПНО	0	0	72	11,5	552	88,5	624	100

$$\chi^2=674,612 \quad df=6 \quad p=0,05(5\%) \quad p=0,01(1\%) \quad C=0,720$$

Пресметаниот Хи-квадрат квадратен тест изнесува 674,612 и при 6 степени на слобода е значаен на ниво 0,05 и 0,01. Коefициентот на контингенција изнесува 0,720 и покажува голема корелација, односно голема поврзаност помеѓу понудата и нивото на настанати промени. Со пресметка на Хи-квадрат квадратниот тест се потврди дека сите четири подиндикатори покажуваат забележителни промени во позитивна насока

Влијанието на процесот на плурализам врз подобрување на состојбата во однос на индикаторот понуда на социјални услуги се потврдува и преку анализата на податоците за дистрибуцијата на одговорите во однос на нивото на настанати промени. Имено, податоците покажуваат дека 88,5% од испитаниците сметаат дека има значителни подобрување на состојбата, доколку на овој број се додадат и

преостанатите 11,5% на испитаници кои сметаат дека има подобрување на состојбата, јасно се гледа дека процесот на плурализам има позитивно влијание врз индикаторот понуда на социјални услуги.

Во иста насока се и податоците од анализата на дистрибуцијата на одговорите одделно за секој од четирите подиндикатори според кои е испитувана понудата. На овој начин анализирани податоците покажуваат дека во однос на подиндикаторот капацитет за вонинституционална заштита дури 94,2% од испитаниците сметаат дека има значително подобрување на состојбата. Исто така, и во однос на останатите три подиндикатори процентот на испитаници кои сметаат дека има значително подобрување на состојбата е исклучително висок.

Од направената анализа на податоците може заклучи дека процесот на плурализам има значително позитивно влијание врз индикаторот понуда во областа на социјална заштита на стари лица.

3.1.3. Нови форми на социјална заштита на стари лица

Со цел излегување во пресрет на потребите и проблемите на старите лица неопходно е постоење развиена мрежа од даватели на социјални услуги кои ќе нудат институционална и вонинституционална социјална заштита. Имајќи во предвид дека една од причините за воведување на процесот на плурализам во социјалната заштита претставува фактот дека преку овој процес се отвара можност субјектите од јавниот, профитниот и невладиниот сектор да понудат различни пакети од услуги кои се прилагодени на потребите на старите лица, во истражувањето се испитани ставовите на корисниците на социјални услуги за тоа дали има промени во однос на појавување на нови форми на заштита. При тоа, формите на заштита се испитувани од аспект на тоа дали се појавени нови форми на институционална и вонинституционална заштита.

Табела бр.10 Нови форми на социјална заштита на стари лица и ниво на промени

НОВИ ФОРМИ	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Институционални	130	83,3	26	16,7	0	0	156	100
Вонинституционални	0	0	15	9,6	141	90,4	156	100
ВКУПНО	130	41,7	41	13,1	141	45,2	312	100

Добиените податоци јасно покажуваат дека во однос на подиндикаторот појава на нови форми за вонинституционална заштита има забелжителни позитивни промени. Имено, дистрибуцијата на одговорите покажува дека дури 90,4% од испитаниците сметаат дека има значително подобрување на состојбата, додека 9,6% дека има подобрување на состојбата. При што, од споменатите податоци се гледа дека процесот на плурализам влијае во насока на појава на вонинституционални форми за заштита на стари лица.

Во однос на појавувањето нови форми во рамки на институционалната заштита, податоците покажуваат дека дури 83,3% од испитаниците сметаат дека нема промени во состојбата, што укажува на фактот дека со примена на процесот на плурализам не е подобрена состојбата во однос на овој подиндикатор.

Анализата на добиените податоци покажува дека процесот на плурализам изврши позитивно влијание во насока на појава на нови форми за вонинституционална заштита, меѓутоа како резултат на неговата примена до сега не се појавени нови институционални форми на заштита.

3.1.4. Достапност на услугите

Достапноста на услугите од социјална заштита сметаме дека треба да бидат испитани од аспект на локација на давателите на социјални услуги (оддалеченост од место на живеење), присуство или отсуство на архитектонски пречки во и околу објектот, пристап до објектот, вмреженост со останатите релевантни субјекти, постапка за остварување право или добивање услуга од социјална заштита, како и број на населени места во кои се нудат услугите.

Табела бр.11 Достапност на услугите и ниво на промени

ДОСТАПНОСТ	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Локација (оддалеченост од место на живеење)	7	4,5	118	75,6	31	19,9	156	100
Архитектонски пречки	0	0	143	91,7	13	8,3	156	100
Пристап до објектот	10	6,4	132	84,6	14	9	156	100
Вмреженост со останати релевантни субјекти	14	9	101	64,7	41	26,3	156	100

Постапка за остварување права и добивање услуги	43	27,6	89	57	24	15,4	156	100
Број на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита	0	0	103	66	53	34	156	100
ВКУПНО	74	7,9	686	73,3	176	18,8	936	100

$$\chi^2=675,722 \quad df=10 \quad \partial=0,05(5\%) \quad \partial=0,01(1\%) \quad C=0,647$$

Пресметаниот Хи-квадрат квадратен тест изнесува 675,722 и при 10 степени на слобода е значаен на ниво 0,05 и 0,01. Коефициентот на контингенција изнесува 0,647 и покажува голема корелација, односно голема поврзаност помеѓу достапноста и нивото на настанати промени. Со пресметка на Хи-квадрат квадратниот тест се потврди дека сите шест подиндикатори покажуваат забележителни промени во позитивна насока.

Како потврда на оваа констатација претставува и анализата за дистрибуција на одговорите во однос на нивото на настанати промени, која покажува дека 73,3% се наоѓаат во нивото кое означува подобрување на состојбата, но ако на овој број се додадат и одговорите кои се наоѓаат во нивото кое означува значително подобрување на состојбата, јасно може да се види дека има забележителни промени во позитивна насока. Ова се докажува и со податокот дека само 7,9% од испитаниците сметаат дека нема никакви промени во состојбата.

Од добиените податоци може да се види дека испитаниците сметаат дека најголемо подобрување на состојбата, откако беше воведен процесот на плурализам, има во однос на бројот на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита. Во однос на овој подиндикатор сите испитаници имаат дадено позитивен одговор, при што 66% сметаат дека има подобрување на состојбата, додека 34% дека има значително подобрување во споредба со претходно.

Исто така, исклучително високи се оценките на испитаниците и во однос на архитектонските пречки, во однос на овој подиндикатор 91,7% сметаат дека има подобрување на состојбата и 8,3% дека има значително подобрување на состојбата.

Според корисниците на социјални услуги најмали позитивни промени се настанати во однос на постапката за остварување на правата и добивање услуги од социјална заштита. Податоците покажуваат дека 27,6% од испитаниците сметаат дека нема никакви подобрување во однос на овој подиндикатор според кој го мериме индикаторот достапност на услугите од социјална заштита.

Анализата на податоците јасно покажува дека процесот на плурализам има позитивно влијание врз сите поиндикатори од кои се состои индикаторот достапност.

3.1.5. Квалитет на услугите

Имајќи ја во предвид сложеноста на потребите на старите лица, неопходно е услугите во областа на социјална заштита да бидат креирани и испорачани на начин кој ќе овозможи подобрување на состојбата на корисникот. Заради овие причини квалитетот на услугите е од исклучителна важност со цел ефикасно и соодветно задоволување на потребите на старите лица.

Индикаторот квалитет го испитувавме преку нивото на настанати промени во сите шест поиндикатори според кои овој индикатор е дефиниран во нашето истражување.

Табела бр.12 Квалитет на услугите и ниво на промени

КВАЛИТЕТ	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Соодветност на просторот	0	0	93	59,6	63	40,4	156	100
Стандарди за квалитет	0	0	88	56,4	68	43,6	156	100
Содржина на услугите	0	0	127	81,4	29	18,6	156	100
Обем во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците	11	7	102	65,4	43	27,6	156	100
Задоволство на корисниците од услугите	3	1,9	117	75	36	23,1	156	100
Заштита на правата на корисниците	14	9	82	52,6	60	38,4	156	100
ВКУПНО	29	3,1	609	65	299	31,9	936	100

$$\chi^2=446,455 \quad df=10 \quad \partial=0,05(5\%) \quad \partial=0,01(1\%) \quad C=0,568$$

Пресметаниот Хи-квадрат квадратен тест изнесува 446,455 и при 10 степени на слобода е значаен на ниво 0,05 и 0,01. Коэффициентот на контингенција изнесува 0,568

и покажува средна корелација, односно средна поврзаност помеѓу квалитетот и нивото на настанати промени. Со пресметка на Хи-квадрат квадратниот тест се потврди дека сите шест подиндикатори покажуваат забележителни промени во позитивна насока.

Податоците од истражувањето покажуваат дека најголема дистрибуција на одговори, односно 65% од вкупниот број можни одговори според кои ја мериме конкурентноста се наоѓаат во нивото на промени кое означува подобрување на состојбата. Исто така, висок е процентот и на одговори во нивото значително подобрување на состојбата, додека само 3,1% во нивото кое означува дека нема никакви промени. Од наведените податоци јасно се гледа дека процесот на плурализам влијание во насока на подобрување на квалитетот во областа на социјална заштита на стари лица.

Во однос на индивидуалната анализа на одделните подиндикатори добиените податоци покажуваат дека од сите подиндикатори според кои го испитуваме индикаторот квалитет најголеми подобрување има во однос на воведување и почитување на стандардите за квалитет. Во однос на овој подиндикатор 56,4% од испитаниците сметаат дека има подобрување на состојбата, додека 43,6% сметаат дека има значителни подобрувања во однос на состојбата пред воведување на процесот на плурализам. Исто така, исклучително позитивни се резултатите и во однос на соодветност на просторот, за овој подиндикатор 59,6% од испитаниците сметаат дека има подобрување на состојбата и 40,4% дека има значителни подобрувања.

Од друга страна, има и испитаници кои сметаат дека со примена на процесот на плурализам во некои сегменти состојбата во областа на социјална заштита на стари лица остана непроменета, односно не се настанати позитивни промени. Така, од податоците може да се види дека во однос на заштита на правата на корисниците 9% од испитаниците сметаат дека нема никакви промени, меѓутоа за разлика од нив во однос на истиот подиндикатор 52,6% сметаат дека се настанати позитивни промени, додека 38,4% сметаат дека се настанати значителни промени што упатува на констатацијата дека сепак најголем број испитаници и во однос на овој подиндикатор сметаат дека е подобрена состојбата.

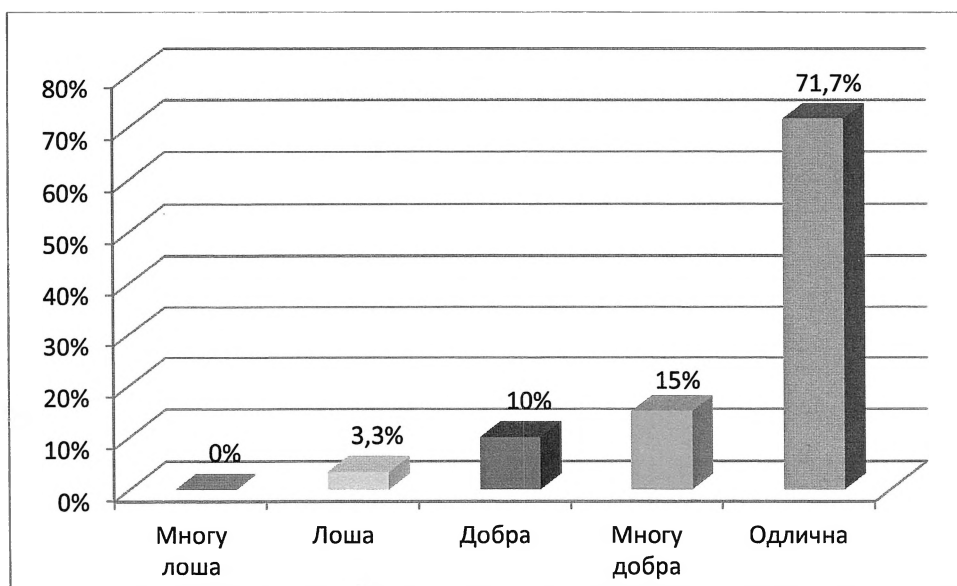
Направената анализа на податоците јасно покажува дека процесот на плурализам има позитивно влијание врз квалитетот на социјалната заштита на стари лица.

3.1.5.1. Задоволство од квалитетот на услугите

Социјалната заштита има за цел обезбедување помош и поддршка на граѓаните со цел превенција или справување со социјалните ризици во кои можат да се најдат во текот на животот. Во овој контекст, од особена важност е корисниците да бидат задоволни од услугите што ги добиваат. За таа цел, иако во рамки на испитување на индикаторот квалитет беа испитани ставовите на корисниците на социјални услуги во однос на нивото на промени кои се настанати како резултат на процесот на плурализам, сметаме дека е потребно да се испита и степенот на задоволство на старите лица од квалитетот на социјалните услуги што во моменот ги користат.

Добиените податоци покажуваат дека 71,7% од испитаниците услугите ги оценуваат со одлична очека, 15% услугите ги оценуваат како многу добри, додека 3,3% сметаат дека услугите што ги добиваат имаат лош квалитет (Графикон бр. 20).

Графикон бр.20 Задоволство од квалитетот на услугите

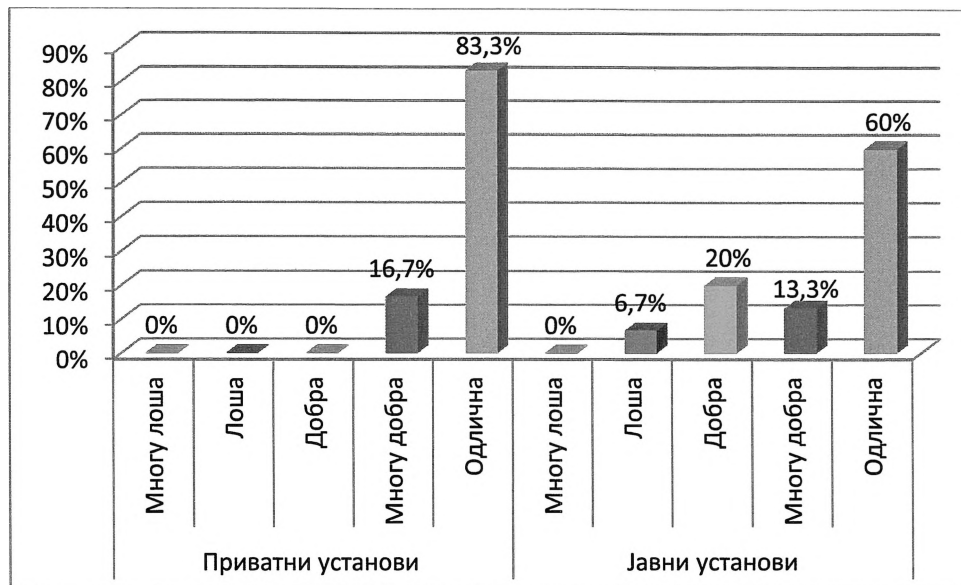

Кога станува збор за оценката на квалитетот на услугите, анализата на податоците од остражувањето покажува дека постојат одредени разлики во степенот на задоволство помеѓу испитаниците од јавните установи и оние од приватните установи (домови за стари лица). Кај корисниците на вонинституционални форми на социјална заштита не постојат разлики во степенот на задоволство од услугите кај корисниците од јавниот, приватниот и невладиниот сектор.

Во однос на споменатите разлики помеѓу испитаниците од јавниот и приватниот сектор, податоците покажуваат дека 60% од испитаниците од јавните установи сметаат

дека квалитетот на услугите во установата е одличен, во споредба со дури 83,3% од испитаниците сместени во приватните установи. Исто така, постојат разлики и во однос на давањето лоша оценка за услугите, имено 6,7% од испитаниците од јавните установи сметаат дека услугите имаат лош квалитет, додека ниту еден од испитаниците од приватните установи не ја дава оваа оценка (Графикон бр.21).

Графикон бр.21 Квалитет на услугите според корисниците сместени во јавните и приватните установи за институционална социјална заштита на стари лица

Иако постојат разлики во степенот на задоволство од социјалните услуги кај испитаниците од јавните и приватните установи за институционална заштита на стари лица, сепак од податоците може да се види дека најголем дел од испитаниците даваат исклучително високи оценки за услугите што ги добиваат.

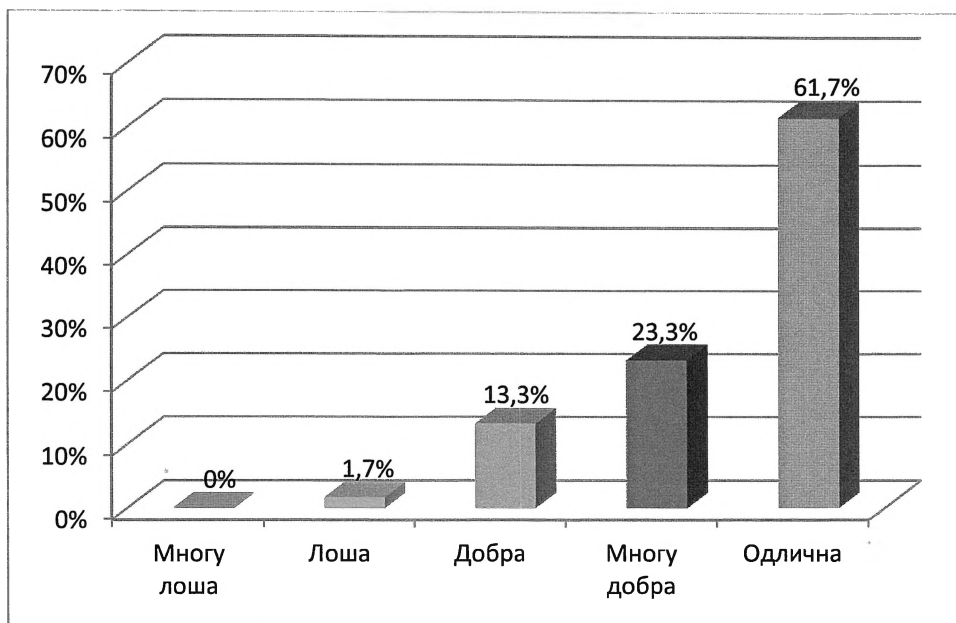
3.1.6. Задоволство од организација на установата

Кога станува збор за услугите од социјална заштита, многу важен сегмент претставува задоволството на крајните корисници од организацијата на установата во која ги добиваат услугите. Од тие причини во истражувањето беше испитан ставот на корисниците и во однос на ова прашање.

Податоците од истражувањето покажуваат дека 61,7% од испитаниците организацијата на установата каде ги добиваат услугите од социјална заштита ја оценуваат со одлична оценка. Ако на овој број се додадат и 23,3% од испитаниците кои организацијата ја оценуваат како многу добра, слободно може да се каже дека најголем

број од корисниците се задоволни од организацијата на установата. Иако во незначителен број, сепак има и испитаници кои не се задоволни од организацијата на установата и сметаат дека таа е лоша, бројот на овие испитаници изнесува 1,7% (Графикон бр.22).

Графикон бр.22 Оценка на организација на установата

Кога станува збор за задоволството на корисниците од организацијата на установата во која ги добиваат услугите од социјална заштита, во текот на обработката на податоците од истражувањето се истакнаа значителни разлики помеѓу оценките што ги имаат дадено корисниците сместени во јавните установи за социјална заштита на стари лица и корисниците сместени во приватните установи (домови за стари лица). Во однос на испитаниците кои се корисници на вонинституционалните форми на заштита не постојат значителни разлики од генералната оценка за задоволството од установата, поради што истите нема да бидат одделно прикажани и анализирани.

Во однос на споменатите разлики помеѓу испитаниците од јавните и приватните установи за социјална заштита на стари лица (домови за стари лица), податоците покажуваат дека 73,3% од испитаниците сместени во приватните установи даваат одлична оценка за организацијата на установата, во споредба со 50% од испитаниците сместени во јавните установи. Исто така, разлики постојат и во давањето на лоша оценка, имено 3,3% од испитаниците од јавните установи организацијата ја имаат оценето со лоша оценка, за разлика од нив ниту еден испитаник од приватните установи нема дадено ваква оценка (Графикон бр.23).

Графикон бр.23 Организација на установата според корисниците сместени во јавните и приватните установи за институционална социјална заштита на стари лица

Податоците од истражувањето јасно покажуваат дека најголем дел од испитаниците кои се корисници на услуги од социјална заштита се задоволни од организацијата на установата во која ги добиваат услугите. Меѓутоа, треба да се има во предвид дека според нив, организацијата на приватните установи во значителен степен е подобра во споредба со онаа во јавните установи што ја наметнува потребата од преземање мерки и активности со цел подобрување на состојбата кај давателите на социјални услуги од јавниот сектор.

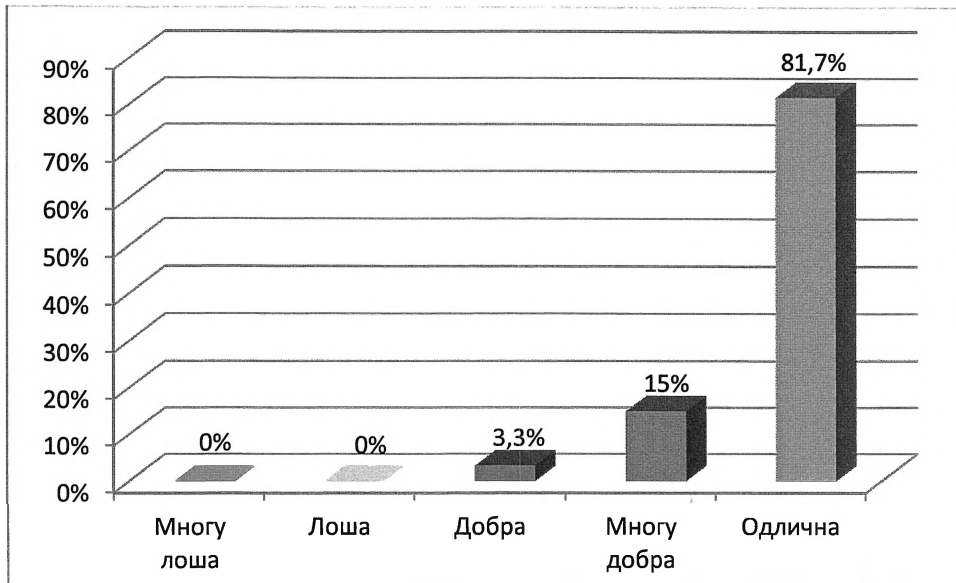
3.1.7. Односот на вработените кон корисниците

За старите лица корисници на социјални услуги особено важен е односот на вработените во установите за социјална заштита кон нив. Од тие причини во истражувањето беше поставено прашање за испитување на степенот на задоволство на старите лица од односот што кон нив го имаат вработените во установата за социјална заштита каде ги остваруваат своите права или добиваат социјалните услуги. Испитаниците имаа можност да дадат оценка од 1 до 5, односно од многу лоша до одлична.

Податоците од истражувањето покажуваат дека дури 81,7% од испитаниците даваат одлична оценка за односот што кон нив го имаат вработените во установата за

социјална заштита во која непосредно ги добиваат услугите од социјална заштита. Исто така, податоците покажуваат дека ниту еден испитаник нема дадено оценка 1 или 2, односно многу лоша и лоша (Графикон бр.24).

Графикон бр.24 Односот на вработените во установите за социјална заштита на стари лица кон корисниците

Податоците недвосмислено покажуваат дека старите лица кои се корисници на институционални и вонинституционални форми на социјална заштита се исклучително задоволни од односот на вработените во овие установи кон нив.

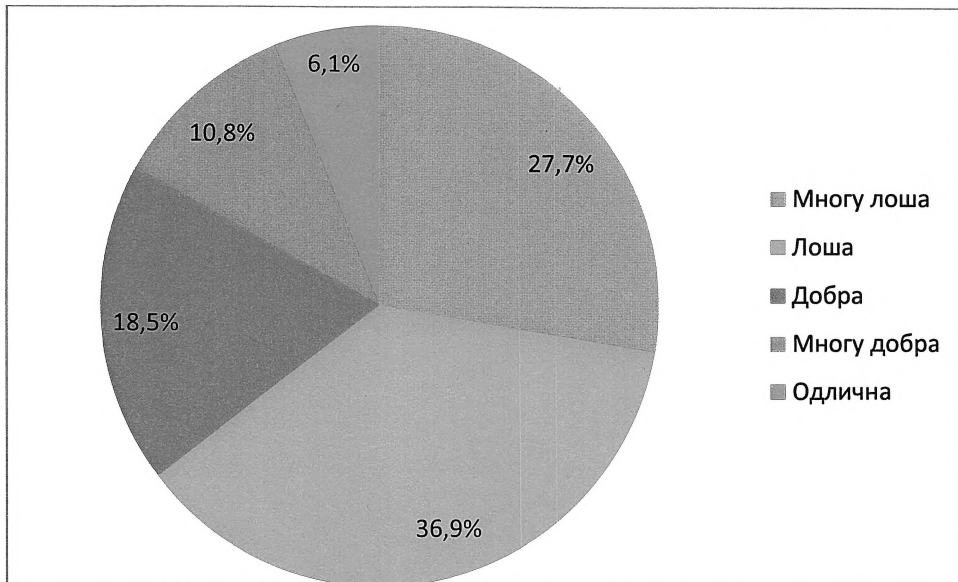
3.1.8. Информираност на старите лица за правата и услугите од социјална заштита

Информираноста на старите лица за правата од социјална заштита претставува сегмент од кој во значителен степен зависи квалитетот на живот на оваа категорија граѓани, пред се поради фактот што ако се добро информирани за своите права истите ќе имаат можност да задоволат и решат поголем дел од своите потреби и проблеми.

Податоците од истражувањето покажуваат дека 27,7% од испитаниците сметаат дека информираноста на старите лица е многу лоша, додека 36,9% сметаат дека е лоша. Наведените податоци покажуваат дека 64,6% од испитаниците сметаат дека старите лица не се доволно информирани за правата и услугите од социјална заштита што им стојат на располагање.

За разлика од нив, бројот на испитаници кои сметаат дека информираноста на старите лица е одлична изнесува 6,1%, додека пак бројот на испитаници кои сметаат дека таа е многу добра изнесува 10,8%. Исто така, има и испитаници кои сметаат дека информираноста на старите лица е добра, нивниот број изнесува 18,5% (Графикон бр.25).

Графикон бр.25 Информираност на старите лица за правата и услугите од социјална заштита

Податоците за информираноста на старите лица за правата од социјална заштита покажуваат дека истата не е на потребното ниво. Заради овие причини голем дел од старите лица не се во можност да ги остварат своите права и со тоа во значителен степен да си го подобрат сопствениот живот.

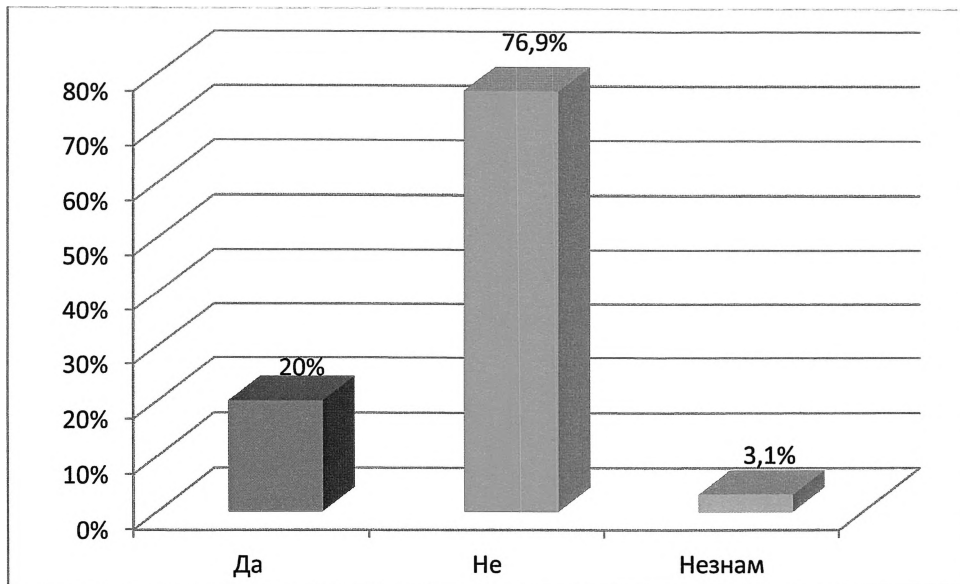
3.1.9. Партиципација на старите лица во креирање на политиките

Со цел креирање мерки и активности кои се соодветни на потребите и проблемите на старите лица од исклучителна важност е да се обезбеди нивна партиципација и активно учество во процесот на креирање на политиките.

Добиените податоци од истражувањето покажуваат дека 20% од испитаниците сметаат дека во Република Македонија, државата обезбедува учество на крајните корисници во овој процес (Графикон бр.26). За разлика од нив, дури 76,9% сметаат дека државата сеуште не обезбедува учество на крајните корисници во креирање на правата, мерките, активностите и политиките во областа на социјалната заштита. Исто

така, еден мал дел испитаници, односно 3,1% немаат информации во однос на ова прашање и за истото немаат изградено мислење (Графикон бр.26).

Графикон бр.26 Партиципација на корисниците во креирање на политиките

Исклучително високиот процент на испитаници кои сметаат дека старите лица и нивните претставници не се активно вклучени во процесите на креирање на мерките и активностите кои се насочени кон нив, во текот на истражувањето искажаа сериозна загриженост во однос на ова прашање. Тие потенцираа дека ваквата состојба треба што побрзо да се промени со цел старите лица активно да бидат вклучени во донесувањето на одлуките кои се однесуваат на нив.

3.2. Даватели на социјални услуги

Давателите на социјални услуги претставуваат многу важна, ако не и клучна, алка во процесот на задоволување на социјално заштитните потреби на старите лица. Имајќи во предвид дека со процесот на плурализам се овозможува вклучување на голем број субјекти во обезбедувањето услуги од социјална заштита, со истражувањето се опфатени сите субјекти од јавниот, приватниот и невладиниот сектор кои директно испорачуваат социјални услуги до старите лица.

Во продолжение следи приказ и анализа на податоците добиени во текот на истражувањето спроведено со споменатите субјекти.

3.2.1. Конкурентност во областа на социјална заштита на стари лица

Конкурентноста во областа на социјалната заштита претставува еден од аспектите за кои сметаме дека е исклучително значаен за испитување на влијанието на процесот на плурализам врз состојбата во областа на социјална заштита на стари лица. За таа цел се испитани ставовите на давателите на социјални услуги за влијанието на процесот на плурализам врз сите пет поиндикатори според кои е дефинирана конкурентноста во истражувањето.

Табела бр.13 Конкурентност во областа на социјална заштита на стари лица и ниво на промени

КОНКУРЕНТНОСТ	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Човечки ресурси	0	0	84	74,3	29	25,7	113	100
Инвестиции	0	0	81	71,7	32	28,3	113	100
Опрема	0	0	82	72,6	31	27,4	113	100
Цена на услугите	86	76,1	24	21,2	3	2,7	113	100
Ефикасно трошење на финансиите	0	0	109	96,5	4	3,5	113	100
ВКУПНО	86	15,2	380	67,3	99	17,5	565	100

$$\chi^2=432,406 \quad df=8 \quad \partial=0,05(5\%) \quad \partial=0,01(1\%) \quad C=0,658$$

Хи-квадрат квадратниот тест изнесува 432,406 и при 8 степени на слобода е значаен на ниво 0,05 и 0,01. Коефициентот на контингенција изнесува 0,658 и покажува голема корелација, односно голема поврзаност помеѓу конкурентноста и нивото на промени.

Претходната констатација се потврдува и од анализата на податоците за дистрибуција на одговорите во однос на нивото на настанати промени. Имено, податоците покажуваат дека 67,3% од испитаниците одговориле дека има подобрување на состојбата, доколку на овој број се додаде и бројот од 17,5% кои сметаат дека има значително подобрување на состојбата, јасно се гледа дека процесот на плурализам влијание во насока на подобрување на состојбата во однос на конкурентноста.

Од анализата на добиените податоци според поиндикаторите според кои ја мериме конкурентноста, може да се види дека во однос на човечките ресурси 74,3% од испитаниците сметаат дека има подобрување на состојбата, додека 25,7% дека има значително подобрување.

Во однос на инвестициите 71,7% сметаат дека има подобрување на состојбата во споредба со претходно, а 28,3% дека има значително подобрување.

Исто така, во иста насока се и податоците во однос на опременост на давателите на социјални услуги, во однос на состојбата за овој поиндикатор 72,6% од испитаниците сметаат дека има подобрување на состојбата, додека 27,4% дека има значително подобрување.

Што се однесува до ефикасноста и рационалноста во трошењето на финасиските средства 96,5% од испитаниците сметаат дека има подобрување на состојбата.

Според добиените податоци исклучок од опишаните позитивни промени е состојбата во однос на поиндикаторот цена на услугите. Податоците покажуваат дека најголем дел од испитаниците, односно 76,1% сметаат дека во однос на цената на услугите нема никакви промени во споредба со претходно.

Сепак и покрај тоа што во однос на цената на услугите нема позитивни промени, анализата на податоците за останатите поиндикатори потврдува дека како резултат на примена на процесот на плурализам се настанати значителни подобрувања во однос на индикаторот конкурентност.

3.2.2. Понуда во областа на социјална заштита на стари лица

Индикаторот понуда во истражувањето се испитува преку следните четири подиндикатори: а) капацитет за институционално згрижување; б) капацитет за воинституционална заштита; в) број на даватели на институционална заштита и г) број на даватели на воинституционална заштита. На овој начин сметаме дека ќе можат да се добијат податоци кои ќе овозможат оценување на нивото на промени што како резултат на процесот на плурализам се настанати во делот на индикаторот понуда на социјални услуги.

Табела бр.14 Понуда во областа на социјална заштита на стари лица и ниво на промени

ПОНУДА	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Капацитет за институционално згрижување	0	0	17	15	96	85	113	100
Капацитет за воинституционална заштита	0	0	21	18,6	92	81,4	113	100
Број на даватели на институционална заштита	0	0	15	13,3	98	86,7	113	100
Број на даватели на воинституционална заштита	0	0	14	12,4	99	87,6	113	100
ВКУПНО	0	0	67	14,8	385	85,2	452	100

$$\chi^2=417,711 \quad df=6 \quad \partial=0,05(5\%) \quad \partial=0,01(1\%) \quad C=0,693$$

Пресметаниот Хи-квадрат квадратен тест изнесува 417,711 и при 6 степени на слобода е значаен на ниво 0,05 и 0,01. Коефициентот на контингенција изнесува 0,693 и покажува голема корелација, односно голема поврзаност помеѓу понудата и нивото на настанати промени. Со пресметка на Хи-квадрат квадратниот тест се потврди дека сите четири подиндикатори покажуваат забележителни промени во позитивна насока

Како потврда за влијанието на процесот на плурализам врз подобрување на состојбата во однос на понудата на социјални услуги претставува и анализата на податоците за дистрибуцијата на одговорите во однос на нивото на настанати промени. При што, податоците покажуваат дека 85,2% од испитаниците одговориле дека има

значителни подобрување на состојбата, но доколку на овој број се додадат и преостанатите 14,8% на испитаници кои сметаат дека има подобрување на состојбата, јасно се гледа дека процесот на плурализам влијание позитивно врз понудата на социјални услуги.

Во иста насока се и податоците од анализата на дистрибуцијата на одговорите одделно за секој од четирите поиндикатори од кои се состои индикаторот понуда. На овој начин анализирани податоците покажуваат дека во однос на секој од четири поиндикатори бројот на испитаниците кои сметаат дека има значително подобрување на состојбата изнесува повеќе од 80%.

Направената анализа на податоците јасно покажува дека процесот на плурализам влијание позитивно врз индикаторот понуда во областа на социјална заштита на стари лица.

3.2.3. Нови форми на социјална заштита на стари лица

Според научната и стручна јавност, една од придобивките кои треба да произлезат од примена на процесот на плурализам претставува појавувањето на нови форми на заштита кои ќе овозможат квалитетно и навремено задоволување на потребите на старите лица. За таа цел во истражувањето беше поставено прашање кое имаше за цел да ги испита ставовите на давателите на социјални услуги за тоа дали како резултат на споменатиот процес во Република Македонија се појавија одредени нови форми на заштита.

Табела бр.15 Нови форми на социјална заштита на стари лица и ниво на промени

НОВИ ФОРМИ	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Институционални	88	77,9	25	22,1	0	0	113	100
Вонинституционални	0	0	21	18,6	92	81,4	113	100
ВКУПНО	88	38,9	46	20,4	92	40,7	226	100

Податоците од истражувањето покажуваат дека во однос на поиндикаторот појавување на нови форми на институционална заштита 77,9% од испитаниците сметаат дека нема никакви промени, додека 22,1% сметаат дека има подобрување на состојбата. Овие податоци јасно покажуваат дека примената на процесот на плурализам во областа на социјална заштита не влијаше во насока на појавување на нови форми за институционална заштита.

За разлика од институционалните форми на заштита, податоците покажуваат дека во однос на вонинституционалните форми има значително подобрување на состојбата. Така, во однос на овој поиндикатор 18,6% сметаат дека има подобрување на состојбата, додека дури 81,4% сметаат дека има значително подобрување на состојбата. Исклучително позитивните одговори најверојатно се како резултат на фактот дека во минатото во нашата држава не функционираа вонинституционални форми на заштита, но со примена на процесот на плурализам се појавија даватели на социјални услуги кои нудат вонинституционална заштита.

Направената анализа на податоците покажува дека плурализмот има позитивно влијание врз поиндикаторот нови форми на вонинституционална заштита, но не и во однос на поиндикаторот институционални форми.

3.2.4. Достапност на услугите

Кога станува збор за испитување на достапноста на услугите од социјална заштита до старите лица и споредба на сегашната состојба во однос на состојбата која беше карактеристична пред воведување на процесот на плурализам, сметаме дека од исклучителна важност е да се испитаат ставовите на давателите на социјални услуги во однос на ова прашање.

Табела бр.16 Достапност на услугите и ниво на промени

ДОСТАПНОСТ	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Локација (оддалеченост од место на живеење)	1	0,9	99	87,6	13	11,5	113	100
Архитектонски пречки	0	0	64	56,6	49	43,4	113	100
Пристап до објектот	0	0	66	58,4	47	41,6	113	100

Вмреженост со останати релевантни субјекти	1	0,9	85	75,2	27	23,9	113	100
Постапка за остварување права и добивање услуги	34	30,1	79	69,9	0	0	113	100
Број на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита	1	0,9	11	9,7	101	89,4	113	100
ВКУПНО	37	5,5	404	59,6	237	34,9	678	100

$$\chi^2=506,42 \quad df=10 \quad p=0,05(5\%) \quad p=0,01(1\%) \quad C=0,653$$

Пресметаниот Хи-квадрат квадратен тест изнесува 506,42 и при 10 степени на слобода е значаен на ниво 0,05 и 0,01. Коефициентот на контингенција изнесува 0,653 и покажува голема корелација, односно голема поврзаност помеѓу достапноста и нивото на настанати промени. Со пресметка на Хи-квадрат квадратниот тест се потврди дека сите шест поиндикатори покажуваат забележителни промени во позитивна насока.

Анализата на дистрибуцијата на одговорите покажува дека најголем број, односно 59,6% одговори има на нивото на промени кое означува подобрување на состојбата. Исто така, висок процент на одговори, односно 34,9% има во нивото кое означува значително подобрување на состојбата. За разлика од овие две нивоа на промени, податоците покажуваат дека само 5,5% се наоѓаат во нивото кое означува дека нема никакви промени. Анализата на споменатите податоци јасно покажува дека процесот на плурализам влијае во насока на подобрување на состојбата во однос на индикаторот достапност во областа на социјална заштита на стари лица.

Од добиените податоци може да се види дека најпозитивни промени, според давателите на социјални услуги, настанале во однос на бројот на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита. Во однос на овој поиндикатор 89,4% од испитаниците сметаат дека има значително подобрување. Исто така, висок е процентот и на испитаници кои сметаат дека има значително подобрување во однос и на два други поиндикатори, при што 43,4% сметаат дека има значително подобрување во однос на архитектонските пречки во и околу објектите и 41,6% во однос на пристапот до објектите.

Според анкетираниите даватели на социјални услуги, најмали промени се настанати во однос на постапката за остварување на права и добивање услуги од социјална заштита. Во однос на овој подиндикатор 30,1% сметаат дека со примена на процесот на плурализам нема никакви подобрувања.

Сите претходно анализирани податоци од истражувањето јасно покажуваат дека примената на процесот на плурализам има позитивно влијание во насока на подобрување на состојбата во делот достапност на услугите до крајните корисници.

3.2.5. Квалитет на услугите

Со цел испитување на индикаторот квалитетот на услугите и промените што се настанати како резултат на примена на процесот на плурализам креирани се 6 подиндикатори за кои, имајќи го во предвид предметот на овој научен труд, сметавме дека се најзначајни за дефинирање на овој поим.

Табела бр.17 Квалитет на услугите и ниво на промени

КВАЛИТЕТ	Ниво на промени						ВКУПНО	
	Нема промени		Подобрување на состојбата		Значително подобрување			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Соодветност на просторот	0	0	84	74,4	29	25,6	113	100
Стандарди за квалитет	0	0	95	84,1	18	15,9	113	100
Содржина на услугите	6	5,3	72	63,7	35	31	113	100
Обем во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците	12	10,6	74	65,5	27	23,9	113	100
Задоволство на корисниците од услугите	2	1,8	81	71,7	30	26,5	113	100
Заштита на правата на корисниците	3	2,6	96	85	14	12,4	113	100
ВКУПНО	23	3,4	502	74	153	22,6	678	100

$\chi^2=495,625$

df=10

$\alpha=0,05(5\%)$

$\alpha=0,01(1\%)$

C=0,649

Пресметаниот Хи-квадрат квадратен тест изнесува 495,625 и при 10 степени на слобода е значаен на ниво 0,05 и 0,01. Коефициентот на контингенција изнесува 0,649 и покажува голема корелација, односно голема поврзаност помеѓу квалитетот и нивото на настанати промени. Наведените пресметки потврдуваат дека сите шест поиндикатори покажуваат забележителни промени во позитивна насока.

Анализата на добиените податоци за дистрибуција на одговорите во однос на поиндикаторите според кои ја меревме конкурентноста, покажуваат дека највисоки оценки испитаниците имаат дадено во однос на воведување и почитување на стандарди за квалитет. Имено 84,1% сметаат дека во овој сегмент има подобрување на состојбата, додека 15,9% дека има значително подобрување.

Исто така, високи оценки има и во однос на соодветност на просторот, во однос на овој поиндикатор 74,4% сметаат дека има подобрување на состојбата и 25,6% дека има значително подобрување на состојбата.

Од податоците може да се види дека, според давателите на социјални услуги кои се опфатени со истражувањето, најмали промени настанале во однос на поиндикаторот обем во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците. Во однос на овој поиндикатор 10,6% сметаат дека нема промени во состојбата, односно дека примената на процесот на плурализам не донесе подобрување на состојбата во споредба со претходно. Меѓутоа, ако се земе во предвид дека дури 65,5% од испитаниците сметаат дека има подобрување на состојбата и 23,9% дека има значителни подобрувања, евидентно е дека и во однос на овој поиндикатор настанеле позитивни промени.

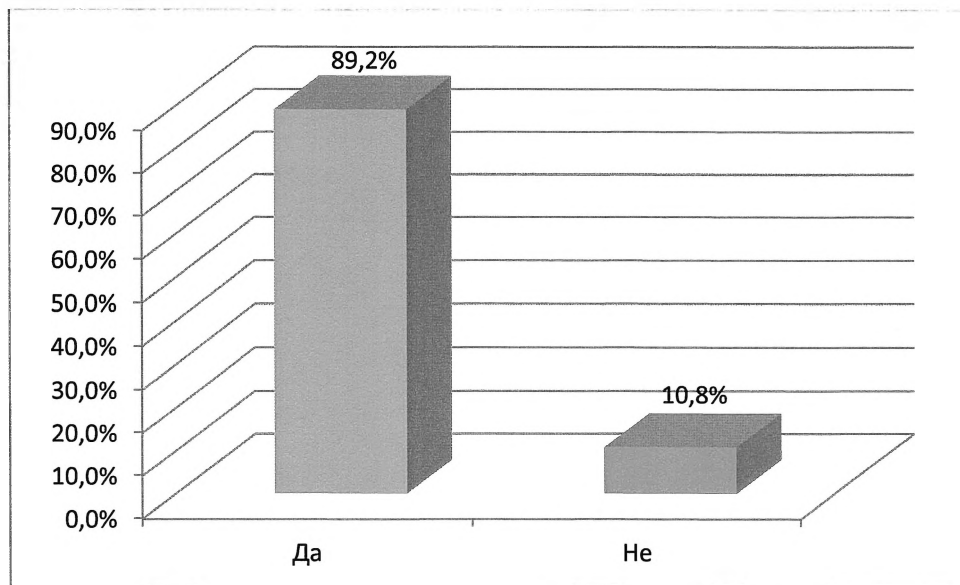
Анализата на добиените податоци јасно покажува дека процесот на плурализам има позитивно влијание врз индикаторот квалитет.

3.2.6. Оценка на правната основа за социјална заштита на стари лица

Имајќи го во предвид предметот на истражување, сметавме дека е неопходно да се испитаат ставовите на давателите на социјални услуги во однос на правната основа за социјална заштита на стари лица.

Во однос на прашањето дали во Република Македонија постои соодветна правна основа (закони, правилници, стратегии, акциони планови, регулаторни механизми и сл.) за социјална заштита на стари лица, дури 89,2% од анкетираниите даватели на социјални услуги одговорија позитивно, односно сметаат дека постои соодветна законска регулатива. За разлика од нив, на истото прашање 10,8% од испитаниците одговорија со негативен одговор (Графикон бр.27).

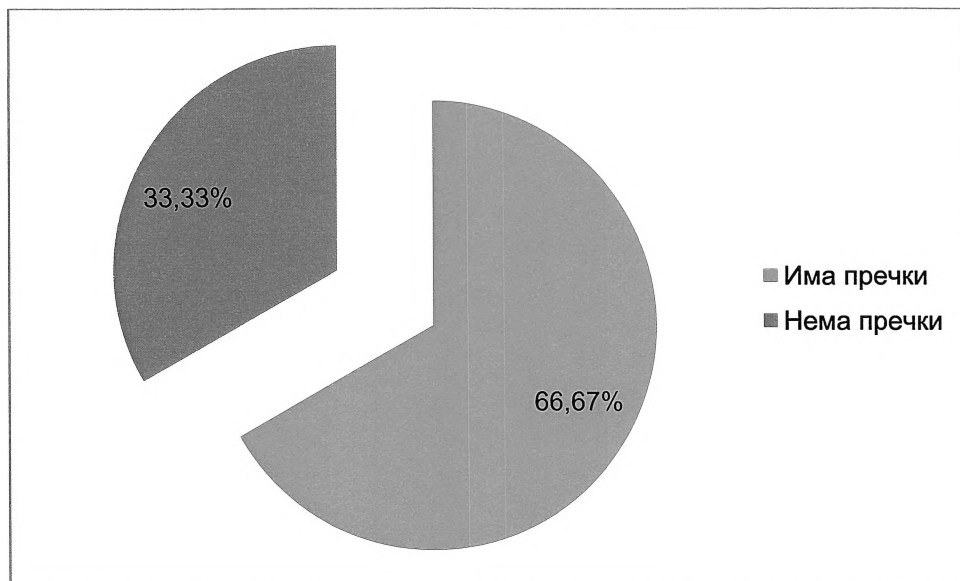
Графикон бр.27 Правна основа за социјална заштита на стари лица

Од вкупниот број испитаници кои сметаат дека во Република Македонија постои соодветна законска регулатива 33,33% се изјаснија дека при нејзината имплементација не постојат никакви пречки и потешкотии. За разлика од нив, 66,67% сметаат дека постојат потешкотии и проблеми во имплементација на законската регулатива во пракса (Графикон бр.28). Како најсериозни причини ги наведуваат: потешкотии и пречки од административен и бирократски карактер; недоволна информираност на корисниците за правата од социјална заштита и начините за нивно остварување; промени во политичката и економска состојба на државата; непочитување на роковите од страна на државата кои самата ги има поставено за реализација на активностите; планирање активности за кои не се обезбедени

финансиски средства; селективност во примена на законските одредби, особено на контролните и казнените одредби и механизми и сл.

Графикон бр.28 Пречки за имплементација на законската регулатива во пракса

Од податоците од истражувањето може да се види дека најголем дел од испитаниците сметаат дека во Република Македонија постои соодветна законска основа за социјална заштита на старите лица. Меѓутоа, високиот процент на испитаници кои посочуваат дека постојат одредени пречки и потешкотии при нејзината имплементација упатува на потребата од преземање сериозни чекори за надминување на ваквата состојба.

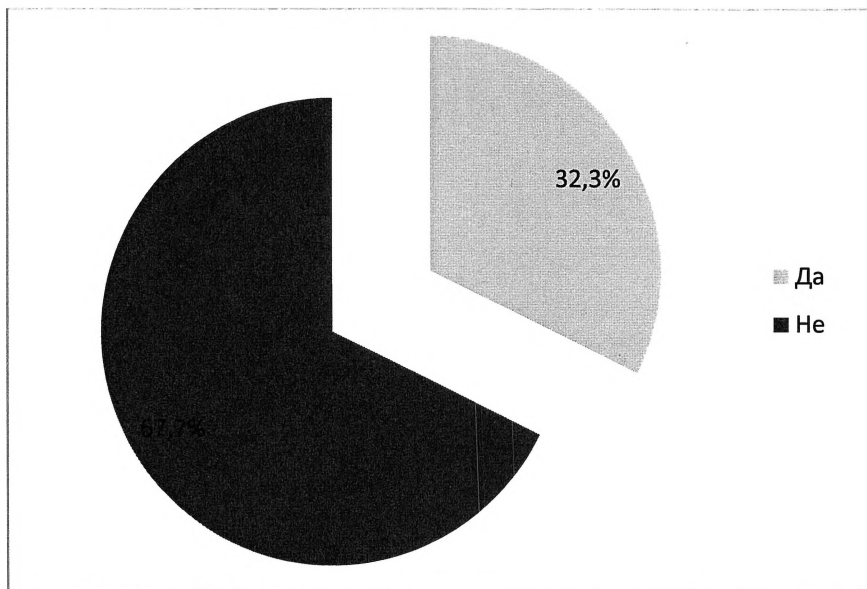
3.2.7. Соработка помеѓу креаторите на политиките, давателите на социјални услуги и корисниците

Кога станува збор за соработката помеѓу клучните субјекти во областа на социјалната заштита, односно помеѓу креаторите на политиките, давателите на социјални услуги и корисниците, со истражувањето се добиени податоци кои покажуваат дека 32,3% од испитаниците сметаат дека помеѓу споменатите субјекти постои добра меѓусебна соработка (Графикон бр.29). Според овие испитаници соработката најчесто се манифестира преку организирање заеднички работни средби и консултативни состаноци, изготвување анализи и сл.

За разлика од нив, дури 67,7% сметаат дека не постои ефективна соработка помеѓу наведените субјекти (Графикон бр.29). Овие испитаници сметаат дека во

Република Македонија корисниците и давателите на социјални услуги немаат соодветна поддршка од страна на државата и дека сеуште не постои организиран систем на соработка и меѓусебни консултации.

Графикон бр.29 Соработка помеѓу креаторите на политиките, давателите на социјални услуги и корисниците

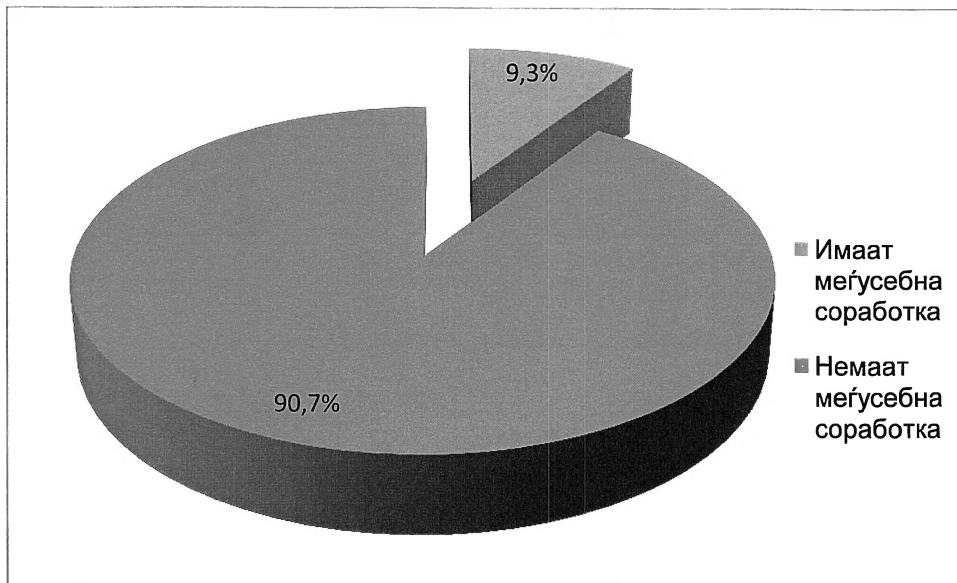

Наведените податоци покажуваат дека е неопходно интензивирање на напорите за што побрзо воспоставување систематска и ефикасна соработка помеѓу сите релевантни субјекти во областа на социјална заштита на стари лица.

3.2.8. Соработка помеѓу давателите на социјални сулуги

Меѓусебната соработка помеѓу давателите на социјални услуги е од исклучителна важност заради фактот што преку неа се овозможува размена на искуства, информации и позитивни практики со цел подобрување на начинот на нивно функционирање, но и подигнување на квалитетот на услугите што ги испорачуваат до крајните корисници. За таа цел во истражувањето е поставено прашање за испитување на обемот на соработка помеѓу давателите на социјални услуги.

Во однос на соработката помеѓу давателите на социјални услуги, податоците од истражувањето покажуваат дека само 9,3% од испитаниците изјавија дека имаат соработка со останатите субјекти кои испорачуваат услуги од социјална заштита. За разлика од нив, дури 90,7% изјавија дека немаат соработка со останатите даватели на социјални услуги (Графикон бр.30).

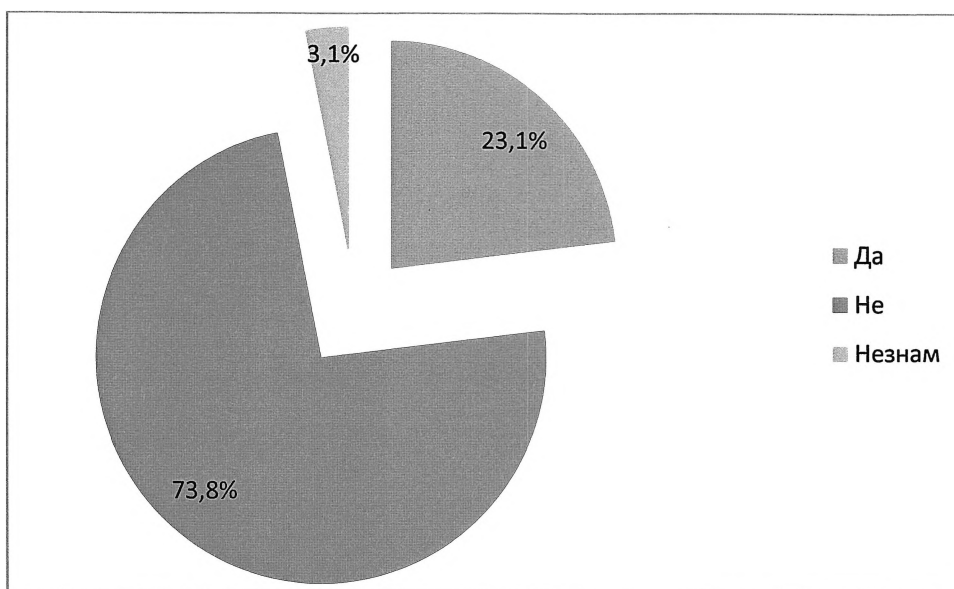
Графикон бр.30 Соработка помеѓу давателите на социјални услуги

Сите испитаници во текот на истражувањето потенцираа дека обемот на соработка помеѓу давателите на социјални услуги не е на потребното ниво, што покажува дека тие немаат воспоставено интензивна и редовна меѓусебна соработка.

3.2.9. Партиципација на давателите на социјални услуги во креирање на политиките

Во областа на социјалната заштита од исклучителна важност е во процесот на креирање на политиките да се обезбеди партиципација на давателите на социјални услуги. Од тие причини, во истражувањето беше поставено и прашање со цел да се испитаат ставовите и мислењето на испитаниците за тоа дали во креирањето на политиките е обезбедено активно учество на давателите на социјални услуги.

Од добиените одговори може да се види дека 73,8% од испитаниците одговориле негативно, што претставува исклучително висок процент. За разлика од нив, 23,1% сметаат дека во процесите на креирање на политиките и стратегиите во областа на социјална заштита е обезбедено активно учество на давателите на социјални услуги. Исто така, дел од испитаниците, односно 3,1% од нив, одговориле дека не се информирани за ова прашање и за истото немаат изградено никаков став (Графикон бр.31).

Графикон бр.31 Партиципација на давателите на социјални услуги во креирање на политиките

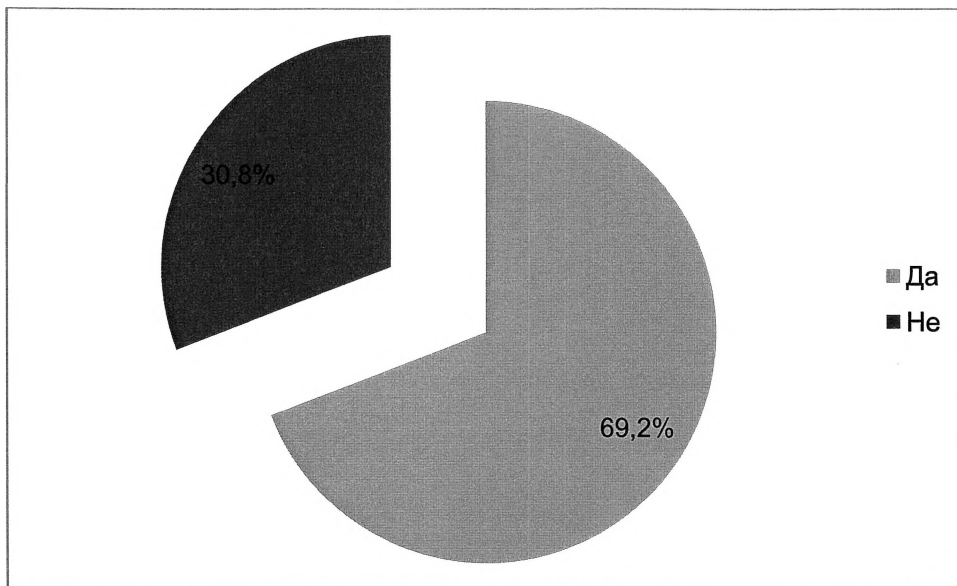
Податоците од истражувањето јасно покажуваат дека во Република Македонија сеуште не е обезбедена партиципација на давателите на социјални услуги во процесите на креирање на политиките и стратегиите во областа на социјалната заштита. Овој податок треба сериозно да биде земен во предвид бидејќи токму давателите на социјални услуги се субјектите кои треба да ги спроведат сите мерки и активности кои ги предвидува законодавецот.

3.2.10. Усогласеност помеѓу праксата и политиките што се прокламираат за заштита на старите лица

При креирање на политиките од особена важност е истите да бидат во тек со современите светски трендови и научни достигнувања во областа на социјалната заштита и геронтологијата, но во исто време да бидат прилагодени и кон локалните услови, менталитет, потреби и проблеми на крајните корисници. Од тие причини, со истражувањето е опфатено и прашање кое има за цел да утврди дали во Република Македонија постои усогласеност помеѓу праксата и политиките што се прокламираат во заштитата на старите лица.

Добиените одговори на ова прашање покажуваат дека дури 69,2% од испитаниците сметаат дека во нашата држава постои расчекор помеѓу политиките и праксата, за разлика од нив 30,8% сметаат дека не постои расчекор, туку дека постои усогласеност помеѓу нив (Графикон бр.32).

Графикон бр.32 Усогласеност помеѓу праксата и политиките кои се прокламираат за заштита на старите лица

Испитаниците кои сметаат дека постои расчекор помеѓу праксата и политиките, како причини за ваквата состојба ги наведуваат:

- Креирање мерки кои не се во согласност со реалните и вистински потреби на старите лица;
- Креирање мерки кои не се прилагодени на условите на средината во која треба да се имплементираат;
- Креирање мерки за кои не се консултирани корисниците и давателите на социјални услуги;
- Постојење на долги и сложени процедури за остварување на правата;
- Селективност во примена на законите.

Високиот процент на испитаници кои сметаат дека постои расчекор помеѓу политиките и праксата за заштита на стари лица покажува дека постојат сериозни потешкотии во нивната имплементација, како резултат на што и крајниот ефект од нив не е на потребното ниво.

4. Анализа на документација за влијанието на плурализмот врз состојбата во областа на социјална заштита на стари лица

Една од главните карактеристики на процесот на плурализам претставува зголемување на бројот на субјекти кои се вклучени во областа на социјалната заштита, како и поттикнување и развој на конкуренцијата во оваа област.

Анализата која е направена за потребите на овој труд, а се однесува на активностите на субјектите кои испорачуваат услуги од социјална заштита на стари лица во Република Македонија, покажува дека во минатото во рамки на веќе постоечките форми на заштита, кои беа пред се институционални и во надлежност на јавниот сектор, постоеше ограничена понуда на социјални услуги. Податоците покажуваат дека пред примена на плурализмот во социјалната заштита, функционираа само државните установи и институции, кои нудеа услуги од социјална заштита кои во обем не беа доволни за задоволување на потребите на старите лица. Во вакви услови на голем број стари лица им беше отежнат, односно ограничен пристапот до социјалните услуги.

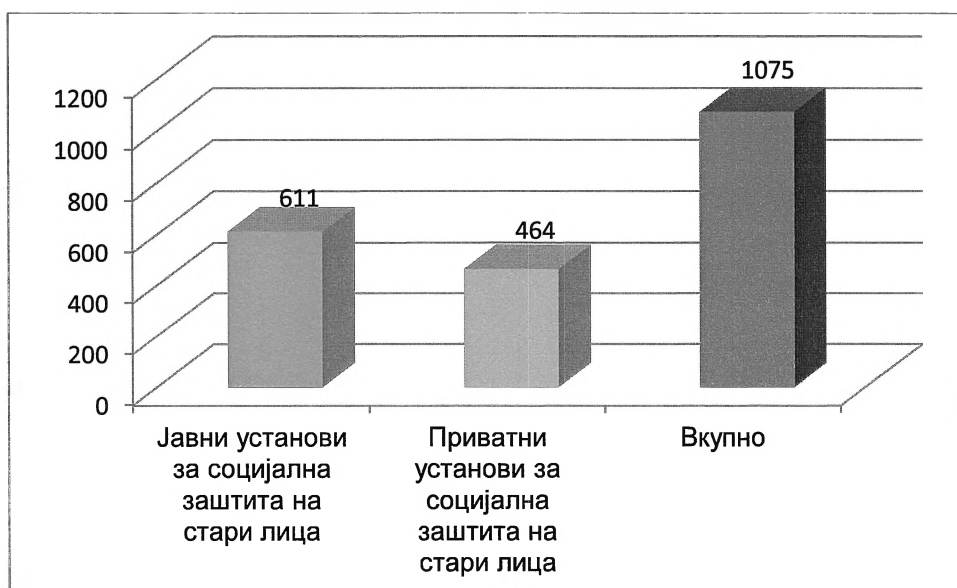
Анализата покажува дека во минатото старите лица имаа можност да користат права и услуги кои се испорачуваа во или преку центрите за социјална работа и во јавните установи за социјална заштита на стари лица. Односно, им стоеа на располагање институционални услуги кои ги нудеа јавните установи за институционална заштита и услуги од вонинституционална заштита кои ги испорачуваат центрите за социјална работа, бидејќи не постоеа вонинституционални форми кои ги нуди невладиниот или профитниот сектор.

Меѓутоа, со вклучување на општините, невладиниот и приватниот профитен сектор, дојде до значително зголемување на понудата на социјални услуги. Подобрувањето на состојбата се однесува на зголемување на сместувачките капацитети во рамки на институционалната социјална заштита, но и во однос на појавата на услуги во рамки на вонинституционалните форми за социјална заштита на стари лица.

Во минатото, кога во Република Македонија постоеја само јавни установи за социјална заштита на стари лица, сместувачките капацитети овозможуваа сместување на 611 стари лица. Меѓутоа, со примена на процесот на плурализам во социјалната заштита, кој овозможи вклучување и на приватниот сектор во оваа област, состојбата

значително се подобри. Имено, со основањето на приватните установи за социјална заштита на стари лица се добија дополнителни 464 места, со што во овој момент вкупниот капацитет во установите за социјална заштита на стари лица (јавни и приватни) изнесува 1075, односно споредено со претходната состојба има зголемување за 76% (Графикон бр.33). Со тенденција за нивно понатамошно зголемување, бидејќи во фаза на изградба се уште неколку приватни установи.

Графикон бр.33 Сместувачки капацитети во установите за социјална заштита на стари лица во Република Македонија

Од анализата на активностите на субјектите кои испорачуваат услуги од социјална заштита за стари лица во Република Македонија, може да се види дека во минатото во рамки на институционалната заштита, која беше единствено применувана форма и која беше во надлежност исклучиво на јавниот сектор, постоеше оскудна и ограничена понуда на социјални услуги. Меѓутоа, со вклучување на приватниот профитен сектор дојде до значително подобрување на состојбата и зголемување на понудата на социјални услуги, односно зголемување на сместувачките капацитети во рамки на институционалната заштита на стари лица.

Преку создадените законски можности, како и преку практична примена на процесите на плурализација и децентрализација во областа на социјалната заштита, во Република Македонија се забележува поголема ангажираност на општините и невладиниот сектор во оваа област. На овој начин се создадоа услови за понуда и на нови форми на заштита кои во минатото ги немаше на нашите простори или имаше одредени обиди за нивно воспоставување кои не ги дадоа посакуваните резултати.

Станува збор за вонинституционалните форми на заштита, преку кои се обезбедуваат услуги во домот на корисникот или во неговото непосредно животно опкружување, односно во локалната заедница во која живее. Имено, како резултат на поинтензивното вклучување на општините и невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица, во моментот функционираат седум дневни центри за стари лица и пет центри за давање помош во домашни услови.

Како резултат на соработката помеѓу општината Вевчани и Министерството за труд и социјална политика во 2013 година отворен е дневен центар за стари лица. Во 2012 година како резултат на меѓусебната соработка помеѓу Министерството за труд и социјална политика, Градот Скопје и Црвениот крст на Град Скопје отворени се два дневни центри за стари лица, во општина Центар и во општина Чаир. Исто така, оваа форма на вонинституционална заштита се применува и во населените места Бучин, Чашка, Богомила и Самоков, каде дневните центри функционираат како резултат на воспоставеното партнерство помеѓу меснонадлежните центри за социјална работа и општините.

Како резултат на создадената можност за вклучување на невладиниот сектор во областа на социјална заштита за стари лица, податоците покажуваат дека, иако скромни, сепак се забележуваат одредени позитивни чекори и во однос на формирање центри за давање помош во домашни услови. Во организирањето на оваа форма на заштита со свои активности се вклучува и Здружанието на граѓани „Хуманост“, кое испорачува услуги на територијата на општина Аеродром, како и центрите за давање помош во домашни услови кои функционираат во рамки на дневните центри во општините Центар и Чаир, и центрите кои ги организира Црвениот крст во Крива Паланка и Велес.

Со истражувањето добиени се податоци дека секој од наведените субјекти (дневни центри и центри за давање помош во домашни услови) опслужува по шеесетина корисници, од што може да се заклучи дека во овој момент околу 720 стари лица во Република Македонија користат вонинституционална социјална заштита. Овој податок покажува дека преку создадената законска основа, но и преку примена на сите останати мерки и активности кои се преземаат за суштинско воспоставување и заживување на плурализмот во социјалната заштита, понудата од социјални услуги за стари лица бележи значително зголемување.

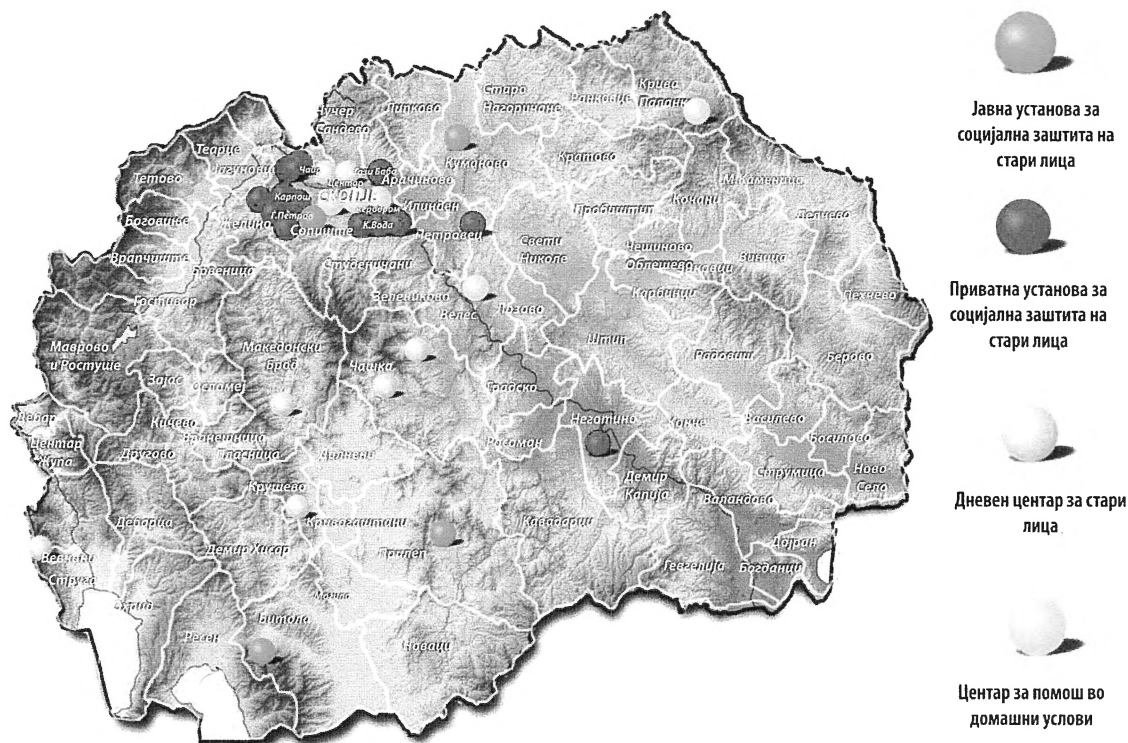
Во однос на местото каде се лоцирани субјектите и со тоа во кое населено место ги нудат своите услуги, анализата на податоците покажува дека има значително

подобрување во споредба со состојбата во минатото. Имено, во минатото постоеа 30 центри за социјална работа и четири установи за социјална заштита на стари лица (домови за стари лица). Од вкупно 84 општини во Република Македонија, јавни установи за социјална заштита на стари лица постоеја само во четири од нив, и тоа во Скопје, Куманово, Прилеп и Битола. Поради што старите лица на кои им е неопходна институционална социјална заштита, а не живеат во некој од наведените градови, беа принудени да го напуштат своето место на живеење и да се сместат во установа за стари лица во која ќе најдат слободно место. Имајќи во предвид дека во одредени случаи постојаното место на живеење на старите лица кои имаат потреба од институционална заштита е одалечено повеќе десетици, а во одредени случаи и над 100 километри, во значителен степен беше отежната комуникацијата со семејството, блиските роднини и пријатели.

Со воведување на плурализмот бројот на градови и населени места во кои се нудат социјални услуги значително се зголеми, приватните установи ја подобрија состојбата во однос на достапноста на институционалната, додека невладиниот сектор во однос на вонинституционалната заштита. Во овој контекст, преку приватните установи за институционална заштита, кои се 14 на број, оваа форма на заштита се нуди во дополнителни 11 населени места, од кои 10 се во општините на Градот Скопје или неговата непосредна околина, и една установа во Неготино (Мапа бр.1).

Што се однесува со вонинституционалните форми на социјална заштита кои порано не беа достапни во нашата држава, сега истите се нудат во 12 населени места (Мапа бр.1). Со што во овие населени места старите лица можат да ги задоволат своите социјални потреби и да ги добијат неопходните услуги во локалната заедница во која живеат.

Мапа бр.1 Преглед на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита за стари лица

Во однос на оценка на влијанието на плурализмот врз квалитетот на социјалните услуги, анализата на документацијата и податоците од истражувањето покажуваат дека како резултат на примената на овој процес во областа на социјалната заштита на стари лица, во значителен степен се подобри квалитетот на социјалните услуги. Имено, анализата на квалитетот се однесува, пред се на институционалната социјална заштита бидејќи само за оваа форма на заштита може да се направи споредба помеѓу состојбата пред воведување на плурализмот и моменталната состојба.

Податоците за влијанието на плурализмот врз квалитетот на социјалните услуги покажуваат дека има значително подобрување на состојбата во четири аспекти на услугите: услови за сместување, исхрана, хигиена и вид на социјални услуги кои ги нудат установите.

Во обид да привлече што поголем број корисници, приватниот профитен сектор уште од самиот почеток на неговото вклучување во областа на социјалната заштита понуди услуги кои се со подобар квалитет, во споредба со јавните установи. Меѓутоа, под влијание на ново воспоставениот конкуритивен однос, кој претставува една од

суштинските катактеристики на плурализмот, се наметна потребата од одредени трансформации и прилагодувања и кај јавниот сектор. Имено, со цел да го задржат чекорот со конкуренцијата, јавните установи беа „принудени“ да започнат со преземање сериозни активности за подобрување на квалитетот на услугите и подобрување на севкупниот однос кон корисниците.

Во однос на сместувачките капацитети сите приватни установи нудат сместување, пред се, во двокреветни соби кои имаат сопствен тоалет. За разлика од нив, јавните установи во минатото своите корисници ги сместуваа во четирикреветни соби кои немаа сопствен тоалет, но во обид да ги исполнат стандардите пропишани од страна на државата и тие извршија или се во фаза на прилагодување на сместувачките капацитети, од четирикреветни во двокреветни.

Од аспект на условите за безбедно движење во установите, податоците покажуваат дека во сите установи подовите на просториите во кои се движат корисниците се направени или обложени со материјали кои спречуваат лизгање, а во тоалетите и во најголем дел од останатите простории се поставени држачи за потпомогнато движење, што во минатото не беше случај.

Исто така, во установите за социјална заштита на стари лица се забележуваат значителни подобрувања и во однос на хигиената. Како резултат на конкурентскиот однос помеѓу установите и обидот за привлекување што поголем број корисници, но и заради стандардите пропишани од страна на државата, хигиената во приватните установи е на исклучително високо ниво. Ваквата состојба која порано беше карактеристична само за приватните установи изврши позитивно влијание и врз јавните установи, кај кои исто така се забележуваат значителни подобрувања во споредба со состојбата во минатото.

Во однос на исхраната, во приватните установи во цената за сместување, односно без наплаќање на дополнителни трошоци, старите лица добиваат и исхрана која е прилагодена кон нивните желби и здравствени потреби, при што ваквата состојба во значителен степен влијае врз квалитетот на живот кај старите лица сместени во овие установи. За разлика од нив, исхраната во јавните установи, иако е во согласност со нутритивните потреби на старите лица и препораките кои ги дава Заводот за домаќинство на Република Македонија, сепак истата е униформна за сите корисници и не постои можност за избор според желбите на корисникот. Меѓутоа, под влијание на зголемената конкуренција од приватниот сектор, јавните установи, во

рамките на своите можности, прават напори за воведување можност за прилагодување на исхраната според желбите и потребите на корисниците.

Во однос на подобрување на животот на старите лица сместени во установите за социјална заштита оди и податокот што во последно време се забележува зголемување на социјалните активности кои ги организираат установите. Станува збор за активности кои имаат за цел организирано и креативно исполнување на времето на старите лица, што во значителен степен влијае на подобрување на квалитетот на живот и чувството на задоволство.

Со истражувањето се добиени информации дека во услови на конкурентска понуда на социјални услуги помеѓу јавниот и приватниот сектор, јавните установи за социјална заштита на стари лица во Република Македонија со помош на централната и локална власт, но и домашни и меѓународни донатори вложуваат максимални напори да бидат во чекор со условите и нивото на квалитет што го нудат приватните установи. При што, и во услови на подобрување на квалитетот на услугите, сепак кај јавните установи сеуште нема драстично зголемување на цената за сместување, која е значително пониска во споредба со цената во приватните установи.

Исто така, во однос на состојбата во минатото, има подобрување и во однос на екипираноста на установите за социјална заштита на стари лица со стручни работници. Имено, во минатото само дел од нив во рамки на стручниот тим имаа социјален работник, додека сега сите установи (јавни и приватни) имаат вработено лице од наведениот стручен профил.

Од направената анализа за поврзаноста и условеноста помеѓу процесот на плурализам во социјалната заштита на стари лица, од една страна и квалитетот на услугите што се нудат на пазарот на социјални услуги, од друга страна, со сигурност може да се каже дека овој процес има големо и позитивно влијание во насока на подобрување на квалитетот на услугите во областа на социјалната заштита.

ЗАКЛУЧОЦИ

ЗАКЛУЧОЦИ

Под влијание на процесот на демографско стареење, односно како резултат на сè поголемиот број стари лица, сè повеќе се зголемува потребата од услуги од социјална заштита за оваа категорија население. Зголемените побарување за социјални услуги, од една страна, како и ограничените финансиски можности на државата, од друга страна ја наметнуваат потребата од вклучување на поголем број субјекти во социјалната заштита на стари лица, со цел на соодветен начин и навремено да можат да се задоволат нивните потреби.

Во овој контекст, од особена важност е испитување на влијанието на плурализмот врз социјалната заштита на старите лица. Од тие причини, за потребите на овој научен труд е спроведено истражување кое имаше за цел да ја анализира состојбата во областа на социјалната заштита на стари лица во Република Македонија и да утврди дали со примена на плурализмот се подобри состојбата во областа на социјална заштита на старите лица.

Во истражувањето е поставена следната општа хипотеза: *со примена на процесот на плурализам во областа на социјална заштита се подобрува состојбата со заштитата на старите лица.*

Врз основа на добиените резултати од истражувањето, кои покажуваат дека има подобрување на состојбата во однос на сите пет индикатори според кои го испитувавме нивото на промени кои се настанати како резултат на процесот на плурализам. Како и врз основа на анализата на активностите на сите релевантни субјекти кои работат во областа на социјална заштита на стари лица, но и големиот број податоци и информации добиени од направената анализа на расположливата документација, општата хипотеза е потврдена.

Исто така, резултатите од истражувањето ги потврдија и поединечните хипотези:

Со примена на процесот на плурализам се подобрува конкурентноста во областа на социјална заштита на стари лица. Добиеените податоци од истражувањето покажуваат дека, според корисниците и давателите на социјални услуги, со примена на процесот на плурализам во социјалната заштита на стари лица во Република Македонија, освен во поиндикаторот цена на услугите, во сите останати

поиндикатори според кои ја испитувавме конкурентноста има подобрување на состојбата.

Со примена на процесот на плурализам се зголемува понудата на услуги во областа на социјална заштита на стари лица. Податоците од истражувањето потврдуваат дека процесот на плурализам има значително позитивно влијание врз индикаторот понуда во областа на социјална заштита на стари лица. Во минатото во рамки на институционалната форма на социјална заштита на стари лица имаше можност за сместување на 611 стари лица, но со примена на процесот на плурализам и со основањето на приватните установи овој број се зголеми за дополнителни 464 места и во овој момент сместувачките капацитети изнесуваат 1075. Исто така, како резултат на процесот на плурализам се создаде можност и за примена на вонинституционални форми на заштита, овие форми кои се од исклучителна важност за старите лица во овој момент ги користат нешто повеќе од 720 корисници. Како потврда на поставената хипотеза се и податоците добиени од испитување на ставовите на корисниците и давателите на социјални услуги, кои покажуваат дека процесот на плурализам влијае во насока на подобрување на состојбата во сите поиндикатори од кои се состои индикаторот понуда на социјални услуги.

Со примена на процесот на плурализам се појавуваат нови форми на социјална заштита на стари лица. Податоците од истражувањето потврдуваат процесот на плурализам изврши позитивно влијание во насока на појава на нови форми за вонинституционална заштита, дневен центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови, меѓутоа како резултат на неговата примена до сега не се појавени нови институционални форми на заштита.

Со примена на процесот на плурализам се зголемува достапноста на услугите до корисниците. Анализата на добиените податоци јасно покажува дека процесот на плурализам има позитивно влијание врз сите поиндикатори од кои се состои индикаторот достапност. Податоците покажуваат дека најголемо подобрување на состојбата, откако беше воведен процесот на плурализам, има во однос на бројот на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита. Во однос на овој поиндикатор сите испитаници имаат дадено позитивен одговор, при што 66% сметаат дека има подобрување на состојбата, додека 34% дека има значително подобрување во споредба со претходно. Податоците од истражувањето потврдуваат дека со примена на

процесот на плурализам се зголеми бројот на стари лица кои имаат пристап до услуги од социјална заштита. Подобрувањата се однесуваат на тоа што како резултат на споменатиот процес на плурализам се појавија даватели на социјални услуги во поголем број населени места во државата. Во минатото услуги од институционална заштита се нудеа само во четирите државни установи за социјална заштита на стари лица, но со вклучување на приватниот профитен сектор во оваа област се отворија уште 14 приватни установи. Исто така, во однос на зголемување на достапноста на услугите до старите лица оди и фактот што се појавија и вонинституционални форми на заштита кои се нудат во 12 населени места.

Со примена на процесот на плурализам се подобрува квалитетот на социјална заштита на стари лица. Податоците од истражувањето потврдуваат дека како резултат на процесот на плурализам дојде до подобрување на состојбата во сите шест поиндикатори според кои го испитувавме индикаторот квалитет. Исто така, во однос на зголемување на квалитетот на услугите оди и фактот дека државата воспостави одредени регулаторни механизми кои имаат обигаторен карактер за сите даватели на социјални услуги. Станува збор за нормативи и стандарди кои се однесуваат на просторот, опремата и стручните кадри во областа на социјална заштита на стари лица, како и воспоставување на процес на лиценцирање на установите и стручните работници вработени во нив. Исто така, како дел од процесот на лиценцирање на стручните работници кои работат во областа на социјална заштита воспоставен е механизам за континуиран професионален развој на професионалците кои се вклучени во социјална интервенција со стари лица.

Иако како резултат на процесот на плурализам се случија значителни подобрувања на состојбата во областа на социјална заштита на стари лица, сепак добиените резултати покажуваат дека сеуште има огромен простор за подобрување.

Врз основа на добиените податоци од истражувањето може да се заклучи дека, иако се прават сериозни чекори за децентрализација на социјалната заштита, сепак сеуште доминираат елементите на централизиран систем во кој клучна улога има државата. Во вака поставениот систем, Центрите за социјална работа извршуваат голем број диференцирани функции кои се делегирани од страна на Министерството за труд и социјална политика и истите на преземаат сопствена иницијатива за воведување дополнителни права и услуги за старите лица.

Исто така, се забележува некоординираност помеѓу јавниот, приватниот и невладиниот сектор, а недоволна е меѓусебната координираност и помеѓу централната и локалната власт. Не постојат персонализирани услуги кои се прилагодени на индивидуалните потреби на корисникот, а системот за социјална заштита недоволно ги активира корисниците во надминување на социјалниот ризик во кој се наоѓаат.

Податоците покажуваат дека, иако се случи значително подобрување на состојбата, сепак на локално ниво во Република Македонија сеуште не е доволен бројот на даватели на социјални услуги. Ваквата состојба се должи на фактот што стимулативните мерки што државата ги обезбедува со цел вклучување на профитниот и невладиниот сектор во областа на социјална заштита на стари лица не се доволни и истите не ги даваат потребните резултати. Исто така, негативен момент претставува и фактот дека, иако секоја година државата планира одвојување финансиски средства за поддршка на невладиниот сектор во обезбедувањето услуги од социјална заштита на стари лица, сепак податоците од истражувањето покажуваат дека во последните две години нема објавено ниту еден јавен повик. Во иста насока е и заклучокот дека како резултат на малите стручни капацитети на најголем дел од општините за извршување на надлежностите во областа на социјална заштита на стари лица нивната вклученост во проекти и активности од оваа област е незначителна. Исто така, податоците покажуваат дека сеуште не постои ниту еден случај во Република Македонија кој се однесува на примена на моделот на јавно – приватно партнерство во областа на социјална заштита на стари лица.

И покрај значителното подобрување на состојбата, од истражувањето може да се заклучи дека сеуште има недостаток на сместувачки капацитети за социјална заштита на стари лица. Исто така, во моментот постоечките установи не се во можност да ги задоволат сè побројните и поразновидни потреби на потенцијалните корисници, особено на геријатриските случаи и старите лица со сериозни здравствени проблеми. Особено загрижувачка е состојбата во источниот дел на државата, каде во моментот не постои ниту една установа. Во однос на приватните установи за стари лица податоците покажуваат дека тие се лоцирани само на територијата на градот Скопје и една во Неготино, што јасно потврдува дека во најголем дел од државата недостасуваат институции за институционална заштита на стари лица. За ваквата состојба одредено влијание има и фактот што материјално необезбедените стари лица за кои е неопходно институционално згрижување преку меснонадлежниот центар за социјална работа се

сместуваат само во јавните установи, односно државата не сместува корисници во приватните установи за социјална заштита на стари лица.

Во однос на вонинституционалната заштита може да се заклучи дека, иако во светот постои широка лепеза на вонинституционални форми за социјална заштита на стари лица кои нудат услуги кои се прилагодени кон индивидуалните потреби на корисникот, тие во нашата држава сеуште не се применуваат.

Од добиените податоци може да се заклучи дека информираноста на старите лица за правата од социјална заштита не е на потребното ниво, исто така голем дел од корисниците сметаат дека постапките за остварување на правата и добивање услуги од социјална заштита се комплицирани и истите предвидуваат обезбедување голем број на документи што за старите лица претставува сериозен проблем.

ПРЕПОРАКИ

ПРЕПОРАКИ

Врз основа на добиените резултати и заклучоците од истражувањето, но земајќи ги во предвид и позитивните практики и искуства од земјите од западна Европа и САД, во Република Македонија се наметнува потребата од развој на инклузивен и децентрализиран систем за социјална заштита на стари лица. Трансформацијата на постоечкиот систем подразбира развој на услуги во заедницата преку зајакнување на улогата и одговорноста на општините, како и обезбедување поголема вклученост и соработка на јавниот, приватниот и непрофитниот сектор во обезбедувањето услуги од социјална заштита за стари лица.

Во новиот пристап централно место треба да имаат корисниците, односно старите лица, меѓутоа не како пасивни објекти кон кои е насочена помошта, туку истите да имаат активна позиција во сите фази од креирање на политиките.

Трансформацијата на постоечкиот систем и неговото прилагодување кон новата демографска, политичка и економска реалност треба да се одвива на неколку нивоа, односно да ги опфати сите субјекти кои се инволвирани во областа на социјална заштита: државата, општините, приватниот профитен сектор, невладиниот сектор, семејството и крајните корисници (старите лица).

Со цел зголемување на бројот на даватели на социјални услуги неопходно е креирање стимулативни мерки кои ќе резултираат со поголемо учество на приватниот профитен сектор во обезбедувањето услуги на локално ниво. Стимулативните мерки треба да се однесуваат на утврдување сет од даночни олеснувања кои ќе бидат наменети за приватните провајдери, како и воспоставување правно регулиран механизам преку кој државата ќе се обврзе секоја година, преку јавно објавени повици, да ги поддржува организациите од невладиниот сектор за реализација на проекти кои имаат за цел обезбедување услуги од социјална заштита на стари лица, но и проекти за подобрување на животот и животните услови на старите лица. Треба да се обезбеди поголемо учество и на општините во обезбедувањето услуги од социјална заштита на стари лица и развој на услуги на локално ниво, како и интензивирање на соработката помеѓу сите инволвирани и надлежни субјекти на локално ниво со цел оптимално искористување на расположливите ресурси. Во овој дел особено е важно да се преземат мерки за зајакнување на стручните капацитети на општините во делот на социјална заштита заради искористување на можноста за добивање финансиски

средства од различни фондови и донатори. Исто така, треба да се преземат сериозни чекори и во насока на примена на моделот на јавно приватно партнерство во обезбедувањето социјални услуги за стари лица на локално ниво.

Во однос на институционалната заштита неопходно е изградба на нови установи за социјална заштита на стари лица кои нема да го имаат класичниот институционален карактер од масовен тип каде во еден објект се сместуваат голем број корисници, туку истите да бидат составени од помали организациони единици кои обезбедуваат похумани услови за живеење кои се блиски на семејниот облик на домување. Исто така, потребно е обезбедување поголема поддршка од страна на Министерството за труд и социјална политика за приватните установи за социјална заштита на стари лица. Во овој контекст, државата треба да започне да сместува корисници и во приватните установи за социјална заштита на стари лица, што ќе резултира со зголемување на сместувачките капацитети на постојните приватни установи, но и отварање на нови сместувачки капацитети.

Во однос на вонинституционалната заштита неопходно е преземање интензивни и конкретни мерки за зголемување на бројот на субјекти кои ги организираат формите дневен центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови и создавање услови за нивно функционирање на територијата на целата држава. Напорите треба да бидат насочени кон постојано зголемување на бројот на населени места во кои се нудат услугите од социјална заштита и нивно лоцирање во заедницата во која живеат најголем дел од корисниците, како и креирање посебни стимулативни мерки за давателите на социјални услуги кои ќе нудат услуги во локалната заедница и во рурална средина. Исто така, неопходно е креирање стимулативни мерки со цел развој на формите на заштита кои сеуште ги нема во Република Македонија, од типот на центри за привремен престој, алармни центри, самостојно живеење со поддршка, советувалишта за психо-социјална поддршка на стари лица и членовите на семејството кои се грижат за нив и сл. Во овој контекст, од особена важност се наметнува потребата од преземање мерки со цел примена на формата сместување во згрижувачко семејство, за која во нашата држава постои соодветна законска основа, но истата сеуште не се применува.

Исто така, треба да се направи надградување на постоечката законска регулатива во насока на центрите за социјална работа да им се даде можност самостојно и/или во соработка со останатите партнери на локално ниво да креираат права и услуги во поголем обем од оние предвидени во законот за социјална заштита.

На тој начин, врз основа на утврдените потреби и проблеми на старите, центрите за социјална работа ќе имаат можност да понудат соодветни и ефикасни решенија за нивно задоволување и решавање, кои ќе бидат прилагодени на карактеристиките на локалната заедница и истите ќе претставуваат дополнување на основните права и услуги кои ги гарантира и обезбедува државата.

Во насока на подобрување на социјалната заштита на старите лица се наметнува и потребата од реорганизација на центрите за социјална работа во насока да формираат работни единици (одделенија, стручни тимови и сл.) во кои старите лица ќе можат на едно место да ги остварат сите права од социјална заштита за кои е надлежен центарот, без да бидат приморани да се движат низ неколку различни организациони единици на центарот за социјална работа.

Треба да се воспостави и правно регулиран механизам преку кој ќе се обезбеди вклученост и партиципација на крајните корисници и давателите на социјални услуги во процесот на формулирање, имплементирање и мониторинг на политиките за заштита на правата, решавање на проблемите и задоволување на потребите на старите лица, но и во процесите на креирање, изменување или дополнување на законската регулатива со која се уредува областа на социјална заштита на стари лица.

Исто така, од особена важност е да се обезбеди поедноставување на постапките за остварување на правата и добивање услуги од социјална заштита, бидејќи голем дел од испитаниците сметаат дека токму во овој дел до сега има најмали подобрувања на состојбата.

Врз основа на добиените резултати и заклучоците од истражувањето, освен претходно наведените препораки, а со цел создавање услови за квалитетен и достоинствен живот на старите лица и обезбедување соодветна социјална заштита се наметнува потребата од:

- Организирање кампањи за подигнување на јавната свест и охрабрување на медиумите и другите актери кои го креираат јавното мислење за создавање возрастено избалансирана слика на општеството, нагласувајќи ги позитивните аспекти на стареењето, развивање недискриминирачки слики кон старите лица, и ширење на информации за стареењето како природна фаза од индивидуалниот развој;
- Промовирање и ширење на концептот на активно стареење;
- Намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост кај старите лица преку редовно и реално усогласување на висината на пензиите со порастот на трошоците

за живот и воведување на правото на социјална пензија за старите лица кои немаат никакви приходи и не ги исполнуваат законски пропишаните услови за стекнување со старосна пензија;

- Обезбедување на достапна, прифатлива, високо квалитетна социјална заштита, почнувајќи од основните форми за помош и поддршка во заедницата, па се до најразличните форми на институционална заштита;
- Преземање мерки и активности со цел превенција и справување со проблемот на злоупотреба и запоставување на старите лица;
- Поголема соработка помеѓу јавните и приватните установи за социјална заштита на стари лица;
- Подигање на јавната свест за позитивните аспекти од користење на услугите кои ги нудат установите за социјална заштита на стари лица;
- Создавање услови кои ќе овозможат секое старо лице што има потреба и желба, без оглед на материјалната состојба, да добие институционална заштита;
- Создавање услови старите лица да можат активно да партиципираат во општеството во согласност со нивните потреби, желби и капацитети;
- Изготвување Водич за стари лица во кој детално ќе бидат наведени сите права кои старите лица можат да ги остварат во областа на социјалната заштита, пензиското и инвалидско осигурување и здравствената заштита. Во овој водич треба да бидат објаснети и начините и постапката за остварување на правата, како и контакт информации од надлежните институции и
- Поттикнување и развој на волонтеризмот во областа на социјална заштита на стари лица.

Преку реализација на наведените препораки сметаме дека ќе се обезбеди зголемување на обемот и квалитетот на социјалната заштита за стари лица, но ќе се подобри и севкупниот однос на општеството кон старите лица и ќе се создадат услови за поквалитетен живот во староста.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Abrahamson, P. (1995). Social exclusion in Europe: Old wine in new bottles? *Družboslovne razprave*, 19-20, 119-136.
- Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge, (2012). United Nations Population Fund (UNFPA), New York, and HelpAge International, London.
- Agree, E., Bisset, B. and Rendall, M. S. (2003). Simultaneous care for parents and care for children among mid-life British women and men, *Population Trends*, br. 112, str. 29–35.
- Akintoye, A., Beck M., Hardcastle, C. (2003). *Public-Private Partnerships; Managing risks and opportunities*, Blackwell Scientific Publications, Oxford.
- Anheier, H. K. (ed.) (2001). *Social Services in Europe*. Frankfurt a. M.: Observatory for the Development of Social Services in Europe.
- Antonnen, A. and Sipila, J. (1996), *European social care services: is it possible to identify models?* *Journal of European Social Policy* 6, 2 pp. 87-100.
- Arrowsmith, S. Ed. (2000). *Public Private Partnership & PFI*, Sweet & Maxwell, London.
- Avramov, D. and Maskova, M. (2003). *Active ageing in Europe*, vol. 1. Strasbourg: Council of Europe (Population Studies, br. 41).
- Bäck, H., (2003). Party politics and the common good in Swedish local government, *Scandinavian Political Studies*. 2:93-123.
- Baldock, J. (1989). United Kingdom – a perpetual crises of marginality, in Brian Munday (ed.) *The Crises in Welfare. An International perspective on Social Services and Social Work*, Harvester Wheatsheaf, London.
- Baldock, J., Manning, N., Vickerstaff, (2007). *Social policy* (third edition), Oxford University Press, New York.
- Bengston, V.L. (2001). Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 1-16.
- Bežovan, G. (2007). *Izazovi razvoja kombinirane socijalne politike u Hrvatskoj*, Centar za razvoj neprofitnih organizacija.
- Bežovan, G. (2004) .*Civilno društvo*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

- Bežovan, G., Zrinščak, S. (2007). *Civilno društvo u Hrvatskoj*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Binstock, R. H., (2005). *The contemporary politics of old age policies*. In Hudson, R. B. (Ed.), *The New Politics of Old Age Policy*, Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Birren, J. E. and Birren, B. A. (1990). *The concepts, models and history of the psychology of ageing*. San Diego: Academic press.
- Борнарова, С. (2009). *Социјалната политика и старите лица*, Филозофски факултет, Скопје.
- Bolin, K., Lindgren, B. and Lundborg, P. (2007). *Informal And Formal Care Among Single-Living Elderly In Europe*, Tinbergen Institute. <http://www.tinbergen.nl/ti-publications/discussion-papers.php?list=71&jaar=2007>.
- Bouillet, D. (2003). *Mogućnosti izvaninstitucionalnih oblika skrbi o starijim osobama*. *Revija za socijalnu politiku*, 10(3): 321-333.
- Bourgeois, M. S., Schulz, R., Burgio, L., and Beach, S. (2002). *Skills training for spouses of patients with Alzheimer's disease: Outcomes of an intervention study*. *Journal of Clinical Geropsychology*, 8, 53-73.
- Brodsky J., Habib J., Mizrahi I. (2000). *LTC Laws in Five developed Countries. A review*, World Health Organization.
- Browdie, R., and Castora, M. (2008). *The aging network: State of the states, Public Policy and Aging Report 18 (3): 26-26*.
- Bultena, G. L. (1969). *Rural-urban differences in the familial interaction of the aged*, *Rural Sociology*, br. 34, str. 5–15.
- Burgio, L., Stevenson, A., Guy, D., Roth, D. L., and Haley. W.E. (2003a). *Impact of two psychosocial interventions on white and African American family caregivers of individuals with dementia*, *The Gerontologist*, 43, 568-581.
- Chappell, N. L., and Reid, R. C. (2002). *Burden and well-being among caregivers: Examining the distinction*, *The Gerontologist*, 42, 772-780.
- Clarke, J. (2006). *Consumers, clients or citizens? Politics, policy and practice in the reform of social care*. *European Societies*, 8(3), 423-442.
- Commission of European Communities (2004). *Green Paper-on Public Private Partnerships and community law on public contracts and concessions*, Commission of European Communities, Brussels.

- Council of Europe (2001.) *Recent demographic developments in Europe 2001*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Coward, R., Lee, G. and Dwyer, J. (1993). The family relations of rural elders, u: Neil C. Bull (ur.). *Aging in rural America*. Newbury Park, CA: Sage, str. 216–231.
- Dannefer, D., Shura, R. (2009). Experience, social structure and later life: Meaning and old age in ageing society. In Uhlenberg, P. (ed.), *International Handbook of Population Ageing*.
- Despot-Lučanin, J. (2003). *Iskustvo starenja*, Jastebarsko: Naklada Slap.
- Државен завод за статистика на Република Македонија, (2012). „Македонија во бројки, 2012”, Скопје.
- Duraković, Z. i sur. (2007). *Gerijatrija-Medicina starije dobi*. Zagreb: C.T.-Poslovne informacije, d.o.o.
- Eisdorfer, C., Cazja, S. J., Lowenstein, D., Rubert, M., Arguelles, S., et al. (2003). The effect of a family therapy and technology-based intervention on caregiver depression. *The Gerontologist*, 43, 521-531.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three World of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- European Commission (2004). *Dugorocni ugovori izmezu vladinih institucija i nevladinih partnera (javno-privatno partnerstvo)*, European Commission Theme 2, Economy and Finance, EK.
- Eurostat, (2011). *Demography report 2010: Older, more numerous and diverse Europeans*.
- Evers, A., and Sachße, C. (2003). *Social Care Services for Children and Older People in Germany: Distinct and Separate Histories*. In: Anneli Anttonen, John Baldock and Jorma Sippilä (eds.) *The Young, the Old and the State: Social Care in Five Industrial Nations*. Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA pp. 55-80.
- Evers, A., and Laville, J. L. (eds.), (2004). *The Third Sector in Europe*. Cheltenham/Northampton MA.
- Family Caregiver Alliance (2006a). *Caregiver assessment: Principles, guidelines and strategies for change*. Report from a National Consensus Development Conference. San Francisco: Family Caregiver Alliance.

- Feinberg, L. F., and Newman, S. (2004). A study of 10 states since passage of the National Family Caregiver Support Program: Policies, perceptions and program development, *The Gerontologist*, 44, 760-769.
- Franks, M., Pierce, L., and Dweyer, J. (2003). Expected parental care involvement of adult children. *Journal of Applied Gerontology*, 22, 104-117.
- Gartska, T., McCallion, P., and Toseland, R., Using support groups to improve caregiver health. In M.L. Hummert и J.F. Nussbaum (Eds.), (2001). *Ageing, communication, and health*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gallagher-Thompson, D., Hargrave, R., Hinton, L., Arean, P., Iwamasa, G., and Zeiss, L. (2003). Interventions for a multicultural society. In Coon, D., Gallagher-Thompson, D., and Thompson, L., (Eds), *Innovative interventions to reduce dementia caregiver distress*, New York.
- George, L. K. and Bearon, L. B. (1980), *Quality of life in older persons: meaning and measurement*. New York: Human Science Press.
- Harris, P. B. (2002). The voices of husbands and sons caring for a family member with dementia. In Kramer, E., and Thompson, L., (2002). *Men as caregivers*, New York.
- Havelka, M., Despot-Lučanin, J. i Lučanin, D. Potrebe starijih osoba za cjelovitim uslugama skrbi u lokalnoj zajednici. *Revija za socijalnu politiku*, god.7, br.1, str. 19-27, Zagreb 2000. <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/issue/view/22>.
- Holstein, M.A. (2005a). Normative defense of universal age-based public policy. In R.H. Hudson (Ed.). *The new politics of old age policy*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Hooyman, N. R., и Kiyak, H. A. (2008). *Social gerontology – a multidisciplinary perspective* (8th ed.). Pearson Education, Inc, 716-759.
- Hudson, R.H. (2005a). Contemporary challenges to age-based policy. In R.H. Hudson (Ed.), *The new politics of old age policy*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Hudson, R.H. (2005b). The contemporary politics of old age policies. In R.H. Hudson (Ed.). *The new politics of old age policy*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Ikegami, N. (1995). Functional assessment and its place in health care. *New England Journal of Medicine*, 332, 9, 598-599.

- Jacobzone S. and Jenson J. (2000). Care Allowances for Frail Elderly and Their Impact on Women Care-Givers, OECD, Paris.
- Jenson, J. (2009). Redesigning citizenship regimes after neoliberalism: moving towards social investment. In N. Morel, B. Palier & J. Palme (Eds.), What future for social investment? Research Report 2009/2. Stockholm: Institute for Futures Studies, 27–44.
- Kagan, J., (2006). Lifespan Respite Act, National Respite Coalition.
- Kahana, J. and Force, L. T. (2008). Toward inclusion: A public-centered approach to promote civic engagement by the elderly. Public Policy and Ageing Report 18 (3): 30-35.
- Kangas, O., and Palme, J. (eds., 2005). Social Policy and Economic development in the Nordic Countries, Palgrave/Macmillan, London.
- Kazepov, Y. (2008) The Subsidiarization of Social Policies: Actors, Processes and Impacts, *European Societies*, 10, 2, pp. 247-273.
- Kissam, S. (2004), The impact of privatization on the social welfare state, The Michigan Journal of Public Affairs - Volume 1, University of Michigan.
- Kodner, D. L. (2003). Consumer-directed services: lessons and implications for integrated systems of care, *International Journal of Integrated Care*, June.
- Kresnik Bergant, M. (2000.) Što znači starenje, *Vzajemnost* 20–21.
- Kuhn, D. (2004). Empowering family caregivers. *Social Work Today*, 4, 38.
- Kuhn, D., and Fulton, B., (2004). Efficacy of an educational program for relatives of persons in the early stages of Alzheimer's disease. *Journal of Gerontological Social Work*, 42, 109-130.
- Kunkel, S. R., and Lackmeyer, A. (2008). Evolution of the aging network: Modernizing and long-term care initiatives. *Public Policy and Aging Report* 18 (3): 19-25.
- Lanzieri, G. (2011). The greying of the baby boomers - A century-long view of ageing in European populations EUROSTAT, Statistics in focus. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-023/EN/KS-SF-11-023-EN.PDF посетена на 31.05.2013 година.
- Leichsenring, K. (2004). Developing integrated health and social care services for older persons in Europe, *International Journal of Integrated Care*, September.

- Long-term Care in the European Union, (2008). European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Lowenstein, A. (2007). Intergenerational Solidarity: Strengthening Economic and Social Ties, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development, New York.
- Lowenstein, A. (2012). Planning and Developing Integrated Communities in Israel, Lecture, IFA Global Conference, Prague.
- Мандеј, Б., (2011) Социјалните услуги во Европа: Карактеристики и трендови. Во: Ревиија за социјална политика, година 4, бр. 8, Социјална заштита и социјални услуги, Фондација „Фридрих Еберт“ и Филозофски Факултет Скопје, стр 7-31.
- Mittelman, M. (2002). Family caregiving for people with Alzheimer’s disease: Results of the NYU Spouse Caregiver Intervention Study, *Generations*, 3, 104-106.
- Mittelman, M., Zeiss, A., Davies. H., and Guy, D. (2003). Specific stressors of spousal caregivers: Difficult behaviors, loss of sexual intimacy and incontinence. In Coon, D., Gallagher-Thompson, D., and Thompson, L. *Innovative interventions to reduce dementia caregiver distress*, New York.
- Mittelman, M., Roth, D., Coon, D., and Haley, W. (2004a). Sustained benefit of supportive intervention for depressive symptoms on caregivers of patients with Alzheimer’s disease. *American Journal of Psychiatry*, 161, 850-856.
- Mittelman, M., Roth, D., Haley, W., and Zarit, S. (2004b). Effects of a caregiver intervention on negative caregiver appraisals of behavior problems in patients with Alzheimer’s disease. Results of a randomized trial, *Journals of Gerontology*, 59B, 27-34.
- Morano, C. (2002). A psycho-educational model for Hispanic Alzheimer’s disease caregivers. *The Gerontologist*, 42, 122-126.
- Moreno, L. (2003). Europeanisation, Mesogovernments and „Safety Nets“, *European Journal of Political Research*, 42, pp. 271–285.
- Национална стратегија за стари лица на Република Македонија 2010-2020.
- Национална програма за развој на социјалната заштита 2011 – 2021 („Службен весник на Република Македонија” бр.121/2010).

- Neale, A. (2005). American values of social justice: Who should pay for elder's income and healthcare security? *Generations*, 29, 88-90.
- Nejasmic, I. (2005b). *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.
- Newman, J., Glendinning, C., and Hughes, M. (2008). Beyond modernisation? Social care and the transformation of welfare governance. *Journal of Social Policy*, 37(4), 531–557.
- Newman, J., and Tonkens, E. (Eds). (2011). *Participation, responsibility and choice: summoning the active citizen in western European welfare states*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Nijboer, C. Triemstra, M., Tempelaar, R., Mulder, M., Sanderman, R., and van den Bos, G. A. (2000). Patterns of caregiver experiences among partners of cancer patients. *The Gerontologist*, 40, 738-746.
- Павловски, Д. (2008). Социо-економскиот статус на домаќинството - фактор за злоупотреба на старите лица. Магистерски труд, Филозофски факултет Скопје, Институт за социјална работа и социјална политика „Мајка Тереза“ Скопје.
- Petrak, O., Despot Lučanin, J. i Lučanin, D. (2006). Kvaliteta starenja – neka obilježja starijeg stanovništva Istre i usporedba s drugim područjima Hrvatske, *Revija za socijalnu politiku*, god. 13, br. 1, str. 37–50.
- Pickard, L. (2004). *The effectiveness and cost-effectiveness of support and services for informal carers of older people*, London: Audit Commission.
- Pierre, J. (ed.) (2000). *Debating Governance. Authority, Steering and Democracy*, Oxford /New York.
- Pierson, P. (Ed.). (2001). *The new politics of the welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Phillipson, C. (et al.), (2001). *The Family and community life of older people: social networks and social support in three urban areas*, Routledge, London.
- Pollitt, C. (2000). Is the Emperor in His Underwear? An Analysis of the Impacts of Public Management Reform. *Public Management*, 2:2 pp 181-199.
- Poredoš, D. (2001). Prilagodba na samački život osoba starije dobi, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada* 8(1):7–35.

- Potůček, M. (2000). The Uneasy Birth of Czech Civil Society. *Voluntas*, 11:105-121.
- Правилник за начинот на водење и содржина на евиденцијата за корисниците на правата од социјална заштита и документацијата за стручната работа („Службен весник на Република Македонија бр.171/2011”).
- Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита за стари лица („Службен весник на Република Македонија” бр.10/2005).
- Програма за остварување на социјалната заштита за 2013 година („Службен весник на Република Македонија” бр.4/2013).
- Puljiz, V. (2000). *Socijalna država, decentralizacija, socijalna pomoć*, Hrvatska javna uprava (2).
- Puljiz, V. (ur.) (2001). *Mirovinski sustav i socijalna skrb, Hrvatska u 21. stoljeću*. Zagreb: Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske.
- Puljiz, V., Beovan, G., Šućur, Z., Zrinščak, S., i Žganec, N. (2003). *Decentralizacija socijalnih službi. Nacrt modela*, Revija za socijalna politika, godina 10, br. 1, str 69-81, Zagreb.
- Puljiz, V. (2002.) *Nacrt prijedloga Nacionalne obiteljske politike*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Interno izdanje.
- Puljiz, V., Bežovan, G., Šućur, Z., i Zrinščak, S. (2005). *Socijalna politika: Povijest-Sustavi-Pojmovnik*, Pravni Fakultet, Zagreb.
- Richardson, V., and Barusch, A., (2006). *Gerontological practice for the twenty-first century*. New York: Columbia University Press.
- Rodger, J. J. (2000). *From a Welfare State to a Welfare Society: The Changing Context of Social Policy in a Postmodern Era*, Macmillan, Houndmills.
- Rosenbaum, A., (2006). *Cooperative service delivery: The dynamics of public sector/private sector-civil society collaboration*, in *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 72, No. 1, 43-56.
- Rusac, S. (2006). *Nasilje nad starijim osobama*. Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 13(2): 331-346.
- Salamon, M.L., Anheier K. H. (1996). *Social origins of civil society: Explaining the nonprofit sector cross-nationally*, The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies.

- Samuel, L (1997). *Droits sociaux fondamentaux*. Strasbourg: Conseil d'Europe.
- Savundranayagam, M. Y., Hummert, M. L., and Montgomery, R. J. V. (2005). Investigating the effects of communication problems on caregiver burden. *The Journals of Gerontology*, 60B, 48-55.
- Schulz, R., O'Brien, A., Czaja, S., Ory, M., Norris, R., Martire, L.M., Belle, S.H., et al. (2002). Dementia caregiver intervention research: In search of clinical significance. *The Gerontologist*, 42, 589-682.
- Silberberg, M. (2001). *Respite Care: State Policy Trends and Model Programs*, Family Caregiver Alliance, San Francisco.
- Sipilä, J., Anttonen, A., and Kröger, T. (2009). A Nordic welfare state in post-industrial society. In J. L. Powell & J. Hendricks (Eds), *The welfare state in post-industrial society: a global perspective* (pp. 181–199). Dordrecht: Springer.
- Sorensen, S., Pinquart, M., and Duberstein, P. (2002). How effective are interventions with caregivers? An updated meta-analysis. *The Gerontologist*, 42, 356-372.
- Spicker, P. (1991). The principle of subsidiarity and social policy of European Community, *Journal of European Social Policy* 1 (1).
- Stevens, M., Glendinning, C., Jacobs, S., Moran, N., Challis, D., Manthorpe, J., et al. (2011). Assessing the role of increasing choice in English social care services. *Journal of Social Policy*, 40(2), 257-274.
- Streeck, W. and Thelen, K. (2005). Introduction: institutional change in advanced political economies. In W. Streeck and K. Thelen (Eds), *Beyond continuity: institutional change in advanced political economies* (pp.1–39). Oxford: Oxford University Press.
- Tilly J., Wiener J.M. (2001). *Consumer-directed home and community services: policy issues*, Occasional Paper n.44, The Urban Institute, Washington DC, 2001.
- Стратегија за демографски развој на Република Македонија 2008 – 2015, Влада на Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика.
- Szebehely, M., (2000). Elder care in transition – shrinking resources and new forms of organization. In *Welfare, health care, and social care*, Stockholm, No.

- 38:171-224 Available at:
<http://www.regeringen.se/propositioner/sou/sou2000.htm>.
- Széman, Z. (2003.) The Welfare Mix in Hungary as a New Phenomenon. *Social Policy and Society*, 2: 101-108.
 - Tamsma, N. (2004), *Advancing Integrated Care for Older People through EU Policy*, European Health Management Association, Dublin.
 - Tausz, K. (ed.) (2002.) *The impact of decentralisation on social policy*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Institute, Open Society.
 - Teles, S. (2005). *Social Security and the paradoxes of welfare state conservatism*. In R.H. Hudson (ed), *The new politics of old age policy*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 2005).
 - Toseland, R. and Smith, G. (2003). *Supporting caregivers through education and training*. Washington, DC: National Family Caregiver Support Program, Administration on Ageing.
 - Устав на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија” бр.52/1992).
 - United Nations Population Division (2011). *World Population Prospects: The 2010 Revision*. New York: UN Population Division.
 - United Nations Population Fund (UNFPA) and HelpAge International (2012). *Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge*.
 - United Nations, (2012). *Vienna Ministerial Declaration, Economic and Social Council, Economic Commission for Europe, Working group on Ageing, Ministerial Conference on Ageing, Vienna*.
 - Walker, C., Smith AJ. (1995). *Privatized infrastructure- the BOT approach*, Thomas Telford, London.
 - Walker, A. (2006). *Ageing and policies: An international perspective*. In R. Binstock and L.K. George (Ed.), *Handbook of ageing and the social sciences*, (6th ed.). New York: Academic Press.
 - Закон за здруженија и фондации („Службен весник на Република Македонија” бр. 52 /2010);
 - Закон за концесии и јавно приватно партнерство („Службен весник на Република Македонија” бр.6 /2012);

- Закон за семејството („Службен весник на Република Македонија” бр.80/92, 9/96, 38/04, 33/06, 84/08, 67/10, 156/10, 39/12, 44/12).
- Закон за социјална заштита на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија” бр.50/97 и 65/2004).
- Закон за социјална заштита на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија” бр.79/2009, 36/11, 51/11, 166/12, 15/13 и 79/13).
- Закон за локалната самоуправа на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија” бр.52/95).
- Закон за локалната самоуправа на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија” бр.5/2002).
- Закон за Црвениот крст на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија” бр.41/94).
- Zarit, S, and Leitsch, S. (2001). Developing and evaluating community-based intervention programs for Alzheimer’s patients and their caregivers. *Ageing and Mental Health*, 84-98.
- Zimmer, A. (2004). Civil Society Organizations in Central and Eastern European Countries: Introduction and Terminology: http://csn.uni-muenster.de/focs/closed/download/02_Terminology.pdf
- Zimmer, A., (2006.). Comparing Nonprofit Embeddedness in the Nordic and East European Countries u: A. L. Mattheis (ed.). *Nordic Civic Society Organisations and Future of Welfare Services- A Model for Europe?* (str.-277-298). Copenhagen: Norden.
- Žegarac, N. i Brkić, M. (2007). *Razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite – ka standardima kvaliteta: Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)*, Beograd: Colorgrafix.
- <http://social.un.org/index/Ageing/Resources/PapersandPublications.aspx>
- <http://www.un.org/en/ecosoc/>
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/publications/demography_sub
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database>
- http://www.adviceguide.org.uk/england/your_family/family_index_ew/community_care.htm#CommunityCareWhatarecommunitycareservice.

- <http://makstat.stat.gov.mk/pxweb2007bazi/Database/Статистика%20по%20области/Население/Процени%20на%20население/Процени%20на%20население.asp>

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1 Прашалник за корисници на социјални услуги

Средина: 1. урбана 2. рурална

Националност _____

Возраст

1. 65-69
2. 70-74
3. 75-79
4. 80-84
5. над 85

Пол

1. машки
2. женски

Брачна состојба

1. оженет/омажена
2. неженет/немажена
3. разведен/разведена
4. вдовец/вдовица
5. вонбрачна заедница

Образование:

1. неписмен
2. непотполно основно
3. основно образование
4. средно образование
5. вишо образование
6. високо образование
7. магистар
8. докторат

1. Користите услуги од:

1. Јавна установа за стари лица
2. Приватна установа за стари лица
3. Дневен центар за стари лица кој функционира во рамки на НВО
4. Дневен центар за стари лица кој функционира во рамки на ЦСР
5. Друго (наведете) _____

2. Кој вид на услуги ги користите?

Дневен центар

Центар за давање помош во домашни услови

Дневен престој (дружење со врстници)		Набавка на намирници	
Исхрана		Подготвување на храна	
Одржување на лична хигиена		Дистрибуирање на готова храна во домот	
Одржување хигиена на облеката - перење		Помош во исхрана	
Здравствена заштита од лекар		Помош во облекување соблекување	
Здравствена заштита од медицинска сестра		Помош во одржување лична хигиена	
Физички активности		Помош во одржување хигиена на леглото	
Услуги од физиотерапевт		Помош во одржување хигиена на облеката	
Психо-социјални советувања		Одржување хигиена на стамбените простории	
Совети и едукација на различни теми од секојдневниот живот		Здравствена заштита од лекар	
Културно-забавни активности		Здравствена заштита од медицинска сестра	
Работно и волонтерско ангажирање		Помош во навремено и правилно земање на лекови	
Набавка на намирници		Придружување при посета на специјалистички лекар, болници и др.	
Уплата на сметки		Грижа за време на болест	
Организиран превоз		Психо-социјална поддршка	
Поддршка на семејството		Услуги од физиотерапевт	
Друго: _____		Друго: _____	
Друго: _____		Друго: _____	
Друго: _____		Друго: _____	

ПРИЛОГ 1 Прашалник за корисници на социјални услуги

Дом за стари лица

Сместување	
Исхрана	
Дневен престој (дружење со врсници)	
Одржување на лична хигиена	
Одржување хигиена на облеката - перење	
Здравствена заштита од лекар	
Здравствена заштита од медицинска сестра	
Физички активности	
Услуги од физиотерапевт	
Психо-социјални советувања	
Совети и едукација на различни теми од секојдневниот живот	
Културно-забавни активности	
Окупациона терапија	
Друго:	

3. Колку сте задоволни од организацијата на установата (се однесува на установата каде ги добивате услугите)? Најслабата оценка се означува со 1, додека највисоката оценка се означува со 5. Заокружете една од понудените опции.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Колку сте задоволни од односот на вработените кон Вас (се однесува на установата каде ги добивате услугите)? Најслабата оценка се означува со 1, додека највисоката оценка се означува со 5. Заокружете една од понудените опции.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Колку сте задоволни од квалитетот на услугите (се однесува на установата каде ги добивате услугите)? Најслабата оценка се означува со 1, додека највисоката оценка се означува со 5. Заокружете една од понудените опции.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. Со која оценка ќе ја оцените формата на заштита што ја добивате? Најслабата оценка се означува со 1, додека највисоката оценка се означува со 5. Заокружете една од понудените опции.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Со кои проблеми се соочувате при примањето на услугите (организација на установата, законската регулатива, односот на вработените, одалеченост на установата од вашето место на живеење, недоволна информираност и сл.)?

8. Дали Ви се потребни одредени услуги кои во моменот не ги добивате?

Да Не

Ако одговорот е ДА тогаш наведете кои услуги Ви се потребни:

9. Како ќе ја оцените информираноста на старите лица за правата и услугите од социјална заштита што им стојат на располагање?

Најслабата оценка се означува со 1, додека највисоката оценка се означува со 5. Заокружете една од понудените опции.

Многу лоша	Лоша	Средна	Многу добра	Одлична
1	2	3	4	5

10. Дали со вклучување на приватниот и невладиниот сектор се подобри состојбата во областа на социјална заштита на стари лица во Република Македонија?

Да Не

Доколку одговорот е ДА, наведете што се подобри.

ПРИЛОГ 1 Прашалник за корисници на социјални услуги

11. Ве молам наведете го Вашиот став за тоа каков вид на промени, како резултат на примена на процесот на плурализам, се случува во областа на социјална заштита на стари лица? (Во однос на секој од подиндикаторите се избира едно од понудените нивоа на промени).

КОНКУРЕНТНОСТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Човечки ресурси	1	2	3	4
Инвестиции	1	2	3	4
Опрема	1	2	3	4
Цена на услугите	1	2	3	4
Ефикасно трошење на финансиите	1	2	3	4

ПОНУДА	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Капацитет за институционално згрижување	1	2	3	4
Капацитет за воинституционална заштита	1	2	3	4
Број на даватели на институционална заштита	1	2	3	4
Број на даватели на воинституционална заштита	1	2	3	4

НОВИ ФОРМИ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Институционални	1	2	3	4
Воинституционални	1	2	3	4

ДОСТАПНОСТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Локација (оддалеченост од место на живеење)	1	2	3	4
Архитектонски пречки	1	2	3	4
Пристап до објектот	1	2	3	4
Вмреженост со останати релевантни субјекти	1	2	3	4
Постапка остварување права и добивање услуги	1	2	3	4
Број на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита	1	2	3	4

КВАЛИТЕТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Соодветност на просторот	1	2	3	4
Стандарди за квалитет	1	2	3	4
Содржина на услугите	1	2	3	4
Обем во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците	1	2	3	4
Задоволство на корисниците од услугите	1	2	3	4
Заштита на правата на корисниците	1	2	3	4

ПРИЛОГ 2 Прашалник за центрите за социјална работа

Центар за социјална работа: _____

Работна позиција на интервјуираното лице: _____

1. Колкав е бројот на стручни лица вработени во Вашиот центар за социјална работа?

лица

2. Колку и кои одделенија ги има Вашиот центар за социјална работа?

3. Дали има посебни одделенија во Вашиот центар за социјална работа кои работат исклучиво на правата и услугите на старите лица?

- 1) Не
2) Да Кои: _____

4. Дали има посебни стручни лица во Вашиот центар за социјална работа кои работат исклучиво на правата и услугите на старите лица?

- 1) Не Освен на проблематика на стари лица работат и на: _____
2) Да

5. Колку стручни работници од Вашиот ЦСР работат во делот на социјална заштита на старите лица ?

лица

6. Кои стручни профили од Вашиот ЦСР работат на прашања од областа на социјалната заштита?

- 1) _____
2) _____
3) _____
4) _____

7. Во рамки на кои одделенија во Вашиот центар за социјална работа старите лица добиваат услуги од областа на социјалната заштита?

8. Кои права и услуги старите лица ги остваруваат преку Вашиот центар за социјална работа?

9. Дали Вашиот центар работи советодавна работа со старите лица?

- 1) Не
2) Да За кои прашања: _____

10. Ве молиме да ги наведете новите програми во делот на социјалната заштита на старите лица кои во последните 2 години ги воведовте во своето делување (социјална иновација) :

11. Според Вас дали (во Вашата локална заедница) постојат доволен број на даватели на услуги од областа на социјалната заштита на стари лица? (Домови за стари лица, Дневни центри, Клубови и сл.)

- 1) Да
2) Не

12. Дали Вашиот центар во работата со старите лица врши упатување во некоја друга институција, установа, центар за давање помош во домашни услови, здружение на граѓани или сл.?

- 1) Не
2) Да Каде: _____

13. Дали Вашата установа има потпишано протоколи или меморандуми за соработка со другите субјекти (установи, општини, стопански субјекти НВО, фондации, медиуми и сл.) во областа на социјалната заштита на старите лица?

- 1) Да
2) Не

ПРИЛОГ 2 Прашалник за центрите за социјална работа

14. Дали Вашиот центар за социјална работа соработува со општината во делот на социјална заштита на старите лица? Заокружете ги сите видови на соработка кои ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:

- 1) Размена на информации: _____
- 2) Заеднички проекти: _____
- 3) Друго: _____
- 4) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____

15. Дали Вашиот Центар за социјална работа соработува со установите за стари лица? Заокружете ги сите видови на соработка што ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:

- 1) Размена на информации: _____
- 2) Заеднички проекти: _____
- 3) Упатување на корисници: _____
- 4) Друго: _____
- 5) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____

16. Дали Вашиот Центар за социјална работа соработува со Здруженија на граѓани со цел решавање на одредени проблеми на старите лица? Заокружете ги сите видови на соработка што ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:

- 1) Размена на информации: _____
- 2) Заеднички проекти: _____
- 3) Друго: _____
- 4) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____

17. Дали сметате дека во Република Македонија постои соодветна правна основа за социјална заштита на стари лица (закопи, правилници, стратегии, акциони планови, регулаторни механизми и сл.)?

Да Не

Доколку одговорот е ДА, објаснете дали постојат одредени потешкотии или пречки при нивната имплементација во пракса.

Доколку одговорот е НЕ, наведете што според Ваше мислење недостасува?

18. Дали во Република Македонија постои ефективна соработка помеѓу креаторите на политиките, давателите на социјални услуги и корисниците?

Да Не

Доколку одговорот е ДА, објаснете како се манифестира соработката.

Доколку одговорот е НЕ, објаснете зошто според Ваше мислење недостасува соработка помеѓу споменатите субјекти.

19. Дали постои соработка помеѓу давателите на социјални услуги?

Да Не

Доколку одговорот е ДА, објаснете како се манифестира соработката.

Доколку одговорот е НЕ, објаснете зошто според Ваше мислење недостасува соработка помеѓу споменатите субјекти.

20. Дали во креирање на политиките е обезбедена партиципација на давателите на социјални услуги?

Да Не

21. Дали постои јаз (расчекор) помеѓу политиките и праксата во областа на социјална заштита на стари лица?

Да Не

Доколку одговорот е ДА, објаснете каде се наоѓаат причините.

Доколку одговорот е НЕ, наведете ги причините зошто.

22. Ве молам наведете го Вашиот став за тоа каков вид на промени, како резултат на примена на процесот на плурализам, се случува во областа на социјална заштита на стари лица? (Во однос на секој од подиндикаторите се избира едно од повудените нивоа на промени).

ПРИЛОГ 2 Прашалник за центрите за социјална работа

КОНКУРЕНТНОСТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Човечки ресурси	1	2	3	4
Инвестиции	1	2	3	4
Опрема	1	2	3	4
Цена на услугите	1	2	3	4
Ефикасно трошење на финансите	1	2	3	4

ПОНУДА	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Капацитет за институционално згрижување	1	2	3	4
Капацитет за воинституционална заштита	1	2	3	4
Број на даватели на институционална заштита	1	2	3	4
Број на даватели на воинституционална заштита	1	2	3	4

НОВИ ФОРМИ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Институционални	1	2	3	4
Воинституционални	1	2	3	4

ДОСТАПНОСТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Локација (оддалеченост од место на живеење)	1	2	3	4
Архитектонски пречки	1	2	3	4
Пристап до објектот	1	2	3	4
Вмреженост со останати релевантни субјекти	1	2	3	4
Постапка остварување права и добивање услуги	1	2	3	4
Број на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита	1	2	3	4

КВАЛИТЕТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Соодветност на просторот	1	2	3	4
Стандарди за квалитет	1	2	3	4
Содржина на услугите	1	2	3	4
Обем во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците	1	2	3	4
Задоволство на корисниците од услугите	1	2	3	4
Заштита на правата на корисниците	1	2	3	4

ВИ БЛАГОДАРАМ!

ПРИЛОГ 3 Прашалник за општините

Општина: _____

Работна позиција на интервјуираното лице: _____

1. Колкав е бројот на жители на подрачјето на Вашата општина?

2. Дали во Вашата општина има посебен сектор/одделение кое работи само на прашања од областа на социјалната заштита?
 - 1) Да
 - 2) НеПрашањата од областа на социјалната заштита се опфатени во рамки на:

3. Колку лица во Вашата општина работат во делот на социјална заштита?

	лица
--	------
4. Кои стручни профили во Вашата општина работат на прашања од областа на социјалната заштита?
 - 1) _____
 - 2) _____
 - 3) _____
 - 4) _____
 - 5) _____
5. Дали во рамки на Советот на општината функционира Комисија за прашања од областа на социјалната заштита?
 - 1) Да Да се наведе името на комисијата: _____
 - 2) Не Зошто: _____
6. Дали Вашата општина има развоен - стратешки документ во кој се препознаени развојните социјални проблеми со јасно поставени цели? (стратегија, акционен план и сл.)
 - 1) Да, наведете го името на документот: _____
 - 2) Не
7. Дали Вашата општина донесува годишна програма за потребите на граѓаните од областа на социјалната заштита?
 - 1) Да, од _____ година
 - 2) Не
8. Од вкупниот буџет на општината колку финансиски средства се издвојуваат за реализација на програмата за потребите на граѓаните од областа на социјалната заштита? Ве молиме да ја наведете висината на финансиските средства за 2012 година:

	денари
--	--------
9. Дали сметате дека е потребно да се изработи социјална слика (мапа) на Вашата општина?
 - 1) Да
 - 2) Не
10. Дали Вашата општина има изработено социјална слика (мапа) на Вашата општина?
 - 1) Да
 - 2) Не Зошто: _____
11. Дали Вашата општина во периодот 2008-2012 година имала активности во делот на социјална заштита на старите лица?
 - 1) Да Кои активности: _____
 - 2) Не Зошто: _____
12. Ве молиме наведете каде општината може да аплицира проекти со цел реализирање на активности во делот на задоволување на потребите на старите лица:

13. Дали Вашата општина во периодот 2008-2012 година има аплицирано проект кај некој донатор во делот на социјална заштита на старите лица?
 - 1) Да Каде е аплициран и дали е добиен : _____
 - 2) Не Зошто: _____
14. Дали Вашата општина во периодот 2008-2012 година има финансирано проект во делот на социјална заштита на старите лица?
 - 1) Да
 - 2) Не Зошто: _____

ПРИЛОГ 3 Прашалник за општините

15. Дали Вашата општина планира во иднина да превземе активности во делот на социјалната заштита на старите лица?

- 1) Да
- 2) Не

Кои активности: _____
Зошто: _____

16. Дали Вашата општина има потпишано протоколи или меморандуми за соработка со субјектите (установи, НВО, фондации, медиуми, стопанството) во областа на социјалната заштита на старите лица?

- 1) Да
- 2) Не

Со кој: _____

17. Дали во последните 2 години во делот на социјалната заштита на старите лица имате воведено нови програми во своето делување (социјална иновација):

- 1) Да
- 2) Не

Кои програми: _____

18. Според Ваша оценка дали во Вашата општина постои доволно развиена мрежа на даватели на услуги за старите лица?

- 1) Да
- 2) Не

19. Дали во општината има иницијатива за основање на установи и сервиси за стари лица?

- 1) Да
- 2) Не

Чија е иницијативата: _____

20. Дали Вашата општина ќе поддржи иницијативи за основање на установи и сервиси за стари лица?

- 1) Да
- 2) Не

На кој начин: _____
Зошто: _____

21. Дали граѓаните од Вашата општина имаат доставено предлози до Советот на општината за решавање на прашања од областа на социјалната заштита на старите лица?

- 1) Да
- 2) Не

Какви предлози: _____

22. Како општина се има произнесено во однос на овие предлози?

23. Според Вас што претставува пречка за развој на мрежа на даватели на услуги на старите лица во Вашата општина?

24. Наведете на кој начин општината може да даде поддршка во развојот на мрежа на даватели на услуги од областа на социјалната заштита на старите лица? (Установа за стари лица, Центар за давање помош во домашни услови, Дневен центар за стари лица, Клуб за стари лица и сл.)

25. Дали Вашата општина соработува со Центарот за социјална работа во делот на социјална заштита на старите лица: (Заокружете ги сите видови на соработка кои ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира)

- 1) Размена на информации: _____
- 2) Заеднички проекти: _____
- 3) Друго: _____
- 4) Не остваруваме никаква соработка. Зошто: _____

26. Дали Вашата општина соработува со Здруженија на граѓани во делот на социјалната заштита на старите лица:

- 1) Да Со колку: _____
- 2) Не Зошто: _____

27. Дали Вашата општина соработува со установите за социјална заштита на стари лица: (Заокружете ги сите видови на соработка кои ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира)

- 1) Размена на информации: _____
- 2) Заеднички проекти: _____
- 3) Друго: _____
- 4) Не остваруваме никаква соработка. Зошто: _____

ПРИЛОГ 3 Прашалник за општините

ПОНУДА	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Капацитет за институционално згрижување	1	2	3	4
Капацитет за воинституционална заштита	1	2	3	4
Број на даватели на институционална заштита	1	2	3	4
Број на даватели на воинституционална заштита	1	2	3	4

НОВИ ФОРМИ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Институционални	1	2	3	4
Воинституционални	1	2	3	4

ДОСТАПНОСТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Локација (оддалеченост од место на живеење)	1	2	3	4
Архитектонски пречки	1	2	3	4
Пристап до објектот	1	2	3	4
Вмреженост со останати релевантни субјекти	1	2	3	4
Постапка остварување права и добивање услуги	1	2	3	4
Број на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита	1	2	3	4

КВАЛИТЕТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Соодветност на просторот	1	2	3	4
Стандарди за квалитет	1	2	3	4
Содржина на услугите	1	2	3	4
Обем во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците	1	2	3	4
Задоволство на корисниците од услугите	1	2	3	4
Заштита на правата на корисниците	1	2	3	4

ВИ БЛАГОДАРАМ!

ПРИЛОГ 4 Прашалник за установите за социјална заштита на стари лица

1. Вие сте претставник на?

- 1) Јавна установа во надлежност на државата
- 2) Јавна установа во надлежност на општината
- 3) Приватна установа
- 4) Друго _____

2. Која година е основана Вашата установа?

3. Колкав е бројот на вработени во Вашата установа?

_____ лица

4. Кои стручни профили се вработени во Вашата установа:

- 1) Социјален работник: _____
- 2) Психолог: _____
- 3) Правник: _____
- 4) Геронтолог: _____
- 5) Геронто домаќинки: _____
- 6) Доктор: _____
- 7) Медицинска сестра: _____
- 8) Неговател: _____
- 9) Друго: _____

5. Која е Вашата работна позиција: _____

6. Степен и вид на образование: _____

7. Од кои градови имате корисници?

8. Кои услуги Вашата установа им ги нуди на корисниците (старите лица)?

Дневен центар

Центар за давање помош во домашни услови

Дневен престој (дружење со врсници)	Набавка на намирници	
Исхрана	Подготвување на храна	
Одржување на лична хигиена	Дистрибуирање на готова храна во домот	
Одржување хигиена на облеката - перење	Помош во исхрана	
Здравствена заштита од лекар	Помош во облекување соблекување	
Здравствена заштита од медицинска сестра	Помош во одржување лична хигиена	
Физички активности	Помош во одржување хигиена на леглото	
Услуги од физиотерапевт	Помош во одржување хигиена на облеката	
Психо-социјални советувања	Одржување хигиена на стамбените простории	
Совети и едукација на различни теми од секојдневниот живот	Здравствена заштита од лекар	
Културно-забавни активности	Здравствена заштита од медицинска сестра	
Работно и волонтерско ангажирање	Помош во навремено и правилно земање на лекови	
Набавка на намирници	Придружување при посета на специјалистички лекар, болници и др.	
Уплата на сметки	Грижа за време на болест	
Организиран превоз	Психо-социјална поддршка	
Поддршка на семејството	Услуги од физиотерапевт	
Друго: _____	Друго: _____	
Друго: _____	Друго: _____	
Друго: _____	Друго: _____	

Дом за стари лица

Друго (наведете)

Сместување		
Исхрана		
Дневен престој (дружење со врсници)		
Одржување на лична хигиена		
Одржување хигиена на облеката - перење		
Здравствена заштита од лекар		
Здравствена заштита од медицинска сестра		

ПРИЛОГ 4 Прашалник за установите за социјална заштита на стари лица

Физички активности			
Услуги од физиотерапевт			
Психо-социјални советувања			
Совети и едукација на различни теми од секојдневниот живот			
Културно-забавни активности			
Окупациона терапија			
Друго: _____			
Друго: _____			

9. Дали старите лица бараат одредени услуги од Вашата установа кои Вие не можете да ги задоволите?

Да Не

Ако одговорот е ДА, да се наведат услугите и причините зошто Вашата установа не е во можност да ги задоволи овие барања:

10. Ако во периодот 2008-2012 година имате добиено донации, Ве молиме наведете кои биле донаторите:

11. Дали во последните 2 години во делот на социјалната заштита на старите лица имате воведено нови програми во своето делување (социјална иновација):

1) Да Кои програми: _____

2) Не

12. Дали Вашата установа имала иницијатива за воведување на нови програми или услуги кои не се реализирани (да се наведат причините зошто не се реализирани)?

13. Дали Вашата установа во периодот 2008-2012 година има аплицирано некаков проект?

1) Да Да се наведе целта на проектот и каде е аплициран: _____

2) Не Зошто: _____

14. Дали Вашата установа е член на некој сојуз или т.н. чадор организација?

1) Да Која _____

2) Не Зошто: _____

16. Дали Вашата установа лобира кај другите субјекти за остварување на сопствените цели во делот на социјалната заштита на старите лица?

1) Да Наведете пример: _____

2) Не Зошто: _____

17. Дали има потреба за воведување на нови услуги за корисниците кои се сместени во Вашата установа? (дали има барања од корисниците)

1) Не

2) Да Кои услуги: _____

Ако одговорот е ДА тогаш да се наведат причините Зошто досега не се воведени овие услуги:

19. Дали Вашата установа соработува со општината во делот на социјална заштита на старите лица? Заокружете ги сите видови на соработка кои ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:

1) Размена на информации: _____

2) Заеднички проекти: _____

3) Добиваме финансиска поддршка: _____

4) Друго: _____

5) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____

20. Дали Вашата установа соработува со Центарот за социјална работа во делот на социјална заштита на старите лица? Заокружете ги сите видови на соработка кои ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:

1) Размена на информации: _____

2) Заеднички проекти: _____

3) Друго: _____

4) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____

ПРИЛОГ 4 Прашалник за установите за социјална заштита на стари лица

21. Дали Вашата установа соработува со Здруженија на граѓани во делот на социјална заштита на старите лица? Заокружете ги сите видови на соработка што ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:
- 1) Размена на информации: _____
 - 2) Заеднички проекти: _____
 - 3) Друго: _____
 - 4) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____
22. Дали Вашата установа соработува со стопанските субјекти / приватни компании во делот на социјална заштита на старите лица? Наведете ги сите видови на соработка што ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:
- 1) _____
 - 2) _____
 - 3) _____
 - 4) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____
23. Дали Вашата установа соработува со други установи за стари лица? Заокружете ги сите видови на соработка што ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:
- 1) Размена на информации: _____
 - 2) Заеднички проекти: _____
 - 3) Друго: _____
 - 4) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____
24. Дали Вашата установа соработува со здравствени установи? Наведете ги сите видови на соработка што ги остварувате и наведете пример како таа соработка се манифестира:
- 1) _____
 - 2) _____
 - 3) _____
 - 4) Не остваруваме никаква соработка Зошто: _____
15. Дали сметате дека во Република Македонија постои соодветна правна основа за социјална заштита на стари лица (закони, правилници, стратегии, акциони планови, регулаторни механизми и сл.)?
- Да Не
- Доколку одговорот е ДА, објаснете дали постојат одредени потешкотии или пречки при нивната имплементација во пракса.
- Доколку одговорот е НЕ, наведете што според Ваше мислење недостасува?
-
16. Дали во Република Македонија постои ефективна соработка помеѓу креаторите на политиките, давателите на социјални услуги и корисниците?
- Да Не
- Доколку одговорот е ДА, објаснете како се манифестира соработката.
- Доколку одговорот е НЕ, објаснете зошто според Ваше мислење недостасува соработка помеѓу споменатите субјекти.
-
17. Дали постои соработка помеѓу давателите на социјални услуги?
- Да Не
- Доколку одговорот е ДА, објаснете како се манифестира соработката.
- Доколку одговорот е НЕ, објаснете зошто според Ваше мислење недостасува соработка помеѓу споменатите субјекти.
-
18. Дали во креирање на политиките е обезбедена партиципација на давателите на социјални услуги?
- Да Не
19. Дали постои јаз (расчекор) помеѓу политиките и праксата во областа на социјална заштита на стари лица?
- Да Не
- Доколку одговорот е ДА, објаснете каде се наоѓаат причините.
- Доколку одговорот е НЕ, наведете ги причините зошто.
-
-

ПРИЛОГ 4 Прашалник за установите за социјална заштита на стари лица

20. Ве молам наведете го Вашиот став за тоа каков вид на промени, како резултат на примена на процесот на плурализам, се случува во областа на социјална заштита на стари лица? (Во однос на секој од подиндикаторите се избира едно од понудените нивоа на промени).

КОНКУРЕНТНОСТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Човечки ресурси	1	2	3	4
Инвестиции	1	2	3	4
Опрема	1	2	3	4
Цена на услугите	1	2	3	4
Ефикасно трошење на финансиите	1	2	3	4

ПОНУДА	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Капацитет за институционално згрижување	1	2	3	4
Капацитет за воинституционална заштита	1	2	3	4
Број на даватели на институционална заштита	1	2	3	4
Број на даватели на воинституционална заштита	1	2	3	4

НОВИ ФОРМИ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Институционални	1	2	3	4
Воинституционални	1	2	3	4

ДОСТАПНОСТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Локација (оддалеченост од место на живеење)	1	2	3	4
Архитектонски пречки	1	2	3	4
Пристап до објектот	1	2	3	4
Вмреженост со останати релевантни субјекти	1	2	3	4
Постапка остварување права и добивање услуги	1	2	3	4
Број на населени места во кои се нудат услуги од социјална заштита	1	2	3	4

КВАЛИТЕТ	Ниво на промени			
	Влошување на состојбата	Нема промени	Подобрување на состојбата	Значително подобрување
Соодветност на просторот	1	2	3	4
Стандарди за квалитет	1	2	3	4
Содржина на услугите	1	2	3	4
Обем во кој услугите ги задоволуваат потребите на корисниците	1	2	3	4
Задоволство на корисниците од услугите	1	2	3	4
Заштита на правата на корисниците	1	2	3	4